

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

N. M. KROMANN

FANØS HISTORIE

I. BINDS I. HALVBIND

PRIS 5 KRONER

ESBJERG

EGET FORLAG

1933

KLAUSUL

Mit igennem en lang Aarrække indsamlede Materiale til „Fanøs Historie“, Optagelse af Fotografier og Anskaffelse af flere Hundrede Klicheer til Billederne m. v. har bragt mig en saa betydelig Udgift — omend denne er bleven noget reduceret ved Tilskud fra flere Sider —, at jeg ikke vil kunne vente Dækning heraf, uden et tilstrækkeligt Antal Købere melder sig til Bogen. Jeg tillader mig derfor at henstille til Køberne af Bogen velvilligst at imødekomme min Ansøgning om ikke at udlaane den, men gøre Laanerne opmærksomme paa, at Bogen kan faas paa lempelige Betalingsvilkaar ved Henvendelse til mig.

N. M. Kromann.

Titelblad og Indholdsfortegnelse følger med næste Halvbind.

INDLEDNING.

Fanøs Beliggenhed - Natur og Navn.

FANØ er den største af de tre danske Vesterhavsoer. Den strækker sig omtrent i Retning NNV. og SSØ. ud for Fastlandet mellem Ribe og Esbjerg, hvortil den fra Nordby har mange Gange daglig Forbindelse med moderne Færger med en Overfartstid af ca. 20 Minutter.

Ved Graadyb er den skilt fra Skallingen og ved Knuddyb fra Mandø; den er ca. 17 Kilometer lang og har Form som et Hammerhoved med en Bredde af 2—6 Kilometer og et Fladeindhold af ca. 55,7 Kvadratkilometer. (Danske Atlas giver i 1769 den ret morsomme Oplysning, at dens Omkreds er 62,821 Alen). Den bestaar af to Sogne, Nordby og Sønderho, der begge har tæt Bebyggelse. Nordby er den største By. Den ligger paa Øens nordre Del. Sønderho ca. 12 Kilometer sydligere. Imellem de to Byer er — fraegnet Plantøer og Assistentbolig i Statsplantagen — ingen Bebyggelse, men Vejen, der forbinder disse to Byer, gaar gennem et — forøvrigt smukt — Hede- og Klitlandskab.

Fanø har fra ældgammel Tid været et særskilt Birk, der dog siden, ved Lov af 3. April 1900, er sammenlagt med Dommerembedet i Esbjerg Købstad og Skads Herred. I gejstlig Henseende hører den under Skads Herred, Ribe Stift.

Som ikke mange Steder i det øvrige Jylland frembyder Naturen paa Fanø en mærkelig og paa sine Steder en ret ejendommelig Afveksling, særlig i Betragtning af det begrænsede Omraade. Længs Østkysten lige fra Sønderho til Nordby i en Bredde, der veksler fra $\frac{1}{2}$ til 1 Kilometer, findes smukke og yderige Marskenge, hist og her foroven med Gesteng, ovenfor hvilken en Række — hist og her afbrudt — nu bevoksede Sandklitter hæver sig som Beskyttelse af Engen mod den skarpe Nordvestvind. Disse Klitter er i sin Tid vandret fra Strandsiden mod Vest tværs over Øen og er først standset i Østkystens smulte Vande, hvor de i lang Tid har dannet en skarp Grænse mellem Land og Vand. Adskillige Klitter nær Vandet

staar den Dag i Dag saa stejle paa Østsiden, at de kun med Vanskelighed kan bestiges, og de viser tydeligt, at Vandet her har standset Sandflugten. I Læ af Klitterne har Havet, der to Gange i Døgnet gaar ind ad Graadyb mod Nord og Knuddyb mod Syd, kunnet afsætte saa meget Slik, at Engene i Tidens Løb dannedes.

Og mellem Klitterne ved Sønderho og omkring ved Nordby findes det dejligste og frodigste Agerland, der kan taale saavel Varme som Fugtighed bedre end andre Steder i vort Land.

I Vest bruser det aabne Vesterhavs næsten aldrig hvilende Brænding og Dønning mod den flade, sandede og stenfri Strand, der baade er fast og elastisk og en vidunderlig Kørebane for Cykler, Motorcykler og Biler, der næsten intet Spor efterlader sig ved Kørslen hen over den. Stranden er Fanøs Stolthed og for fremmede et søgt Sted for svage Nerver.

En vindstille Dag i Sommertiden hen mod Aften kan i Bugterne ved Nordby og Sønderho dannes smukke Spejlbilleder i Vandet af Skyerne, kranset af store Maageflokke, Terner, Ryler og Strandskader, og undertiden kan ses et Slags Fata Morgana: Skallingen og Esbjerg ved Nordby og Ribe Domkirke ved Sønderho staar paa Hovedet i det spejlblanke Vand.

I Øst risler Tidevandets smaa Bølger 2 Gange i Døgnet lydlost og ensformigt ind mellem de i Ebbetiden tørliggende Sande og op over dem og de lerede Vader op mod det lave, anddelklædte Engbryn, mens en hvirvlende Strøm, hvori man af og til kan se en eller flere Sælhunde nysgerrigt stikke Hovedet i Vejret, under Tidevandets Ind- og Udløben om Hjørnerne i Nord ved Graadyb og i Syd ved Knuddyb tilkendegiver Forbindelsen mellem den voldsomme, til Tider altknusende Vesterovov.

I Ebbetiden er der Travlhed paa Vaderne Øst for Øen. Svømme- og Vadefugle søger da deres Føde blandt den Mængde Muslinger, Snegle, Fiskeyngel, Krabber og Smaafisk, der lever i Millionvis i Slikket og mellem Søgræsset.

Stemningen kan desværre hurtig skifte her og saa stærk som kun faa Steder i vort Land. Hvem skulde tro, naar man en stille, fredfyldt Sommeraften fra Klitterne skuer ud over de vidtstrakte Enge og Vadernes rige Dyreliv med Fastlandets Kontur tegnet i den østlige Horisont og i Vest den herligste Solnedgang, at der til Tider, særlig om Efteraaret, kan rejse sig en Storm saa vold-

som og med et saa øredøvende Spektakel, at man næsten ikke kan høre sin egen Stemme, mens det fine, hvide Sand flyger, som var det en Snestorm, hen over Stranden? Men saadant kan ske og er sket ofte, hvor Havet var i sit vildeste Oprør. Da driver de skidengraa, fraadende Bølger ind over Engene og Agrene; de piskes mod Volde, Diger og Bolværker til hushøjt sprøjtende Skum, knuser de i Havnen liggende Baade og ødelægger mange Aars Arbejde, Flid og Ihærdighed, der af Beboerne er udfoldet for at bevare den fra Fædrene nedarvede Jord.

Saadanne Dage er der en egen Stilhed over Beboerne. Alle har de Slægtninge, der i deres Erhverv opholder sig paa Havet, og som hver Stund kan komme til at staa Ansigt til Ansigt med Døden. I Sejlskibenes Tid vides kun ét Aar at være gaaet, da ikke Havet havde krævet sit Offer fra den lille Ø.

Men efter Storm kommer Stille, og Havet kan ogsaa give. Efter en Paalandsstorm kan Stranden være oversaaet med Genstande af de forskelligste Arter hidrørende fra Dækslaster af forbisejlende Skibe, der har været i Havsnød, eller total forliste Skibe, der trods det sørgelige derved dog giver en Indtægt for Øens Beboere. Og saa er der Ravet, dette kostelige Mineral, som altid efter en Storm og paafølgende stille østlige Vinde driver op paa Stranden. Men det er kun Kendere og øvede Strandløbere, der kender Tid og Sted, naar dette findes.

Og Klitterne, som Stormen dannede det ene Aar, og som tilsyneladende har ligget fredelige og farefri Aaret igennem, kan det næste Aar hvirvles op i Luften for at flyve hen over Agrene og lejre sig paa de for Beboerne mest uheldige Pladser. Deres Kamp mod Sandflugten har i Aarhundreder kostet Møje og Besvær; først midt i forrige Aarhundrede begyndte man efter systematisk Beplantning med Helme og Marehalm, hvis Frø forskreves fra Holland, at faa Bugt med Sandflugten. Nu regner man ikke længere med Fare fra den Side. Enhver maa frit færdes overalt i Klitterne, og i Sommertiden boltrer nu Badegæsterne sig i det smukke, støvfri og hvide Sand og danner Volde og Grave baade paa Stranden og i Klitterne, uden at Sandet kommer i Flugt. Klitterne, som før var Beboernes Skræk, bidrager nu i høj Grad til at lokke Masser af Turister, Badegæster og Kunstnere til Øen om Sommeren.

Klitternes Højde er nu temmelig konstant; de højeste er beliggende Nordvest for Sønderho: Havside Bjergene ved Bjer-

ges Leje er 23 Meter, „Mosdalbjerg“ ved Strandvejen er 20 Meter, „Svends Bjerg“ mellem de to sydligste Fuglekøjer er 19 Meter, „Vagtbjerg“ Sydvest for Rindby Redningsstation er 22 Meter, „Pælebjerg“ er 21 Meter. De fladtrykte lavere er bevokset med Lyng og Graapil (Vægger), de højere kun med Lyng ved Foden, ellers Helme og Graapil, Strandklitterne mod Syd mest med Marehalm.

Paa Lyngsletterne, hvoraf en Del nu er fredet, blomstrer i Foraarstiden den smukke Klokkelyng, og om Efteraaret danner Augustlyngen et smukt, rosenrødt Tæppe hen over Heden, hvor der vokser en Mængde Tranbær, Blaabær og Revlinger, men ingen Tyttebær.

Midt paa Øen ligger Statsplantagen med sine mange Maa-gekolonier.

— — —

Første Gang vi træffer paa Navnet Fanø er i Kong Valdemars Jordebog af ca. 1231, da Navnet staves som nu. Her angives, at der paa Fanø findes „hus“, altsaa en Bebyggelse. I „Ribe Oldemor“ (ca. 1340) skrives Navnet Faanø. I et Missive til Lensmanden Albert Friis, Ribe, af 27. December 1592 skrives Fafnø, og i et do. til Lensmanden Vald. Parsberg omtales en Morten Hansen paa Fanøer, der har stjaalet en Sum Penge i Mariager. Beboerne selv siger i den hjemlige Dialekt Fone, og Beboerne paa det nærmeste Fastland Faanø. Naar Navnet Fanø i forrige Tider forekommer i officielle Breve, Dokumenter og Protokoller (Lensregnskaberne), menes hermed altid Nordby. Beboerne i Sønderho siger, naar de skal til Nordby, at de skal til Fone, og paa nærmeste Fastland skelnes ogsaa mellem Faanø og Synderhue, som det hedder i de samme Steders Dialekt.

Øen har i sin Tid ved et Vandløb, kaldet Elses Gab, været delt i to Dele, derfra Betegnelsen *Fanø* og *Sønderho*. Sidstnævnte kaldes i de ældste Lensregnskaber (1537 og følgende) for Sønderhofuit.

Beboerne kaldtes forhen Fanøere, Fanniker og Fanninger, i nyere Tid Fanøboere, som Betegnelse for begge Byers Indbyggere, mens Sønderhos Indbygger strengt holder paa, at de er Sønderhoningers og ikke Fanniker. Indbyggerne af Nordby kalder sig i nyere Tid Nordbyanere, og udadtil er Navnet altsaa for Nordbyanere og Sønderhoningers: Fanøboere.

Naar Fanøboerne i forrige Tider kom til Ribe Marked, raabte Drengene efter dem:

Fanneker, Fanneker, sluk, sluk, sluk!
Stik Næsen i Vejret, sig kuk, kuk, kuk!

og kom Fanø-Skipperne sejlene op ad Varde Aa, raabte Beboerne til dem:

Fanneker, Fanneker, slok, slok, slok,
de binder djer Bows i en Dok, Dok, Dok,
de sejle kan kun i en Dejntrow.

Man mener ellers, at Navnet skal hidrøre fra Ordet Fønn, det oldnordiske Udtryk for Snedrive, og altsaa skal hentyde til Øens hvide Klitter, dengang de henlaa i al deres Vildhed.

Man har ogsaa et Sagn om Navnets Oprindelse: Der var engang to Skibe, det ene hed Fenja og det andet Menja. Skipperne havde opkaldt Skibene efter de to Jættekvinder Fenja og Menja, der havde en Kværn, som kunde male Guld, og to, der kunde male Salt. De to Skippere havde engang gjort de to Jættekvinder en Tjeneste, og herfor fik de til Løn hver en Kværn, der kunde male Salt; disse Kværne tog de om Bord i deres Skibe og malede Salt med, som de sejlede omkring og solgte i Havene. Engang i en Storm strandede de, den ene paa en Banke, der efter Skibet fik Navnet Menjø (Mandø), og det andet paa en Banke, der fik Navnet Fenjø (Fanø), og de store Skibsladninger Salt, der ved Strandingen flød ud i Havet, gjorde, at Vandet omkring Fanø og Mandø blev saltere end andre Steder i Vesterhavet (det er ogsaa ca. $\frac{1}{2}$ pCt. saltere end længere Syd paa), og derfor kan Ravet lettere lande paa disse Steder.

Der var en Tid, da Fanø udenfor søfartsinteresserede Kredse se i vort Land og uden for det Øen nærmest liggende Fastland var saare lidt kendt. Kun hvor Fanøkonerne i deres Nationaldragter kom til Markederne i østjyske Byer for at sælge deres Fisk, der var stærkt efterspurgt for deres gode og veltilvirkede Kvalitet, kendte man noget til den lille Ø i Vesterhavet, men langs den slesvig-holstenske Kyst til Altona, Hamborg og hollandske Byer var Fanø kendt, og dens raske og dygtige Sømandsstand dér vel anset og agtet langt tilbage i Tiden, og fra den Tid, Sejlskibsfarten — omkring 1750 — tog et Opsving,

var Fanøboerne og deres lille Ø velkendt i engelske, franske og norske Havne og siden viden om paa hele Jordkloden; men herhjemme begyndte Kendskabet til Øen i al sin Almindelighed først, da der dér, sidst i 1850erne blev anlagt et lille Badested, og Dr. Lorck, Stedets Distriktslæge, i 1853—68 i mange Avisartikler henledte Folks Opmærksomhed paa dens fortrinlige Strandbade. Han kaldte Fanø „Perlen i Vesterhavet“.

Ingen Strand og ingen Vove,
intet Land og ingen Skove
kan som Fanø gøre Sindet glad.
Alle, der har Sorg i Sinde,
alle, der vil Helsen finde,
drager bort til Fanø Bad.

Dette lille Vers, der skal være skrevet af Dr. Lorck, nedridser fuldt ud Fanøs herlige Strand og sunde Klima.

Først i senere Tider, navnlig da Banen kom til Esbjerg i 1874, blev Fanø opdaget som Bade- og Turiststed, og nu er der ikke ret mange Mennesker i vort Land, der ikke har været paa Fanø og taget sig et Bad fra dens herlige stenfri og farefri Strand med de forfriskende Bølgeslag.

— — —

Fanø er min Fødeø; her kan min Forslægt i alle dens Foregreninger — Slægterne Kromann, Sonnichsen, Brinch og Ibsen — spores at have boet tilbage til omkring 1538. Her tilbragte jeg min Barndomstid — nede i den lille idyllisk beliggende Sønderho, som Drachmann i 1894 kalder „den lille snurrige By, som man endelig kommer til, uden at man ret kan skelne Huse fra omliggende Klitter — men den ligger der, saa elskværdig, liden og beskeden, pillen og pæn, hvad Huse, Døre, Vinduer, Stakitværker og Bukketjørnshegn angaar — ganske i Kaphytsstilen, helt som en lille hollandsk Klitby — lavt ved Jorden og dog med Selvfølelse, stejlt afgrænset mod Indflydelsen fra alt moderne.

Omgivet og beskyttet af Øens højeste Klitrække — med de rødmaalede Sømærker over de hvide Sandkamme — tyst og stille, venlig, men unægtelig lidt ensom ligger den der og tærer paa Fortiden.“

Min Far var Købmand, handlede med alt muligt, der var Brug for i Hjemmene i den lille By og til Fiskeri og Skibsbrug,

havde Part i de fleste af Byens Skibe, havde Bageri og Fabrikation af Skibsbrød (Skonrokker) og Skibskiks, drev en stor Farvefabrik, mens Mor passede det lille Landbrug til 3 Køer, der var nødvendigt for at have Mælk og Smør i Huset til dagligt Behov og til Bageriet.

Om Efteraaret, naar Skipperne havde lagt op for Vinteren, nogle i Sønderho og nogle omkring i forskellige af Landets Havne, samledes de ofte efter deres Hjemkomst i Fars Butik om Aftenen, hvor de fortalte om deres Rejser, heldige eller uheldige, Storm og Stille, Oplevelser paa Hav og i Havn, krydret med mange smaa Vittigheder. Ogsaa Fædrenes Bedrifter som Sømænd blev fortalt, om Havarier og Strandinger, Konossementer og Certepartier, Bodmeri, Kaplak, Kurtage, Dispasche og meget andet, som jeg, der gerne lyttede til, hvad disse gamle erfarne, vejrbidte og skæggede Skipperne med den sølvbeslaede Merskumspibe i Munden fortalte, ikke altid forstod Betydningen af. Men jeg beundrede deres Oplevelser og Bedrifter — og af hvad de fortalte, staar endnu meget i min Erindring.

Og inde i Dagligstuen samlede Mor i Mørkningen Husfolkene sammen til et lille Hvil, og da kom ofte Mormor, der var født i 1798, til Stede, ligesaa hendes Broder, Skibsbygmester og Lloyds Agent, Niels Sonnichsen, født i 1795, min Farmor, født i 1810, kort Tid efter at hendes Far, Skipper Hans Peder Jensen, paa en Rejse med Levnedsmidler til det af Krigen saa haardt betrængte Norge blev taget af Engelskmændene og maatte udstaa 4 Aars Krigsfangenskab i England, og Farfar, fhv. Krydstoldskipper Mads Nielsen Kromann, født i 1811, Veteran fra 3 Aars Krigen 1848—50 og i 1864 Forsvareren af Vesterhavsoerne, Kaptajn Hammers betroede Mand, og alle kunde de fortælle morsomt og interessant, ikke alene, hvad de selv havde oplevet, men de gengav ogsaa deres Forslægts Oplevelser.

Og vor gamle Pige, Anna Berg, der i sin Ungdom havde tjent i „æ Sonden“, d. v. s. i Marsken Syd for Ribe og paa Sild og Føhr, havde ogsaa mange mærkelige Fortællinger, Sagn og Begivenheder fra disse Egne at fortælle — og jeg lyttede og opsamlede det alt i min Hukommelse og har indtil denne Dag bevaret det som en Skat af Minder fra en nu forsvunden Tid.

Efter udstaaet Læretid ved Handelen i Ribe kom jeg tilbage som Førstemand i Fars Forretning og tilbragte nu 7 Aar dér paa en Tid, da alt endnu formede sig paa gammel Vis i Sønderho.

De unge Piger gik endnu i den smukke Fanødragt. Dagligt Liv med gensidig Hjælpsomhed i Mark og Eng (Grandelavet) levedes endnu. Alle Festligheder foregik under de samme Former som gennem Hundreder af Aar — kort sagt, Sæd og Skik var endnu uberørt af Modens Luner, men saa var det ogsaa forbi, og med raske Skridt — fra omkring 1895 — maatte alt det gamle efterhaanden vige for det nye.

Og da fik jeg den første Tanke om at gøre noget for Bevarelser af Minderne om alt det ejendommelige i Sæd og Skik, Liv og Færden paa min Fødeø, men Tiden dertil levnedes mig ikke. Jeg etablerede mig i Esbjerg og gennemgik Esbjergs Kristetid omkring sidste Aarhundredskifte. Der lagdes da fuldt Beslag paa mig for at holde min Forretning oven Vand.

Først da vi naaede til 1915, og en Kreds af Mænd og Kvinder i Esbjerg, fødte paa Fanø, fik den Tanke at samles i en Forening for at genoplive Minderne om vor fælles Fødeø, og der ved flere Lejligheder blev kaldt paa mig for at holde Foredrag om gammel Tid paa Fanø i denne Forening som ogsaa i en senere med samme Formaal i Kjøbenhavn oprettet Forening samt om Sommeren for Badegæsterne paa Fanø, og jeg blev stærkt opfordret til at nedskrive mine egne Erindringer og gengive de gamles, indlod jeg mig derpaa — uden egentlig at have for Øje at lade disse Optegnelser trykke, saa meget mindre, som jeg syntes, at disse Oplysninger, jeg alene sad inde med, var for faa og fattige og langt fra fyldestgørende til en Beskrivelse af Fanø. Saa vovede jeg at give mig i Kast med Arkiverne, — efter at jeg dog først havde gennemgaaet al den Litteratur (derunder ca. 700 Aargange Aviser og Tidsskrifter), jeg mente kunde indeholde noget om Fanø — først de hjemlige, siden Landsarkivet og Rigsarkivet, og hvad jeg fandt her, øgede min Interesse for Sagen, og jeg anvendte nu i Aarevis min knapt tilmaalte Fristid til at indsamle Stof, dog stadigt uden Haab om nogen Sinde at faa det trykt — men Stoffet burde alligevel samles, foresatte jeg mig.

Da saa Fanøforeningen i Esbjerg — der har vist mig den store Ære at udnævne mig til dens Æresmedlem — og Fanøforeningen i Kjøbenhavn ved deres Bestyrelser paa Opfordring fra særlig i Sagen interesserede Medlemmers Side tog sig for at skaffe mig en økonomisk Basis for Udgivelsen, hvilket lykkes

des, og der ogsaa fra andre Sider ydedes mig økonomisk Støtte, blev „Fanøs Historie“ til Virkelighed.

Paa de efterfølgende Blade vil saa fremkomme Resultatet af mine mange Aars Indsamlerarbejde. Jeg bekender gerne, at jeg langtfra besidder Evne til at gøre Skildringerne formfuldendte eller iklæde dem journalistisk eller digterisk Skrud og give dem en underholdende Form, som maaske kunde ønskes eller fordrres — jeg kan kun skildre alt paa en objektiv Maade — men hvad jeg heri maatte mangle, haaber jeg i nogen Grad maa opvejes af min Begejstring for og min Kærlighed til Opgaven og af mit personlige Kendskab til Fanøs Historie, Egenskaber, som maaske andre mangler. I hvert Fald haaber jeg, at dette berettiger mit Forfatterskab og gør det muligt at udsende et Værk, der giver min Fødeøs Historie paa en god og anskuelig Maade.

Naar jeg mange Steder gaar saa dybt i Enkelthederne, er det i Overensstemmelse med mine Landsmænds Ønsker, og for disse er Bogen først og fremmest skreven. Det særprægede Liv, Fanøs Befolkning har levet i Aarhundreder, giver sig ogsaa til Kende i Ønsket om at faa saa meget med som muligt og i alle Enkeltheder om Fædrenes Levevis og Vandel.

SAGN OM FANØS TILBLIVELSE OG DENS TILINTETGØRELSE ENGANG I FREMTIDEN.

DET er tydeligt, at det nuværende Fanø er en i sin Tid sammenknøgen Sandbanke og ikke et Stykke af Fastlandet, der ved voldsomme Stormfloder og Oversvømmelser er skilt fra dette. Jordens Beskaffenhed paa Fanø har saaledes intet tilfæles med det lige overfor paa Fastlandet liggende Land. Under det tynde Lag af Sandmuld kommer man over hele Øen oven for Engene straks ned til Flyvesandet og først langt nede gennem et Lag af Klæg (ikke Ler), iblandet Musling- og Snegleskaller samt Tang, der tydeligt viser, at Havet har gaet hen over dette Sted for Aartusinder siden.

Om hvorledes saa Fanø (og Mandø og Rømø) er opstaaet, gaar der fantastiske Sagn, som her skal gives:

England og Frankrig var i sin Tid forbunden ved en smal Landtange, der adskilte Atlanterhavet med sin betydeligt højere Vandstand fra det lavere liggende Vesterhav. Saa en Gang, da den spanske Dronning vilde tage Hævn over den danske Konge, lod hun Landtangen gennemgrave, for at Atlanterhavet skulde skylle ind over Jylland og tilintetgøre dette, men den stærke Strøm, der derved foraarsagedes, førte store Masser af Sand med sig, det lejrede sig paa hele Vestkysten af Jylland, og paa de flade Sandvader ud for Ribe blev der liggende en Sandrevle, der holdt sig tør, da Vandet trak sig tilbage, og herpaa dannede Fanø, Mandø og Rømø sig ved, at Flyvesandet ophobede sig.

Efter den Tid blev der Ebbe og Flod, hvad der ikke var før.

Men ligesaa hurtigt og ligesaa voldsomt, som Fanø i sin Tid er opstaaet, skal den forgaa. „Af Havet er den opstaaet, og i Havet skal den synke tilbage.“ Naar dette sker, vil Stormfloden, der foraarsager dette, ogsaa omstyrte Jerne, Sneum og Darum Kirker. Denne Tildragelse har de gamle Fanøboere virkelig troet paa og frygtet for skulde ramme Øen, synes det, thi ifølge Traditionen skal de, efter at en stor Stormflod havde hærget Øen og truet den med Undergang, have besluttet at erhverve sig et

større Stykke Jord paa Fastlandet langt inde i Landet, hvor Havet ikke kunde naa ind, og hvor man i paakommende Tilfælde kunde ty hen. Jordstykket skulde være saa stort, at hele Øens Folk kunde være der, idet man ikke kunde tænke sig at skulle bo adspaltet paa forskellige Steder, saa derved Fanøboernes gamle Sæder og Skikke skulde gaa til Grunde. I Nærheden af Kysten turde man ikke slaa sig ned, og dér var heller intet at faa, hvorfor man maatte længere ind i Landet; mellem Vejrup og Holsted fandt man et passende Stykke, der blev købt. Hvilken Stormflod, der har givet Anledning til Købet, kendes ikke nu, men at Jordstykket virkelig er blevet købt i sin Tid synes højst sandsynligt.

Jeg har talt med Folk, født omkring 1790, der kendte Traditionen, og af andre gamle Folk, baade fra Nordby og Sønderho, hørt samme Fortælling, men noget bestemt havde man ikke at støtte sig til, og Sagen gik til Dels i Glemme indtil i 1842, da Skipper Niels Anthonisen fra Nordby paa en Rejse til Kolding maatte gøre Ophold i Gjørklint ved Holsted, dér hørte han den samme Fremstilling, og at Heden endnu kaldes „Fannikerheden“. Han meddelte sine Oplysninger videre til Nordby Sogneforstanderskab, der tilskrev Sognefogden i Holsted og udbad sig, hvad han kunde faa fremskaffet oplyst, tilmeldt. Senere sendtes Skipper H. Chr. Schmidt og Sognefoged M. J. Nørby til Holsted for dér og i Omegnen at gøre Undersøgelser om Sagen; ved Hjemkomsten derfra meddelte de, at det paagældende Jordstykke ikke vilde være let at erhverve sig Ejendomsret paa, eftersom Fanøboerne manglede Adkomstpapirer derpaa; dog viste det sig, at hverken Sognefogden eller Amtsforvalter Bertelsen, Ribe, turde afvise muligt Krav paa „Fannikerheden“, da ingen anden syntes at have Adkomstdokumenter til Heden. Vilde Fannikerne betale den paa Heden hvilende Skat af $1\frac{1}{2}$ Album Nyt Hartkorn, vilde man anerkende disses Krav. Ved Eftersøgning af Heden viste den sig kun at være af ringe Omfang, men man mente at kunne fastslaa, at en Gaard i Rebelsig efterhaanden havde tilegnet sig Heden, da Ejeren deraf ikke kunde bevise sin Ejendomsret til den ud over en Skrivelse om et Aastedsmøde, afholdt paa Heden, af 1792. Heden, mentes der, skal være solgt i sin Tid af Ejeren paa Endrupholm til Fannikerne.

Noget har der altsaa været om Handelen i denne gamle Fortælling.

Et andet Sagn lyder saaledes: Der var en Gang et stort Skib, som førtes af Odin. Det var saa stort, at han maatte færdes omkring paa Dækket til Hest for at kommandere Skibsfolkene. Engang kom det styrende gennem den engelske Kanal fra Spanske-Søen, men kom til at sidde fast mellem Bredderne, og for at faa det til at glide igennem, indsmurtes Skibets Sider med hvid Sæbe, og da det gled ud i Vesterhavet, gnedes Sæben af paa det snævre Strædes Klipper, der alle blev hvide og er hvide endnu. Skibet kom nu ind i en rasende Storm, der førte det over mod Jyllands Kyst, hvor det strandede, og i flere Døgn huggede det saa haardt paa Sandrevlen ude i Havet, at Sandet hvirvledes løs og førtes af Havet op til en stor Banke, der dannede Begyndelse til Vesterhavsøerne.

Saavidt Sagn og Fortælling. Følgende er Kendsgerninger:

I den forhistoriske Tid har de Steder, hvorpaa nu Fanø og flere af Vesterhavsøerne ligger, været bevokset med store Skove, hvorom haves talrige Vidnesbyrd foruden de mange Sagn, der gaar derom. I Havet rundt omkring Fanø forekommer ofte større og mindre Træstubbe, der af og til driver i Land paa Kysterne. Paa Sandvaden ved Mandø og paa Galgerevet Vest for Sydspidsen af Fanø ses jævnligt store Stubbe og Rødder, vistnok af Eg. Stubbene kan iagttages ved Lavvande om Vinteren, efter at Isgang har rodet op i Sandet, og i 1911 fandtes i Graadyb, 6—700 Meter fra Land, en Tørvemose med Træstammer og Rodstød. Tørven naaede ned til en Dybde af 6,9 Meter under Middelvandstand.*) I Indberetningen til Ole Worm 1638 skriver Præsten i Nordby: „Skönt denne Ø nu er blottet for Træer, var den dog fordem, da den var en Del af Fastlandet, dækket af tætte Skove, hvorom vi har et Vidnesbyrd i de Nøddeskaller, Stammer og Træstubbe, der, ligesom Spor af fældede Skove, er bleven funden og opgravet, naar Sydøstvinden ved at blæse hæftig og stadig har drevet Størsteparten af Vandet i Strædet (Knuddyb) ud i Havet.“ Saadanne Rester af Skove erindrer jeg ofte drev i Land i 1870erne paa Fanøs Østkyst ved ovennævnte Vindretning paa Tider, hvor der Øst for Kjeldsandet og i Skøgum dreves Østersfangst eller gravedes Strand-

*) A. Jessen: Marsken ved Ribe, S. 33.

skaller til Kalkbrænderierne, hvorved Træstubbene løsreves af Jorden.

Denne Landsdel med sine Skove er engang for Tusinder af Aar siden — Tidspunktet derfor er Videnskabsmændene ikke enige om — forsvunden ved en Jordsænkning, og Havet er skyllet ind derover lige op til, hvor nu Ribe ligger, og Marsken begynder. Den inderste Del af Marskens Alder er af Geologerne anslaaet til ca. 3000 Aar. Paa dette Tidspunkt maa der mindst have været en Sandvade, der ikke til daglig overskyldes af Havet, som en Antydning til det vordende Fanø, da Marsken ikke vil kunne danne sig uden i Læ af en saadan. Paa nævnte Sandvade har Flyvesandet, der er skyllet op af Havet, efterhaanden lejret sig og dannet en uhyre stor Sandklit. Der er Tegn paa, at Stedet, hvor Fanø knøg sammen, ikke er sunket saa dybt som Partiet mellem dette og Ribeegenen; thi ved Udgravning af Dammen til den ældste Fuglekøje paa Fanøs Østkyst fandtes Træer, der alle hældede mod Øst, og Lærer M. K. Sørensen, Allerup, har engang beskrevet Fundet af nogle Træstubbe i Farup Enge, der hældede mod Vest, og et Sted paa Fanøs Sydvestkyst, lidt sydligere end Sønderho Strandvejs Nedsørsel fremkom ved en 11. Oktober 1881 indtraadt Stormflod, der bortskyllede en betydelig Del af Klitrækken, en hel lille Lund bestaaende af over 50 Egetræer staaende paa Roden med Hældning mod Vest. De havde en Højde paa 2 Meter og en Gennemsnitstykkelse fra ca. 25 til 50 cm, men uden Krone. Der blev ikke mig bekendt foretaget nogen nærmere Undersøgelse af Fundet eller Stedet, og Stubbene forsvandt efterhaanden. De blev hjembragt af Beboerne og anvendt som Brændsel.

Ved Anlægget af Albue Fuglekøje i 1888 fandtes ved Udgravningen af Dammen Trærødder og Trækul. I en Dybde af 2½ Al. fandtes en forstenet Hestetand og fra samme Dybde og ned efter skiftevis 3 Lag Klæg og Sand.

Man ser ofte den Anskuelse fremsat, at det nuværende Fanø er et, ved en efter flere voldsomme Stormfloders ødelæggende Virkninger, fra Fastlandet løsrevet Stykke Land, og at Fanø og Mandø i sin Tid har været landfast med hinanden og først i 1396 skulde være bleven skilt. At det første ikke er Tilfældet, viser de geologiske Undersøgelser og de Kendsgerninger, jeg foran har fremsat, ligesom vi jo ved, med Hensyn til den sidste

Anskuelse, at baade Fanø og Mandø var selvstændige Øer ved 1231, da de omtales som saadanne i Kong Valdemars Jordebog. Aaløbene har i ethvert Fald alle Tider dannet Skel mellem Øerne. Det er muligt, at Mandø før har haft større Udstrækning mod Vest og Nord, og at den nævnte Stormflod 1396 har bortrevet betydeligt af Mandø og derved fjernet dens Beliggenhed fra Fanøs Sydspids, men historisk bevist er det ikke.

Det er ogsaa en meget almindelig udbredt Mening, at Fanøs Omraade har været betydeligt større i Fortiden, og at Havet efterhaanden har bortædt betydelige Strækninger af dens Kyster. Der skal saaledes i sin Tid have ligget en stor By Sydvest for Sønderho, der hed Vesterby, og som skulde været bortskyllet af Havet. Sandheden om denne Bys Eksistens kan sikkert henføres til den Virkelighed, at da i sin Tid Ripenserne begyndte fra Sønderho at drive Fiskeri, der kun skete i Sæsonen (Foraar, Midsommer og Efteraar), hvilket Fiskeri dreves fra aaben Strand, og i Klitterne ved Landingspladserne havde de deres Fiskeboder og smaa Beboelseshuse, hvori de boede i Fisketiden og opbevarede deres Fiskeredskaber i om Vinteren. I Fortegnelserne over Sandtoldsyderne i Riberhus Lensregnskaber i Tiden fra 1585 og til Midten af det 17. Aarh., finder vi, at det er Ribe Borgere, der ejede de fleste af Sønderhos Fiskebaade, hvis Førefore dog er derfra. I et Vidnesbyrd, som Lensmanden den 10. Februar 1590 lod optage paa Ribe Raadhus, hedder det — ifølge Kinch II S. 865 — at 17 Ribe Borgere har fisket fra Sønderho i fra 13—40 Aar, og et andet Sted beretter Kinch, at Borgmester Hans Pedersen Fanning 1571—84 opholdt sig hvert Aar i „Fiskind“ paa Sønderho og havde endogsaa sin Kone med dér. Raadmand Anders Sørensen Klyn ses ligeledes at have opholdt sig i flere Aar i Sønderho i Fisketiden, ligesaa Raadmand Hans Jessen Søhane og Morten Madsen Lime. Disse og flere ejede paa Sønderho Huse og Boder, der stod tomme i Vintertiden. Ribe Købmænd, der opkøbte Fisken, opholdt sig ligeledes i Fisketiden dér, hvor de holdt Ølboder.

Dér, hvor de omtalte Boder har staaet, hvilket Sted endnu kan paavises, er der flere Gange funden Potteskaar, ligesom Resterne af en Smedie engang er kommen frem ved Sandets Bortfygning fra nævnte Sted.

Med Hensyn til Havets Bortskæring af Øen, da indskrænker

dette sig til nogle Engstrækninger paa dennes Østside.*) Her har Odden — Hans Odde**) kaldet — engang strakt sig helt over mod Roborghus ved Tjæreborg. Denne Odde var kløftet og havde Form som en Fiskehale, hvorfor dens yderste Punkter kaldtes „Fischhaael“, hvilket Navn den har endnu. Her var i ældgammel Tid Øens Forbindelse med Fastlandet, og det er dette Sted, hvorom Hans de Hoffmann i 1759 siger, „at hvor der tilforn var en Stenbro mellem Øen og det faste Land, er nu over 15 Favne (bredt, ikke dybt) Vand.“ Mærkeligt er det, at der paa dette Sted i Dybet, der ellers er fuldstændig blottet for Sten, fandtes i 1874, i Juli Maaned (efter Ribe Amts-Tidende) en mærkelig Sten omtrent 1 Al. høj og $\frac{1}{2}$ Al. bred og saa ud som en Natursten. Midt paa Fladen var indhugget —I J 88. Det er ikke usandsynligt, at denne Sten hidrører fra Overgangsstedet mellem „Fischhaael“ og Roborghus.

Det kan ogsaa kun være dette Sted, Sognepræsten i Nordby, Mag. I. Brasen hentyder til i sin Bog: „Stedernes Forandring gennem Tiderne“, der udkom i 1725, hvori han omtaler, at hvor der her paa Fanø før har været smukke Græsgange, er der nu et svælgende Dyb, og hvor man før kunde køre og ride, kan man nu sejle.

Om hvorledes det lille Vandløb, der adskilte Fanø fra Fastlandet, blev til en rivende Strøm og borttog en stor Engstrækning, fortæller Sagnet følgende: I det lille Strømløb var anbragt Stemmeværk med Sluser, hvorover Vejen førte til Fanø. Saa en Dag i et forrygende Vejr med høj Flod kom en Herremands Frue og vilde over den smalle Dæmning, hvorover Bølgerne slog, med sit Forspand. Folk vilde holde hende tilbage, men hun vilde af Sted og kørte ogsaa frem; da hun var kommen midt paa, væltede Stormen Vognen, der rev en af Stigbordene i Dæmningen løs, saa Vandet fik frit Løb og efterhaanden dannede et bredt Sund, hvorover der ikke mere hverken kunde køres eller gaas. Man kunde nu kun komme over med Robaade. Fra den Dag fik Huset, der laa paa Brinken paa Eastlandssiden Navnet Roborghus.

*) Paa dette Sted har Søen siden 1840 (til 1908) paa en samlet Strækning af ca. 300 Alen bortskaaren et Areal Marskeng — ca. 100 Alen ind i Landet — paa over 20 Td. Land (Esbjerg Avis 10. Jan. 1908).

**) Ikke Hans'es Odde. Navnet er udledt af Havn's Haen, altsaa Havnens Odde.

Forøvrigt er det bekendt, at Isgang Tid efter anden har bortskaaren store Strækninger af „Fischhaael“, mens Engene paa begge Sider af Odden, paa Nordsiden til Nordby og paa Sydsiden til Sønderho, er vokset betydeligt i Bredde i Mands Minde i et Forhold, der svarer til mindst det Areal, Isen har taget.

Gaar vi nu til Vestkysten, vil vi dér finde en betydelig Tilvækst af Klitterrænet og en Forskydning af Kystlinjen vestpaa. Den store inderste Klitrække, der fra Mosdaltoft ved Sønderho naar til henimod Nordby, kaldes „Havside Bjergene“ og maa derfor engang have været de yderste Klitter, udenfor disse er nu en Dalstrækning, som kaldes „udenfor Landet“, og den dér udenfor liggende lavere Klitrække, der aarlig forhøjes ved Sandets Aflejring i Vegetationen, kaldes „Strandbjerge“. Ved Sammenligning mellem Generalstabens Kort af 1870 og Opmaalingen af 1910 ses, hvorledes Klitrækken er vokset vestpaa i disse 40 Aar. Fra Mosdalsbjerg ved Sønderho til „Fanø Vesterhavsbad“ er Klitrækken bleven 50—100 m bredere, S. V. for Rindby indtil 200 m bredere. Nordfor Badehotellerne er Forandringen endnu større. Den yderste Klitrække er bleven gennemsnitlig 200 m bredere og er forlænget 3—400 m mod Ø. N. Ø.; desuden er der opstaaet en helt ny Klitrække, der udgaar fra den gamle, men har en mere nordlig Retning.*) Tilvæksten af Klitterne vestpaa er siden 1910 ikke standset, men fortsættes, og Tilvæksten kan iagttages aarlig. Ser vi saa til „Hønen“ (Hjørnet) Syd for Sønderho, er det jo bevist, at denne i de sidste 50 Aar ved Sandfygning er forlænget mindst 400 m i østlig Retning, og at der indenfor i den derved opstaaede Bugt har dannet sig store og frodige Engstrækninger.

Ogsaa paa Nordspidsen af Fanø er der i Tidens Løb sket Landvinding, idet det bekendte Jordareal, „Grønningen“ kaldet, har dannet sig i Tiden 1730—70, hvad Sognepræst Niels Friis har berettet om og indført i liber daticus.

Af en Del Boringer, der er foretaget paa Fanø for at skaffe bedre Drikkevand, har vi faaet en Del Oplysninger, ganske vist sparsomme, om Undergrundsforholdene. I 1877 lod Nordby Sogneraad ved Ingeniør Reimers foretage en Boring efter Vand. Efter at være kommet gennem det øverste 6 Fod dybt liggende sandblandede Muldrag og derefter skiftende Lag af Sand og Klæg til en Dybde af 42 Fod, kom man gennem et Lag ældre

*) A. Jessen: Marsken ved Ribe. S. 48.

Muldjord. I en Dybde af 95 Fod fandtes endnu Strandsand med Strandskaller i, længere nede, ca. 500 Fod dybt, fandtes et fast Lag af Brunkulsler, der var saa fast, at det ikke var nødvendigt at ramme Rør ned for at skylle Jorden op, 5 Fod længere nede stødte man paa en Sten, som det ikke var muligt at komme igennem, hvorfor videre Boring maatte standses. Ved Nedramning af Brøndrør paa saavel den gamle som den nye Kirkegaard i Sønderho er man i kun faa Fods Dybde kommen gennem Klæg og Tanglag.

Alle de mange fantastiske Fortællinger, der lyder om, at Vesterhavsøerne i gamle Dage skulde have været sammenhængende, haft en betydelig Udstrækning mod Vest og været landfast med Landet indenfor, bundet aabenbart i Troen paa Rigtigheden af det af Kartografen Johannes Mejer i Husum omkring 1650 konstruerede Kort over Vaderne fra 1240 langs Nordslesvigs Kyst fra Vidaa til et Par Mil Nord for Ribe, paa hvilket Kort han anbringer en Mængde Navne paa Byer, Kirker og Kapeller, der er gaaet under i Stormfloder, og som altsaa skulde bevise Landets Udstrækning forhen som et Hele, kun gennemstrømmet af Aær og Bække. Man finder paa dette Kort bl. a. en Kirke paa det Sted, der kaldes „Sønderjord“ eller „Peter Meyers Sand“, som han kalder Geistrup, en Kirke paa Kjeldsandet ved Navn Legstrup og en Kirke, Cathrinekirke, paa det nuværende Mandø-Flage, og flere andre omkring Mandø. Værst er han dog kommen afsted med St. Anna Kirke, som han har anbragt i Albuebugten ved Fanø, og allerede da er gaaet under. Om denne Kirke ved vi imidlertid aldeles bestemt, at den eksisterede i 1341, da den findes opført i „Oldemors“*) Kirkeliste. Og Stedet, hvor den har ligget (i St. Annas Dal), er velkendt og har kunnet paapeges indtil dette Sted blev beplantet ved Statsplantagens Anlæg for ca. 35 Aar siden. Nærmere herom under Kirkernes Historie. Dette Vadekorts Trosværdighed er af historiske Forfattere slaaget til Jorden for lang Tid siden, men Mand og Mand imellem paa Vesterhavsøerne fortælles der stadig om de store Landstrækninger med de mange Kirker, der er gaaet under. Saaledes fortælles ogsaa, at Sønder-

*) „Oldemor“ kaldes en Regnskabsbog og Kirkefortegnelse fra omkring 1341, den er ført af de gamle Munke i Ribe.

ho Kirkeklokke er af Fiskere taget op af Havet Vest for Mandø og skulde hidrøre fra en dér undergaaet Kirke. Denne Histo-

Udsnit af Joh. Mejers Vadekort.

rie har selvfølgelig intet paa sig. Indskriften paa Klokken (den nuværende er for ca. 50 Aar siden, da den revnede, bleven omstøbt i en af den gamle taget Form, saa hele den gamle Indskrift

findes ordret paa den nye) beviser, naar og af hvem den er støbt til Sønderho Kirke. Herom mere under Kirkernes Historie.

Hvornaar eller hvor længe Fanø har været befolket, ved vi intet om. Der findes ingen Moser eller Gravhøje paa Øen, der kan give Fingerpeg i den Retning, og der er aldrig funden Oldsager af nogen Art, der kan fortælle om, hvad Slags Folk, dér her har virket i Oldtiden, alt derom er indhyllet i uigennemtrængeligt Mørke. Efter Kong Valdemars Jordebog (1231) har Øen dog været beboet dengang og sikkert ogsaa længe før den Tid.

Efter hvad der findes nedskrevet i Sønderho Sognekalds Liber daticus i Slutningen af det 18. Aarhundrede, og som angives at være Afskrift af en ældre ved Kaldet værende Bog, skal hele Øens Befolkning være uddød af den sorte Pest i Aarene 1348—50 paa én Familie nær, der flygtede til Yder Bjerrum ved Ribe og derved undgik Pesten. Derefter blev Fanø befolket med indvandrende Folk fra mange forskellige Steder paa Fastlandet. Denne Indvandring maa, hvis Traditionen har noget virkeligt paa sig, være foregaaet ret hurtigt efter Pestens Rasen og i betydelig Udstrækning, da Fanø ikke tælles blandt de Sogne, der i „Ribe Oldemor“ omtales som øde efter Pesten. Hvad der i sin Tid har bevæget Folk til at bosætte sig paa denne Sandø, har sikkert været dette, at den har været et gunstigt beliggende Sted for Udøvelse af Fiskeri, og da Fisk allerede (efter Kinch) 1283 nævnes som en af Ribes Udførselsartikler, ligger det nær at antage, at der er fisket fra Fanø og vel og fra Mandø, og som Fiskere findes Befolkningen omtalt og beskattet i Lensregnskaberne fra 1537 og efterfølgende Aar. Beboerne har oprindelig kun boet midtvejs paa Øens Østkyst, ved Albuebugten og i Hovens Dal, hvor en lille Vandstrøm, Elses Gab kaldet, skilte Øen i to Dele. Her boede de noget beskærmet for de mange Sørøvere, der i Middelalderen huserede i Vesterhavet. Vi ved saaledes, at Dronning Margrethe forenede sig med Hansestæderne om fælles Foretagender til Handelens Beskyttelse. Stæderne i Flandern skulde vaage over Vesterhavet og de frisiske Kyster. Kinch beretter om nogle Sørøvere, der blev henrettet den 6. Februar 1555 og den 10. Oktober 1573 i Ribe. Sørøverne havde deres Tilhold ved Hørnum paa Sild og paa Helgoland. I 1448 blev (efter Chr. P. Hansen, Chronik der Friessische Uthlande) ikke færre end 74 Sørøvere overrumplet dér og henrettet i Hamborg.

Her ved Elses Gab i St. Annas Dal var der Bebyggelse med Kirke omkring 1340 efter „Ribe Oldemor“, og endnu i 1537 boede der flere Familier dér, hvoraf vi kender Navnene paa 10 fra Lensregnskaberne.

Elses Gab har sikkert været tilstrækkeligt dybt til, at Fiskebaadene kunde føres derigennem til Vesterstranden, hvorfra Fiskeriet udøvedes. Resten af dette Vandløb ses lige Nord for Pælebjerg, det eksisterede endnu paa Christian d. 4des Tid, eftersom en udateret Skrivelse i Rigsarkivet, der siger, „at Fanøs Kirker ligger hver paa sin Ø“, henregnes til denne Tid, og den 24. August 1719 begærer Sognepræsten Chr. Engelstoft i Sønderho Syn taget over det ham tilhørende „Elses Gab“, hvorvidt det sig med Rette kan henstrække baade i sin Længde og sin Vide“, i Anledning af, at uvedkommende havde græsset Kreaturer paa hans Enge, der gik ned til Gabet. Desværre er Synsforretningen kun afgjort mundtlig og derfor ikke indført i Tingbogen. Paa dette Tidspunkt er Gabet dog sikkert tillukket af Sandflugt midt paa Øen, og de sidste Beboere forlængst flyttet derfra, nogle mod Nord og dannet Byen Nordby, andre mod Syd til Sønderho. Men en Tid lang var der frodige Græsgange paa Engen, der laa paa begge Sider af „Elses Gab“, og her havde Pastor Engelstoft sit „Optræt“, Ungkreaturer, gaaende. Stedet fik deraf Navnet „ved Præstens Optræt“, et Navn, der senere er forvekslet med „Præstens Optræk“. Sidstnævnte Sted har sit Navn fra den Tid, da Præsten Søren Truelson (1570—1610), Nordby, skulde køre til sit Annekssogn Sønderho, hvilket da skete ad en bakket, sandig og daarlig Vej langs Østsiden af Havside Bjergene. Her var der et Sted en særlig høj Bakke, som Hestene ikke kunde trække Præsten op over, hvorfor han maatte staa af Vognen og gaa ved Siden af den over Bakken. Dette Sted blev kaldt „Præstens Optræk“. Da saa Landevejen i 1804 blev anlagt mellem Nordby og Sønderho og gik over det Sted, hvor „Præstens Optræt“ i sin Tid havde gaaet, og hvor der ogsaa fandtes en Bakke, ved den nuværende Plantørbolig, blev Navnet henført dertil. En Sti, der fører fra Elses Gab eller St. Annas Dal til Sønderho, kaldtes efter ældre Folks Beretninger for Fiskestien. Den fulgte de i St. Annas Dal boende Fiskere, naar de gik ned til Sønderho for derfra at sejle paa Fiskeri. Der har altsaa boet Folk nævnte Sted endnu en Tid efter, at Sandflugten har ødelagt Elses Gab og Forbindelsen med Havet.

ÆLDRE BERETNINGER OM VESTERHAVSØERNE.*)

POMPANUS MELA, der levede i det første Aarhundrede efter Kristus, har skrevet en Geografi om Norden, hvori berettes, at:

„Ovenfor Elben er Codanus, en vældig Bugt, fyldt med store og smaa Øer. Af denne Grund udstrækker Havet, som modtages af Kysternes Skød, sig ingen Steds vidt og ser ingen Steds ud som Hav. Men da der paa mange Steder løber Vande imellem, som ofte gaar over deres Bredder, saa spreder det sig ubestemt og til forskellige Sider med Udseende af Floder; dér, hvor det rører ved Strandbredderne, indeholder det Øer med Bredder, alle ikke langt fra hinanden, og saa godt som alle Vegne har det et snævert Løb og ligner et Sund; og idet det lidt efter lidt gør en Bøjning, krummer det sig som en langt fremspringende Landstrækning.“

Det er uden Tvivl Ebbe og Flod, som Mela ikke synes rigtig at kende noget til, han i denne Beretning omtaler.

Den store og fornemme Forfatter, Plinius den Ældre, der levede en Menneskealder senere end Mela, har ogsaa befattet sig med geografiske Studier her fra Norden og skriver bl. a.: „Cimbrenes Forbjærg, som løber langt ud i Havet, danner en Halvø, der kaldes Tastris. Derfra udgaar 23 Øer, kendte ved de romerske Vaaben; af disse er den fornemste Buchana, af vore kaldet Fabaria paa Grund af Mængden af Afgrøden, som vokser vild der; ligeledes den (Fanø?), der af Hæren er kaldt Glæsaria paa Grund af Ravet . . .“

Et andet Sted skriver han: „ . . . Og paa den modsatte Side ligger spredt ude i det germanske Hav (Vesterhavet) Glæsia, som nyere Grækere har kaldt Elektrider, fordi Ravet skulde fremkomme der.“ Endvidere: „Det er vist, at Ravet opstaar paa Øerne i det nordlige Hav, og at det af Germanerne kaldes Glæsum, og at derfor ogsaa en af Øerne, som af Barbarerne kaldes Austeravia, af de romerske Soldater, da Germanicus Cæsar

*) Efter Erslev: Jylland. S. 77, 84 og 96.

var paa Togt dér med Flaaden, er bleven kaldt Glæsaria" (Ravøen).

Hos alle Forfattere hersker der den fuldstændigste Samstemning, at der med „23 Øer“ menes de frisiske Øer fra Nørre-Jyllands Sydvestspids og sydpaa. Deres Antal er efter de nuværende Naturforhold ikke saa mange, saa det maa antages, at nogle er gaaet tabt ved Naturbegivenheder eller vokset sammen (som Fanø, der tidligere har været delt i to Dele). Det kan ogsaa tænkes, at Forfatteren har medregnet andre Stykker af Landet som Øer, f. Eks. den Strækning af Vester Herred ud mod Havet og Dele af Skallingen, der efter gamle Beretninger skal have været én eller flere Øer. Maaske har der ogsaa været mindre Øer i Ringkøbing Fjord, der er talt med, ligesaa Landet Nord for Limfjorden, der engang bevisligt har været en Ø, muligt er der ogsaa Øer i Limfjorden, der er medregnet.

Prof. Vald. Schmidt har til E. Erslev meddelt, at Assyrerne henved 1000 Aar før Kristus har faaet Rav fra Norden, idet en Obelisk fra Ninivi (findes i London) taler om Havene, hvor man har Nordstjernen i Zenith, og hvor man finder Rav.

Disse Fortællinger om Fund af Rav, der var stærkt efterstræbt af Orientens Folk, berettiger os til at tro, at særlig Fanø har eksisteret dengang som en „Ravø“, hvad ogsaa Prof. Werlauff tror at turde fastslaa (Den nordiske Ravhandels Historie), da Naturforholdene dér er og altid har været saaledes, at der er de bedste Betingelser tilstede for Landing af Rav (lav, flad og sandet Kyst, fri for Sten og Grus med betydelig Forskel paa Ebbe og Flod), ligesom de største Opkøb af Rav paa Vestkysten altid har fundet Sted paa Fanø.

En Del Beretninger, der findes optegnet af Chr. P. Hansen, Sild, i hans Bog: Chronik der Friessischen Uthlande, er ikke uden Interesse for Fanøboere og skal derfor gengives her i Oversættelse:

„I Foraaret 1014 brændte Baunen paa Højene langs den cimbriske Vestkyst til Tegn paa, at nu var Vikingerne færdige til Afrejse; kort derefter var Jyderne og Friserne forsamlet i Listerdyb; det var Mænd med Mod og Styrke, kraftige af Vækst, men ogsaa med vildt og barsk Udseende, parate til Paabegyndelse af Røvertogtet, thi andet var deres Forehavende i Virke-

ligheden ikke. Jyderne var klædt i Skind, mens Friserne bar uldne strikkede eller vævede Klæder.

Skibene var lange og spidse, med høje Stævn og delvis Dæk. Vaabnene Sværd, Spyd og Stridsøkser. Saaledes udrustet styrede Flaaden vestpaa for at støde til en lignende, der udgik fra Skagerak for at understøtte den i England værende danske Hær, hvor de efter Ankomsten i Fællesskab røvede og plyndrede paa det grusomste.

Da saa Kristendommen fik Udbredelse, og Beboerne paa Vesterhavsøerne, om end modstræbende, efterhaanden blev kristnede, holdt de store Vikingetog op, og Hovederhvervet udviklede sig til at blive Fiskeri i Forbindelse med Strandrøveri og vel ogsaa Søerøveri.“

Det fjortende Aarhundrede synes at have været skæbnesvangert og uheldbringende for vore Øer i Vesterhavet og deres Beboere:

„I 1315 herskede Dyretid i Landet, og 1316 bragte Stormfloder og Oversvømmelser, ligesaa i 1334 og 1338. En Skribent, Jonas Høyer, skriver, „at det maa være en Straf fra Gud, da Befolkningen levede ugudelig,“ videre skriver han: „Alle Øerne, som forhen var landfaste eller kun adskilte med smalle Reviere, er i dette Aar paa Grund af store Oversvømmelser blevne adskilte fra hverandre ved store og dybe Reviere.“ Skribenten Heimreich skriver noget lignende om disse Aar.

I 1348—50 herskede den sorte Død.

1354 var stormfuldt med Oversvømmelser og Ødelæggelser.

1362 ligesaa. Heimreich skriver, at en stor Del af Befolkningen, der havde overlevet Pesten, nu druknede.

1391, 95 og 96 bragte store Stormfloder.

1401 var et regnfuldt Aar med Misvækst og deraf følgende Hungersnød paa Vesterhavsøerne.

I 1425 begyndte Sildene at komme ned langs den jyske Kyst til Helgoland.

Den oprindelige Befolkning paa List var Frisere; de er formentlig alle døde i Pestens Tid; thi da i det 15. Aarhundrede to Fanøboere slog sig ned dér, fandtes ingen af hine. Fanøboerne, fra hvem Beboerne paa List nedstammer, og som indtil 1864 talte Dansk og følte sig som Danske, blev ikke vel modtaget af Sildringerne; de forment dem Adgang til Kirkerne paa

Sild, og de maatte af den Grund søge Kirken paa Rømø, hvor med de vedblev til Reformationen.

I 1567 rasede en pestagtig Sygdom.

1673 om Foraaret udskreves Mandskab til Flaaden.

1676 ligesaa. Mange rømte til Holland, hvor nogle tog Hyre paa Hvalfangere; andre gik i oversøisk Fart paa hollandske Skibe.

1678 kom Hververne igen, men da var næsten alle unge Sømænd forlængst borte.

1679 kom Hververne allerede i Februar.“

FANØBOERNES KØB AF DERES Ø.

FANØ har fra de ældste Tider været Krongods og underlagt Riberhus Ladegaard, til hvis Tjenere*) den henregnedes. Den findes saaledes i 1231 opført i Kong Valdemars Jordebog som tilhørende Kongen, og Lensmanden eller Stiftsbefalingsmændene paa Riberhus Slot udstedte Fæstebreve paa Kongens Vegne til Beboerne. Jeg har liggende for mig et Fæstebrev fra 1712,**) skrevet paa stemplet Papir til 12 Skilling, udstedt af Amtsforvalteren og ratificeret af Stiftsbefalingsmand von Calnein; det lyder saaledes:

„Paa Kgl. Maj.s min allernaadigst Arve Konge og Herres Vegne og til Ratification af Højædle og Velbaarne Henrich Ernst von Calnein, allerhøjest bemeldte Hans Kgl. Maj.s højt betroede Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift og Amtmand over Riberhus Amt, indstedes og fæstes herved til Niels Mathiesen paa Fanø (Nordby) den Væring, som Hans Mathiesen sidst paa boede, og for ham godvillig har opladt med al den tilliggende Ager og Engjorder, saa og Halvparten af den Ager og Eng i Søren Lassens Toft, som tilforn har tilhørt Jens Baggesen, hvoraf han har betalt til Fæste 2 Rdl. 3 Mk., hvilken forbemeldte Væring med dens Tilliggende samt Ager og Eng i Søren Lassens Toft foranførte Niels Mathiesen skal have, bruge og beholde sin Livstid, ligesom hans Formand før ham har haft med de Vilkaar, at han deraf aarlig i rette Tid paa behørig Steder yder og betaler den deraf gaaende Skyld og Landgilde samt kgl. Kontributioner, baade de som paabuden er eller herefter allern. vorder paabuden, være de nu paa Hans Kgl. Maj.s Vegne anordnede eller efterkommende Øvrigheder hørig og lydig, og sig ellers i alle Maader efter kgl. Love og Forordninger at holde, alt under dette sit Fæstebrevs Fortabelse og anden Straf efter Befindende. Til dets Bekræftigelse under min Haand og Segl.

Rat. *H. E. v. Calnein.*

Jens Ducke, Amtsforvalter.

*) 1597 d. 1. April udstedte Borgmester og Raad i Ribe Paabud om fra nævnte Dag til næstkommende Pinse ikke at sælge eller udskibe Rug, Mel eller Brød undtagen til Mandø og Fanøboere, som er *Kongens Tjenere*.

**) Nogen Forpligtelse til at udføre Hoveriarbejde for Husbonden, hvad Fæstere ellers altid var paalagt i én eller anden Form, har jeg ikke fundet omtalt i noget Fæstebrev. Kun i 1549 omtales, da der ifølge Danske Mag. 4, 2 udgaar Brev til Ballum, Rømø, Fanø og Mandø, at Beboerne, naar Claus Sehested tilsiger skulde begive sig til Ribe med Skovl og Spade og dér arbejde 4 samfulde Dage paa deres egen Kost og Tæring.

Saadanne til Beboerne udstedte Fæstebreve gjaldt som en Slags Skøde, dog ikke alle besad saadant Adkomstdokument, hvad der fremgaar af Konditionerne til Avktionen over Fanø i 1741, da det vides, at der fandtes mange flere Beboere paa Øen, end der var udstedt Fæstebreve til. Disse har i sin Tid uden videre indtaget Jord til Bebyggelse og Dyrkning og fastholdt at være Selvejere, da Øen skulde sælges, hvad de dog ikke fik Ret i.

At mange af disse Beboere er tilflyttet Øen, ses af et Brev, Amtsforvalter Jørgen Bruun i Ribe tilstiller Stiftsbefalingsmand von Calnein i Ribe, dat. 30. Oktober 1724 og hvori han henstiller:

„At ingen herefter paa dette Ejland sig maatte understaa enten at lade Huse sætte eller sig nedsætte, førend det sker med Hr. Stiftsbefalingsmandens og Amtsforvalterens Vidende og Vilje, thi under den Frihed, at enhver kan flytte didhen at bo og bygge, sker det, at dette slette Ejland bliver tilsidst saa opfyldt af Betlere, som de andres Brød tager, der skal svare Skatter og kontributionere af Landet maa undvære, da de tit, saasom særdeles daglig i de nærværende Tid, lider helt ondt for at faa det de selv kan ernære sig med foruden at melde om, det der paa saadan Maade ogsaa sig did hen andetsteds fra kan indsnige sig Skarns Folk, som hverken burde taales der eller nogensteds, mindre lides eller tillades at gøre sig Bopæl.“

Stiftsbefalingsmanden imødekom denne Henstilling, der vel nok er fremkommen efter en Klage fra Beboerne over de fremmedes Indvandring til Øen, og lod derefter bekendtgøre fra Prædikestolene, at saadan Indvandring kun kunde finde Sted med Amtsforvalternes Tilladelse.

Den manglende Selvejrerret vilde dog ikke have været Beboerne til saa stor Gene, hvis der ikke ogsaa paa anden Maade fandtes Indskrænkninger i deres Frihed, navnlig Indskrænkning i Udøvelsen af Sejlads og Søfart med egne Skibe — en Ret som de med Smerte saa paa, at Beboerne i Ho, Oksby og Hjerting besad fra gammel Tid, og som gav disse Beboere betydelig Indtægt. Det var Ripenserne, der gjorde alt muligt for at forhindre Fanøboernes Opnaelse af denne Rettighed, idet de hævdede, at de fra Arilds Tid havde Eneret til Sejlads paa alle Ribe Bys Strømme og Farvande — en Ret som denne Bys Borgere til Tider kun i ringe Grad udøvede.

Det var Fanøboernes største Længsel og Attraa at blive lige stillet med Ho, Oksby og Hjerting i at ernære sig ved Skibsfart, hvortil de var overordentlig velegnede, da de fra gammel Tid

havde sejlet fra Altona og Holland med de dér hjemmehørende Skibe og faret paa Ost- og Vestindien og paa Hvalfangst i Nordhavet, ligesom de ogsaa havde haft Ansættelse paa de hollandske Skibe, der hjemsejlede Stude fra Ribe og Hjerting. De besad derfor al mulig Erfaring i Søfart, selv om de ikke endnu havde ført egne store Skibe.

I Foraaret 1719 fik en Kommission Befaling til at bortsælge Ryttergodset og Krongodset i Ribe Amt ved offentlig Avktion. Ved samme Lejlighed blev Fanø, Mandø og Mandø-Hølade stillet til Avktion i Ribe.

Fanøs Hartkorn var da ansat til godt 84 Td. Fanøboerne var selvfølgelig Liebhaveere og vilde for enhver Pris sikre sig Købet, men Midlerne dertil savnedes.

De henvendte sig derfor til Handelsmanden, Raadmand Mads Pedersen Fridsch i Ribe om Raad og Daad, hvortil han viste sig villig. Man enedes om, at han paa Beboernes Vegne skulde give Bud paa Avktionsdagen.

Forinden denne indtraf, indkom der til ovennævnte Kommission en Skrivelse, dat. Ribe d. 24. April fra nogle derværende Købmænd, der havde Pengebeløb tilgode hos Fanøboerne, og som nu var usikre med Hensyn til disses Betaling. De meddelte, at de

„hos en Del af samme Ølands Beboere har et temmeligt Tilgodehavende for Forstrækning, som dem af vore Forfædre og os er gjort til deres Fiskerier og Nærings Fortsættelse og nødtørftige Ophold, hvilket deres til os udgivne Panteobligationer og Forskrivninger beviser, til hvilke at udgive de har været berettiget ej alene i Henseende til andre deres Midler, men endog i Henseende til deres Agerjord og Enge, som de baade har købt, pantsat og solgt og til deres Børn afhændet, saa som de ikke anderledes har kunnet konservere deres Huse og holde deres Kredit vedlige, saa er vi allerydmygst begærende, at det ved Vilkaarerne, som skal følge med, maa foreholdes de købende, at dette Godsets Afhændelse ikke bliver Kreditorerne hinderlig i nogen Maade deres Krav at søge og nyde paa det, at al Disput og Trætte kan forekomme mellem de købende og Kreditorerne, og vi som ejer Gælden kan beforders til det som os tilkommer...“

Denne Anmodning imødekommes af Kommissionen, der lader Avktionsvilkaarerne indeholde de fornødne Bestemmelser derom, ligesom det ogsaa blev tilkendegivet for Køberne, at den afdøde Amtsforvalter Jens Christensens Sønner tilkom

mende Adkomstrettighed til Fanø Krogaard i Nordby skulde respekteres.

Det forholder sig ganske rigtig, som Ribe Købmændene paa-
staar, at de har store Summer tilgode hos Fanøboerne, der for
Gælden har maattet give Pant i Hus, Jord, Fiskebaad og Fiske-
redskaber m. v. Der fandtes paa den Tid næppe en Mand paa
Fanø, der ikke stod i Gæld til Ribe Købmænd. Jeg er i Be-
siddelse af Afskrifter af nogle Gældsbeviser, der beviser Rigtig-
heden deraf: Las Nielsen i Nordby har 16. Oktober 1702 pants-
sat to Tofter til Raadmand Peder Lauridsen i Ribe for en Gæld
paa 137 Sletdaler, „som han Tid efter anden til min Næring og
Fiskeri mig forstrakt haver.“ Hans Nielsen af Nordby skylder
145 Sletdaler, ligeledes for Laan til sit Fiskeri, til Peder Laurid-
sen og pantsætter derfor 16. August 1702 sin Fiskeevert. Strand-
foged Jens Nielsen*) i Sønderho pantsætter 11. Juni 1685 et
Stykke Eng til Peder Madsen Fridsch**) i Ribe for 160 Sletda-
ler, „som han mig efter min indstændige Begæring i rede Penge
til min Nytte og Brug mig har laant.“

Mads P. Fridsch,***) der var en god gammel Bekendt af Fanø-
boerne, da hans Fader havde været Toldinspektør for Fanø, fik
Øen tilslaaet for 5500 Rdl. eller godt 62 Rdl. pr. Tønde Hart-
korn. Salget blev desværre ikke godkendt af Kongen, der fors-
mente, at Øen burde have kostet mere, hvilket tilkendegaves ved
kgl. Resolution af 25. September. Godset i Jerne Sogn med
de betydeligt bedre Jorder opnaaede en Pris af kun 35—70 Rdl.,
men Værdien af Strandretten paa Fanø er vel nok taget med i
Betragtning. Fanøboernes forventede Frihed opnaaedes ikke.
De maatte endnu vente 22 Aar med at opnaa denne.

Det var et haardt Slag for Fanøboerne, da de erfarede Sagens
for dem uheldige Forløb, men de lovede hverandre efter yderste
Evne ej alene at forsøge Købet opnaaet ved en senere Lejlighed,
men ogsaa at indsamle og opspare Penge til dette Formaal, og
et Led heri var en forøget Afrejse hvert Foraar af de unge Sø-
mænd til Holland og Altona, hvor der opnaaedes gode Hyrer,
og hvor de var velansete og stærkt begæret for deres Sømands-

*) Strandfoged Jens Nielsen, død 1736 (Slægt Sonnichsen, Nykj. F.,
1898, Hovedtavle).

**) Peder Madsen Fridsch var Tolder, Overformynder og rig Handels-
mand, død 1709. Videre om ham under Toldere.

***) Mads P. Fridsch var Købmand og Raadmand, Søn af forannævnte
P. M. F., død 2. Maj 1720, 48 Aar gl.

dygtighed, og naar de efter 1 a 2 Aars Forløb vendte hjem, var de unge Sømænd vel beslaaet med Mønt, hvis de da ikke, hvad flere gjorde, lod Pengene blive staaende i hollandske Handels-huse, der gav dem gode Renter. En Del af disse Penge blev altid betragtet som hensat til Formaålet: Øens Køb. Fra samme Tidspunkt begyndte de unge Piger ogsaa at bidrage deres til Opsparing af Midler til Øens Køb.

I de lange Vinteraftener havde de i umindelige Tider været beskæftiget med at spinde for Købmændene i Ribe og derved bidraget til Hjemmets Underhold, og i Fisketiden i Foraars- og Efteraarsmaaneder, var de alle livligt beskæftiget med at grave Orm til Madding og udrede Fiskelinerne, salte og tørre Fisken m. v., men lige i Høstens Tid, da Fiskeriet laa stille, var de ikke saa stærkt optaget. Konerne og de ældre Mænd sammen med Børnene kunde som Regel klare Arbejdet i saavel Hø- som Kornhøsten, og Pigerne kunde derfor godt undværes fra dette Arbejde. Men Syd paa, i Marsken fra Ribe helt ned til Husum, var der altid stærk Brug for Piger i Høstens Tid, og da der gaves lige saa stor Løn for den Tid som for et helt Aar, drog de i store Flokke derned, ogsaa med det for Øje at samle Midler sammen til Køb af Øen. Denne Udvandring i Høstens Tid vedvarede, omend i ringere Grad, forøvrigt til henimod 1870erne; kun ganske faa af Pigerne blev dernede som gifte, og det var kun de svage, som blev hjemme og ikke oplevede denne Udflugt.

Saaledes gik Tiden til 1741, da Ribe Ladegaards Gods endelig blev solgt ved Avktion paa Ribe Raadhus.

Da Bekendtgørelsen om Avktionen blev offentliggjort, blev der Røre paa Fanø. Nu skulde det briste eller bære. Fiskeriet, som hidtil havde været Beboernes Hovedindtægtskilde, svingede stadig i Udbytte og kunde enkelte Aar være saa ringe, at Befolkningen ligefrem led Nød. Der maatte og skulde ses om efter andre Erhverv til den stadig i Antal stigende Befolkning paa den lille Ø. Skibsfarten var den eneste Udvej til forøget Indtægt, men da Retten til Udøvelsen heraf med egne Skibe var forbudt Øboerne og forbeholdt Ripenserne, maatte der nu gøres de alvorligste Forsøg paa at blive de højstbydende paa Avktionen for at opnaa Retten til fri Sejlads.

Repræsentanter fra Nordby samledes i Sønderho med Bebo-

erne dér for at drøfte de nødvendige Foranstaltninger for at sikre sig Øens Køb.

Om hvad der foretoges i den Retning og de Begivenheder, der knyttede sig dertil, gaar der forskellige Historier, som er bleven fortalt i min Familie ned til vore Dage. Den Mand, der af Beboerne i Sønderho blev valgt til paa samtlige deres Vegne at byde paa Øen, Sonnich Jensen Møller, var nemlig min Tip-Tip-Oldefar. Han var født 1696, gift da han var næppe 20 Aar og blev i en meget ung Alder Fører af en lille Evert, hvormed han paa Trods af Forbudet mod Sejladts hvert Aar i lang Tid sejlede til Holsten med Jydepotter fra Hjerting. Han døde d. 28. Januar 1760 og havde da været Sognefoged i 19 Aar, Møller og Skibsreder samt Ejer af en Smedie ved Sønderho Havn. Har altsaa været en betydelig og virksom Mand i Sognet. Beboerne i Nordby valgte som deres Repræsentant ved Købet Gaardejer Niels Sørensen med Tilnavn Regis; han var Søn af Søren Nielsen Regis eller rettere Søren Register, som han blev kaldt, fordi han førte Stiftsbefalingsmandens Register over de Personer i Nordby, der svarede Afgifter til Kronen, og opkrævede disse. Niels Sørensen døde 1793, 84 Aar; han har været gift to Gange; hans anden Hustru indebrændte ved Gaardens Brand d. 5. Marts 1800.

Nordby var baade i Matriklen af 1664 og Matriklen af 1688 ansat for Hartkorn 67 Td. og 3 Skp. med en Landgildeafgift af 190 Rdl. 3 Mk. 5 Skil. Nordbys samlede Udsæd angives til 72 Td. 3½ Skp. Rug (Sommerrug), 71 Td. 4½ Skp. Byg og 17 Td. 4 Skp. Havre samt en Højbjergning af 341 Læs. Beboernes Antal (d. v. s. Ildsteder eller Antal Huse og Gaarde) angives til 210. Heraf er i Avktionskonditionerne dog kun opgivet et Antal af 100, der svarer Landgilde, foruden 2 Mand, som hver svarer 8 Skil. af Bredselrum (Pladser, hvor de tørrede Fiskegarn).

Sønderho var i Matriklen af 1664 ansat for Hartkorn 37½ Td. 0 Skp. 1 Alb., men i Matriklen af 1688 modereret til 17 Td. 4 Skp. 1 Alb. Denne store Nedskrivning af Hartkornet skyldes temmelig sikkert Sandflugtens Ødelæggelse af de dyrkede Arealer, da det vides, at Sandflugten i Slutningen af det 17de Aarh. rasede med stor Voldsomhed i Sønderho Sogn og ødelagde store Strækninger af baade Ager og Eng. Landgildeafgiften var 64 Rdl. 5 Mk. 12 Sk. og 3000 tørre Hvidlinger; den

aarlige Udsæd angives at være 35 Td. 6½ Skp. Rug (Sommer-
rug), 43 Td. 3½ Skp. Byg og 9 Td. 4 Skp. Havre og en Hø-
bjergning af 142 Læs. Beboernes Antal (Huse og Gaardes An-
tal) opgives til 143, hvoraf kun 69 er opført paa Listen af Land-
gildeydende.

De Beboere, der ikke var opførte paa Skattelisten (fordi de
imod Forordningen i sin Tid har undladt at tage Fæstebrev paa
deres Ejendomme og Jord), holdt paa, at de var Selvejere „og
begærede (til Kommissionen), at deres ibrughavende Steder til
dem fremfor til andre maatte afhændes“; men Kommissionen
resolverede, „at de derover aldeles ingen Adkomst eller Paa-
stand havde“, og samtlige Beboeres Ejendomme var derfor ind-
befattet i Salget.

Beboerne frygtede for, at enten Ribe Købmænd, til hvem de
fleste Beboere skyldte Penge, eller en af Omegnens Herremænd
(særlig nævntes i den Henseende Manden paa Trøjborg) vilde
byde paa Øen og dens Rettigheder til Strand og Jagt m. v. De
affattede derfor en Skrivelse, dat. 8. Juli 1741, altsaa kun to
Dage før Avktionen skulde holdes, underskrevet af en stor Del
af Beboerne paa samtliges Vegne af følgende Indhold:

„Da det behagede Hans Maj. ved offentlig Avktion at bortsælge Ejlan-
det Fanø, er samtlige Ejlandets Indbyggers underdanigste Bøn og Begæ-
ring, at Landet maa forundes Beboerne frem for andre, siden de vil byde
derpaa saa højt, som det er dem muligt at kunne betale, hvilket vi formoder,
D'hr. Kommissærer allerunderdanigst Hans Kgl. Maj. paa Ejlandets Vegne
ville behage at forestille“;

hvilken Skrivelse Dagen før Avktionens Afholdelse blev over-
rakt Kommissionen.

Det synes ogsaa, der har været hjemlige Kræfter i Gang for
at paavirke Avktionsvilkaarene eller gøre Værdien af Fanø (og
Mandø) saa ringe som mulig i udenøs Køberes Øjne for der-
igennem at opnaa billigste Køb for Fanøs egen Befolkning; thi
i en Skrivelse fra Rentekammeret af 6. Maj 1741 til Stiftamt-
manden meddeles, at Kongen har resolveret, at Avktionen over
de tre Øer: Fanø, Sønderho og Mandø „for det første skulde
udsættes i Henseende bemeldte Øers Indbyggere, som alene har
nogle Sandbanker at bo paa og nærer sig kun af Søen, saaledes
at de gamle fisker og de unge farer fra Holland og bringer Penge
hjem; men kom de under andet Herskab, vil det unge Mand-

skab, som farer til Holland, efterhaanden nedsætte sig dér for at undgaa Trang, og Øerne blive ganske øde, hvorved H. K. Maj. mistede de Søfolk, som derfra til Flaaden kan udskrives. . .“

Stiftamtmanden skal „afgive sin gode Betænkning om Sagen“, hvad han gør efter at have indhentet Fanø Birkefogeds Mening derom. Det var jo ingenlunde Beboernes Mening at faa Avktionen udsat paa ubestemt Tid, tværtimod, nej, de har kun villet kyse eventuelle fremmede Købere bort. Birkefogdens Erklæring og Stiftamtmandens Betænkning har sikkert ogsaa gaaet i den Retning, thi under 24. Maj befaler Kongen „aller-naadigst, at Avktionen over Øerne berammes og til den ansatte Tid foretages.“

Saa en skønne Dag, først i Juli Maaned 1741, sejler Sonnich Jensen Møllers Evert „Karen“ ud fra Sønderho Havn medhavende førnævnte Niels Sørensen fra Nordby og flere af de betydende Beboere fra begge Sogne til Ribe. Det vides, at de har opholdt sig flere Dage i Ribe før Avktionen, vel nok for at undersøge, om der er fremmede Købere, hvad de ogsaa fik Formodning om med Hensyn til førnævnte Herremand til Trøjborg. Det maatte fremfor alt forpurres, at han blev Ejer af Øen, og for alle Tilfældes Skyld tog Sonnich Jensen Tilflugt til en List — saaledes fortæltes der. Avktionsholderen, der vilde have sig en Hvilestund forinden Avktionen, beordrede Raadhustjeneren til at kalde paa sig til den for Avktionen fastsatte Tid. Dette havde Sonnich Jensen bragt i Erfaring, og han underkøbte Tjeneren til at dreje Viserne paa Uret i Raadstuen en Time frem, hvorefter han kaldte paa Avktionsholderen, der straks paabegyndte Avktionshandlingen. Om der var andre bydende end Fanøboerne vides ikke, men de fik imidlertid Hammerslag paa Budet, og lige derefter rider Herremanden fra Trøjborg op foran Raadhusdøren, men da var Avktionen til Ende, og han maatte vende om med uforrettet Sag.

Der fortælles ogsaa, at et Par Jøder, der var ankommen til Ribe et Par Dage, før Avktionen skulde holdes, var Købere til Fanø, hvad nogle Fanøkoner, der var fulgt med deres Mænd til Ribe, og som boede i samme Logi som Jøderne, havde faaet Nys om. De besluttede at forhindre Jødernes Tilstedeværelse ved Avktionen, og da Timen for denne nærmede sig, barikaderede de Døren ind til deres Værelse, saa de ikke kunde komme ud, og derved forhindrede dem i at byde paa Avktionen.

Beboerne bød for Øen uden Strand^s og Jagttrettighed 81 Rdl. pr. Td. Hartkorn og med disse Goder 97 Rdl., altsaa over en halv Gang saa meget som i 1719. Stiftamtmand Gabel havde imidlertid misforstaaet Budene og i sin Protokol opgivet Hammerslaget for 81 Rdl. med Strand^s og Jagttrettigheder, og i hans Indberetning om Salget anført sidstnævnte Beløb. Da Fejlen opdages, beder han Kongen ydmygt om Forladelse, og Beboerne, som var alt for glade for Købet, gjorde ingen Indvendinger.

Forinden de to Mænd med Følge var taget hjemmefra, var det blevet aftalt, at naar Beboerne selv havde faaet Øen tilslaaet, skulde der paa Baadens Mast hejses Flag under Sejladsen hjem^s efter, saa at de hjemmeværende paa Afstand kunde erfare Sagens heldige Udfald. Da derfor et Par Dage efter Avktionen Befolkningen i Sønderho faar Øje paa Sonnich Jensens Fartøj kommende ud af Ribe Aa med Flag paa Mastetoppen, bliver der almindelig Glæde over hele Byen, og en Rytter afsendes øjeblikkelig til Nordby med det glade Budskab. Og da Baaden lægger til i Sønderho Havn, modtages den af saa godt som hele Byens Befolkning, hvis Glæde over Købet var overstrømmende.

Vel var Hammerslaget faldet paa Beboernes Bud, men samme skulde først approberes af Kongen, og med den i 1719 afholdte Avktions Resultat, der endte uden den kgl. Approbation, i Erindring, frygtede de for en Gentagelse deraf, hvorfor de allerede Dagen efter, mens de endnu var i Ribe, afsender en Skrivelse af følgende Indhold til Kongen:

„Stormægtigste Monark!

Eftersom vi underskrevne paa egne og samtlige Beboeres Vegne i Nordby og Sønderho Sogne er bleven ved den af Deres Majestæt i Ribe d. 10. hujus allernaadigst anordnede Avktion højstbydende paa Ejlandet Fanø, saa bønfaller vi allerunderdanigst Deres Kgl. Maj. at vor gjorte Tilbud vorder allerhøjest approberet, da vi ej alene af den allerunderdanigste pligtskyldigste Kærlighed skal af alleryderste Evne stræbe at udrede alt, hvad vi af Deres Kgl. Maj.s Naade enten nu er eller herefter vorder paabuden, men endog næst den allerhøjestes Bistand derhen saa og alleryderste Flid anvende, at dette Deres Kgl. Maj.s Ejland ydermere skal vorde bebygget og med Beboere formeret (sic) til vor allern. Arveherres kgl. Søjteneste og Flaades Bemanding.

Vi lever i allerunderdanigst Haab om en allernaadigst Bønhørelse og med Liv og Blod bliver forbunden til vor Død Deres Majestæt vor aller-

naadigste Arveherre og Konges allerunderdanigste og tro forbundne Undersaatter.

Ribe, den 11. Juli 1741.

Sonnich Jensen Møller,

Niels Nielsen,
af Sønderho.

Niels Mathiesen,

Niels Sørensen,

Jens Jørgensen,
af Nordby"

Peder Clausen,

Salget blev som bekendt approberet, og Fanøboerne var nu Selvejere med bl. a. Frihed til ikke alene at udføre deres Fiskevarer hvorhen og til hvem de lystede uden først at skulle føre dem til Ribe og have Passerseddel og mange andre tidsspildende Formaliteter i Orden dér, hvad der hidtil havde været paalagt dem i Aarhundreder, men Vejen til at drive Skibsfart laa dem nu aaben, og de vidste at benytte sig deraf. Gennem deres Bekendtskaber og Forbindelser i Holland, blev de hjulpet til Køb af — ganske vist gamle — Skibe, og navnlig Tjalker og Kuffer, men Begyndelsen til den Velstand, Fanøboerne erhvervede sig ved Skibsfarten og som havde naaet en betydelig Højde ved Kongens Begyndelse med England 1807, var nu inde; men herom senere under Skibsfartens Historie.

At Ribe Borgere ikke saa med Velvilje paa Beboernes Køb af Fanø, der bragte dem Tabet af flere Indtægter, er sikkert. I de paafølgende Aar maatte Fanøboerne mærke det paa forskellige Maader, navnlig ved Drillerier fra Ribe Tolderes Side, hvorom skal meddeles under Skibsfartens Historie. Her skal lige meddeles det Suk, der 50 Aar efter gaar gennem en Artikel i Mathias Galthens Beskrivelse af Ribe i 1792:

„Endnu maa jeg erindre en Post, som i de senere Tider ikke lidet har bidraget til Handelens Svækkelse i Ribe: det er Handelens Opkomst paa de omliggende Øer, særdeles Fanø og Rømø, som tilforn aldeles ingen Handel har haft og endnu ingen Rettigheder har til at handle (?). Saalænge Kongen ejede disse Øboere, ernærede de sig fornemmelig ved at fiske; deres Fisk solgte de til Købmændene i Ribe, som derpaa udførte dem. I Stedet for Betaling tog de Varer saasom Tømmer, Jern og Tjære til deres Baade, Hamp til deres Garn, grovt Klæde, Ry og Hør til sig selv, foruden hvad andet de brugte i deres Husholdning. Og da disse Øer er overmaade folkerige, saa gav de Ribe en stor Næring i den Tid, da de søgte den med deres Fisk og Handel. Men for omtrent 50 Aar siden købte de sig selv af Kongen. Deres Gaarde og Steder fik de for en ringe Pris. Og fra den Tid er de saaledes tiltagen i Velstand, at de har kunnet anskaffe sig Skibe, hvormed de selv bortfører deres Fisk til Hamborg og andre Steder, og derfra hjemfører ej alene det, som de til eget Brug købte i Ribe, men endog de

Varer, hvormed de kan forsyne alle de ved Søkanten liggende Herregaarde, Præstegaarde, endog Bønder, som bedre kan finde deres Fordel ved at handle med disse Øboere end med Købmændene i Ribe, eftersom de første kan give langt bedre Køb end de sidste.“

Forinden Skødet bliver udstedt, indgaar Sønderho Sogns Beboere med en Memorial til Kommissionen for Salget af Kronsgodset i Ribe Amt med Anmodning om

1) at Indbyggerne ikke til andre end Beboerne der paa Ejlandet maatte afhænde deres Ejendomme.

2) at den dem solgte Strandrettighed maatte efter deres Markskel (saaledes at denne kom til at tilhøre de Lodsejere, der havde Mark ud til Stranden) tilskødes dem,

3) at Kro og Møllerrettighederne dér paa Landet maatte forundes Indbyggerne selv,

4) at det med deres og Nordby Sogns imellem hverandre liggende Enge maatte ligesom forhen uden Forandring have sit Forblivende.

Herpaa svarer Kommissionen under 11. Oktober s. A., at hvad Strandrettighederne angaar, vil det være uretfærdigt, at den kun tildeles de Lodsejere, der grænser til Strandkanten; enhver skal have Del i denne Rettighed proportioneret efter sit Hartkorn. „De øvrige Poster synes os at være Skøderne aldeles uvedkommende, siden det avktionerede, og ej videre, sælges med den Ret H. Maj. samme har haft. Hvorefter Køberne bør være uforment deres Ejendom paa lovlige Vis at sælge eller bruge, saaledes som de selv finder for godt, hvorimod Indvaanerne vil til deres fælles Bedste for at undgaa fremmede Parcipanter paa Ejlandet vel iagttager, at naar en eller anden Ejendom skal sælges, det da sker ved offentlig Avktion, saa at de selv ved Overbud de fremmede kan fraholde.“

Nordby Sogns Beboere indsender ligeledes en Memorial „med Begæring om at de og Arvinger maa tilskødes Husbondsret efter Loven, og at det ene Sogn saavel som det andet nyder efter Proportion af deres Hartkorn lige Del i Jagt og Forstrandsrettigheder, saa og at deres Udgift til Birkefogdens Løn maa lignes paa Hartkornet,“ hvilket imødekommes som konform Avktionsvilkaarene.

Desuden har Nordby ansøgt om „en aparte Indtægt mellem sig selv, Skødet aldeles uvedkommende, nemlig i en til deres Renters Betaling (af det købte) af dem oprettet Kasse, skulde

ved forefaldende Forandring med Beboerne gives en Kendelse i Stedet for Fæste.“ Dette synes Kommissionen „maa blive dem ligesaa besværlig og betage dem den Frihed, de fremfor Fæstebønder tilkommer“, og angaar ikke Skødet.

Det kgl. Skøde, som blev udstedt til Beboerne af Sønderho gengives her. Det er altid blevet kaldt

Fanøs Frihedsbrev.

Vi Christian den Sjette af Guds Naade Konge til Danmark og Norge
o. s. v.

Gøre vitterligt, at som Vi allernaadigst har godt befunden at lade Vor i Riberhus Amt beliggende forbeholdende Gods ved offentlig Avktion opbyde og bortsælge saaledes, som den derom under 10. Maj 1741 udgangne Plakat med deri paaberaabte trykte Specifikation og vedføjet Konditioner videre formelder, hvorefter Avktionen over bemeldte Gods af Vor dertil allernaadigst Kommitterede er foretaget i Ribe 10. Juli næst efter og den af dem derover holdne Forretning ved Vor allernaadigste Resolution, dateret 26. samme Maaned bleven approberet.

Da siden paa samme Avktion Sonnich Jensen af Sønderho paa samtlige Indbyggere af Sønderho Sogn paa Ejlandet Fanø, deres Vegne som højstbydende er bleven tilslaaet efterskrevne Jordegods og de derfor budne Penge a Tønde Hartkorn 97 Rdl. ialt 1698 Rigsdaler 49 Skilling Kurant er vorden betalt (Beløbet for Nordby Sogn med det større Areal androg 6524 Rdl. 45 Sk. kurant, hvoraf $\frac{1}{3}$ blev betalt kontant den 4. September 1741 med 2174 Rdl. 73 Sk. kurant, „efter derfor til Vor Rente-Kammer indleverede Kvittering, dateret 4. September; men de øvrige $\frac{2}{3}$, nemlig 4349 Rdl. 48 Sk., for nøjet med den paa samtlige Indbyggers Vegne under 13. September til os udgivne allerunderdanigste Pante-Obligation, efter Avktions Konditioner Indhold“) efter derfor til Vor Rente-Kammer indleverede Kvittering af 30. Aug. 1741. Saa har Vi omrørte Gods ved dette vort aabne Brev allernaadigst villet bortsælge, saasom Vi og samme herved fra os Vor Kongelige Arve Successører i Regeringen til førnævnte Sonnich Jensen og samtlige Sønderho Sogns Beboere eller Indbyggere og deres Arvinger allernaadigst skødet og afhændet nemlig i Riberhus Amt, Fanø Birk, Fanø Ejland, Sønderho Sogn, som i sidste Aaringer har svaret i aarlig Landgilde 64 Rdl. 5 Mk. (Nordby Sogn har i sidste Aaringer svaret „aarlig Landgilde 190 Rdl. 3 Mk. 5 Sk., og i den gamle Matrikel 1664 gjorde Forklaring anført for 67 Td. 2 Sk. Hartkorn, hvoraf, efter den i Landmaalingens Matrikel 1688 gjorde Forklaring, samt Vor Kammer-Kollegie Decision, fremdeles skal kontribueres“) og i den gamle Matrikel Aaret 1664 anført for 37½ Td. 1 Alb. Hartkorn, men efter Forklaringen samme Steds modereret til 17 Td. 4 Skp. 1 Alb., hvoraf efter den i Landmaalingens Matrikel 1688 gjorde Forklaring samt Vor Kammer Kollegie Decision fremdeles skal kontribueres og som med bemeldte Nordby Ejland svaret Jagtrettigheder fra bemeldte 26. Juli 1741 som og Strandrettigheder fra 1. Januar 1742 er bleven avktioneret at følge de købende efter Lov og Forordninger, med hvilke Konditioner Søn-

derho Sogns Beboere for deres Hartkorn, ligesom Nordby Sogn for sit, vedligeholder alt proportionaliter af ethvert af disse tvende Sognes Hartkorn paa bemeldte Fanø Ejland.

Desforuden skal til Sognepræsten i Sønderho af Beboerne i bemeldte Sønderho Sogn betales for 4 Tdr. Rug 6 Rdl. aarlig (en tilsvarende Afgift til Præsten i Nordby findes ikke i Nordby Skødet), hvilket førskrevne Jordegods tilligemed al dets Ejendom, Bygninger og Huse, Herligheder, Landgilde, Stedsmaal, Sigt og Sagefald, Ægt og Arbejde, visse og uvisse Indtægter, Rente og rette Tilliggelser være sig af Ager, Eng, Skov, Mark, Krat, Hede, Kjær og Moser, Fiskevaad og Fægang, Tørvegroft og Lyngslet, Vaadt og Tørt inden Markskel og uden for, item den paa foranførte Maade solgte Over- og Underjagt samt Strandrettighed proportioneret af 17 Td. 4 Skp. 1 Alb. som Sønderho Sogn staar for imod de 67 Td. 2 Skp. Hartkorn, som Nordby Sogn skylder af, tilligemed de paa bemeldte Gods staaende Huse, aldeles intet undtagen i nogen Maade, som dér nu tilligger og al Tid har tilligget og bør dertil at ligge med Rette fornævnte Sonnich Jensen med samtlige Beboere og deres Arvinger efter Loven maa og skal have, nyde og bruge og beholde, samme sig saa nyttig gøre, som han eller de bedst ved, vil og kan til evindelig Arv og Ejendom med lige Ret og Rettigheder, som Vi samme Selv har haft; thi kendes Vi for os og Vor Kongelige Arvesuccescorer i Regeringen i begge Vore Kongeriger Danmark og Norge aldeles ingen ydermere Lod, Del, Ret eller Rettighed at have til eller i bemeldte Jordegods eller nogen med Rette dertil henhørende Herlighed, men altsammen, som forskrevet staar, til evindelig, uryggelig og uigenkaldelig Arv og Ejendom i alle optænkelige Maader at følge fornævnte Sonnich Jensen med samtlige Beboere og deres Arvinger uden nogen Relutions eller Indløsningsrettighed Os dertil at have forbeholden. Og saaledes ville vi herved allernaadigst herved fri, frelst, hjemle og fuldkommelig tilstaa merbemeldte Sonnich Jensen med samtlige Beboere og deres Arvinger førskrevne Jagt og Strandrettigheder, herved allernaadigst solgt og tilskødet, men Birse, dog Os og Vor kongelige Arvesuccescorer i Regeringen, alle kongelige Regalier og Højheder samt Kontributioner pro quata ordinære og ekstraordinære som nu af Bøndergods allerede er eller herefter vorder paabuden uforkrænket og Os aldeles forbeholden.

Saa blive bemeldte Sønderho Sognebeboere de dem paa bemeldte Maade efter Proportion af deres Hartkorn, der er 17 Td. 4 Skp. 1 Alb. tilkommende Jagt og Strandrettigheder, herved allernaadigst solgt og tilskødet, men Birkerettigheder og Østersfiskeriet har vi os selv fremdeles allernaadigst reserveret.

Efter fornævnte paa Avktionsstedet bekendtgjorte Konditioner tilforpligtes herved saavel Sønderho som Nordby Sogns Indvaanere:

1. Fremdeles uden nogen Betaling at forsyne Toldvisitøren med lige saadan Transport og Befordringsskab, som han deri forhen af denne har nydt.
2. saa og at betale til Birkefogden, som han forhen af vor Kasse har haft i Løn 9 Rdl. samt for fri Gaard som Dommer og Skriver 50 Rdl.
3. Kirkerne der paa Ejlandet efterdags ligesom forhen af Indbyggere som

købende, for deres, nemlig Indbyggernes egen Regning lovligen at vedligeholde.

Forbydende alle og enhver herimod, eftersom foreskrevet staar at hindre eller i nogen Maade for Forfang at gøre under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa vort Slot Christiansborg i Vor Kongelige Residensstad København den 19. December 1741 (Nordby Skøde er først underskrevet 16. Januar 1742).

Under vor kongelige Haand og Segl.

Christian R.
(L. S.)

Allerunderdanigst læst i Retten paa Fanø Birketing Torsdagen den 13. Oktober 1768 og behørig Protokol tilført Folie 455 og 456 testerer adjungeret og succederende Birkedommer og Skriver paa Fanø.

C. Engelstoft.

Da der var kommen lidt mere Ro over Befolkningen efter de begivenhedsrige Dage i Juli 1741, skulde der nødvendigvis afsættes en Skellinie mellem begge Sogne, en saadan havde i egentlig Forstand hidtil ikke eksisteret. Stranden, der jo før Købet var kgl. Strand, havde i umindelige Tider været bortforpagtet som en Enhed og de to Sogne uvedkommende som en Indtægtskilde, da Forpagtningsafgiften alene flød i Kronens Kasse. Mod Øst laa Engstykkerne imellem hverandre med Ejere fra begge Sogne, og midt paa Øen var det almindeligt, at Faar og Ungkvæg fra begge Sogne blev drevet ud i derværende Klitter og Hedestrækninger, hvor de gik løse det meste af Aaret. Ingen kunde bestemt paavise, hvad Jord han dér ejede. Dagen for denne Udskiftning blev bestemt. Det blev aftalt — saaledes fortælles der — at Sønderhoningerne skulde medbringe Brændevin og Nordbyanerne Øl til fælles Fortæring under Arbejdet. Sonnich Jensen m. fl. mødte fra Sønderho og Niels Sørensen m. fl. fra Nordby. Forinden Sonnich Jensen tog hjemmefra, blev det ham paalagt, at han skulde sørge for, at der til Sønderho blev tillagt saa megen Strand og Eng, som det var ham muligt. Disse to Arealer var nemlig meget værdifulde, og til Opfyldelse heraf benyttede Sonnich sig af det Træk, at han fik Nordbyanerne drukket fulde, mens han selv og Fæller kun havde drukket Vand, som deres egne medbragte Flasker kun indeholdt, og der i de Flasker, hvormed de trakterede Nordbyanerne var den bedste Ribe-Brændevin. De mødtes midt paa Øen og gik, efter at have nydt adskillige Snapse, i vestlig Retning og nedrammede Pæle til Skellet. Sonnich gik paa Niels Sørensens venstre (søn-

dre) Side, og eftersom de gik, fik Niels stadig et Skub i Siden af Sonnich, saa Retningen efterhaanden drejede af mod Nord, saa de endte tilsidst et godt Stykke Nord for Genueserbjerget (Pælbjerget). Her skiltes man og gik langs Stranden hver til sit. Næste Dag gik det til paa samme Maade i østlig Retning, efter at der var drukket godt af Brændevinen. Resultatet blev, at fra Udgangspunktet kom Skellinien til den ene Side til at gaa i stærk nordvestlig Retning, og til den anden Side i stærk nordøstlig Retning, der saaledes gav rigeligt med baade Strand og Eng til Sønderho. Selvfølgelig blev Sagen opdaget af Nordbyanerne, der anlagde Sag mod Sønderhoningerne, hvilken Sag kom for Retten den 15. Marts 1742, hvor den dog blev forligt „for at undgaa al den Viderværdighed og Penges Udgift, som Strid og Processer kunne bringe med sig.“

Der blev da oprettet et Reglement og Vedtægt af samme Dato, der bestemmer Retningen af Skellinien, som den forefindes den Dag i Dag; men som det ses, gaar denne ikke lige over Øen, men har beholdt noget af sin tidligere afstukne Retning, og har ikke alene givet Sønderho rigeligt med Strand og Eng, men endog en betydelig Strækning i en Bugt ind i Nordby Mark, den saakaldte St. Annas Dal.

Nævnte Vedtægts Paragrafer, der findes tinglyst, lyder lidt afkortet saaledes:

1. Skellet mellem Sønderho og Nordby Sogne ved Stranden, som falder til Vester-Søen, og hvor begge Landets Sogne efter derpaa erholdte kgl. Skøder, har en udisputerlig Strandrettighed bliver nu, herefter og stedsvarende for Sønderho Sogn et halvt hundrede Skar eller $136\frac{1}{2}$ Alen sjællandsk, paa den søndre Side fra det saakaldte Genueser Bjerg, eller hvor for mange Aar siden det genuesiske Skib strandede, hvoraf berørte Bjerg har faaet sit Navn, og fremdeles hen til Sønderho og deromkring til Østerkanten, saavidt Sønderho Land og Grund strækker sig, og et halvt hundrede Skar eller $136\frac{1}{2}$ Alen sjællandsk fra Sonden af bemeldte Genueser Bjerg og Norden til omkring Stranden forbi Nordby Sogn, saavidt deres Grund Østen strækker sig indtil Sønderho Grund vedtager, bliver bemeldte Nordby Sogns Beboeres uimodstridelige Strandrettighed. Til den Ende bliver ved Birkedommeren og medtagne Mænd af begge Sogne nedsat, ved Vesterhavs-Strandens Deling en Pæl og Stene til en stedsvarende Efterretning og Skel, hvilket begge Sogne bekoster og vedligeholder.
2. Hvad Landskellet angaar, da forbliver samme efter den ved Hr. Cancelli-Raad Bruun, som forhenværende kgl. Ridefoged over Fanø, tillige med nuværende Landets Birkedommer Sr. Morten Bølling for nogle Aar

siden, skete Afdoling og sammesteds Skelstenes Nedsættelse, saaledes som det nu befindes og herefter uforanderlig skal forblive, saavel som Dalene, Fogdens Dal pro Officio i den Vesterkant og i den Østerkant St. Annas Dal og Elsesgab, som nu og, efter hans Majest. solgte Landet, til Sønderho ligger og har ligget.

3. Hvad Eng-Jorder, som forinden hans Majest. solgte Landet Fanø til Sognene Sønderho og Nordby, har været fraskilt og tilhørt én af bemeldte Sognes Beboere, skal herefter ligesom hidindtil være, forblive og tilhøre de, der samme Engjorder nu ejer eller ejendes vorder, hvad enten de efter Matrikelen dertil hører eller ikke, og Byerne deraf betaler de Kgl. og andre Skatter til det Sogn, hvor Ejerne bor ligesom forhen har været.
4. Er bleven aftalt, at Sønderho Beboere skal besørge Farten med Kgl. Majest. Visitør her paa Landet hvert tredie Aar, saa de Nordbyer besørger den tvende Aar efter hinanden og de Sønderhoer det tredie Aar, som de saaledes alternerer og in perpetum kontinuerer.
5. Den af hans Majest. Fanø Lands Birkedommer og Skriveren allernaadigst tillagde aarlige Løn, som forhen af hans Majest. Kasse ham er betalt og han nyder, bliver af begge Sognene proportionelt efter deres Hartkorn reguleret og ham betalt.
6. Hvad noget som maatte falde ved begge Sognes Strand, skal hver lade sig nøje med hvad som strander paa fornævnte deres egen Strand.
7. Skulde der komme noget Vrag, enten Skib, Master, Bjælker eller Stør-Tømmer og andet, end hvad Navn haves kan, enten det er paa Landet eller i Vandet, og det ligger eller sidder lige for Afdolingen, eller den til Skilsmisse satte Pæl og Deling, da skal hvem som kommer først dertil, ej maa røre eller borttage det, enten de er fra Sønderho eller Nordby Sogne, men det straks at give begge Sognes Vedkommende tilkende, som derom kan forenes, enten det skal deles paa Stedet eller det skal hjemtages for at sælges under et, at hver Sogn kan faa lige Del af Pengene.
8. Om det anstrandede Vrag, formedelst Højvande, kom til at flyde bort fra deres Strand, hvorpaa det først er anstrandet, og satte det over paa den andens Strand, da skal den Strands Ejere, hvor det sidst strander, beholde det uden nogen Paatale. — — —
9. Hvad fælles Marken er angaaende, da forbliver det, ligesom det forhen har været, at det løse Kvæg i Marken driver og gaar iblandt hverandre. —
10. Dalene og Engene til hvert Sogn bliver det som det forhen har været og Engelsletten angaaende, da eftersom Engene ligger iblandt hverandre, saa maa ingen forlene hinanden Vej og Sti til sine tilhørende Eng eller Dale, og naar Engene er avlet og bjerget, skal begge Sognes Kvæg ligesom forhen gaa iblandt hverandre og ingen tage det i Hus, naar det maatte ske, at den enes kommer paa den andens Grund. — — —
11. Om der nogle købte et Stykke Eng af hverandre i en af Sognene, da skal der kendes paa, enten de skal fæste af det Sogns Indbyggere, som den købende bor i, eller de skal fæste af det Sogns Indbyggere, som det blev solgt fra — — —
12. Skal Reden og Strækningen fra den østerste nedsatte Markskelsten, strække sig øster paa efter den nordvestre Kant af St. Annas Dal, hvor

da og siden af Birkedommeren en Sten eller to skal vorde nedsat i nogle af begge Sognemænds Overværelse. — — —

At saaledes som foreskrevet staar uforanderlig og ubrødelig skal for os og Efterkommerne holdes, underskriver og forsegler vi tvende fornævnte Mænd tillige med nogle fra begge Sogne, og haver vi ombudet 2de med os til Vitterlighed at underskrive og forsegle.

Nordby paa Fanø, den 15. Marts 1742.

Sonnich Jensen Møller.

Niels Sørensen.

(Segl)

(Segl)

(Øvrige Underskrifter er udeladt her).

Derefter bliver der (1745) i Nordby oprettet en *Landsbestyrelse* med Vedtægter, der approberedes af Stiftsbefalingsmand, Gehejmeraad Christian Carl von Gabel den 21. December med de Ord: „at Birkedommer M. Bølling, Lodsejerne og samtlige Indbyggere i Nordby har, til god Skik og Orden dér paa Eilandet at vedligeholde, i min Fuldmægtiges Overværelse og paa min Approbation samtykket og vedtaget efter skrevne Poster til bestandig Regel og Rettesnor for dem og Efterkommere, og at for nærværende Tid er antaget til Landsfuldmægtige og Sognefogder tvende af Landets Indbyggere, navnlig Hans Jessen og Peder Clausen (den ene for „Byens“, den anden for „Oddens“ Distrikt), hvilke med Birkedommeren besørger Landets Gavn og Interesse i alle forefaldende Tilfælde, men in specie skal de indkræve alle Landets Skatter og Udgifter efter Ligning, som derover forfattes. Og skal de for hver Oppebørsel, de saaledes har, aflægge aarligt Rede og Regnskab ved hvert Aars Udgang til Birkedommeren og 4 af Landets Indvaanere, der for hver saadan Administration paa Landets Vegne kvitterer, og herfor tillægges dem i aarlig vis Løn 10 Rdl. af Landets Kasse for deres Møje . . .“

Der skal oprettes en Protokol over oppebaarne Kendelser, i Stedet for Fæste, til Landets Kasse, „idet ingen maa nyde noget Grundhus eller Byggeplads, førend han deraf til Landets Kasse har betalt førberørte Kendelse, efterdi Landets Indbyggere i Almindelighed, og ingen i Særdeleshed, er Ejere af Landets Herligheder ifølge det kgl. Skøde, og efterdi det er Billighed, at Efterkommerne bør give en Rekognition til Landets Kasse for samme disse Herligheder.“

Landets Fuldmægtige skal endvidere skønne over, hvor meget hver Lodsejer maa slaa af Græs og Lyng i Fællesmarken og

i Forten samt udvise i samme, hvor Mønningsadder og Klæg maa graves, gøre Foranstaltninger til Sandbjergenes Dæmpelse, afværge Helmenes Oprykkelse og have Opsigt med Væggerslet, Lynghuggen, som kan gøre Landet Skade. De skal og sammen med Birkedommeren „anordne tvende Pantemænd i „Byen“ og tvende ved „Odden“, som med Udpantning skal bringe dem til Lydighed, der i én eller anden Maade findes genstridige eller nachlæssige og ikke betaler, hvad de bør, eller ikke forretter, hvad befales dem . . .“

I Sønderho havde man allerede i 1741 udarbejdet en lignende Vedtægt og valgt Sonnich Jensen Møller til Sognefoged. Det paalægges enhver Beboer at betale til Landets Kasse 8 Skilling af hver 10 Rdl., han har bidraget til Købesummen af Sognet, og „om nogen af Indbyggernes Børn vil sætte sig ned her i Sognet og bygge sig en ny Stavn, da staar det dem frit herfor, naar de til Købs formaar at faa Byggested; men ingen Fremmede faar den Forlov . . . uden dertil at betale for Frihed og til Fæste 2 Rdl., naar de formaar at købe Sædejord til en Ko . . .; men naar nogen Fremmed eller andre købe en ny Eng (ny tillagt Eng), skal de betale af hver 20 Rdl.s Købesum 1 Skilling dansk til Landets Kasse . . ., men om En nu ikke kan formaa at faa en Ko, betaler han det halve til Frihed og Fæste.“

De bedre økonomiske Forhold, der efterhaanden opstaar ved Skibsfartens Udvikling og det begyndende Skibsbyggeri, bevirker en Tilgang til Øen af Haandværkere og andre, som haaber paa at kunne skabe sig et bedre Udkomme paa Fanø end paa Fastlandet. Denne Tilvækst af Folk, der ikke har bidraget noget til Købet af Øen, er ikke Fanøboerne velkommen; mange af disse Tilrejsendes Forfatning er saaledes, at det med Tiden kan befrygtes, de vil falde Sognene til Byrde. De ansøger derfor i 1778 Stiftamtmanden om at maatte paalægge disse Fremmede en Del Skatter, hvilken Ansøgning han besvarer 29. Maj 1778 og udtaler da, at „skønt det vil kunne være til Nytte om blev fastsat, at ingen Fremmede sig paa Fanø maatte nedsætte, førend han til Kirken, de Fattige samt til Sognets almindelige Gavn og Kasse havde erlagt en vis Rekognition, alt for at forekomme, at Øen ikke skal blive bebyrdet med fremmede uvedkommende Fattige, saa dog, da sligt ikke er grundet i nogen kgl. Anordning, kan jeg mig ikke deri inklade.

Derimod formenes, at sligt Onde kunde hænges, naar alle og enhver, der slige Fremmede huser og antager, paalægges ikke alene at være ansvarlig til deres Ekstraskats rigtige Betaling, men endog at holde Sognet fri for Byrden af dem, om de gæraader i Armod . . . ligesom og Birkedommeren selv bestandigt maa have Indseende med de til Landet ankommende Fremmede, dem eksaminerer, om de medbringer behørigt Pas og Rigtighed samt dem i Mangel deraf anholder . . .“

FANØ BIRK.

HVORNAAR dette Birk er oprettet, vides ikke. Det omtales første Gang i Riberhus Lensregnskaber 1537, og Anledningen til dets Oprettelse er sikkert den samme som den, der bevirkede Oprettelsen af Kjærgaard Birk i Vester Herred 1572, da det befaledes, at da der var et Fiskerleje fra Sønderside til Nyminde, som aarlig besøgte af indenlandske og fremmede, hvoraf en Del løb bort uden at udrede den befalede Told, skulde der oprettes et Birketing ved Kjærgaard i Aal Sogn, hvortil Beboerne af Ho, Oksby, Kjærgaard og Lønne skulde søge, og hvor Lensmanden paa Riberhus skulde indsætte en Birkefoged. Da Fiskeriet fra Fanø ingen Sinde har været ringere end de nævnte Steder, og Handelsmændene, der opkøbte Fisken paa Fanø, vel nok har været de samme, har de sikkert gjort sig skyldig i lignende Toldsvig paa Fanø, der laa lige saa afsides for Lensmanden og Tolderen i Ribe; de kunde ikke have tilbørligt Opsyn med Toldens rigtige Erlæggelse.

Birkefogder.

Først omkring 1581 kender vi Navnet paa en Birkefoged. Hans Navn er *Hans Jensen*.

I Tiden 1584—1609 er *Søffren Lassen* Birkefoged, han er til lige Strandfoged og faar 1584 i Løn 3 Rdl. 5 Mk. 1 Alb.; desuden er han fri for at svare Sandtold af sit Fiskeskib. I 1586 faar han eftergivet 6 Ørter Rug,*) som han skulde svare i Landgilde, „for hans Tjeneste“. Hans Løn er senere stegen til 4 Rdl. 8 Alb. og 4 Ørter Rug. I 1609 fæster han 6 Parter i en Toft, som kaldes Kalles Toft. Hans Bomærke, hvormed han undertegner Dokumenter, er saaledes:

Hans Eftermand er *Peder Gregersen* med Bomærket:

han nævnes 1609.

I Tiden 1630—35 beklæder *Niels Andersen* Embedet. Hans Skriver er *Peder Pedersen*, hvis Bomærke er:

*) Oplysninger om forrige Tidens Mønt, Maal og Vægt vil blive givet sidst i Bogen.

Niels Andersen ejer to Krogbaade til Fiskeri; de føres af Jørgen Svendsen og Mathias Kallesen. Hans Bomærke er:

I 1636—51 omtales *Hans Hansen Dunch*. I hans Funktionstid beklæder *Chresten Ibsen* i Albo ofte Embedet som Sættefoged under Navnet Tingholder eller Delefoged. Han er tillige Strandfoged og benytter sig af følgende Bomærke:

Albo er en nu nedlagt Beboelsesplads midt paa Øens Østkyst. En Hedestrækning, som han har ejet dér i Nærheden, bærer endnu hans Navn: Chrestens Sande.

Efter *Hans Dunch* bliver *Morten Hansen* Birkefoged; han dør 1676.*) I 1678 er hans Enke sat i Kvægs og Kopskat for 5 Rdl. 4 Mk. 3 Sk., som hun har ondt ved at betale, og i sin Ansøgning om Nedsættelse opgiver Præsten, at „Maren sal. Morten Hansens Hustru er en fattig Enke, som efter hendes sal. Mands Død, fordums Foged paa Fanø, er ganske kommen til agters.“ Hun har 2 Børn, 1 Ko og 2 Faar. Hun faar Nedsættelse til 1 Rdl. 2 Mk. I 1690 nævnes hun at have været Jordermoder paa Fanø i 30 Aar.

Hans Rasmussen Dunch bliver Birkefoged efter Morten Hansens Død og faar i 1685 „for sin ringe Indkomst“ et Tillæg i sin Løn af 3 Ørter Rug, 1000 Mellemskuller og 1000 Hvidling aarlig, omsat i Penge til 9 Rdl. Han køber samme Aar Vejr møllen i Nordby af Hans Hansen Møller og et Hus ved Møllen, 16 Fag med Bredselrum og Kaalgaard. Pengene hertil laaner han hos Handelsmand Peder Madsen Fridsch i Ribe, der faar Pant i Møllen for 110 Rdl.

Om en Begivenhed i hans Embedstid kan meddeles følgende:

I 1688 klager den privilegerede Kroholder i Nordby, Peder Gallesen, til Stiftamtmanden over, at Beboerne undslaar sig ved at købe deres Forbrug af Brændevin, Mjød og Øl hos ham, ja, endog selv brænder Brændevin eller fører disse Ting med sig i deres Baade, naar de hjemkommer fra „æ Sonden“ (Slesvig), hvor de har været paa Handel med deres Fiskevarer. Stiftamtmanden afsender derfor den 26. April „Streng Ordre til Beboerne paa Fanø“, den skal oplæses fra Prædikestolene i Nordby og

*) Han havde en Søn Morten, der i 1690 tog Hyre med et hollandsk Kaperskib.

Sønderho to Søndage i Træk og Ord for Ord indføres i Tingbogen, hvori det paabydes dem at respektere Peder Gallesens Privilegium „og til den Ende, at saadant kan efterkommes, skal Fogden paa Øen, Hans Rasmussen Dunch, hermed alvorlig og strengelig være anbefalet, at han, saa kær hans Stilling og andre Ulempers Forekommelse monne være, hermed har Indseende og sig saadant være angelegent, det være sig, hvori det og være kan med Flid og Troskab inkvirerer uden nogen Persons Anseelse, Vild eller Venskab antegner og, som i forrige Tider sket er, Forsættelse derpaa til Amtsskriveren nogle Gange om Aaret indleverer, paa det Kongens Bøde behørig kan blive observeret og afsluttet, og det saafremt Fogden ikke selv dertil vil svare, om anderledes befindes skal.

Fogden skal og være tilholden Kroholderen saavel i alt, hvad som imod Kongens Rettigheder kan være, tilbørlig at assistere som og ham Synsmænd, Stævningsmænd eller Beskikkelsesmænd samt til Arrest lovmæssig at lægge, om han skal være foraarsaget saadant at begære, for billig Betaling at anordne, og de som sig i slige Tilfælde vægrer sig paa Brødereregisteret straks at antegne.“

Birkefoged
S. S. Dunch.

1694 den 26. Juni bliver Søren Sørensen, der har været Birkeskriver ved Embedet siden 2. Januar 1690, antaget som Birkefoged. Han var bleven Birkeskriver i Søren Nielsen Esbjergs Sted, der, som det fremgaar af Søren Sørensens Bestallingsbrev som Skriver, har boet i Jerne og frasiger sig Bestillingen paa Grund af de daarlige Overfartsforhold til Fanø.

Hans Bestallingsbrev som Birkeskriver lyder saaledes:

Jeg, Frands Eberhardt von Speckhan, Ridder, Gehejmerraad, Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift og Amtmand over Ribe Amt, gør vitterligt, at saasom Tingskriver i Fanø Birketing, Søren Nielsen Eysberg i Jerne Sogn andrager, at han sit Tingskriveri formedelst den Besværighed og Farlighed, som der i indfaldende Storm og andet Vejrligt er til Baads at didoverkomme, ej længere kan betjene, men sig det for mig har frasagt. Saa paa det Retten ikke skal blive forsømt, men tilbørlig administreret, har jeg paa H. Kgl. Majs Vegne hermed anordnet og bevilget, at Søren Sørensen paa Fanø maa og skal bemeldte Birkeskriveri antage, og samme Tjeneste saaledes forestaa, som det en ærlig Tingskriver vel eger og anstaar, og saafremt han synes fremdeles derved at kunne blive og sit Brød have, da om kgl. Konfirmation derpaa allern. Ansøgnings gøre.

Imidlertid skal han i sin Skriverbestilling sig efter Loven og kgl. Forordninger rette og forholde, og det saaledes, som han for Gud og høje Øvrighed agter at ansvare og bekendt være og derimod nyde for samme sin Tjeneste saavel, hvad Loven ham tillader som og, hvad hans Formand før ham med Rette nydt har.

Til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Ribe, den 2. Januar 1690.

(L. S.) von Speckhan.

Søren Sørensen var fra et af Sognene i Skads Herred. Han antager Navnet Dunch, som to af hans Forgængere har baaret; han var dog ikke i Familie med disse. Dette mærkelige Navn synes at hentyde til Stillingen som Birkefoged og er muligt et Øgenavn givet af Befolkningen. Om *Søren Sørensen Dunch* ved vi ikke saa lidt mere end om hans Forgængere. Han var gift med Maren Andersdatter, der var Stedets Jordmoder; hun døde 1739. Embedets Indtægter er kun smaa og Hustruens Indtægter vel ligesaa. Han maa for at bøde herpaa baade drive et lille Landbrug og Fiskeri — han havde Part i Fiskebaadene „Kiep“ og „Flakford“ —, men trods disse forskellige Indtægter, øget yderligere ved, at han i 1698 tilkøber sig Skriverbestillingen i Skads Herred af *Thomas Nielsen* i Hjerting for 26 Rdl. 2 Mk., hvilket Beløb hans Svoger Jens Nielsen Baggesen udlagde for ham, men som han efter flere Aars Forløb endnu skyldte ham, er han stadig i Pengeforlegenhed og maa jævnlig gøre Laan hos Venner og Bekendte, hvilke Laan han døjer meget for at faa betalt. For at faa det mest mulige ud af sit Fiskeri ansøger han i Juni 1698 Stiftamtmanden om Tilladelse til selv at sejle til Hamborg for at sælge sin Fisk, hvilken Tilladelse gives ham. Han ses ogsaa at have været der i 1704, da han bl. a. hjembringer 8 Al. kruset Flor, som er betalt med 2 Rdl. og 2 Mk. (Saa-dant Flor anvendtes af højere stillede Personer til Bryststykket i Vesten) og ½ Pd. Haarpudder til 12 Sk. Han har altsaa ogsaa baaret Paryk. Skriverbestillingen, som han hidtil har indehaft, fortsætter han som ovenfor anført ikke med ved Overtagelsen af Birkefoged Embedet; den besættes med *Chr. Clausen*.*) *Søren Dunch* rejser ofte til Marked i Ribe for at sælge sine Fisk, men

*) Chr. Clausen blev senere Konsumtionsforvalter i Ribe og fik da Tilladelse til at lade Skrivertjenesten udføre for sig af en anden (Jens Nielsen Baggesen) paa eget Ansvar.

hvad han opnaar ved Salget deraf, forslaar ikke til Dækning af, hvad han indkøber ved samme Lejlighed, og han laaner derfor ofte til sine Ture til Ribe 25 a 50 Daler af Svogeren, Niels Jensen Baggesen. Denne Mand er „en alt mulig Mand“. Han er kommen til Fanø fra Ribe som Karl i Præstegaarden, bliver senere Forpagter af Møllen, befatter sig ogsaa med Fiskeri, skriver Dokumenter for Folk og fungerer ofte som Sætteskriver ved Retten o. m. a. Han laaner Penge hos Folk til lav Rente for at laane dem ud til høj Rente. Da S. S. Dunch i 1698 er i stor Forlegenhed for Penge, kommer Baggesen, der er af den bekendte rige Ribe Slægt af samme Navn, og i Besiddelse af en Mængde Arvegods i Guld og Sølv, ham til Hjælp, men da han ikke selv har Kontanter i Øjeblikket, laaner han paa sine Værdisager: En Sølvkande, som har kostet 75 Daler, pantsætter han til Diederich Mouritzen, Tolder i Hjerting, for 60 Daler, 1 Sølvkande, 1 stor Sølvbæger, 1 rund Sølvterrin, 1 Sølvbæger med 3 Rum i, 3 Sølvskeer, Vægt ialt 4 Skaalpund, laaner han paa hos Terman Knudsen i Kirkeby, 3 Guldringe, den ene med en stor Diamant i, den anden med „Haand i Haand og en liden Diamant i, den tredje med en rød Saphir i“ og 1 Guldhjerte, pantsætter han ogsaa. Ialt har han ved disse Laan kunnet forstrække Svogeren med 150 Daler.

I 1701 er Søren Dunch kommen i Restance for oppebaaren kongelige Skatter af Fanø Birk med et Beløb af 615 Rdl. 2 Mk. 8 Sk., som skulde have været indbetalt til Amtsforvalter Jens Christensen i Ribe. Han ser sig ikke i Stand til at udrede Beløbet og pantsætter derfor sit Hus m. v. til Amtsforvalteren:

10 Fag Hus beliggende ved Odden med derhos liggende Kaalgaard, 8 Fag Bryggers og Staldhus. Endnu et 9 Fags Sals- og Ladehus, beliggende i „Byen“ med hosliggende Jordemaal og Eng, som jeg af sal. Hans Pedersens Arvinger har afkøbt. Item et Byggested vesten mit iboende Hus med Kaalgaard, som jeg af Mads Andersen har købt, iligemaade 3die Parten i en Fiskebaad kaldet „Kiep“ i Fællig med Søren Hansen og Laurids Pedersen. Videre pantsætter jeg $\frac{1}{6}$ Part i en Toft, kaldet Norgens Dal (foruden flere Stykker nærmere opgivet Jord) og iligemaade mine Heste og Kreaturer samt alle andre mine ejendes og rørendes Midler, som jeg nu har eller herefter fangendes vorder: Sølv-, Kobber-, Messing- og Tinsager, Sengeklæder m. v., det være sig med hvad Navn det være eller kan have, intet undtaget i nogen Maade, hvilket alt fornævnte velædle Hr. Amtsforvalteren og hans Arvinger skal have og tilholde for en fuldkommen Pant og Forsikring indtil saalænge nævnte Sum med sine paaløbne Renter rigtig den første med den sidste Skilling skadesløs vorder betalt... Og som saa skete, som den gode

Gud naadig forbyder og afvender, at fornævnte mit nu pantsatte Gods enten ved Ildebrand eller anden ulykkelig Hændelse kom til Skade, da skal det ikke komme Amtsforvalteren eller hans Arvinger til nogen Afbræk eller Skade paa denne hans retsmæssige Fordringer...

Datum, 10. Oktober 1701.

Søren Sørensen Dunch.

Men den værste Forlegenhed kommer han dog i, da han i 1718 den 4. Januar laaner 50 Slettedaler af Niels Jacobsen paa Ølufgaard at tilbagebetale 8. Juni s. A. Da Betalingen udebliver til rette Tid, bliver han af Jacobsen rykket for Beløbet flere Gange, men endnu i 1719 er Beløbet ikke betalt, da han atter bliver rykket derfor. Han tilskriver derpaa Jacobsen følgende ydmyge Brev:

Højtærede hulde Broder!

Broders Skrivelse har jeg ved hans Ekspresbud bekommen.

Gode Broder! Jeg bekender, at jeg af Broder er sket stor Tjeneste og Godhed, som jeg aldrig af nogen kunde have nydt, og er Gud mit Vidne, at det ikke er af Ondskab, at det har resteret med Betalingen saa længe, men Tidernes Tranghed, derfor beder jeg, gode Broder! forstaaende endnu en kort Tid at vente. Han skal vorde redelig betalt alt uden Skade, det skal ikke vare længe. Hen imod Jul skal Beløbet, paa min Ære, blive erlagt, som jeg da visselig haaber.

Iøvrigt med en ydmyg Hilsen lever Broders tjenstvillige Tjener og skriver

Søren Sørensen Dunch.

Fanø, den 25. Oktober 1719.

Men endnu i Juni 1720 er Beløbet ikke bleven betalt, og efter et modtaget Rykkerbrev skriver han følgende til Niels Jacobsen:

Højtærede hulde Broder Niels Jacobsen!

Jeg skal saasart Gud vil, vore Folk hjemkommer fra Hamborg (hvor de har været for at sælge deres Fisk) selv komme til Broder paa Endrupholm, da det skal være langt fra, at Broder for hans Godhed mod mig skal lide nogen Skade eller Fortræd. Tiderne har været onde, ellers skulde Broder ej have biet saa længe. I hvordan det gaar, skal Broder ikke lide Skade, og beder at Broder ej fortørnes for haardt paa mig, om nogen skulde have udgjort mig værre, end jeg er.

Iøvrigt Vorherre tro og hjertelig befalet bliver Broders tjenstvillige Tjener.

Søren Sørensen Dunch.

Fanø, den 19. Juni 1720.

Han kommer imidlertid ikke til Endrupholm til den lovede Tid, men tilskriver Niels Jacobsen den 31. Juli, at naar han kom

mer paa Skads Herredsting (hvor han var Herredsskriver) skal han nok indfinde sig, hvad vist ogsaa sker, og da opnaar han en Udsættelse med Betalingen, thi han rykkes nu ikke førend i Maj 1721; men da paa en eftertrykkelig Maade og med Trusel om Retsforfølgning. Søren Sørensen sender ham da en Skrivelse af følgende Indhold:

Højfornemme hulde Broder!

Jeg beder Broder ydmygeligen, at han ophører med Stævnamaalsførelse, og at Sagen maatte denne Sinde falde. Jeg kan nu ikke bjerge Pengene tilside førend St. Hansdag førstkommende, da jeg saa sandt, som jeg vil passere for en ærlig Mand skal betale Broder baade Kapital, Renter og al anden Omkostning. Broder har laant mig Pengene med en god Vilje, skulde Broder saa tage Skade af mig? Nej, det skal aldrig skel saasandt som Gud skal hjælpe mig. Der er nu ikke længe til, og saa kan jeg faa Penge, derfor, gode Broder! vær naadig til den Tid. Jeg skal aldrig begære Henstand tiere og skal saa uden nogen Undskyldning rigtig og skadesløst betale kære Broder.

Skriv Mons. Bygom til (Herredsfogden i Skads Herred, der var udnævnt til at være Sættedommer i Sagen), at han bliver hjemme denne Gang.

Lad mig faa et gunstigt Svar tilbage med Budet.

Vorherre bevare Broder! og give ham Helbred og Sundhed. Det ønsker Broders ydmyge ærbødigste Tjener

Søren Sørensen Dunch.

Fanø, den 12. Maj 1721.

Men denne Gang er Niels Jacobsen ubønhørlig; han lader Sagen indstævne for Retten, hvor Søren Dunch bliver dømt til at betale baade Hovedsummen og Renter med Omkostninger m. v. Hvorledes Mellemværendet er blevet afviklet, findes der intet om i Tingbogen, hvori Søren Dunch har indført ovenstaaende Korrespondance.

Søren Dunch er nu bleven gammel og svag, og det kniber ham at besørge Embedsforretningerne og beder derfor Stiftsbefalingsmanden i en Skrivelse af 30. Marts 1722 om Medhjælp. Skrivelsen lyder saaledes:

Højædle og velbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand!

Som jeg underskrevne nu formedelst stor Alderdom og paakommende Svaghed, som stedse og endnu til denne Tid vedvarer, ikke kan betjene mit lidet og ringe Embede her paa Fanø samt Herredsskriveriet i Skads Herred, er jeg derfor bønfaldende til velbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand, at han paa Hans Kgl. Majestæts Vegne ville behage at anordne en Mand eller tvende her paa Landet og dem avtorisere til at beklæde Retten paa Fanø Birketing i hvad Sager forefalde kan i min store Svaghed og Skrøbelighed og gøres

dertil allerydmygste Forslag paa Søren Olufsen Møller, som tilligemed maatte avtoriseres Skriveriet i Skads Herred, samt Mathias Mathiasen, begge af Fanø, for at Retten i ens Forfald ikke skal blive forsømt. Jeg venter herpaa en naadegunstig Resolution og med al Submission lever højædle og velbaarne Hr. Stiftsbefalingsmands allerydmygste Tjener

Søren Sørensen Dunch.

Ansøgningen blev ham bevilget.

At Indtægterne har været smaa for Birkefogderne paa Fanø, hvis Befolkning levede i smaa og fattige Kaar, er uden for al Tvivl. En Del af Embedets Indtægter bestod i en Afgift, som Fiskerne skulde yde i Form af Fisk, efter som de fiskede til, under Navnet Sandtold, en Afgift, som Fiskerne ligeledes maatte svare af deres Fiskeri til Kongen, hvilken Afgift de først blev fritaget for ved Missive af 26. April 1685. Fiskerne mente nu, at Afgiften til Birkefogden derved ogsaa var bortfalden og vægrede sig derfor ved at betale den, hvad Søren Dunch beklager sig over til Kongen og angiver, at han ikke kan leve uden den nævnte Ydelse „som fra Arrilds Tid har ligget til Tjenesten.“

I Stedet for Sandtoldsafgiften bliver han (og Efterfølgere i Embedet) bevilget „at han aarlig maa af hver Evert paa Fanø og Sønderho, som fisker Skuller, nyde en Snes gode Skuller, og af hver Evert, som fisker Hvidling, 2 Snese gode Hvidlinger, hver Gang de fra Havet opkommer, og mens Sommer og Høst paa-
staar,“ hvilket meddeles ham af Stiftsbefalingsmand von Speckhan den 15. September 1686. Men adskillige af Fiskerne vægrede sig ved at svare denne Afgift, hvad Birkefogden klager over. von Speckhan beordrer derpaa Ridefogden Borgmester Thorsen i Varde at tage til Fanø og se med det gode at faa Fiskerne til „af den Velsignelse, som Gud dem af Vesterhavet giver, at lade Birkefogden bekomme sin Part.“ Denne Afgiftsydelse vedvarede til Midten af det 19de Aarhundrede, da den afløstes med et fastsat kontant aarligt Beløb.

Om Søren Dunchs daarlige økonomiske Forhold haves et Vidnesbyrd fra 1720, da han til Krigsstyren (en Ekstraskat) var ansat for 6 Rdl., hvilket Beløb Stiftsbefalingsmanden finder er for meget, idet han vedføjer Skattelisten, der indsendes til Rentekammeret, at „han har hverken Midler ej heller nær 200 Rdl. og Akcidentser,“ hvorfor han ogsaa befries for at betale Skatten.

Søren Dunch døde et Par Måaneder efter, han havde faaet en Substitut i Embedet, og den 1. Juni 1722 er der Skiftebehand-

ling i Boët. Aktiverne kan ikke nær dække Gælden. Af den Fortegnelse, der optages over Boets Ejendele, hidsættes følgende:

Guld, Sølv eller Penge fandtes der intet af.

Kobbertøj.

1 indemuret Kobber-Brændevinskedel med Hat, Piber, Tønder og Tilbehør 16 Dl. — 2 smaa Kobberkedler, vejer $11\frac{3}{4}$ Pd., 2 Dl. 5 Mk. 10 Sk. — 1 Kobberkedel, vejer $2\frac{1}{2}$ Pd., 3 Mk. 12 Sk.

Messing og Malm.

1 gl. Messingkedel 8 Sk. — 1 do. 2 Mk. — 1 Messing Senge-
Fyrbækken 1 Mk. 8 Sk. — 1 stort Messingfad 1 Dl. — 1 mindre
do. 2 Mk. — 2 Messing Lysestager 4 Mk. — 1 Messing Bord-
Krans 1 Mk. — 1 liden Messing Fad 1 Mk. — 1 stor gl. Malm-
gryde 3 Mk. — 1 do. Morter med Støder 3 Mk. — 1 Malm
Pande 2 Mk.

Tintøj.

9 Fade, store og smaa, vejer 2 Lispund, 6 Dl. 4 Mk. — 21
Tintallerkener og 1 Terrin, vejer 1 Lispund $6\frac{1}{2}$ Pd., 4 Dl. 4 Mk.
— 2 Tin Lysestager, vejer 2 Pd., 1 Mk. — 1 Tin Potte 2 Mk. —
1 Tin Saltkar 12 Sk.

Af Blik-, Sten- og Glastøj

er der intet udover ganske almindelig dagligdags Ting, Sten-
tøjet er hollandsk, kun skal nævnes „1 sort svarret (d. e. drejet)
Timeglas til 3 Stunder.“

Af Skilderier

er der 16, deriblandt Amtsforvalter i Ribe Jens Christensens
Portræt og 6 Skilderier paa Lærred angaaende Josefs Historie.

Af Værktøj for Landbrug og Køkken

kan nævnes „4 Segeler til at skære Korn med 1 Mk., 1 Brade-
spid og 1 Rist 12 Sk., 1 gl. Høle 8 Sk., 2 gl. Høforke 1 Mk.,
1 Uldsaks 8 Sk., 1 Ildklemme 12 Sk.“

Af Trævarer og Møbler

kan nævnes „4 gamle Bagstole overtrukken med Rysleder og
drejede Ben 1 Dl., 1 gl. Træ Læsestol 8 Sk., 1 Mangelfjæl med

Stok, 1 lidet beslagen Skrin med Sælhundeskind over 8 Sk., 4 lange Trætallerkener 8 Sk. — 6 Træfæde 1 Mk. 8 Sk. — 2 Fiskebrædter 4 Sk. — 2 Truge 10 Sk. — 1 Kjærne med Laag og Trille 1 Mk. — 1 Strippe af Fyr 6 Sk. — 14 Træ Mælkebøtter 2 Mk. 10 Sk. — 1 Spinderok 8 Sk. — 1 Træhegle med Jernpigge 1 Mk. — 1 Garnvinder med Tilbehør 6 Sk. — 2 Dejneskaaler 12 Sk. — 1 Bryggerkar 2 Mk. — 1 Drætønde 1 Mk. — 1 Drastrippe 2 Sk. — 1 gl. Plov 5 Mk. — 1 Hakkelsekniv 3 Mk.“

Sengetøj

af forskellige Slags er der til Rigelighed.

Den sal. Mands Gangklæder.

1 graa Vadmelsskappe 2 Mk. — 1 gl. mørkerød Klædes Klædning, bestaaende af Kjole, Vest og Bukser, 2 Dl. 4 Mk. — 1 mørkerød gl. Kjole 4 Mk. — 1 Par gl. Skindbukser 1 Mk. 8 Sk. — 2 gl. Parykker 4 Sk. — 1 Parykblok 2 Sk. — 3 Par graa Uldstrømper 1 Mk. 8 Sk. — 1 mørkeblaa Klædeskabuds 12 Sk. — 1 Par gl. Støvler 1 Mk. — 1 Par Sko 2 Mk. — 1 Pistol 4 Sk. — 1 Par gl. Pistolhylstre 4 Sk. — 1 gl. Sadel med Stigbøjler 12 Sk. — 1 gl. Staalkaarde 1 Mk. — 3 Halsklude 1 Mk. — 3 Par Halværmmer 12 Sk. — 3 gl. Skjorter 2 Mk.

Levende Kvæg.

1 sorthjelmet Ko 6 Dl. — 1 do., lidt ældre, 5 Dl. 2 Mk. — 10 Faar 3 Dl. 2 Mk. — 4 Lam 4 Mk. — 2 Ænder 12 Sk.

Huse og Ejendomme.

1 Salshus, 10 Fag med 2 Kakkellovne, 80 Dl. — 1 Bryggershus med Stald, 8 Fag, 42 Dl. — 1 Hus med Lo, Lade, Hestestald, Faaresti, Brændelsrum og Kaalgaard, 10 Fag, 80 Dl. — 1 lidet 6 Fags Hus 56 Dl. — 1 lidet Hus med 3 Agre til 36 Dl. (dernæst 8 Stk. Agre forskellige Steder i Marken).

Af Bøger

kan nævnes Christian V.s danske Lovbog 1 Dl. 1 Mk. — Jesus Sirachs Bog paa Tysk 1 Sk. — 1 ny lidet dansk Haandbibel 4 Dl. og adskillige gudelige Bøger i det danske, tyske og hollandske Sprog.

Søren Sørensen Dunchs Efterfølger, Søren Olufsen Møller, blev ansat som Sætteskriver 10. Oktober 1720 og fast ansat som Birkeskriver 1721. Han faar sin Udnævnelse som Birkefoged 26. Oktober 1722.

Han var fra Fuldbro Mølle ved Skanderborg og havde før sin Ansættelse paa Fanø været ansat paa Stiftamtets Kontor i Ribe.

Et Par Maaneder efter han var bleven Birkefoged — en af de første Dage i Januar 1723 — gaar det lidt for livligt til i Krosgaarden. Gæsterne blev ved med at svire paa en støjende Maade, saa Naboerne ikke kunde faa Ro. De sendte da Bud efter Birkefogden „at han skulde komme om i Kroen og styre tilrette og hindre slig en ond Forfængelighed og Lystighed med Drikken og Doblen.“

Birkefogden kommer ogsaa til Stede, og da han kom ind i Kroen, slog han Haanden haardt paa Bjælken (der har været lavt til Loft) og sagde: „Værer skikkelige og holder Lyd i Stuen! Det er nu ikke en Tid, saa langt ud paa Natten, at sidde i Kroen og haselere. Enhver har at føje sig hjem, og Mons. Jeppe (Kroholderen) skal ikke til Overdaadighed tappe mere og saadan fremture tvært imod Politiforordningen!“

Ikke alle adlød, thi efter at Birkefogden havde bortfjernet sig, fortsattes Drikkeriet en Tid endnu, og senere maatte alle de paagældende møde i Retten for de begaaede Ulovligheder og vedtage Bøder.

Birkefogden kom senere ret ofte i Kroen, men i en anden Hensigt. Han bliver nemlig gift med Kromanden Jeppe Dideriksens Datter, Maren, i 1729, og Vielsen foregik hjemme i Huset.

Af de smaa Indtægter, som Birkefogedembedet kastede af sig, hidrørte, som foran omtalt, en stor Del in natura fra Fiskerne, hvoraf den største Part af Øens Befolkning bestod. Denne Ydelse — Fisk af alle Slags — var af Oprindelse meget gammel, men var til Tider ret trykkende at udrede for den Befolkning, der udelukkende skulde leve af Fiskeriet, som ogsaa meget ofte slog fejl.

Fiskerne søgte derfor tidt at knibe uden om med denne Ydelses Præstering, og saaledes maa det ogsaa have været Tilfældet i 1725, da Birkedommer Møller klager direkte til Kongen over dette Forhold, der forringer hans Indtægter.

Klagen besvares med en Skrivelse til Stiftamtmand Gabel, dat. Frederiksberg 11. Januar 1726 saalydende:

„Eftersom Birkefogden *Søren Møller* paa Ejlandet Fanø for Os klagelig har andraget, hvorledes Beboerne i Nordby og Sønderho siden hans Embedstiltrædelse i det Aar 1722 skal have vægret sig ved aarlig om Foraar og Efteraar at give ham den liden Andel Fisk af Everter og Baade, som hans Formænd før ham hos dem skal have nydt, men af samme Folk skal nogle kun have givet ham det halve, nogle den tredie Part og nogle slet intet, samt at og de i Sønderho boende nægter saavel med Baade som med Vogne at tilføre ham samme Fisk, naar han noget deraf skal bekomme, deslige at de i begge Sogne afholder sig fra efter gammel Skik saavel i Vores og Landets, som hans egne Forretninger at gøre ham Færd eller Førsel enten med Baad eller Vogn, thi er Vores allern. Befaling og Vilje, at efterdi Os derover indkomne allerunderdanigste Erklæringer fornemmes, og Folkene dér paa Ejlandet har i mange Aar godvillig forundt Birkefogdens Formænd en liden Afgift af Fisk, saasom han ikke noget vist af dem enten i Korn eller Penge har nydt, Du da søger i Mindelighed at formaa dem dertil, at de samme til Birkefogden herefter som tilforn erlægger og leverer en Part Fisk, naar de har noget at skifte og dele.“

Det synes efter dette, at denne Ydelse af Fisk til Birkefogderne oprindelig har været en Gave fra Fiskerne.

Søren Olufsen Møller døde 1736 og blev begravet i Kirken. Hans Hustru døde den 3. Marts 1790, altsaa 54 Aar efter og maa saaledes have opnaaet en høj Alder. Som Arvinger angives at være en ugift Datter, *Maren Sørensdatter*, og en Datters Barn i Ribe. Alle i smaa Kaar. Ved hans Død viste Boet sig at være insolvent. Han skyldte smaa og større Summer til Købmændene i Varde og Ribe og til Bønderne paa Fastlandet for Korn. Mange Beboere paa Fanø havde ydet ham kontante Laan, hvoraf han i flere Aar ikke havde kunnet betale Renter. *Kalle Hansen* havde „laant den sal. Mand paa hans sidste Sygeseng 1 Rdl.“ Svigerfaderen havde betalt Begravelsen, og Degnen havde udlagt 10 Rdl. for Sørgeklæder og til Begravelsespladsen i Kirken. Gælden var ialt 462 Rdl. og Boets Aktiver kun 372 Rdl., derfra skulde fragaa ca. 50 Rdl. i Skifteomkostninger, saa Underkudet bliver omkring 140 Rdl.*)

Hans Efterfølgere i Embedet bliver fra 1741 kaldt Birkedommere, og hermed begynder Rækken af

*) *Bartskær Wulf* i Varde har tilgode 8 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. for Kur og Medicin.

Birkedommere.

1. Efter *Møller* bliver *Morten Hansen Bølling* Birkefoged, mens Skriverembedet besættes af *Diderik Christian Horneman*. Stiftamtmand Gabel havde under 17. April 1736 indstillet til Kongen, at Degnen *Anders Clausen Vind* maatte faa det vakante Skriverembede, idet „han i mere end 20 Aar har forrettet samme liden Tjeneste som Sætteskriver, ... og som ingen andre der kender Tjenesten, da Indkomsten med de 20 Rdl.s visse Løn og alle Sportler ikke kan beløbe sig til over 20 Rdl., og der ejheller er nogen dér paa Ejlandet, som kan bruges dertil uden Degnen alene saa indstilles ... efter slige Omstændigheder, at dette meget ringe Birkeskriverembede maa forlenes bemeldte Degn.“ Som ovenfor ses, fik han ikke Embedet. *Horneman*, der fik det, var vist fra Ribe. Han indehavde kun Embedet til 10. Juli 1739, da *Bølling* fik det forlenet med sit Birkefogeds embede. I hans Tid gaar Fanø fra at have været Krongods og Fæstegods til Riberhus Ladegaard over til at være Selveje, idet Øen af samtlige Beboere købtes af Kronen paa offentlig Avktion i Ribe 1741. Fra den Tid kaldes Birkefogden Birkedommer. Skiftebehandlinger fortages dog fremdeles af Stiftamtmanden, men mens disse forhen foretoges af udsendte Folk fra Stiftamtets Kontor, paatager Birkedommeren sig nu Skiftebehandlingerne alene, men paa Stiftamtmandens Vegne.

Embedets Indtægter er fremdeles smaa, og i 1738 klager *Bølling* over, at Indtægterne, han ifølge Reskript af 11. Januar 1726 skulde have i Form af Fisk af hver Evert i Foraar og Efteraar er betydeligt formindsket, eftersom der nu er mange, der har opgivet Fiskeriet og i Stedet ernærer sig ved Søfarten. Stiftamtmand Gabel, til hvem han har klaget, lader ved Memorial af 2. Oktober 1738 Øboerne vide, at „saa mange som ikke bruger Fiskeri, men ernærer sig af Søfart og Sejlads aarlig paa de sædvanlige Tider ligeledes at levere Birkedommeren sin Anpart til hans Løn enten af Fisk in natura, som andre af Øens Folk, eller og betale dens Værdi med rede Penge efter den Takst som af Landfogden *Mathias Mathiasen* med tvende andre Mænd derpaa sætter ...“

Denne Sag har vel nok ordnet sig efter de af Stiftamtmanden givne Bestemmelser; thi der høres ingen Klage fra Birkedommeren før i 1767, som anført nedenfor.

I 1762 bliver han sat til at svare Familie- og Folkeskat, som

han ikke mener at have Evne til at svare, hvorfor han indsender et Andragende om Fritagelse. Det har følgende Indhold:

Det maatte ej unaadigt eller ugunstigt optages mig, at jeg undertegnede Birkedommer og Birkeskriver her paa Ejlandet Fanø samt Herredsskriver i Skads Herred fordrister allerydmygst at andrage, hvorledes at jeg af mine Embeder skal have maattet betale 4 Rdl. i Familie- og Folkeskat, uagtet jeg kun før efter den forrige Forordn. af mig og min Hustru og en Tjenestekvinde har betalt 2 Rdl.

Da det nu er mig næsten umuligt herefter at udrede og betale 4 Rdl. aarlig i Henseende til min ringe og fattige Tilstand, hvori jeg er geraadet for bemeldte Embeders Ringhed, da Fanø er et lidet Birk, som bestaar af 2 Kirkesogne, hvis Beboere alle er indrullerede Matroser og søfarende Folk og Fiskere og staar kun for 84 Td. 6 Skp. Hartkorn, og hvoraf jeg som Dommer og Skriver i Stedet for Frigaard kun har aarlig 59 Rdl. og nogen Fisk aarlig af de, som fisker, i Stedet for Korn, der ikke kan ydes, formedelst Hartkornets Ringhed, og hvilken Fiskerettighed i mange Aar har været meget ringe, siden der kun er fanget faa Fisk om Foraaret og slet ingen om Høsten; ja, i Særdeleshed har samme været meget ringe i de sidste Aar, formedelst Mandfolkene har været i Kongens Sø-Tjeneste, hvortil de i Aar var alle udtagen, som dertil var dygtige, hvortil kommer, at jeg ingen Godtgørelse for min Fiskerettighed faar af de, som er i Kongens Sø-Tjeneste eller af de, som farer her hjemme med deres Fartøjer, eller af de, som bestandig farer til Holland og andre udenrigske Steder og kommer hjem om Vinteren; thi de siger alle, at naar de ikke fisker, vil de intet betale mig, og Dom- og Skriverpenge falder kun sjælden her, og af Skads Herred i Stedet for Frigaard aarlig 20 Rdl., hvilke, tillige med de faa Skriverpenge, der kan falde, næsten kan bortsmelte til Færgepenge og Vognleje her fra til Skads Tingsted, da dertil er en lille Mil til Vands og 2 store Mile til Lands, saa at mine Indkomster er saa ringe, at jeg ikke deraf kan leve, da alting her er meget dyrt, siden man skal have Korn, Hø og Brændsel fra det faste Land, da her vokser meget lidt af de to første Ting og intet af det sidste, da og samme Embede ikke kan lignedes ved et Herred, hvoraf Herredsfogden kan faa meget Korn foruden fri Gaard og har dobbelt saa meget i Indkomst som jeg, thi om Misvækst falder paa Korn, har han dog Ret til at faa noget alligevel af samme og dog kun svarer 2 Rdl. aarlig, følgelig kan jeg ikke betale 4 Rdl. aarlig. Saa bønfalder jeg allerydmygst at se derhen, at jeg kan nyde nogen Moderation og Forlindring og blive fri mod at betale 2 Rdl. aarlig ligesom forhen, som er det yderste jeg efter mine fattige Omstændigheder kan taale at udrede . . . .

Fanø, 26. Oktober 1762.

Morten Bølling.

Hans Andragende bliver imødekommet, og han slipper med kun at betale som hidtil 2 Rdl.

I 1767 var det, som saa tidt før, smaat med Fiskeriet fra Fanø, og Birkedommer *Bølling* mener sig ydermere tilsidesat af Fi-

skerne med Hensyn til den Ydelse af Fisk, han har Krav paa ifølge tidligere Overenskomst, og indsender derfor til Kongen en Ansøgning om, at der i Stedet for Fiskeparter maa paalægges samtlige Beboere paa Fanø at give ham en vis Sum Penge aarlig. Indholdet af denne Ansøgning kender jeg ikke, da den kun er refereret i ovenstaaende Udtryk i Stiftamtets Kopibog, der tiligemed Tingbøgerne er mine Kilder til Birkets Historie, men Birkedommeren har sikkert overdrevet Omtalen af Fiskernes Vilje og Evne til at betale ham Fiskeparterne. Herpaa tyder det Skudsmaal, Stiftamtmanden medgiver hans Ansøgning under 18. September, nemlig:

„At efter jeg nøje har eksamineret og undersøgt Supplikantens Andragende, har jeg erfaret, at det ikke forholder sig saaledes som af ham foregives, thi vel kan det ikke nægtes, at Fiskeriet for Indbyggerne dér paa Øen jo i nogle Aar har været ringe, men da Birkefogden har sin Fiskerettighed paa saadan Maade, at han kan oppebære den paa, hvad Dag han vil og ser de har haft bedst Fangst, saa kan han ikke, naar Fiskeriet enten før eller siden den Tid har fejlet, derved tilregnet sig nogen Skade i hans Indkomst, og hvad det angaar, at han melder, at der nu ikke af saa mange Folk dér af Landet bliver fisket som forhen, da er sligt og heller saaledes, thi vel bruger de nu ikke som forhen deres store Baade eller saakaldte Everter til Fiskeriet, men derimod bruger de dobbelt saa mange mindre Baade til deres Fiskeri, og med hvilke farer lige saa stort et Antal Folk som forhen paa de store Baade, saa han ikke derved har haft nogen Afgang i hans Indkomst, men da Folkemængden i en Del Aar dér paa Øen har taget meget til, og Indbyggerne ikke alle har kunnet ernære sig af Fiskeriet, saa har især det unge Mandskab lagt sig efter Søfarten og sejlet for Hyre fra Holland og andre Steder, hvorved Birkefogden ej heller kan siges at have haft nogen Afgang i sine Indkomster. At ermeldte Birkefoged *Bølling* ellers er i slet Tilstand, det forholder sig rigtig, men hans og Hustrus ødsle Husholdning, med Drukkenskab og slet Levemaade er dertil Aarsag; han har som Birkefoged og Birkeskriver paa Fanø og Herredsskriver i Skads Herred de Indkomster, hvoraf han som en Rettens Betjent paa Landet vel kunde subsistere, men at han har ikke de Indkomster af Fiskeriet, som han ventelig kunde have, er hans egen Skyld, da han har akkorderet samme hans Fiskerettigheder bort for langt ringere, end de er værd.

Og da jeg efter slige Omstændigheder formener, at Birkefoged *Morten Bølling* er ubeføjet i denne hans Ansøgning, og hans forhen i lige Tilfælde gjorde Ansøgning iflg. højkongelig Resolution af 13. April 1758 er bleven afvist, saa indstilles allerunderdanigst om han ikke med denne sin Ansøgning bør afvises.“

Dette Skudsmaal er jo ikke meget smigrende for Birkedommer *Bølling*, der ved en tidligere Lejlighed faar at vide af Stift-

amtmanden at „have handlet fejl“, da han i 1754 skulde ordne en Skeltrætte, hvorom kan meddeles følgende:

En Selvejrbonde ved Navn Søren Lassen i Nordby var bleven uenig med sin Nabo i 1754 om Skellets Rigtighed mellem et Par Agre.

Efter langsommelige Trætterier blev Parterne enige om at tilkalde Birkedommer Bølling for at mægle i Sagen og søge en tydelig Grænse afstukken mellem de omstridte Agre. Under denne Forretnings Udøvelse forment Søren Lassen sig forurettet ved Skellets Ansættelse, og i højrøstede Udtalelser bistaaet af sin Hustru, der synes at have været ikke mindre duelig i at bruge Munden, overdænger han Birkedommeren med Skældsord af værste Art, endog i mange Menneskers Paahør. Hver Gang Birkedommeren søger at tage til Genmæle, overdøver de hans Stemme, at han ikke kan faa Ørenlyd. Herover bliver han vred og opfarende, og tilsidst giver han Søren et Slag af sin Stok over Nakken. I samme Nu vælter Søren sig ind paa Birkedommeren og faar ham kastet omkuld, og bistaaet af sin Hustru og en af de tilstedeværende ved Navn Peder Gregersen tildænger de Birkedommeren med Slag og Hug, saa han hurtigst maa retirere. Birkedommeren klager til Amtmanden over det skete Overfald og han igen til Kongen i Skrivelse af 8. Oktober, hvori det hedder, „at vel har Birkedommeren handlet fejl og ikke egentlig været i Embedsforretning den paagældende Dag under Skeltrætten mellem de to Naboer“, men „det sker ofte der paa Ejlandet ved eksisterende Trætte mellem Beboerne, enten om deres lidet Jordsmaal og Skel imellem sig eller andet af liden Betydelighed, at Parterne da forlanger Birkedommeren med to Mænd at skønne over deres Stridigheder, hvorved de og undertiden ophidses uden at lade det komme til videre, men da Birkedommeren imod Søren Lassen og Hustrus slemme Mund, Raaben og Skrigen ikke kunde faa Ørenlyd, og de efter hans ofte til dem gjorte mundtlige og mindelige Advarsel ikke vilde holde op, har han efter Vidners Forklaring for at faa Lyd givet Søren Lassen det omtalte Smæk af sin Stok, men at herimod Søren Lassens Opførsel er højst strafværdig og udfordrer en eksemplarisk Afstraffelse er en klar Sandhed, . . . da det er et meget raat og upoleret Folk, der staar i den daarlige Opinion, at fordi de er Selvejere, saa har de ingen at parere.“ (Her sigtes til, at Beboerne siden de købte sig fri af Kronen 1741 og frigjorte sig fra de økonomiske

Forpligtelser, de stod i til Ribe Købmænd, gik uden om disse med deres Handel samt til den begyndende Opblomstring af Skibsfarten, hvorover Ripenserne ofte — men uberettiget — har klaget.)

Amtmanden foreslaar at maatte „diktere Søren Lassen en korporlig Straf for hans Forseelse, der i det mindste, om det ellers skulde have nogen Effekt, maatte være 2 Maaneders Arbejde i Fredericia Fæstning og omtalte Peder Gregersen, som dog virkelig har givet Søren Lassen Medhold i det skete maatte ved en Mulkt til nærmeste Hospital af 10 Rdl. anses.“ Herpaa indgaar Kongen, og Søren Lassen bliver straks anholdt og Forhør ansat, men da det kniber med at faa Sagen rigtig undersøgt og klarlagt, indberetter Amtmanden til Kongen „at ihvormeget de eksaminerede end har trykket sig ved at ville frem med Sandheden, hvilket i saa Tilfælde hos den Slags Folk var ventelig, siden den ene ikke gerne røber den anden af deres Landsmænd, saa er dog for største Del bleven stadfæstet, hvad tidligere er refereret, ligesom det og dels ved Vidner og dels egen Tilstaelse er bevist og navngiven nogle, som i denne Passage er bleven kendt skyldige, endskønt det kun er faa, der saaledes har været at udfinde imod den Mængde, der har været sammenrottet.“

Befolkningen staar imidlertid paa Søren Lassens Side, som man mener først er bleven forurettet ved Birkedommerens ubeherskede Optræden, og den Dag Søren Lassen skal overføres til Strandby og videre transporteres til Fredericia, er der en Mængde Mennesker forsamlet ved Havnen og forlanger Kopi at se af Dommen „med den selvraadige Klausul“, at forinden kom Søren Lassen ikke fra Landet „saa at jeg — skriver Amtmanden til Kongen — desaaarsag har holdt det fornøden allerede ved civil Arrest at sikre mig 3 Personer, som efter alle Omstændigheder, og da de ikke nogen Hovedmand til det passerede har villet udlægge, er de, der har gjort sig mest skyldige i denne Vandel af de øvrige i Forhøret navngivne, nemlig Hans Peder Jessen, en gift Mand, Niels Hansen Mortensen, ligeledes en gift og aldrende Mand, Mads Jessen, ugift, Søren Nielsen af Lisbeths, en gammel gift Mand.“

(Det maa erindres, at Dommen var *dikteret* og ikke *afsagt* i Retten, hvad Befolkningen hævdede var imod Lov og Ret.)

Amtmanden andrager nu om at maa diktere de nævnte, og hvem der ellers maa findes skyldige, Mulkter, Vand- og Brød-

Straf og Fæstningsarbejde efter Omfanget af deres Optræden, hvilket tilstaaes ham, og i Skrivelse af 7. Januar 1755 til Sognefogden Peder Clausen i Nordby paalægges det ham med Søren Lassen og de tre andre Arrestanter „ufejlbarlig møder og indfinder sig her paa Korsbrødregaard i Ribe Fredag den 10. Januar Kl. 1 slet om Middagen og I, Peder Clausen, selv medfølger, hvori ingen Forsømmelse tages under vedbørlig Straf i Fald nogen maatte understaa sig at udeblive.“

Ved Ankomsten blev de alle indsat i Arresten i Ribe for et Par Dage efter at transporteres til Fredericia. Søren Lassen at arbejde ved Fæstningen i 3 Maaneder og de andre i 4 Maaneder. 3 andre Personer, der ogsaa var implicerede i Sagen, fik hver en Straf af 14 Dages Vand og Brød.

Saaledes endtes en Skelstrid, der sikkert kun har været af ringe Betydning i sin Oprindelse, med haarde Straffe for de paa-gældende.

Morten Bølling døde den 11. September 1772. Ved Opgørelsen af hans Bo, der er ligesaa fattigt som hans Forgængeres, erfares, at han, mærkeligt nok, har været i Besiddelse af en Mængde Guld og Sølvgenstande, som han imidlertid paa Grund af Fattigdom efterhaanden har maattet pantsætte til forskellige Mænd paa Fanø. Saaledes hos Jens Madsen: 2 Sølvspiseskeer, vg. $6\frac{1}{2}$ Lod; hos lille Niels Mortensen: 1 Ravsmykke indfattet i Guld, 1 Guldring med en rød Sten i, 1 do. med hvid Sten i, 1 Sølvspølkumme, vg. 19 Lod, 1 Sølvsukkerskaal, vg. $6\frac{1}{2}$ Lod, 3 Sølvteskeer, vg. $1\frac{3}{4}$ Lod, 1 Suppefad af Kronsten, vg. $4\frac{3}{4}$ Pd., 1 Dus. Tintallerkener, vg. 14 Pd.; hos Peder Iversen: 1 Par Guldørenringe, 2 Sølvforgyldte Ørengæng med Rav indfattet; hos Søren Mathisen, ældre: 1 Sølvtepotte, vg. $41\frac{1}{2}$ Lod, 1 Sølvkaarde, 1 aflang Sølvtedaase, vg. $5\frac{1}{8}$ Lod, 1 firk. Sølvsnustobaksdaase, vg. $6\frac{3}{4}$ Lod, 1 Sølvsnustobaksdaase, formet som et Hjerte, vg. 4 Lod, 1 do. med Perlemor i Laaget, vg. 4 Lod, 1 Sølvtommel(?), vg. $1\frac{1}{2}$ Lod, 4 Sølvspiseskeer med Bogstaverne P.H.B. × K.S.D. 1736 (Kromand P. H. Brinch og Hustru, Sønderho), vg. $14\frac{1}{2}$ Lod, 1 Par emailerede Guld Bandelokker, 1 Par emailerede Guld Armbaad med Hager og Hjerter, 1 Guldring, 1 do. med Emaille, 1 Guld Bracelet med rødt under, i dobbelt Træk: M. B., 1 Bracelet indfattet i Sølv, 1 grøn Klædes Kjole med Tombaksknapper; hos Jens Sonnichsen, Sønderho: 1 Guld Fruen-

timmer Halskæde med 21 Lænker med Krone og Tap, vg. 2 $\frac{3}{4}$ Lod.

Endvidere fandtes i Boet: 1 Hirschfænger med Sølvbeslag, tilhørende Gehæng og Sølvspænde, 7 Tinfade af Krontin, vg. 17 $\frac{1}{2}$ Pd., 17 Tintallerkener, vg. 23 Pd., 1 Brændevinskedel af Kobber med Laag, Hat og Piber samt Svaletønder, 1 Stueur med Kæde og Lodder, 1 blaa Hovedvandsflaske med Sølvbeslag, 1 Pistol, 1 Kikkert, 1 Violin, 1 ny Paryk med Parykblok, 1 Stok med Benknap og Sølvbeslag og 1 Kaarde med Gehæng.

Hvorledes denne fattige Mand er kommet i Besiddelse af saa meget Guld og Sølv tøj er uforstaaeligt, hvis ikke det er Arv fra Svigerfaderen Kroholder Jeppe Diderichsen, der foruden at have forpagtet Fiskeriet i Ribe Aa og i nogle Aar Ejer af Yder Møllerne i Ribe ogsaa var Ejer af en Gaard i Hillerup, i hvilken By han var født, samt et Par Huse i Ribe, og vel nok har været en velstaaende Mand. De 4 Sølvspiseskeer, mærket med Kroholder P. H. Brinch og Hustrus Navnetræk, og flere andre Ting er sikkert Brudegaver.

2. *Christian Christiansen Engelstoft* bliver Birkedommer 1772, men havde været adj. Successor siden 2. Sept. 1757. Han er en indfødt Fannik, døbt i Sønderho Kirke den 4. Juli 1729, hvor Faderen Christian Friderick Galleen (S. a. Kroholder Peder Galleen i Nordby) var Toldvisitør og gift med sit Søskendebarn Ingeborg Engelstoft (D. a. Sognepræst til Sønderho Christian Olufsen E.). Han var eksam jur. og den første Jurist, der var Birkedommer paa Fanø.*) Han havde været Fuldmægtig hos Generalfiskal, Kammeradvokat Sonne i Kjøbenhavn (der ogsaa stammede fra Fanø, se *Slægten Sonnichsen*, Nykj. B. 1908, Særtavlen). *Engelstoft* var tillige Herredsskriver i

*) Stiftsbefalingsmand Gabel havde i 1733 under Dato 5. December indsendt en Memorial til Danske Kancelli angaaende en bedre Ordning af Grænserne for dansk og tysk Jurisdiktion paa Øerne Før, Sild og Romø, og udtaler endvidere deri Ønskeligheden af, at der ansættes en lovkyndig Birkedommer (en Jurist) paa Mandø, Sønderho og Fanø „og af Anseelse siden disse Ejlande ere, en Del, over 30 Mile fra Viborg Landsting, saa maatte deslige Birkeretsdomme indstævnes lige til Højesteret, som var en stor Soulogement for disse fattige Indbyggere og Søfolk,“ men skulde dette ikke bifaldes, beder Gabel, at de „arme Søfolk maa befries fra Viborg Landsting og i dets Sted appellere til Ribe Raadstue Overret og Sagerne derfra gaa lige til Højesteret; thi naar de fra Ejlandene skal rejse til Viborg, maa de først gennem Ribe og saaledes kunne de spare en Rejse frem og tilbage paa 40 Mile.“

Skads og Gjørding-Malt Herreder. Som det ses, beholdt han Moderens Slægtsnavn.

I 1778 den 28. Februar faar han oprettet en Forening med samtlige Beboere, at de, der ejer Skib eller Hus, skal i Fremtiden i Stedet for Fiskeydelsen, der var ham en meget usikker Indkomst, give ham hver 6 Sk. aarlig, hvilken Afgift ydedes Embedet til 1852. Da den i dette Aar afløstes, beløb den sig til ca. 58 Rbdl.

Da han i 1786 søgte og ogsaa fik Embedet som Herredsskriver i Gjørding-Malt Herreder, giver Stiftamtmand Urne under 15. Marts hans Ansøgning følgende anbefaling til Kongen:

Andrageren kan jeg allerunderd. give det velfortjente Vidnesbyrd, at han ved megen Flid, Troskab og Forsigtighed forestaar det ham betroede Birkedommerembede paa Fanø, hvilket kræver en paalidelig Mand, formedelst de dér af og til forefaldende Anstrandinger, men for altid at kunne naa dette ønskede jeg allerunderd., at Birkedommeren paa Fanø saaledes maatte være aflagt, at en duelig Mand kunde være tjent med at modtage dette ellers i sig selv lidet Embede og uden Sindskrænkelser være istand til at opfylde de Pligter, ham derved paaligger. Og da Deres kgl. Maj. nu ved Herredsskriverens dødelige Afgang i Gjørding-Malt Herred har Lejlighed til med Tillæg af denne lille Betjening baade at forbedre Birkedommerens Levebrød og at opmuntre Andrageren, som nuværende Birkedommer, til med lige Paapasselighed som tilforn at forestaa dette Embede, indstilles han allerunderdanigst til Deres Maj.s Velvilje.

I 1795 blev *Engelstoft* Skifteforvalter og Forligskommissær. Før den Tid, da Skiftebehandlingerne foretoges af Stiftamtmanden ved udsendt Fuldmægtig og senere af Birkefogden paa Stiftamtmandens Vegne, blev disse indført i Riberhus Amts Skifteprotokol, dog har nogle Birkefogder indført Skiftetbrevens dels i Tingbøgerne, dels i Skøde- og Pantebøgerne ved Fanø Birk, men fra 1795 har Fanø sine egne Skifteprotokoller.

I 1801 føler han sig for træt og gammel til at fortsætte med sine Embeder, og han andrager derfor Kongen om Entledigelse med Pension i følgende Skrivelse, dat. 4. Maj:

... Men som jeg nu er 72 Aar gammel og i 44 Aar har forestaaet de 3 Embeder (Birkedommer og Skriver paa Fanø, Herredsskriver i Skads Herred i 44 Aar og Herredsskriver i Gjørding-Malt Herreder i 15 Aar) samt i 6 Aar været Skifteforvalter og Forligskommissær i Fanø Birk og har forestaaet samme med al den Flid, Troskab og Retsindighed, som mig har været muligt, det jeg nu allerunderdanigst forhaaber min høje foresatte Øvrighed Hr. Kammerherre og Stiftsbefalingsmand Molkte kan bevidne, og jeg nu for medelst min Alderdom og mine Kræfters Aftagelse og Formindskelse i alle

Dele, ej ser mig i Stand til længere at kunne forestaa Birkedommer- og Birkeskriver- samt Skifteforvalter-Embederne paa Fanø eller opfylde de Pligter, som derved udfordres, saa beder jeg allerunderdanigst, at Deres Kgl. Maje- stæt allernaadigst vil behage i Naade at entledige mig fra disse 3 Embeder og paalægge min Eftermand i samme deraf at svare mig i aarlig Pension 80 Rigsdaler, saa længe jeg lever, som jeg allerunderdanigst formener, at han kan taale at give, siden her ved Skibsfartens Tiltagelse vil falde flere Forret- ninger end forhen, og Sportelreglementet i visse Maader tillægger Rettens Betjente mere Betaling end forhen, og allernaadigst lade mig beholde be- meldte Herredsskriverembede i Skads- og Gjørding-Malt Herreder, som jeg endnu kan betjene, da samme ikke falder saa vanskeligt som Dommerem- bedet, og hvad dermed henhører, da jeg saa vil forlade Fanø for at betjene dem.

Jeg forhaaber allernaadigst Bønhørelse, og at Deres Kgl. Maj. paa denne Maade vil have Naade for mig gamle Mand, at jeg og min næsten lige saa gamle Hustru kan have noget at leve af i vor Alderdom og ej lide Mangel, da vi ingen Midler har.

Allerunderdanigst

C. Engelstoft.

Ansøgningen bliver bevilget, og han flytter nu til Varde og besøger Skriverembedet i de tre nævnte Herreder til 1806, da han den 26. Maj bliver entlediget med en samlet Pension af 150 Rdl.

Her lever han til sin Død den 7. Juni 1811. Hans Død be- kendtgøres i Statstidende for 24. s. M. saaledes:

Fraværende Paarørende og Venner! De modtager herved min ærbødige Anmeldelse om min sørgelige Skilsmisse fra min inderlig elskede og agtede Mand *Christian Engelstoft*, med hvem jeg levede et evigt kærligt Ægteskab i fulde 44 Aar. Lige saa mange Aar var han Birkedommer paa Ejlandet Fanø, hvor hans Minde til sildig Tid skal leve som redelig og retskaffen Embedsmand. Som Pensionist henlevede han de sidste 9 Aar af sit Liv, som han endte sidst afvigte Fredag den 7. Juni, 81 Aar og 11 Maaneder gammel. 2 Døtre med mig og 16 levende Børnebørn savner nu en god og kærlig Fader.

Al skriftlig Kondolence frabedes.

Varde, 10. Juni 1811.

Anna Cathrine, sal. Engelstoft,
f. Eskildsen.

Engelstofts Hustru var født paa Christiansø som Datter af Avditør Hans J. Eskildsen. Hun døde 5. Marts 1822 i Allerup Præstegaard hos Svigersønnen Sognepræst Nis Bager Nissen, 91 Aar gammel.

Birkedommer *Engelstoft* efterlod sig 2 Døtre, hvoraf den ene, Ingeborg, f. i Nordby 1768, som nævnt var gift med Sognepræ- sten i Allerup. Hun døde i Varde 1862, efter at have været blind i mange Aar. En Datterdatter af ham, Nissine Johanne Inge-

borg Møller (D. a. Fuldmægtig H. S. Møller i Vejle) var gift med Toldkontrollør Jens G. Godskesen, der var ansat i Sønderho som saadan i 1860—64.*) En Søn af ham er den bekendte Politiker, Overretssagfører og Borgmester M. Godskesen, Frederiksberg, der er født i Sønderho 1861, og som altsaa kan føre sin Stamtavle tilbage til Sognepræst Engelstoft i Sønderho.

En anden Datter af Birkedommer E., Marie Sophie, f. i Nordby 1773, blev gift med Prokurator Rasmus Hansen i Varde (død 1836). Deres Datter Christiane blev gift med Skibsmægler J. J. L. Schouboe i Kjøbenhavn, med hvem mange Fanø Skipere havde Forretningsforbindelse i 1860erne og 70erne, og som ogsaa var Parthaver i mange af Øens Skibe.

En ældre Broder til Birked. E. var eksam. jur. og Skriver ved Borgretten paa Christiansborg og Birkeskriver til Taarnby, hans Navn var Ditlev Christiansen (f. i Sønderho), men han tillagde sig Navnet Vibe, som hans Efterkommere førte. Han døde i Kjøbenhavn 1800.***) Det ses ogsaa, at han har haft Forbindelse med sine Landsmænd fra Fanø paa forskellig Vis og ydet dem, der sejlede paa Kjøbenhavn, juridisk Støtte, naar de behøvede saadan ved Havarier, Søforklaringer, Frågtslutninger m. v.

Engelstoft efterfulgtes i Embedet som Birkedommer og Birkeskriver af *M. A. Nørup*, der ogsaa var juridisk uddannet.

3. Birkedommer *M. A. Nørup* er født den 12. Marts 1765, vistnok i Nørup Sogn ved Vejle. Forinden han kom til Fanø som Birkedommer i 1802, var han Herredsfuldmægtig i Varde. Han virkede i 15 Aar som Birkedommer og Skriver paa Fanø; han fandt sig ikke alene hurtig til Rette dér blandt Befolkningen og omgikkes den daglig paa en jævn og ligefrem Maade, tog Del med Beboerne i Deres Sorger og Glæder, men hjalp dem paa alle tænkelige Maader med Raad og Daad. Af hans efterladte Regnskabsbog ses det, at han mangfoldige Gange, trods sine egne smaa Indtægter, har forstrakt Folk med Laan, navnlig i de for Fanø saa tunge Krigsaar 1807—14, da en meget stor Del af de søfarende Mænd var i Krigsfangenskab i England, mens Kone og Børn maatte se at klare sig hjemme, som de bedst kunde. De gik aldrig forgæves til *Nørup* om Hjælp. Hans Hustru var ogsaa god mod Smaafolk. Jeg har liggende for mig

*) Se under Toldere og Toldvæsen.

**) Slægt, se Patriciske Slægter, V, S. 93.

en lille Seddel, hun har givet en fattig Pige som Anvisning paa en Td. Kartoffler. Den gengives her:

*Peder Pøulsen beder at led. Karen Hansen
faar 1 Egen Kartoffler, som Peder Hansen
Norsup indstaar for betaling for
Fanø den 15de Nov 1884 - P. M. Norsup*

Indtægt. Betalt for 17 Røde af Norsup

Indtægten af Embedet er stadig ubetydelig og næppe tilstrækkelig til hans ret store Families Underhold. Han fik efterhaanden 7 Børn. I 1803 opgiver han det forløbne Aars visse Indtægter til:

Løn af Landets Kasse	9 Rdl.		
og til Frigaard af samme	50 "		
Sandemandspenge	5 "	2 Mk.	
Skifterne indbragt	8 "	3 "	13 Sk.
Fisketiende	20 "		
			92 Rdl. 5 Mk. 13 Sk.

Af et Par Breve, der er i min Besiddelse, og som han har skrevet til Sognefogden Jens Jensen Sonnichsen i Sønderho, fremgaar det, at han maa forøge sine Indtægter ved Kohold, og at han til Embedet har Krav paa „Fogedhalm“, en Indtægt, jeg ikke før eller senere har stødt paa, og som muligvis er en godvillig Ydelse af Beboerne. Han skriver 9. November 1809:

Min talrige Familie har nødt mig til at anskaffe flere Køer end før. Det vil falde mig svært at udfodre, dersom man ikke vil betænke mig med Halm, NB. behjælpelig til Foder, thi nogle har før vist sig gavmilde og lindre — hvilke jeg ret godt kender — og leveret mig Halm, men kun lidet og kun duelig til Strøelse. Sognefogden, der altid har vist godt Eksempel, beder jeg paa det bedste at opmuntre andre til at følge sig, saa at jeg med det første i tørt Vejr maa vorde Halmen tilsendt.“

Og Aaret efter, den 21. November, tilskriver han ligeledes Sognefogden:

„Snart er det ved Tid, at man vil samle og hidsende mig mit Fogedhalm. I den Anledning indeslutter jeg til Afbetjening, som f. A., den over Yderne

deraf førte Bog, som siden bedes tilbagesendt. I mine 12 Embedsaar har man ingensinde saa rigelig som ifjor og saa god af Bonitet ydet mig denne i sig selv ubetydelige aarlige visse Embedsindtægt, og jeg har Grund til at antage, at Sognefogdens Veltalighed og Omhu er Skyld i denne Indvaanernes større Godhed mod mig, ligesom jeg og med Glæde har erfaret, at kun saare faa — efter deres gamle Vane — har afspist mig med saare liden og til Dels bedærvet Halm, hvorimod andre i dette Stykke har vist særdeles Gavmildhed. Jeg ønsker at denne min Bekendelse maa komme til Sognets almindelige Kundskab, idet jeg herved yder enhver efter Fortjeneste min skønsumme Tak. Da vort Embedsforhold i dette Aar ophører, beder jeg endelig Sognefogden i dette og flere Tilfælde vil forplante hans Omhu for mig paa hans Efterfølger, thi mine visse Indkomster er saa smaa, at naar de uvisse synderlig formindskes, kan Embedet langtfra ikke ernære mig med min talrige Familie. Jeg hilser Sognefogden og Sognet venskabeligst."

Da *Nørup* i 1802 kom til Fanø, havde Øens Skibsfart naaet en betydelig Højde efter Datids Forhold. Det var ikke store Skibe, Farten udførtes med, men til Gengæld var Antallet ret betydeligt og beskæftigede den allerstørste Part af Folkene. Farten gik mest paa Norge med Kornvarer op og Trælast hjem, og paa Holland, Hamborg og Altona med Landbrugsprodukter did, og Kolonial, Tobak, Salt, Tagsten m. v. hjem, samt Kul fra England med Købmænd i Ribe, Varde og Ringkjøbing samt den privilegerede Købmand paa Fanø som Ladere og Aftagere. Foruden af Øens egne Skippere besørgedes denne Fart ogsaa af norske, hollandske og holstenske Skippere. Ved denne store Trafik, der begyndte tidlig om Foraaret, naar Farvandet var isfrit, og varede til Isen lukkede for Farten sidst paa Aaret, langs en Kyst, der dengang ikke var belyst med Fyr og med ret vanskelige Indsejlingsforhold mellem farlige Sandrevler, tidt generet af betydelige Lavvande om Foraaret og kraftige Storme om Efteraaret, kunde selvfølgelig en Mængde Grundstødninger, Havari'er og Strandinger ikke undgaas, og dette kunde Skibene, der for det meste var gamle — en Alder paa 25—40 Aar var ikke sjælden — vanskeligt holde til.

Alt dette gav betydeligt øget Arbejde for Birkedommeren, hos hvem de anstrandede eller havarerede Skippere først meldte en kort Søprotest, siden, ved en mere udførlig Beskrivelse af hele Rejsens Forløb og Fremlæggelse af en Afskrift af den førte Skibsjournal i Retten, sammen med Skibsfolkene maatte aflægge Ed paa Forklaringens Rigtighed; derefter skulde Retten udmelde Mænd til at besigtige og taksere Skadens Omfang og give

Overslag over dens Istandsættelse; denne, ofte vidtløftige, Tak-sation blev forelagt Birkedommeren og indført i Rettens Proto-koller. Var Skaden uoprettelig, blev Følgen Salg af Skib og Ladning ved Avktion, hvad ogsaa gav meget at bestille, men ogsaa meget at fortjene. Da mange af disse Forhold indtraadte ved Sønderho, blev Retten ved slige Lejligheder sat dér, hvad tidt krævede flere Dages Ophold for Birkedommeren dernede. Der var i *Nørups* første Aar som Birkedommer ingen Landevej mellem Nordby og Sønderho, hvorfor Færdslen dertil gik langs med Stranden. Af saadanne Forretninger som nævnte kunde der tidt indtræffe flere i en enkelt Uge. Her skal gengives et enkelt Forhør fra 1807:

Aar 1807 den 12. Januar blev paa Sønderho af Stedets Øvrighed Birke-dommer *Nørup* med tvende Testes Budfoged Peder Hansen Madsen og Pe-der Pedersen Knudsen sat et lovligt Sorets-Forhør efter Begæring af Skibs-kaptajn Hr. Andreas Petersen fra Føhr, Fører af Brigskibet „Gabriel“, 89 Kom. Læst. og hjemmehørende i Glykstad og efter et forevist Dokument fra Magistraten s. St. tilhørende Borger Hans Heinrich Trautman, ibd., ladet i Danzig med Bjelker, Pibestaver, Splitved og Hvede samt bestemt til Liver-pool, men her for Landet total forulykkede den 6. ds., for efter velbemeldte Hr. Kaptajns og antagne Kommissionær Hr. Peder Thomsens Rekvisition at optage Journalforklaring angaaende Sejladsen og det passerede paa ind-bemeldte Rejse til Strandingsstedet.

Saavel Kaptajnen som hans Kommissionær var til Stede, saa og den kongelige Toldfuldmægtig Jens Jensen Sonnichsen af Sønderho.

For denne Ret fremstilledes til den Ende Skibets Mandskab, saasom:

1. Styrmand Jens Volkert fra Føhr.
2. Tømmermand Peder Svendsen fra Kjøbenhavn.
3. Baadsmænd Lorentz Ochsen fra Føhr.
4. Matros Christian Nickelsen, ibd.
5. Matros Niels Jensen fra Randers.
6. Matros Niels Christiansen fra Kjøbenhavn.
7. Matros Rørd Nansens fra Føhr.
8. Matros Jan Jansen Bækker, ibd.
9. Kok Anders Thomsen fra Brede.
10. Jungmand Sønke Pedersen fra Føhr.

Styrmanden fremlagde Udtoget af den førte Journal, affattet i det tyske Sprog. Samme bliver her at indføre. Det blev for Mandskabet lydeligt op-læst, og for de Danske blandt disse, nemlig 2, 5, 6 og 9 derhos i det danske Sprog fortolket. Derefter, da de alle talte og forstode Dansk, blev Eden af Lovbogen dem forelæst og forklaret.

Hvorefter Nr. 1 til 9 inkl. hver for sig med Lovens Ed og opholdne Fingre forklarede og vidnede, nemlig Nr. 1, 3, 4, 7 og 8 i det hele og Nr. 2, 5, 6 og 9 fra den Tid Udtoget melder, de ved Kjøbenhavn kom om Bord, at alt i

alle Dele saaledes sandfærdig er tilgaaet og forholder sig, som bemeldte Journaludtog omformelder. Under samme Ed forklarede Mandskabet:

a. at de med Kaptajnen stedse har været enige om Sejladsen.

b. at de hverken paa ham eller denne Øs Folk havde noget at klage, men var i alt og af Alle ved beegnede.

Kaptajnen gav Mandskabet og denne Øs Befolkning lige gode Vidnesbyrd.

Derefter fremstod Kaptajnen og erklærede, at Folkene nu blev afmønstrede, og at deres Afregninger hver for sig var saaledes:

1. Styrmanden tilkommer i Hyre ialt	76 Rdl.
3. Baadsmanden	44 "
4. Matros Nickelsen	44 "
7. Matros Nansen	35 "
8. Matros Bækker	26 "
10. Jungmand Pedersen	8 "

Alle disse Personer, som hjemmehører paa Føhr, har Kaptajnens Kommissionær foranstaltet befordret til Søs hjem for en Sum af 20 Rdl.

De øvrige 4 ved Kjøbenhavn hyrede Mænd har efter Søkotume faaet hver 2 Maaneders Hyre forud og har altsaa intet i saa Maade tilgode. Med Hensyn til hver sit Hjemsteds Afstand herfra blev de nu tilstaaede og udbetalt Rejsepenge, saasom:

2. Tømmermanden	8 Rdl.
5. Matros Jensen	5 "
6. Matros Christiansen	8 "
9. Kok Thomsen	2 "

Disse blev desuden befordret søværts til Ribe med Fartøj herfra, der er akkorderet for 4 Rdl. Samtlige disse Udgifter er af Kommissionæren med 280 Rdl. nu i Rettens og Kaptajnens Overværelse forskudt og til enhver her betalt. Retten ekspederede Rejsepas til alt afgaaende Mandskab uden Bekostning. Forhøret og Forretningen blev derpaa sluttet.

Sønderho, d. 12. Januar 1807.

(Underskrifterne.)

Dette Søforhør, der sluttedes med kun én Gangs Møde i Retten, er af allerkorteste Omfang. Mange Forhør fylder 20 a 30 Foliosider i Protokollen.

Ogsaa Skibsbyggeriet, der ved Nørups Tiltrædelse af Embedet var i fuldeste Flor, kunde give en Birkedommer noget at bestille. Her er en lille Sag fra 1802 om en Uoverensstemmelse mellem en Skipper og en Skibsbygmester. Den faar sidstnævnte til i følgende Skrivelse at henvende sig til Retten om Bistand:

„Ærbødigst Pro memoria til Hr. velædle Birkedommer Nørup.

Skipper Søren Hansen Farup her i Sognet har 9. Febr. sidstleden lejet mig at bygge ham et nyt Fartøj som Tømmermester, og at jeg skulde forskaffe 3 Tømmermænd tilligemed mig selv paa den Akkord, at jeg selv skulde have til Dagløn 2 Mark Kurant og 12 Sk. (ca. 1 Kr. 20 Øre) og en-

hver af Tømmermændene daglig 2 Mark og 4 Sk. og samme Arbejde at tiltræde, saasnart han fik Tømmeret hjem fra Ribe, som vilde blive enten sidst i Marts eller først i April, hvilket Arbejde jeg tilligemed Tømmermændene skulde vedblive indtil Fartøjet blev færdig, og paa den Akkord betalte bemeldte Søren Hansen Farup mig 2 Mark til Haandpenge, hvorpaa jeg straks lejede Tømmermænd, som bemeldte Søren H. Farup ikke havde noget imod, men den 11. dennes kom han til mig og sagde, at der intet blev af den Akkord, som vi havde gjort, at jeg skulde bygge ham et Fartøj, og at jeg kunde beholde de 2 Mark han betalte mig til Haandpenge, hvorpaa jeg svarede, at dermed var jeg ikke tjent. Derefter sendte jeg 2 Mand til ham den 12. ds., nemlig Hans Nielsen Regis og Peder Andersen ved Møllen for at tilspørge ham, om han ikke havde lejet mig til at bygge hans nye Fartøj som Tømmermester, hvortil han svarede Ja, og om han ikke havde betalt mig i Haandpenge 2 Mark, og han svarede Ja, og videre spurgte de ham, om det ikke var hans Alvor at ville bygget et Fartøj, da han henvendte sig til mig, hvorpaa han ogsaa svarede Ja.

Da jeg er en fattig Mand, og de 3 Tømmermænd er ligesaa, og vi skal ernære os og vore Familier af vores Tømmerarbejde, kan vi ikke taale det Tab, som vi derover lider; thi dersom vi ikke havde været lejet til Søren H. Farup, saa kunde jeg paa den Tid faaet andet Arbejde, som nu er forbi. Som det er min ærbødige Begæring, om Deres Velædelhed maatte behage at Skipper Søren H. Farup for Politiretten maatte blive indkaldt til bedste Afgørelse.

Fanø, den 13. Februar 1802.

Jens Jensen Brik."

Nørup søger at forlige Parterne, hvilket ogsaa lykkedes ham, og faar dem da til at afgøre Sagen ved at vedtage og underskrive følgende Erklæring:

„For Misligholdelse af deres Lejeforening betalte Søren Hansen Farup til Jens Jensen Brik 5 Rdl. Kurant (ca. 16 Kr.) og dermed er denne Sag endelig endt samt begge Parter aldeles løst fra deres gensidige Forpligtelser, følgelig kan Klageren gaa i Arbejde, hvor han kan og vil, og Paaklageren til Bygmester tage, hvem han lyster.

Fæstepengene hjemfalder til Klageren.

Dette Forlig blev af begge underskrevet.

Torsdag 4. Marts 1802.

Nørup."

Nørup var Birkedommer til sin Død 1817.

Hans Død bekendtgøres i Ribe Avis med følgende Ord:

Han som byder Stormvinden fælde saavel den stærke Eg som bryde den svage Blomst vilde efter hans for dødelige uransagelige Vilje, at min elskede Mand, Birkedommer *A. Nørup* paa Fanø efter en langvarig Svaghed og 11 Dages haarde Lidelser skulde omveksle Tiden med Evigheden i hans 53de Aar. Han døde paa Bramminge d. 18. Juli i vore Arme.

Hvad han var som Embedsmand, det vidner den raske Virksomheds-

aand, som besjælede ham i Fordums Dage. Hvad han var som Ven, det viser den Hengivenhed og Tillid saa mangan ædelttænkende Mand skænkede ham, og hvad han især var som kærlig Ægtefælle og den ømmeste Fader, ak! derom er vore smertelige Taarer og blødende Hjerter et sørgeligt Vidne. Venner og Slægtninge ville kærligen beklage vort Tab og venlig dele med os vor Smerte.

Fanø, den 22. Juli 1817.

Clara Maria Nørup,
f. Poulsen.

Han stedtes til Hvile paa Nordby (nu nordre) Kirkegaard, hvor hans Grav endnu findes med Mindesmærke, der har følgende Indskrift:

Stands Vandringsmand et Øjeblik,
Dig denne Sten vil sige,
At hver en Lod af Skæbnen fik
Den Arme med den Rige.
Den Mand som er begravet her
Fandt Ære i imod enhver
At øve Retfærd uden Frygt,
Derfor han vist nu hviler trygt.
Hver Eftermand gør ligesaa,
Han rolig da og hvile maa.

Selv om Folk paa den Tid blev rosende omtalt efter Døden i et Sprog, som vi nu finder overdrevent, er jeg tilbøjelig til at tro, at noget saadant ikke helt er Tilfældet for Birkedommer Nørups Vedkommende. Han synes at have været en god og forstaaende Mand overfor Fanø-Befolkningens særegne Leve- maade og Virksomhed, og han læmper sig gerne efter de Vil- kaar og Forhold, hvorunder de lever, og han respekterer de fra Fædrene nedarvede Sæder og Skikke, hvad adskillige Indeberet- ninger fra hans Haand til Avtoriteterne vidner om.

Ved den nye Ordning af Lægdsrullevæsenet i 1801 blev han Lægdsforstander for Fanø med sine da oprettede 6 Lægd. Han erfarede da, at Udskrivningen af det unge Mandskab til Flaadens Betjening skete paa en for Fanø uheldig og følelig Maade, og fik da i 1804 oprettet en Slags gensidig Assuranceforening for at afhjælpe det økonomiske Tab for de indkaldte. Herom fortælles senere under Udskrivning af Mandskab til Flaaden.

Hans Hustru overlevede ham i mange Aar, idet hun først døde den 21. Februar 1846, 69 Aar. Som tidligere anført havde de 7 Børn, 6 Døtre, og en Søn ved Navn Mads Anders N., der overtog Varde Mølle; han døde 1855. En Datter Johanne Chris-

stine blev gift med Prokurator Iver Lund i Varde, der døde i 1836 og efterlod sig 7 Børn, hvoraf Sønnen Gorm, der i nogle Aar efter Faderens Død opholdt sig i Sønderho Præstegaard hos Pastor N. Lund, der formodentlig var en Slægtning til ham, senere blev dansk Konsul og Skibsmægler i Hull, hvor han, i de 30 Aar, han var dér, gjorde meget godt for skandinaviske Søfolk og især mod Fanø Søfolk. Han var ogsaa Parthaver i flere Skibe fra Fanø. Førerne, som søgte Raad hos denne kynsige og yderst redelige og retsindige Mægler, blev venligt modtagne i hans gæstfrie Hjem, der altid stod dem aabent.

Han døde i 1917 i Esbjerg, hvor han henlevede sine sidste Aar.

Broderen Viggo Lund var Grosserer og Forfatter i København, og en anden Broder var Højesteretssagfører Harald Lund.

Nørups Datter Agnete Christine blev gift med Distriktslæge Greibe i Nordby, hvis Søn blev Skibshandler og Skibsmægler i Altona og dér fik stor Betydning som Reder for mange Fanø Skibe.

Datteren Clara Andrea blev gift med Købmand S. Øllgaard Thorsen, der blev Købmand i Altona og ligeledes var stærkt interesseret i Fanøs Skibsfart.

4. Efter Nørups Død bliver *Philip Peter Rosenstand* Birkedommer. Han er født i København 1787, blev 1806 Kopist i Rentekammeret, 1808 Kandidat, 1815 Overkrigskommissær og 1817 Birkedommer og Skriver paa Fanø. 1823 forflyttedes han til Nibe som Byfoged og Herredsfoged i Salling Herred, 1836 udnævntes han til Justitsraad, 1839 til Byfoged og Byskriver i Vordingborg samt Birkedommer i Vordingborg søndre Birk, 1842 Herredsfoged og Skriver i Hads og Ning Herreder. Død 6. Oktober 1852 i Aarhus.

5. Kaptajn *Andreas Peter Høst*, f. 12. Juni 1787, overtog Embedet 1823 og indehavde det til sin Død 1829. Hans Død bekendtgøres saaledes i Ribe Avis:

... Den bortkaldte havde om Formiddagen røgtet sine sædvanlige Forretninger og følte sig meget vel, men ved at gaa fra sin Stue ud i Gangen faldt han om og opgav Aanden. I vort lykkelige 8 Aars Ægteskab har jeg ved Tabet af 2 Børn, der forudgik Faderen, prøvet Livets Bitterhed, men dette sidste Stød, Skaberen bød mig alene at bære, og som i faa Minutter forvandlede vort Glædens Hjem til en Sorgens Bolig, var det haardeste og tungeste. Kun Haabet om Genforeningen og den fuldkomne Overbevisning at

Birkedommer
T. Smith

alle Retskafnes Agtelse ledsager den Hensovede er i Stand til at lindre min arme af Kummer dybt nedbøjede Sjæl.

Ane Høst f. Beyer.

6. *Carl Tobias Horn*, f. 9. August 1790 paa Vestgaard i Borg Præstegæld, Norge, blev Birkedommer og Skriver 12. August s. A., som Høst døde, og var i Embedet til 1839, da han forflyttedes til Skive som Herredsfoged i Salting Land. 1842 udnævntes han til Kancelliraad og i 1846 til Byskriver i Svendborg og Herredsfoged i Sunds og Gudme Herreder. Han døde 9. Januar 1863 i Svendborg.*)

7. *Troels Smith* er født 29. Oktober 1794 i Holstebro. 1822 Overretsprokurator i Holstebro og 1840 Birkedommer og Skriver paa Fanø, 1852 Byskriver i Varde og Herredsskriver i Øster og Vester Herreder, 1859 udnævntes han til Kancelliraad og endeliges 1863. Død 6. Maj 1873 paa Gjellerupholm ved Varde. En Søn, Peter S., var Skibsfører og førte Galeasen „Flora“, hjemmehørende paa Fanø.

Birkedommer Petri

8. *Vilhelm Schönau*, født 2. September 1801, S. af Herredsfoged S. i Skodborgs Vandfuld Herred. Død 10. August 1865 paa Fanø. En Søn Theodor Schönau var i flere Aar Skibsbygmester paa Fanø, siden i Randers, hvor han døde 1883.

9. *Ludvig Fr. Kruuse*, født 4. Januar 1829 paa Bregentved. 1860 Kopist i Skiftekommissionen i Kjøbenhavn, 10. Oktober 1865 Birkedommer, Skriver og ligesom flere af sine Formænd Branddirektør paa Fanø, 1871 forflyttedes han til Grevskabet Muckadells m. fl. Birker som Birkedommer.

Birkedommer
Ravnkilde

10. *Nicolai Poul Nyholm Petri*, født 3. November 1830 i Melby, Frederiksborg Amt, 1858 Kopist i Kriminal- og Politiret-

*) I „Kjøbenhavns Posten“ for 7. December 1835 findes et Opraab fra Birkedommer Horn om at yde Bidrag til Betaling af Statsgælden.

ten i Kjøbenhavn, 15. Januar 1872 Birkedommer og Skriver paa Fanø, forflyttedes 1876 som Herredsfoged og Skriver i Gjørding-Malt Herred, 1880 til Herredsfoged og Skriver i Ramsø-Thune Herreder. Etatsraad, R. af D. Død i Roskilde 1913.

Birkedommer
Møller

Der synes at have været nogle Uoverensstemmelser mellem den forrige Birkedommer Kruuse og Befolkningen paa Fanø at dømme efter nedenstaaende Velkomsthilsen som Petri faar i det lokale Blad „Fanø og Esbjerg Skibsfarts-Tidende“:

„Vi har i længere Tid med glad Forventning imødeset denne Dag, og vi antager og haaber, at vore Forventninger ikke er blevet skuffet. Den Jurisdiktion, som Birkedommer Petri overtager, er ikke opfyldt af vrangvillige, urolige Hoveder, tværtimod er Fanøboerne „gode at komme ud af det med“, naar kun de møder Velvilje og Imødekommenhed, og dette er man berettiget til at vente hos den Embedsmand, der beklæder den højeste civile Myndighed paa Øen. Saa meget større Pris vil vi herovre sætte paa at faa en human Øvrighed, som vi just ikke altid har været forvante med. Saavidt vi har bragt i Erfaring, kan vi i vor nye Birkedommer vente at finde en Mand, der vil træde i Humanitetens Tjeneste, og i saa Fald kan vi af Hjertet ønske ham velkommen til Fanø.“

Birkedommer
N. Nielsen

11. *Christian Claudi Ravnkilde*, født 18. November 1835 i Saksøbing. 1860 By- og Herredsfuldmægtig samme Sted, 1876 Birkedommer og Skriver paa Fanø, 1881 Borgmester, Byfoged og Skriver i Sæby, Herredsfoged og Skriver i Dronninglund Herred. Død i Sæby 22. Juli 1896.

12. *Jacob Ferdinand Møller*, født 1835 i Kjøbenhavn. Protokolfører i Kriminalretten i Kjøbenhavn, 1881 Birkedommer og Skriver paa Fanø, 1885 Herredsfoged i Ø. Flakkebjerg Herred, senere i Præstø, hvor han døde 27. November 1894.

13. *Niels Nielsen*, født 1838 i Løserup ved Holbæk. Assistent i Sø- og Handelsretten, 14. November 1885 Birkedommer og Skriver paa Fanø, 1890 Herredsfoged i Lollands Nørre-Herred, 1897 Byfoged og Borgmester i Frederikssund og Herredsfoged i Horns Herred.

Birkedommer
Aagaard

Tog Navneforandring til Nordov. Død i Kjøbenhavn i Januar 1911.

14. *Michael Marius Ludovice Aagaard*, født 30. Januar 1839 i Odden ved Hjørring. 17. Januar 1891 Birkedommer og Skriver paa Fanø. Var før han kom til Fanø 19 Aar Sysselmand paa Vestmanøerne paa Island. Død 20. September 1898 paa Fanø.*)

Aagaard var den sidste Birkedommer, der havde Bopæl paa Fanø. Efter hans Død blev Tingstedet, ifølge en derom vedtagen Lov, flyttet til Esbjerg, og Herredsfogden i Skads Herred, der ogsaa var Politimester i Esbjerg Købstad, blev nu tillige Birkedommer i Fanø Birk.

Fanøboerne var selvfølgelig meget kede af denne Tingenes Ordning, og de gør en sidste Anstrængelse for at søge Tingstedet med egen Birkedommer bevaret for Øen ved en Henvendelse til Regeringen derom. I deres Andragende fremføres:

at Øens mandlige Befolkning for en stor Del er paa Rejser, og i de faa Dage om Aaret, de er hjemme, har Ulemper ved ikke at have Birkekontor i Nordby;

at Øens Kvinder, der oftest alene maa varetage Fællesboets Interesser, bliver mere end ønskeligt forulæmpede ved at skulde drage af Øen for at komme Retsbetjenten i Tale;

at Øen ved i over 150 Aar at have betalt 59 Rdl. til Kongens og Statens Kasse som Vederlag for at have en Birkefoged, synes tilsikret en saadan Retsbetjent;

at Øen, trods sin Lidenhed og faa Indbyggere, paa Grund af de store Rederiforretninger rummer forholdsvis store formuesrettelige Interesser;

at det stor Badehotel paa Øens Vestkyst med den mange udenlandske, særlig tyske, Badegæster, bevislig kan gøre Politiets Nærværelse ønskelig og endelig,

at der mellem Beboerne paa Øen og i Esbjerg mangler Interessefællesskab, saa at hine, der særdeles nødig vil af med Jurisdiktionen, føler sig yderligere brøstholdne ved at knyttes til disse.

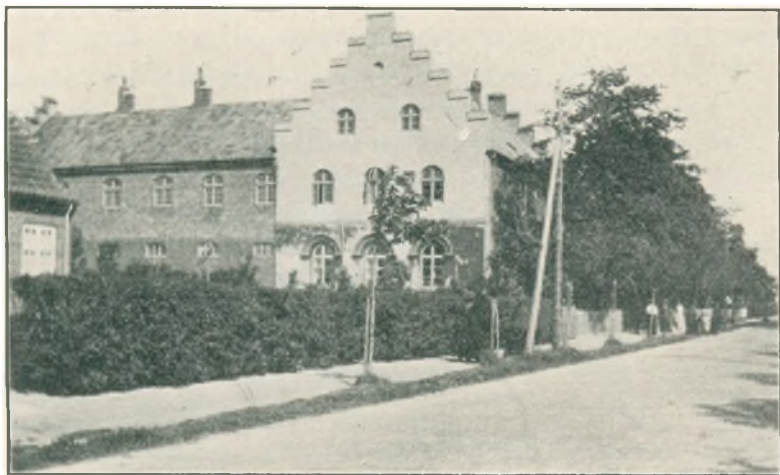
— — —

Henvendelsen nyttede intet. Fanøs Tid som selvstændig Jurisdiktion med en paa Øen bosiddende Birkedommer var og blev forbi.

*) En Søn er Politimester i Vejle, en anden i Odense. Sidstnævnte er gift med en Datter af afdøde Overlærer N. A. Lauridsen, R. af D., Nordby.

TINGSTED OG TINGHUS.

TINGET vides at have været holdt under aaben Himmel midt i Nordby By ved et Bjerg, der nu er sløjfet; det bar Navnet „Tingelbjerg“. Her mødte Birkefogden med Protokolten og Tingsvidnerne, Sandemænd kaldet, hver Torsdag. I Regn og Kulde forlægges Tinget dog til forskellige Huse, hvad Ting-

bogen oplyser: „9. Oktober 1684 holdtes Ting i Jes Søfrensens Hus“, næste Tingdag „holdtes Tingmøde i Fogden Hans Dunchs Hus“. „Torsdag d. 5. Oktober 1685 holdtes Tinget for medelst Storm og Vejrligets Fugtighed i Fogden Hans Dunchs Hus.“ „1686 d. 6. August blev Tinget holdt i Jes Søfrensens Hus paa Grund af stormeligt og strængt Vej.“

En Gang i 1701 holdtes Tinget ligeledes „paa Grund af Regnvejr og Storm i Fogden Hans Dunchs Hus.“

Saaledes gaar det til 1741, da et mindre Hus opførtes til Brug for Fogden til Tinghold. Dette Hus er omkring 1800 meget forfaldent, og det ses, at af den Grund holdes Tinget i Krosgaarden. Et Arrestlokale fandtes ikke i det nævnte Hus. Var en Person bleven anholdt, blev han anbragt i et eller andet bedst dertil egnet Hus, og Beboerne skiftedes til at holde Vagt ved

ham Nat som Dag. Fængselsstraffe afsønedes enten i Varde Arrest eller i Skads Herreds Arrest ved Endrupholm. Dette Øens første Tinghus bestod af 6 Fag, hvoraf de 4 Fag var indrettet til Skolestue. Huset laa paa et meget lavt Sted, saa Passagen dertil paa Regnvejrdsage var vanskelig. I 1813 kom et hollandsk Skib ind i Nordby Havn med Ballast, der bestod af Grus og grovt Sand. Da Birkedommer Nørup erfarede dette, gjorde han Anstalt til at faa Ballasten anvendt til Opfyldning af Vejen til Tinghuset og beordrer Sognefogden til at tage sig deraf ved Skrivelse af 2. November, hvori han udtaler:

„Af dette skarpe Sand og Grus skal især et Kvantum lægges og anvendes tæt foran Tinghuset, som jeg om Vinter i al sin Brøstfældighed ikke kan komme til uden at vade, hvilket Tinghus jeg af Ømhed for Landets Kasse — der desuden bebyrdes nok — ej har villet paastaet forbedret og opbyggt, men derfor desmere maa være berettiget til at faa Vejen opfyldt ved det som anført, da Lejlighed dertil nu gives.“

Dette Tinghus holdt nu i al sin Skrøbelighed ud til 1819, men da synes det ogsaa i høj Grad at trænge til Reparation m. v., hvilket fremgaar af en Skrivelse, Birkedommer Rosenstand den 1. Oktober tilsender Stiftamtmanden:

„Det herværende Tinghus, som jeg forefandt ved min Embedstiltrædelse i en saare forfalden og brøstfældig Forfatning, er nu i en saadan Tilstand, at det ikke uden en Hovedreparation kan staa Vinteren over. De pengetranke Tider og i Særdeleshed den daglig aftagende Velstand hos mange af denne Øs Beboere og overhaandtagende Armod hos end flere forbyder Tanken om for Øjeblikket at finde Udveje til at faa en ny og rummelig Bygning opført, der med en anstændig udvortes Form kunde forene Nytte og mere svare til Hensigten end den nuværende Bygning. Af Tinghusbygningen er Nordby Sogns Skolekommission Ejer af den ene Fløj, nemlig 4 Fag, den anden Del af Huset, nemlig 2 Fag, er den egentlige Tingstue. Førstnævnte Del af Huset, som i 3 a 4 Aar ikke har været afbenyttet, er saa aldeles brøstfældigt, at Muren, som er Bindingsværk, flere Gange har været nedfalden, alle Ruder og Vinduer er ude, kort, det er mere end sandsynligt, at ved den første stærke Storm denne Del af Huset vil nedstyrte, hvilket da vil have til Følge, at den anden Del følger efter.

Jeg har flere Gange i min Embedstid ved forskellige Lejligheder følt Savnet af et Arrestlokale, som i det mindste kunde bruges for Politiforseelser o. desl., og denne Mangel er det højst nødvendigt at raade Bod paa. I bemeldte Del af Tinghusbygningen, som tilhører Skolekommissionen, og ej blot nu staar til ingen Nytte, men daglig forfalder mere og mere, kunde indrettes til et Par smaa Værelser for husvilde Familier med et lille Køkken, ligesom der ogsaa kunde blive Plads til 2 smaa Arrester.“

Dette gamle Tinghus blev derefter repareret og blev det mangfoldige Gange siden. Et nyt var der stadigt ikke Raad til at faa opført.

Endelig i 1841 opførtes for ca. 1275 Rdl. et Tinghus med 2 Arrestlokaler. Det anvendtes til 1875, da et nyt og mere moderne opførtes. Det gamle solgtes til Privatbolig for 3720 Kr. og bebos nu af Kapt. Cl. J. Clausen. Opførelsen var bekostet af begge Øens Kommuner med 1 Trediedel paalignet Sønderho og 2 Trediedele Nordby.

Da Kong Christian VIII den 25. Juli 1842 under sit Ophold paa Fanø besaa dette Tinghus, skænkede han dette til Minde om Besøget et Eksemplar af Kroningsmedaillen.

Til at begynde med var der ingen Brønd anlagt eller Pumpe opsat ved Tinghuset, en saadan blev først anbragt i Efteraaret 1851 efter Vedtagelse i Sogneforstanderskabet, „da en saadan Bygning formentlig ikke burde mangle Vand i sin umiddelbare Nærhed.“ Beløbet dertil androg ca. 26 Rdl., hvoraf Forstanderskabet mente, at Sprøjtevæsenet burde betale det halve, da Vandet fra Pumpen skulde benyttes til Øvelser.

Dette Tinghus fra 1841 er i 1874 mangelfuldt, hvorfor Birkedommeren klager i Skrivelse af 23. April til Stiftamtet: „Ting- og Arresthuset befinder sig i en mangelfuld Tilstand, og Pladsen i det Hele alt for indskrænket saavel med Hensyn til Arrestlokaler, hvoraf kun haves to, som navnlig med Hensyn til, at der i Arresthuset ikke haves Bolig for Arrestforvareren, en Mangel, der baade strider mod Reglementerne og i og for sig medfører store Ulemper, ja, endog Fare for med Hensyn til Arrestanternes Tilsyn.“ Birkedommeren sigter hertil, at en Arrestant, der Aaret i Forvejen sad paa Vand og Brød, var bleven glemt i over 24 Timer, i hvilket Tidsrum han intet havde nydt, hvad der havde til Følge, at Arrestforvareren øjeblikkelig fik sin Afsked.

Amtsraadet stillede sig velvilligt til Forslaget om Opførelse af et nyt Tinghus, og i 1875 opførtes det nu benyttede Ting- og Arresthus af Bygmester Hans Nielsen. 1897, da det ogsaa skulde benyttes som Tvangsarbejdsanstalt for Ribe Amt, blev det betydeligt udvidet efter Tegning af Arkitekt Jensen, Ribe.

Jurisdiktionens Pantebøger og andre Arkivalier, der hidtil havde været opbevaret paa Loftet hos Birkedommeren, der beboede et ældre, straatækket Hus, blev nu overført til det nye, mere brandsikre Tinghus.

Samtidig med, at det nye Tinghus blev taget i Brug, og Arrestforvareren, der tillige skulde være Politibetjent, tog Bolig dér, blev han forsynet med Uniform.

Dette nye Tinghus (af 1875) kostede med Grund og Inventar 26,191 Kr.

Fra det nyopførte Tinghus spejdede Rettens Haandhævere i 3 Aar forgæves efter en Synder, der kunde indvi Arresten. Endelig fandt man en Matros, der var deserteret fra et Fanøskib paa Vestkysten af Afrika. Han blev næsten i Triumf baaret til Tinghuset og efter udstaaet Straf fejret ved et Panchesold paa den gamle Krogaard.

SAGAFALD, SENTENSER OG DOMME.

I det 17de Aarhundrede var Birkefogderne ikke overvældende besværet med Forretninger paa Tingdagene. De opbevarede Tingbøger, der begynder 1670, er i Kvartformat og indeholder ikke mange Blade i et Aar. Det er kun Smaating, der er at behandle, og det meste af Teksten er den sædvanlige lange Indledning. Meget ofte er de Indstævnte slet ikke mødt: „blev paaraabt trende Gange, men ingen var mødt“. Var det „Havvej“, saa Fiskerne kunde gaa ud, var de efter en gammel Paragraph ikke forpligtet til at give Møde i Retten, og det var meget ofte „Havvej“ netop den Dag, der var Retsdag, i al Fald synes det saa. Ogsaa Sandemændene,*) „Otte Mændene“ kaldtes de ogsaa, blæste deres Pligter som saadan et Stykke, naar det var „Havvej“. „Torsdag den 1. April 1680 mødte ingen „otte Mænd“, formedelst de var paa Havet i deres Fiskind.“ „Torsdag den 15. April. Kunde ingen otte Mænd bekommes, formedelst de var i deres Fiskind“, og i hvert Aars Juni, Juli, September og Oktober Maaned, der er den bedste Fisketid, er der slet ingen Tingdage afholdt. Ogsaa Præsten synes at tage Hensyn til Fiskeriet med Hensyn til Gudstjenestens Afholdelse; thi Birkefogden har bemærket et Sted i Tingbogen 1680 „Langfredag d. 9. April var her tidlig Prædiken, saa de „otte Mænd“ drog i deres Fiskeri.“ Der var ogsaa andre lovlige Grunde til Udeblivelse fra Tinget, saa det ikke kunde holdes; thi i Tingbogen for 31. April 1685 staar der: „Saasom i denne Sag mellem Jøden Nathan Moses (for hvem en Skibsladning Varer var strandet ved Sønderho) en Del Fanøer og Sønderhobeboere ej i Gaar, som var d. 30. April og ret Tingdag, kunde blive betjent formedelst Guds strenge Vej, som dette forhindrede, altsaa er i Dag Ret

*) Sandemændene udvalgte paa den første Tingdag i Aaret for det kommende Aar med 5 Mand fra Nordby og 3 Mand fra Sønderho. De skulde for Retten aflægge deres Sandemands Ed „at i hvad Sager, som de blev afkrævet at gøre deres Tov og Ed, har de at granske og forske Sagerne grundigt, alt dette de kan, saa Kongen sker Ret og Bonden ingen Uret.“ De skulde bl. a. endvidere paase, „at ingen rømte i fremmede Tjeneste eller sig af Riget begiver og ikke heller de Sejlende, nogen Soldater eller Baadsfolk sig lader antage.“

ten paaforordnet.“ Torsdag d. 25. Juni 1685 staar der: „Ingen „otte Mænd“ hjemme formedelst de var alle til Marked.“

En Tingbog afsluttedes for hvert Aar, men med Udgangen af 1679, da Bogen langt fra er fuldskreven, faar Birkefogden Tilladelse til at benytte den endnu et Aar for at spare Udgifterne til en ny, og Stiftamtmand Grev O. D. Schack skriver da i Tingbogen:

„Saasom befindes, at kun lidet aarligt paa Fanø Birketing passerer, tilmed Landet at være helt øde, saa ikke for i Aar en ny Tingbog kunde forskaffes — da til dets Henseende har jeg bevilget og tilladt, at endnu dette indeværende Aar heri maa skrives og det af Tingskriveren saaledes, som lovligt er, og han agter at ansvare. Skal ogsaa specificeres, naar ingen 8 Dages Ting holdes og dets Aarsager.“

Kommer vi til omkring Aaret 1700, begynder Tingbogens Indhold at svulme op, og dens Format er nu Folio. Dette skyldes en enkelt Mand, hvis Stridigheder og Processer med sine Bysbørn er meget omfattende. Denne Mand er Sognepræsten i Sønderho, Christian Olufsen Engelstoft. Han er foruden Sjælesørger Møllejejer, Kroejer, Brændevinsbrænder, Ølbrygger, Strandforpagter, Gaardejer og Pengeudlaaner. En Del af de angivne Virksomheder driver han ganske vist i sin Hustrus og Søkendes Navne, men han er den egentlige Indehaver deraf. Han taaler ikke, at nogen af hans Bysbørn køber Øl og Brændevin i Ribe eller lader Korn male dér, det er nemlig ham alene forbeholdt at handle dermed, paastaar han, ligeledes vaager han over, at ingen fjerner saa meget som en Pind fra Stranden; sker det, saa er han der øjeblikkelig med en Stævning til de forvovne om at møde i Retten, hvad de Indstævnte fuldstændig ignorerer; det er altid „Havejvr“ den Dag, der skal mødes i Retten, og Hr. Christian maa gaa uforrettet hjem Gang paa Gang. Først naar Isen lægger Hindringer i Vejen for Fiskeriets Udførelse, faar han Ram paa Folkene, men saa er der gaet saa lang Tid, at Vidnerne intet kan huske, og tidt løber Sagen ud i Sandet. Han har dog stadig en ny Sag paa Trapperne og ofte flere. Nogle faar han jo dømt efter Paastanden, andre ikke. Beboerne benytter saa enhver Lejlighed til at drille ham. En Søndag Morgen i Efteraaret, da Vejene var noget ufremkommelige, og han skulde køre til Kirke — Præstegaarden laa dengang langt fra Kirken — havde nogle Mænd om Natten ledet store Vand-

mængder ind over den lavtliggende Vej, saa han maatte køre en Omvej til Kirken; en anden Gang havde de ødelagt Møllevin-gerne paa hans Mølle, og til et Bryllup var der ikke købt for en Skilling Øl eller Brændevin hos ham eller i hans Kro. Følgerne var lange Retssager, hvorunder Beboerne glat væk svor paa deres Uskyldighed og frikendtes, men saa benyttede han sig af et andet Middel til at faa Ram paa de formastelige. Alle som én skyldte de ham Penge, og saa siger han dem op til Betaling, hvad det for dem alle var umuligt at præstere, og saa falder de til Føje, beder om Forladelse og underskriver et af Præsten konciperet Dokument, som han lader tinglæse. Ved den første givne Lejlighed begynder Drillerierne forfra paa et andet Grundlag med det samme positive eller negative Resultat, og saaledes gaar det næsten uafbrudt i næsten 40 Aar, indtil 1740. Der er i den Tid næsten ikke et Blad i Tingbogen, hvorpaa der ikke er noget om Præsten i Sønderho og hans Retssager.

I Kancelliets Brevbøger og i Sagefaldslisterne i Riberhus Lensregnskaber findes omtalt en Del Lovovertrædelser fra Fanø, hvoraf jeg har plukket en Del ud til Belysning af forskellige Dædts Forhold, og fra 1670 ligeledes af Tingbøgerne:

1592. 26. Dec. Hr. Søren Troelsen, Sognepræst til Fanø, har berettet, at hans Søn for nogen Tid siden har beligget sit eget Sødskendebarn, men er bleven benaadet af Kongen, formedelst dennes Svoger, Hertug Hendrich Julius af Brunswigs Forbøn. Inden denne Benaadning blev Hr. Søren bekendt, har han dog udlovet 350 Dl. til Albert Friis, Lensmanden paa Riberhus for Sønnens Forseelse; heraf er der betalt 100 Dl., og han tiltales nu af Albert Friis for Resten. Da Kongens Benaadning nu lyder paa, at Forseelsen skal være eftergivet, mod at Sønnen betaler en læmpelig Bøde derfor til Albert Friis, androg Søren Troelsen Kongen om at blive fri for at svare Resten af Pengene. Kongen bestemmer derefter, at Tiltalen skal bero, indtil han erfarer, hvorledes det forholder sig med Sagen.

1595. 12. Sept. En Kvinde i Mariager klager til Lensmanden i Ribe over, at en Person, Morten Hansen, fra Fanø har frastjaalen hende en meget stor Sum Penge og andet mere og anmoder om at faa ham paagreben og straffet. — Det er sandsynlig en Sømand, der paa sine Rejser har begaaet Tyveriet.

1608. 25. April. Det befales Lensmanden i Ribe, at de Per-

soner, der har understaaet sig til at drive Blodskam, derunder den Person paa Fanø og det Kvindfolk, som han har besøvet to Gange, skal straffes paa deres Hals efter lovlige Proces til Advarsel for andre ubesindige Folk.

Sagefald.*)

1608. Svend Søffrensen paa Sønderho tinger for et Hamsted (et Fiskeredskab, Skuldegaard kaldet, han har sat paa et ulovligt Sted) — 5 Dl.

Hans Søffrensen og Jens Nielsen paa Sønderho tinger d. 3. Dec. fordi de sloges tilhobe — 5 Dl.

1609. Hans Nielsen Mandø paa Sønderho tingede for en Kvinde, han drog bort af Landet med, endog han havde sin rette Hustru — 10 Dl.

— Laurids Jenssøn, Nordby, maatte betale for sin Søn Niels „fordi han ikke mødte den Tid, Baadsmanden udskrev Folk til Flaaden — 1 Dl.“

1635. Niels Jørgensen, Sønderho, tinget for noget Vrag (han har stjaalet paa Stranden) — 1 Dl.

1636. Thomas Hansen, Nordby, tinget for Lyng, han havde rusket i Bjergene — 1 Mk.

1637. Niels Jenssøn, Sønderho, betalt Bøde for noget Jern, han slog af et Stykke Vraggoods paa Stranden — 3 Dl.

— Winther Søffrensen og sin Medfølger formedelst de uden Forlov havde slaget (Helme) i Bjergene — 1 Dl.

1641. Peder Pedersen, Sønderho, tingede for Slagsmaal med sin Kone Maren — 2 Rdl.

1685. 19. Marts. Af 12 Baade, der havde deltaget i Bjærgning af Gods fra et strandet Skib, blev 5 Baadførere idømt Bøder og at have deres Bjærgelod forbrudt for Underslæb med det bjærgede Gods.

— Jens Harboe og Søffren til Laurids Clausens, Nordby, for Slagsmaal hver 4 Rdl.

— Søren Rødkop, Sønderho, for Nævehug paa Sonnich Lauridsen og Svend Nielsen formedelst sin umaadelige Hastighed — 3 Rdl.

— Niels Nielsen, Sønderho, for en Ko, der stak Jørgen Thomsens Hustru, der paa 3die Dagen døde — 3 Lod Sølv.

*) Efter Riberhus Lensregnskaber.

— Hans Callesen for Nævehug paa Kroholder Peder Gallesen, Nordby, 6 Rdl.

— Niels Callesen for samme 5 Rdl.

— 26 Nov. er ved Birkefogden Hans Dunch til Behandling en Del Restancebøder, idømt Fanøboere af Stiftsbefalingsmand Grev Schack, hvilke Bøder ikke var indgaaet, før hans Død indtraf. Sagen var anlagt af Ridefogden, Borgmester Laurids Thorsen af Varde, der opgav de sagsøgte at være:

1. Jens Harbo og Søren til Laurids Clausens at have slaget hverandre med Nævehug til Peder Gallesens (Kroholder i Nordby) i Septb. 1684, at bøde efter Loven hver 6 Lod Sølv.
2. Niels Jensen i Renderne (Rindby) for han i Septb. 1684 slog Jens Mathiasen Ørepust og Haargreb, at bøde efter Loven 6 Lod Sølv.
3. Niels Mortensen for han sidst afvigte Febr. Maaned til Mads Andersens Fæstensøl slog Anders Nielsen med et Krus i hans Ansigt, at bøde efter Loven 6 Lod Sølv.
4. Niels til Hans Jørgensens Søn, Hans Nielsen, for han 1. Juli 1685 efter given Klage af Maren Nielsdatter haver slagen hende tvende Ørepust og slog hende til Jorden. Var dette overværende: Claus Degn, Niels, Lauritz og hans Hustru, Karen Jesdatter, og da drog fornævnte Hans Nielsen sin Kniv til Niels Jessen. Hans Nielsen bør efter Loven at bøde for hver Ørepust 6 Lod Sølv, for Jordskub 6 Lod Sølv, og for Knivdrag, endog ingen Skade skete, 5 Lod Sølv.
5. Hans Callesen og Niels Callesen, der sidst afvigte 15. Avg., da de havde slagen Peder Gallesen Nævehug, skal bøde efter Loven hver 6 Lod Sølv.
6. Niels Pedersen, Nøromme, og Niels Callesen efter Syns Attester haver slagen Hans Mortensen 23. Oktb. sidst afvigte et blaat Øje og et Saarmaal udi hans Mund, hver at bøde efter Loven 6 Lod Sølv og hver for Saarmaal 3 Lod Sølv.
7. Jep Mortensen for han slog Maren Simonsdatter en Ørepust og greb hende i Haaret. Da kom Niels Callesen at ville redde sin Hustru for Hug, hvor da Jep Sørensen kom og rev fornævnte Maren Simonsdatter, Niels Callesens Hustru, i Haaret, for hvilke Gerninger formenes Jep Mortensen bøder for Nævehug 6 Lod Sølv og for Haargreb 6 Lod Sølv, iligemaade Jep Sørensen for Haargreb paa bemeldte Maren Simonsdatter at bøde 6 Lod Sølv.

8. Stafn Lassen, som imod det 6te Bud udi Løsagtighed havde forset sig mod Else Jepsdatter efter deres Sognepræsts Attest, men som sig siden i Ægteskab haver begivet, formenes de bør at betale efter Loven om Løsagtighed, 1. Artikel.
9. Jens Nissens Søn Hans og Anne Jepsdatter ligesaa, men vil ikke begive sig i Ægteskab og bør da straks lide paa Kroppen efter Lovens 157, 24. Kap., 11. Artikel og desforuden Processens Omkostninger og blev paaberaabt, om nogen af de Indstævnte herimod havde noget at sige, hvortil ingen nogen Genmæle gjorde.
10. Søren Rødkopf paa Sønderho, som havde slagen med Sonnik Lauritzen, derefter med Svend Nielsen i Februar 1684 — hver bør for sig at bøde for Nævehug 6 Lod Sølv.
11. Niels Nissen paa Sønderho havde en skadelig Ko, som sidst afvigte 25. Maj stak Jørgen Thomsens Hustru, saa hun nogle Dage derefter døde, formenes derfor at bøde efter Loven, hvorpaa som tilforn Dom begæres (den lød paa, at hvis han ved Ed vilde paastaa ej at have kendt Koens Vane, skulde han kun bøde 3 Lod Sølv).
12. Sonnich Sørensen overfaldt Gregers Clausen og slog ham et Hul i hans Hoved, formener han derfor skal bøde 6 Lod Sølv.
13. Anno 1681 d. 24. Maj sloges Søren Jepsen i Nordby med Niels Hansen i Renderne. Søren Jepsen bøder for Nævehug 6 Lod Sølv.
14. Anno 1682 kom Sonnich Sørensens Hustru for tidlig i Barselseng, de var da i Ægteskab, formener de derfor bør at bøde efter Loven.
15. Niels Andersen paa Sønderho gav til Sag formedelst Landsfolkene, der havde klaget over hans skadelige Hund, som bed Faar, Lam og Gæs og ikke efter Stiftamtmandens givne Ordre og Aflysning paa Prædikestolen vil lemme (skære et Led af venstre Forben) sin Hund. Bør at bøde for hvert Lam 2 Rdl.

Da ingen kan betale faar de alle betydelig Nedsættelse.

Sentenser og Domme.*)

1687. 24. Nov. tiltales Niels, Hans Jørgensens Søn, Niels

*) Efter Tingbøgerne.

Hansens Sønner ved Renderne, Kirsten til Mathias Lauridsdatters, Hans Jessens Datter i Bjergene, Møller Knud Hansen, lille Jens og Børn, Peder Gregersens Piger, Hans Jessens Søn i Bjergene, item Karen Jensdatters Søn paa Sønderho og Lene Nielsdatters Søn og Niels Jepsen og Børn „for at have samlet Rav ved Strandsiderne i det forbigangne Aar og intet deraf leveret, formenes de ved Sligt hans kgl. Majest. Forstrand dennem som uhjemlet haver bemægtiget sig, og de derfor efter Loven bør lide.“

Samme Dag tildales Mads Sonnichsen, Sønderho, Møller Knud Hansen, Nordby, „for ulovlig at have hjembragt Deller fra Stranden til deres Huse forbigangne Juni Maaned.“

1695. Niels Jensen af Nordby, som besov en fattig Kvinde — 12 Rdl.

— Simon Svendsen af Sønderho formedelst indført noget Brændevin imod Kroholderens naadigst givne Privilegium — 3 Dl.

1717. 4. Febr. afsagdes Dom over Mette Hansdatter af Nordby, der havde født i Dølgemaal og ombragt sit Barn. Hun dømdes til at miste sit Hoved og denne at sættes paa en Stage.

1833. 25. September idømtes Skolelærer Jens Lorentzen og Almisselem Niels Windfeld Ørsted til at have Ære og Liv forbrudt for Falskmøntneri. De havde af Messing støbt 7 Stykker 24 Skillinger, og af Tin nogle otte Skillinger og Rigsbankdalers Stykker. Trods Pengestykkernes plumpe Udseende lykkes det Ørsted at faa udgivet for ialt 4 Rbdl. 4 Mk. og 12 Sk., deraf nogle til en Mand ved Navn Laust Jacobsen af Sædding, der opdagede Falskneriet og anmeldte Sagen. De blev benaadet med Tugthusstraf i adskillige Aar.

Der er ialt afsagt 4 Dødsdomme paa Fanø, men ingen af dem eksekveret. Den første er ovennævnte fra 1717, da en Kvinde dømdes til Døden for at have født i Dølgemaal og ombragt sit Barn; hun blev benaadet med en kort Fængselsstraf. I 1717 blev Kirkens hellige Kar stjæalen i Nordby Kirke af en omflakkende Handelsmand ved Navn Peder Jonsen. Han blev Dagen efter paagreben i Sønderho. Hans Dom for dette Ty

veri lød paa Halshugning, men han blev benaadet med en ringe Fængselsstraf.*)

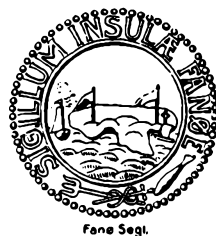
Den sidste Dødsdom, der blev afsagt ved Fanø Birketing og siden stadfæstet af Over- og Højesteret var for begaaede Overtrædelser af Karantæneloven. En Roerskarl ved Navn Søren Nielsen var mod Forordningen gaaet om Bord i et Skib, der kom fra et pestbesmittet Sted, hvilket Skib ankrede op ved Nordby den 23. December 1831. Han blev ved kgl. Resolution af 27. November 1833 benaadet med at hensættes paa Vand og Brød i 4 Gange 5 Dage.

*) Det er urigtigt, naar Holger Poulsen i Omtale af dette Tyveri i „Fra Ribe Amt“ 1915—18, S. 200, kalder ham Jansen, og at han blev halshugget paa Øens nordligste Pynt. En anden Gang har han, ogsaa fejlagtig, i en Avisartikel skrevet, at Stedet, hvor han blev halshugget derefter blev kaldt „Pieter Jansens Bank“. Dette Sted nævnes i Tingbøgerne, mange Aar før nævnte Begivenhed fandt Sted, og Navnet er efter en Ribe Handelsmand, der i mange Aar havde boet i Holland, og hvis danske Navn var Peder Jensen, men som havde antaget det mere hollandske Navn Pieter Jansen. Paa en Rejse hjem fra Holland strandede han paa Fanøs nordligste Pynt, hvor hans Købmandsgods blev opbjerget. Derfra Navnet Pieter Jansens Bank.

FANØ SEGL OG VAABEN.

FANØ Birk har siden 1806 benyttet et Segl som hosstaaende Aftryk, der be-
tragtes ogsaa som Fanøs Vaaben.

Det blev anskaffet af Birkedommer Nø-
rup, som under 27. September ansøger Stifts-
amtmanden om at maatte benytte et saadant
Segl i følgende Skrivelse:

„Det er hændet, at man fremmede Steder har dadlet privat Segl under offentlige Dokumenter. Derfor har Øens Befolkning ytre deres Ønske at faa et Landssegl, der fornemmelig skulde bruges af Øvrigheden under alle de Pas og Dokumenter, som ekspederes til Afbetjening paa fremmede eller udenlandske Steder.

Med Deres Højvelbaarenheds højgunstige foreløbige Bifald har jeg nu anskaffet et saadant Signet, hvoraf et Aftryk indlagt findes. Jeg beder nu underdanigst, at Signetet maa avtoriseres til Brug i ovennævnte Tilfælde og i saadan Kvalitet forblive stedse ved Birkedommer- og Skriverembedet her.“

Under 10. Oktober bliver dets Anvendelse approberet af Stiftamtmanden, der samtidig beordrer dets Anvendelse be-
kendtgjort fra Prædikestolene i begge Øens Sogne.

Seglet blev allerede Dagen efter brugt under et af Skibsbyg-
mester Hans H. Knudsen udstedt Bilbrev paa det af ham byg-
gede Evertfartøj „Fru Mette Johanne“ til Skibsfører N. H. Fa-
rup, yngre.

Signetet blev stukket af Jeppe Pedersen Staun, der opholdt sig paa Endrupholm, hvor han boede i mange Aar. Han døde dér 1826. Han var noget af en Tusindkunstner; var Portræt-
maler, arbejdede i Elfenben, Jern og Rav. Ved Opkøb af sid-
ste var han kommen ofte til Fanø, derfra Bekendtskabet med Birkedommeren. Signetet kostede 4 Rdl. Kur. (ca. 13 Kr.), og Beløbet udredet af Nordby og Sønderho Kommuner.

BEFOLKNINGSSTATISTIK.

I.

Nordby.

NORDBY er det største af de to Sogne paa Fanø og bestaar af Rindby, Byen, Nørby og Odden. „Paa det sidste Sted bor den største Del af Indbyggerne, allermost for Sejladsens Skyld; thi de har Havnen straks ved deres Huse, hvor dog ej

Parti af det gamle Nordby.

alene findes god Indfart, men den er og bekvem til Vinterleje for fremmede Skibe . . .“ skriver Pastor Friis i Midten af det 18. Aarhundrede til Langebeck. Odden er den største Del af Sognet og har efterhaanden faaet et købstadlignende Præg over sig: teglhængte Huse og brolagte Gader med flere smukke Forretningshuse, der dog kun passer daarligt ind i Rammen af det gamle Nordby.

Om Indbyggerantallet i Nordby i tidligere Tider findes i Præstens Opgivelser til Ansættelse af Ekstra-Skat i 1651 anført, at „Nordby har 55 Grundbesiddere og 21 som ikke ejer Jord. Her findes vel i Sognet en Hob Ægtefolk, som i disse besværlige Tider er saa forarmede, at de maa om Vinteren bede om

deres Brød, og om Sommeren bruge Fiskeri, hvorfor disse intet har at give.“

1737 bestaar Nordby af 183 og 1742 af 210 Ildsteder.

1743. I en Indberetning, dat. 20. Avgust 1743, underskreven af Sognepræsterne Niels Friis, Nordby, og Jens Foss, Sønderho, samt Birkedommer Morten Bølling, hedder det, at „Indbyggere af begge Køn, Mænd, Kvinder og Børn, beløber sig til 15 a 1600 Sjæle, og Indvaernerne af dette Land (hele Fanø) er af Naturen stærke, arbejdsomme og flittig søgende deres Næring og kan taale Kulde og Hede. Ere gavmilde mod de Fattige af den

Parti af det gamle Nordby.

Formue Gud forunder dem og inklinerer ikke i Almindelighed til nogen Overdaadighed.“

For Aaret 1763 omtaler Pontoppidan i Danske Atlas „at Indbyggerne i Nordby Sogn er 1172 Sjæle, af hvilke 924 over 12 Aar betaler Ekstra-Skat.“

Derefter kan vi følge Beboernes Vækst i Antal af de officielle Folketællinger.

1769: 1099, og udenbys i Holland og Sønder ude 125, ialt 1224.

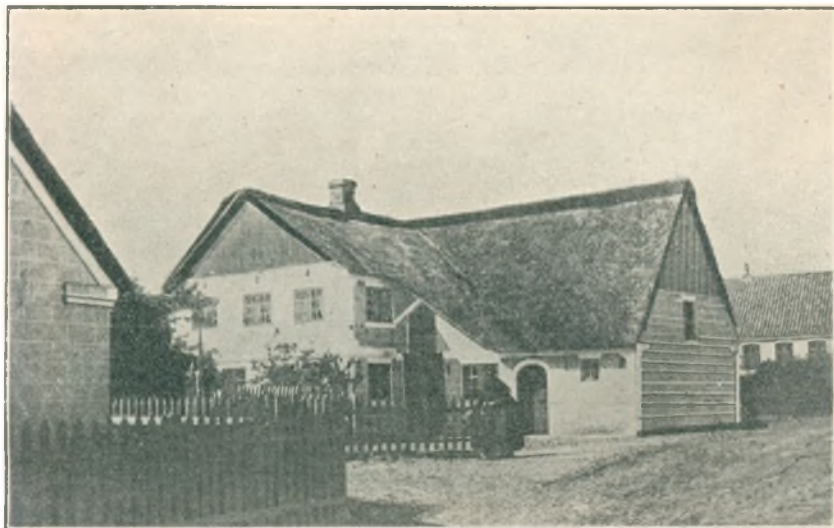
Nogle Aar derefter skriver Pastor Hans Friis i sin Dagbog (Landsarkivet): „I Henseende til Folkemængden, da er Indbyggernes Bo i de sidste Aaringer temmelig formindskede formedelst det unge Mandskabs aarlige Rejser til Holland og andre

Steder, hvor de forbliver, og kommer sjælden nogen tilbage igen. I Aaret 1776 var her 766, som svarede Ekstraskat. Hvad angaar de Dødes og Fødtes Bo, da kan man ungefær regne 30 af hver Slags.“

1787: 1197 i 238 Familier.

1801: 1363 i 266 Familier. — Odden med 1003, Byen 360.

1812: Ifølge Forordn. af 6. Maj 1812 blev der foretaget en Fortegnelse over Huse og Steder og befandtes da at være i Nordby 311 Ildsteder, deriblandt 42 Gaarde, Præstegaarden og Deg-

Skibsfører Math. J. Knudsens smukke, nu nedbrudte, Hus i Sønderho.

neboligen iberegnet, 178 Huse med Tilbehør af Jord og 91 Huse uden Jord.

1834: 1692, af hvilke 811 er Mandfolk (af disse 269 gifte, 503 ugifte, og 39 Enkemænd) 881 Kvinder (af disse 267 gifte, 523 ugifte og 91 Enker).

1840: 1738.

1845: 1819, deraf 116 Enker.

1850: 1841, deraf 122 Enker.

1855: 1870, deraf 108 Enker.

1860: 1927, deraf 118 Enker.

1870: 2294.

1880: 2280.

1890: 2472, deraf 216 midlertidigt fraværende. Erhverv: 139 levede af immat. Virksomhed, 318 af Jordbrug, 96 af Fiskeri, 465 af Industri og Haandværk, 244 af Handel, 701 af Skibsfart, 182 af forskellig Daglejervirksomhed, 97 af deres Midler, og 16 var under Fattigvæsenet.

1901: 2668, deraf 260 midlertidigt fraværende, boende i 412 Huse.

1911: 2408, deraf 247 midlertidigt fraværende.

1916: 2279, deraf 250 midlertidigt fraværende.

1925: 2184.

Gadeparti fra Sønderho.

II.

Sønderho.

Sønderho er ikke alene det mindste Sogn paa Øen, men ogsaa det mindste i Skads Herred.

1683 havde *Sønderho* 72 Huse, hvoraf 23 uden Jord, 1757 137 og 1742 143 Ildsteder.

For 1763 nævner Pontoppidan i Danske Atlas, at *Sønderho* „har 766 Sjæle, hvoraf 539 (over 12 Aar) betaler Ekstra-Skat.“

1787: 777 i 170 Familier.

1801: 1036 i 197 Familier. (Ved dette Aars Folketælling er ikke medtaget *alle* de, der midlertidigt er fraværende i Søfart, hvilket jeg har konstateret ved at eftergaa Listerne i Rigsarkivet).

1834: 1003, Mandkøn 445, Kvindekøn 558 i 205 Huse. Der er 64 Enker, deriblandt 17 mellem 71—90 Aar. Af Mændene var 223 beskæftigede paa Søn.

1840: 940, heraf 73 Enker, 191 Søfolk, 2 Smede, 16 Jordbrugere, 2 Skibsbyggere, 3 Skomagere, 14 Skræddere, 4 Snedkere, 8 Tømmermænd, 21 Væversker, 2 Gæstgivere og 1 Møller.

1845: 968, heraf 60 Enker, 204 Søfolk, 2 Smede, 27 Jordbrugere, 3 Skibsbyggere, 4 Skomagere, 16 Skræddere, 5 Snedkere, 12 Tømmermænd, 21 Væversker, 1 Maler, 2 Gæstgivere, 1 Rebslager og 1 Møller.

1850: 988.

Bukketjørnshegn i Sønderho.

1860: 1036.

1890: 1057. 67 levede af immat. Virksomhed, 126 af Jordbrug, 123 af Haandværk og Industri, 86 af Handel, 489 af Skibsfart, 29 af forskelligt Daglejerarbejde, 26 af deres Midler, og 4 var under Fattigvæsenet.

1901: 887.

1906: 888.

1911: 832.

1916: 707 med 188 Gaarde og Huse.

1925: 547.

Indtil 1870 er Indbyggerantallet i Nordby jævnt tiltagende, derefter i 10 Aar nærmest stillestaaende, og atter i 20 Aar tilta-

gende indtil det i 1901 naar sin højeste Stand, og derefter gaar det stadigt nedad.

For Sønderho er Indbyggerantallet forholdsvis mere springende. I 1801 har den saaledes omtrent lige saa mange Indbygere som Nordby. Efter Traditionen skal den endog i Indbyggerantal have overgaaet Nordby paa dette Tidspunkt, hvad ogsaa synes at stemme med mine ovenfor omtalte Iagttagelser af Tællingslisterne. Er de i Søfarten borteværende Folk ikke medregnet, kommer vi let over det opgivne Antal, og Traditionen bliver da bekræftet. Siden 1890 er Sønderho gaaet betydeligt tilbage i Indbyggerantal for hvert Aar. Tilbagegangen baade dér og i Nordby skyldes Sejlskibsfartens Ophør. Af Fanøs stolte Sejlskibsflaade, der til sin Bemanding kunde beskæftige flere end Øens egne Folk, er nu ikke et eneste Skib tilbage. Derved har de unge Mænd svigtet den Aarhundreder gamle Tradition: at søge deres Udkomme paa Søen. Mange af de unge Mænd er derfor gaaet i Haandværkslære, Handels- og Kontorvejen eller til Etaterne, hvorved de er tabte som bosiddende for Fanø.

INDBERETNINGER FRA BIRKEDOMMERE.

Birkedommer Nørups Indberetning af 30. Maj 1806.*)

Øens økonomiske Forfatning: Indbyggernes Levemaade er i Almindelighed tarvelig. Torsk, Hvidling og Flynder, som de selv fisker og tilbereder, er den almindelige Mands meste Spi- se. Til deres Bryllupper og andre Højtideligheder gives almin- delig kun 2 Retter, nemlig Ærter og Flæsk, Vin eller Brændevin, Mjød og Øl, som Vilkaarene er til. Deres Klæder er simple, mest hjemmegjorte af egne Faars Uld, mørke og noget korte ef- ter hollandsk Smag. Indbyggerne er almindelig meget renlige i Klæder og Husholdning. I Brugen af Brændsel, der falder me- get dyrt, er de almindelig sparsommelige, og sjælden ses Ild paa Skorstenen uden ved Madlavning. De har Bilæggers-Ovne i Stuerne, og i disse Ovne lægges straks de faa Levninger af Ild fra Madlavningen (fra Arnestedet), for ikke at gaa tilspilde. Iøvrigt maa Solen give det meste af deres Stuevarme.

Folkemængde: Øens begge Sogne bestaar af ca. 2300 Menne- sker, omtrent 450 Beboere og deraf 54 Avlsmænd, der tillige fi- sker. Resten er Skippere, Fiskere, Haandværkere og gamle, ugifte Fruentimmere.

Jordbund: Omtrent Halvdelen af Øens Overflade er øde, dels med Helme begroede Sandbjerge. Af Resten er vel 1 Tre- diedel ringe, løs og sandig Smaahede, der kun tjener til Græs- ning for Faar og Unghøveder, og noget lidet deraf bjærges til Brændsel, men er ringe. Af det øvrige er vel $\frac{3}{4}$ Agerland, dels sandig og dels muld- og klægagtig, der bærer Sommerrug, som kaldes Valing (Vinterrug borttages af Kulde og Vandstand), Byg og lidt Ærter, samt Havre paa de lave Steder. I frugtbare Aar avles her 4 til 10 Fold, men i tørre Aar som oftest ikke Ud- sæden igen. Med Agerlandet har det her den særegne Beskaf- fenhed, at det kræver og kan taale Gødning hvert Aar, det bes- saas. Meget deraf er udsat for Sandflugt, som uagtet anvendt Flid med Dæmpning og Plantning, idelig beskadiger og ofte gan- ske ødelægger samme. Hele Øen er fri for Sten undtagen de,

*) Denne Indberetning, som findes i Rigsarkivet, giver en kort, men klar Fremstilling af Næringslivet og daglig Skik paa Fanø for over 125 Aar siden, hvilke Forhold saa at sige ikke forandrer sig før hen i 1890ernes Slutning.

som hidføres til Stenbro og Hegn fra det faste Land. Den øvrige Fjerdedel af Jordbunden anses for klæg- og moseagtig Marsk- og Gæst-Enge, der efter Aarets Frugtbarhed giver 1, 2 à 3 Læs Hø paa hver Dags Slet eller Tønde Land geometrisk Maal.

Fornødenhed eller Mangel paa Brænde: Naar undtages nogle ringe Sadder og Lyng, som nogle af Avlsmændene kan bjærge paa deres Hede og Forte, maa alt Resten købes og hidføres fra det faste Land og sker ved mindre Fartøjer. Denne Artikel koster Øen, al Sparsommelighed uagtet, nogle Tusinde Rigsdaler om Aaret. Saaledes trækker ogsaa Fastlandet nogle Tusinde Rigsdaler herfra Øen for Hø, efterdi de fleste Beboere her har en Ko eller flere, og det Hø, som avles her paa Landet, er langt fra ikke tilstrækkeligt til deres Vinterfoder.

Skibsfart: Med Rederier — mest Ejlandets egne Indbyggere — har Øen et Antal af ca. 180 Skibe, gradvis fra 1 til over 30 Kommercelæster, foruden nogle aabne Baade til Fart mellem Øen og det faste Land. Disse større og mindre Fartøjer er almindelig bygget og bygges her paa Landet af dansk Eg, som over Ribe hidføres. Hovedrederen er som Regel Fartøjets Skipper. I Antallet af Mandskab til at føre disse Skibe er Indbyggerne udmærket sparsomme; thi de mindste føres af én Mand, de større have forholdsvis 2 à 4 og de største 5 Mand; og med alt dette maa Øen, i Særdeleshed Sønderho Sogn, dog aarlig hyre mange Mastroses fra Havsiden paa det faste Land af Mangel paa dygtigt Mandskab nok af Øens egne. Derfor føles ogsaa Savnet af enhver Mand, der udskrives til Orlogs. Øen har 14 langmastede Fiskebaade, der bruger hver 8 a 12 Mand, men for Søfartens Skyld maa nøjes med Avlsmænd, Aftægtsmænd og andre, der er for gamle til at fare eller uformuende til at rede med i Skibe.

Næringen: Samme bestaar fornemmelig i Fragtfart paa Norge, Altona, Hamborg, Holland, England, Frankrig, Østersøen og Middelhavet, alt efter Skibenes Størrelse. Dernæst Avlsbrug, Fiskeri, den mindre Fragtfart mellem Øen og det faste Land samt ad Aerne op til Ribe og Varde, saa og i Skibsbyggeri, Væven, Spinden, Dagleje og deslige.

Industri: Skibsbyggeriet er den vigtigste Del. 6 a 8 Skibsbygmestre, alle oplærte af den nu affældige, men til sin Tid udmærket duelige Skibsbygmester L. Holst her paa Fanø, er med 4 à 6 Mand hver under sig næsten stedse i Arbejde her paa Øen,

da her endog bygges Skibe, som sælges til Ringkøbing, Randers og andre Købstæder. Saaledes er ogsaa Fiskeriet og de fangede Fisks fortrinlige Tilberedelse her betydeligt. Foruden de mange Fisk, som forbruges her paa Øen, sælges betydeligt til Landboerne ved Markederne i Ribe og Varde samt ellers til Holsten og andre Steder, ja, selv til Hovedstaden. Øen har og adskillige Vævestole, Smede, Snedkere, Rebslagere, Sejlmagere og Bødkere. Fruentimmerne spinder Hør og Uld til deres Husførelses Fornødenhed, og ældre, ugifte Fruentimmere spinder betydeligt for Penge til det faste Land, fornemmeligt til Ribe. Nogle strikker uldne Strømper og Vanter. Dette sidste gøres meget af de søfarende Mandfolk i den Tid, de om Vinteren er hjemme, for saavidt de ikke er beskæftiget med at sy og arbejde paa deres Skibssejl og andre Skibsredskaber.

Sædvaner, derunder henføres: Husene bygges almindeligt i Øst og Vest. Stueværelserne er stedse i søndre Side med mange Vinduer for der igennem at lede Vinter- og Foraarsolen til Besparelse af Brændsel. Bygningerne er almindelig opførte efter én Smag i én Etage, Grundmur eller Bindingsværk med Rør eller Straatag og Køerne altid med samt deres Foder i Stuehuslængen, saa at man uden at gaa ud kan røgte eller malke dem. Hegnet om Kaalgaardene er af Plankeværk, Sadder eller Tangdiger med Bukketjørn. De fleste, undtagen de Avlsmænd, der har Heste og Vogne, graver med Spade deres Land til Sæd. Dette sker af Fruentimmerne, der i Almindelighed maa drive slige mindre Steders Avling, medens Mandfolkene enten farer til Søs eller fisker. Fruentimmerne maa ogsaa rengøre, salte, tørre, behandle og forhandle Fisk samt forud grave Orme, der tages ved Strandkanten og sættes paa Kroge til de Fisk, som Mandfolkene fisker. Under alt sligt Arbejde bærer de sorte Klæder — Masker — for Ansigtet, der meget beskytter dem mod de barske Vinde og kaldes en Strude, samt et virket stribet uldent Baand oven om Skjørterne, det kaldes Kiltbaand og udgør en Slags Pynt. Indbyggerne anlægger Sorg for Slægtninge, saasnart disse formodes forliste eller døde til Søs, skønt Dødsfaldet ikke er bevist. De stifter og fuldfører deres Ægteskaber om Vinteren. De hjælper hinanden uden Betaling at indbjærge deres Korn, Hø og Brændsel og deslige saa og at optage og nedføre deres Fartøjer. Om Vinteraftener samler Mandfolkene sig almindelig visse Steder, som de kalder „Raad“, de gifte for sig og

de ugifte for sig, for nogle Timer til Kl. 7 à 8 at tale om adskiligt til Tidsfordriv, særdeles den forløbne Sommers Bedrifter og Hændelser, og da finder man mange af begge Klasser med deres Strikkehoser i Hænderne. Kortspil er sjældent og da almindelig om Nødder, Kringler o. s. v. Ogsaa dette hører til Økonomien. Derimod har det været en gammel Skik ikke at spise nyfødte Kalve, men denne er nu næsten forsvunden.

Vedtægter: Foruden de almindelige og paa Lovene grundede Vedtægter om Hegn og Markfred, om Veje og Grøfters Istandgørelse til bestemte Tider og Helmeplantning ligesaa, er og som Vedtægter: at hver Fiskebaad har sin bestemte Plads ved Havnen at ligge an paa, som ingen anden maa bruge, og at ingen maa skyde Ballast uden paa bestemte Steder, eller grave Huller ved Havnen uden inden 24 Timer igen at fylde samme.

Birkedommer Høst's Indberetning af 1825.

I 1825 ansøgte Fanøs Beboere General-Toldkammeret om en Moderering af Toldsatserne paa det til Fanøs Kvindernes nationale Dragt brugelige Stoffer, idet de henviser til, at det er umuligt at fremskaffe disse Ting af indenlandsk Fabrikat. Med denne Ansøgning lader Birkedommeren følge sin Anbefaling, dat. 14. Marts, hvori det bl. a. hedder:

„Øen Fanøs Beboere levede i forrige Tider usselt og kummerligt ved et sig ringe betalende Havfiskeri og den Fortjeneste, dels det unge Mandskab ved at fare med fremmede Skibe, dels Pigerne ved at tjene i Høstens Tid paa Fastlandet hjembragte.

Hvad de faa Jorder afgav og afgiver er kun lidt.

Den almindelige Krigsepoke udenfor Fædrelandet bragte Handelen herhjemme i Gang, og med den steg Skibsfarten. Dele eller Aktier i Skibe var en sig betalende Spekulation, og dette lokkede Fastlandsbeboerne til at tilbyde Øboerne Penge til at bygge Skibe for mod Andel i Fortjenesten.

Nordby og Sønderho Sogne benyttede dette, og Øen fik ved denne Lejlighed et efter Øens Størrelse ej ubetydeligt Antal Skibe.

Fortjeneste og Velstand steg i kort Tid betydelig, med den ogsaa Ægteskaber og trykkende Forøgelse af Folkemængden. Fædrelandet fik Krig, Øen mistede ikke blot nu en betydelig Mængde af sine Skibe, der dels blev taget af Fjenden, dels for

at undgaa ham paa anden Maade forulykkede. Med Freden aftog Handelen, og selv de tilbageblevne Skibe fandt ikke mere den forrige Fortjeneste.

Mange en af dem, der nylig som Skibs- eller Skibspartejere eller før med sine Landsmænd havde rigelig ernæret sin Familie, maatte atter gribe til det kummerlige Fiskeri. Endmere sank Beboernes Antal ved de sidste Aars Storme og Højvande, ved ikke mere, formedelst Handelens Undergang overalt, at kunne som forhen afsætte sit unge Mandskab til fremmede Koffardiskibe, og ved at langt færre af Øens Piger, formedelst Fastlandsbeboernes paa Omstændighederne grundede mere og mere Indskrænkelse til at antage Høstarbejdere om Sommeren selv til ringere Løn, kan faa Tjeneste hos dem, saaledes, at Øen nu gaar tilbage til sit forrige Intet.

Disse Betragtninger maa nu naturligvis lede mig til Ønsket, at se enhver den mig allernaadigst anfortroede Jurisdiktion almen gavnlig allerunderdanigste Bøn opfyldt, og skønt enkeltes Uforstand, understøttet ved nogle faas Vrangvillighed der, fordi de ej lige greb Fordelen med Hænderne, ikke indsaa, at fælles Vel ogsaa var deres Vel, i sin Tid stødte den ædle Overøvrigheds hjælpende Haand tilbage, hvor det gjaldt noget af Øens vigtigste, nemlig dens eneste ordentlige Havns Tillukkelse, har jeg dog med Glæde hos de flere og rigtig tænkende erfaret Misbilligelsen i denne Fremfærd og Kummer over det passerede.

— — —.

Den i Birkedommerens Erklæring fremkomne Bemærkning om en Vrangvillighed, der fra nogle Beboeres Side var udvist mod en udrakt hjælpende Haand sigter til Nordby og Sønderho Havnes Istandsættelse efter de store Stormfloders Ødelæggelse i Vinteren 1824—25, hvilken Istandsættelse adskillige Skippere mente var saa bekostelig, at Kommunernes økonomiske Tilstand ikke tillod en saadan.

KOMMUNAL STYRELSE OG KOMMUNALE OMBUDSMÆND.

a. *Indledning.*

STYRELSEN af begge Fanøs Sogne er i ældgammel Tid sket efter uskrevne Love eller Vedtægter, kun efter „Skik og Sædvane“. Birkefogden, der besørgede Skatterne opkrævet, og som besad Politimyndighed og derfor overvaagede, at Ro og Orden opretholdtes, var ogsaa den øverste Myndighed i Ordningen af Kommunernes Anliggender, hvori dog ofte saa at sige enhver Mandsperson tog Del, naar Birkefogden sammenkaldte Beboerne for at drøfte disse, ved at udtale sin Mening om den Sag, der skulde afgøres. Der findes ikke noget om, at Beboerne holdt ligefrem Grandestævne som saa mange andre Steder. Sognenes offentlige Anliggender kunde heller ikke drøftes uden paa den Tid af Aaret, Øens søfarende og fiskeridrivende Befolkning var hjemme, hvilket vil sige i Maanederne November—Februar. Kom der derfor Skrivelser fra højere Avtoriteter til Birkefogden uden for de nævnte Maaneder med Ordre til at foretage noget Sognenes Styrelse vedkommende eller Begæring om Oplysninger af en eller anden Art i samme Henseende, svarer han altid, at saadant kan ikke udføres eller besvares, forinden Folkene hjemkommer fra Farten. Det at skulle styre „efter Skik og Sædvane“ havde sine store Mangler, hvad Beboerne af Nordby maa have erkendt, da de i 1722 oprettede en Vedtægt til Rettesnor for adskillige Tings Ordning, i hvilken Vedtægt det hedder til Indledning:

„Vi undertegnede Indbyggere og Beboere i Nordby paa Fanø kendes og hermed kundbargør, at saasom en stor Del af forrige Skikke og Sædvaner i disse Tider er geraaden i Forvirring og mesten gaaet af sin gamle Gænge og Skikkelighed, hvilket iblandt os ej alene med stor Harm og Fortræd er gennemdragen, men endog mærkelig Skade derved er fornummen, saa paa det alt, hvad paa saa Maade er sket og endnu sig kunde tildrage og indsnige, kan være afskaffet, og vi med hverandre her i Sognet efter lige Andel kan nyde vor Gavn og Nytte og desforuden bedre overlægge, hvad som i Fælles forefalder, saa og at Øen i sin Stand nogenledes, om ske skal, til vore Efterkommere bli-

ve overladt, har vi hermed samtlig, velvillig, unødt og utvungen oprettet og indgaaet en fuldkommen Vide og Vedtægt, hvilken vi med hverandre vil holde og holdet have, urykkeligt og ubrydeligt.“

I en af Paragraferne hedder det angaaende Møders Afholdelse: „Naar vi bliver til nogen Samling, enten paa Kirkestævne eller ved Ombud i vore Huse, tilvaret, da vil vi samtlige møde til den forkyndte Tid og Sted, og de af os, som tøver over 2 Timer fra Tiden at samles eller og ganske udebliver, skal straks udpanstes for 8 Skil. dansk, med mindre nødvendig Aarsag eller lovlig Fraværelse samme forhindre.“

Nogen Præcighed i at samles synes ikke at være almindelig, naar dertil gives en Frist paa 2 Timer.

Sønderho Sogneboere har Aaret i Forvejen ogsaa oprettet en Vide og Vedtægt — vel sagtens med samme Bestemmelser — men den var ved Udlaan til Kromand Niels Hansen nogle Aar efter bortkommen, hvad Stedets daværende Præst Chr. Engels-toft oplyser under en Retssag og paataler.

b. Sognefogdernes Ledelse af Kommunernes Anliggender.

Sønderho Sogn har en Vedtægt af 25. Marts 1777; den bestemmer, at der vælges 12 Mand til med Sognefogden at tilse „at alting kan ordentlig og skikkelig tilgaa her paa Landet til samtlige Indbyggeres Gavn og Bedste. Indbemeldte Mænd skal se til i indeværende Aar 1777, at alting retsindig tilgaa, og at den Fattige sker lige saa god Ret som den Rige efter sine Konditioner og Vilkaar, og det uden Persons Anseelse i nogen Maade . . .“

Dette er dog ikke første Gang, vi støder paa valgte Mænd til at styre Sognenes Anliggender; thi i Markbogen af 1683 for Sønderho (i Matrikelskontoret) omtales Byboernes*) Mangel paa Jord, idet det hedder dér: „Et lidet Stykke Overdrift har de, som i „de otte Mænds“ Forretning er indtaget, og i Tingbøgerne (der findes opbevaret fra 1670), omtales „de otte Mænd“, der af Birkefogden indkaldes som Sandemænd eller Tingsvidner ved Rettens Betjening.

De Mænd, der saaledes drøftede Sognenes Anliggender og

*) Byboerne var de fra Havnen længst boende, og som drev Landbrug som Hovederhverv. De nærmest Havnen boende kaldtes Havneboer og drev Fiskeri som Hovederhverv. Ved „Byen“ forstaar man den Dag i Dag baade i Nordby og Sønderho de yderste Gaarde i Sognene.

tog Beslutning om Styrelsen deraf, samledes i Vinteraftenerne omkring i Hjemmene, og for at spare Lys og Varme tog de Hustruer og Børn med — de mindre saavel som de større. — Hustruerne og de store Pigebørn tog deres Karter og Spindehjul og dertil nødvendige Uld med, og mens de kartede og spandt, sad Mændene og preglede (strikkede) Strømper, alt imens de snakke de frem og tilbage om Ordning af dette eller hint af Sognets Anliggender. Forinden enhver derefter gik til sit, trakteredes med varmt Øl. Disse Sammenkomster kaldtes at „gaa i Raad“, og det vides, at de har funden Sted under samme Form, til vi i 1842 fik Sogneforstanderskaberne, hvis Medlemmer, der skulde vælges i Henhold til kgl. Anordning af 13. August 1841, fremtidig skulde overtage Styrelsen af alle kommunale Anliggender. De holdt saa Møderne hos Formanden, i Skolen eller i Tingstuen. Men hermed ophørte dog ikke den saakaldte „Raadsgang“, navnlig var det de unge Mænd, hvoraf den største Part jo var Søfolk, der fortsatte med disse Sammenkomster i Vinteraftenerne, men da Hensigten dermed nu ikke længere var at raadslaa om Sognets Anliggender, og Far og Mor derfor ikke fulgte med, laa det saa nært, at de unge Sømænd, der intet havde at bestille om Vinteren, fortrinsvis opsøgte de Hjem, hvor der var jævnaldrende Piger, og fik sig en Passiar med disse.

Pigerne spandt eller kartede, mens de unge Mænd gik op og ned ad Gulvet, det kaldtes „at køjre“, og røg Tobak eller strikkede Strømper. At der herved udviklede sig Forhold, der førte til Forlovelser blandt de unge, er let forstaaeligt, men herom senere under „Sæd og Skik“.

Ved Forordningen af 11. November 1791 angaaende Beskikkelse af Sognefogder blev der givet disse stor Myndighed og mange Rettigheder, men ogsaa mange Pligter. Det blev nu dem, der sammen med 12 af de største Lodsejere styrede Sognets Anliggender. De af Sognefogderne paa Fanø førte Protokoller er ikke bleven opbevaret, de vilde ellers fra Tiden indtil 1842, da Sogneforstanderskaberne overtog den kommunale Styrelse, have været en uvurderlig Kilde til Belysning af mange Forhold i Sognene udenfor Skole- og Fattigvæsenet, hvis Protokoller alle er opbevaret. Et enkelt Aars kommunalt Regnskab for Sønderho for Aaret 1803 har jeg fundet blandt Birkedommer Nørups efterladte Papirer, og Grunden til, at det er havnet dér, er en indtraadt Uoverensstemmelse mellem Sognefoged Jens J. Son-

nichsen og nogle Skatteydere, der har klaget til Stiftamtmanden derover. Nævnte Regnskab ser saaledes ud:

„Sønderho Sogns Regnskab for 1803.

I n d t æ g t e r:

Laant af Fattigkassens staaende Fond	15	3	
Hvortil kommer Renterne	3	12	
			16 12
Laant af Kirkens Penge efter 12 Mænds Bestemmelse			35
Strandfogden Johannes Nielsen Højs Indbetaling af Strandens bestemte Afgift for Strandroden			170
Lejesummen af 12 udlejede Fælleds Væggerskifter og Kalvekrogen			42 8
Indfæstning til Sognets Kasse af nye Beboere og Kø- bere af Grund efter Skik og Brug			4 3 13
			Rdl..... 267 5 1

U d g i f t e r:

1802 Aars Regnskab udviser Kassens Gæld	33	4	2
1 Stk. stemplet Papir til Ansøgning om en Doktor		1	8
Sessionsbekostninger til Madame Spangsberg i Strandby			20
Til den afsindige Schoubechs Underhold i Ribe Ho- spital			15
De kgl. Skatter paa Ribe Amtsstue		74	2
Bekostning ved den beskikkede kgl. Land-Kommis- særs Nærværelse til Skats Ansættelse for Sognet...			10
Den kgl. Krydsbaads befalede Sejlads og dermed væ- rende Bekostning, iflg. kgl. Skøde af 1741		19	3 8
Udbetalt Vognmændene for 11 kgl. Ægter til Nordby			9 3
Degnen for 11 Plakaters Forkyndelse til Kirkestævne			2 12
Sognepræsten Hr. Bierings staaende Løn		6	
Hr. Birkedommer Nørups Løn		12	1 2
Befordring til Strandby med Skatte Kommissæren ...		1	
Syntagelse paa Skolehuset			8
Brændsel til Skolehusets Kakkelovn		3	1 4
Skolehusets Reparation		8	5 9
Til Markvogterbohuset, Træ og Søm		1	2
Bekostning paa 1 Bro			1 8
Sognets Brandhage at forbedre ved Smeden			2 8

Overføres..... Rdl. 214 4 9

	Overført.....	Rdl. 214 4 9
2 Hyrder i Fæstepenge		2
Lægds mændenes Rejsebekostning og Fortæring til og fra Sessionen i Varde		11 3 14
Hr. Peder Thomsens Udgifter ved Underofficer Danielsens Nærværelse ved Vaabenøvelse		8 1 12
Sammes Regning paa Rejse Bekostning m. v. til og fra Sessionen		17 4 14
Dertil kommer i Afdrag for her udleverede Patenter og Certifikater til de Søfarende a 8 Sk.		14 1
		<hr/>
		3 3 14
Sognefogdens Løn		16
Budfogdernes Løn		3
Sandvogterens Løn		1
Renten af laante 15 Rdl. 3 Mk.		3 12
For Papir og Lak		1 2
Avktionsbekostninger over Væggerskifternes Bortleje		2 1 8
Bekostning med Varme til Tinghuset i Nordby		1 1 12
Fortæring ved Regnskabet's Aflæggelse		1 2 8
		<hr/>
	Rdl.....	265 3 9

Naar Udgifterne fradrages Indtægterne bliver tilovers 2 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.

Sønderho, 7. Februar 1804.

(Underskreven af Sognefogden Jens J. Sonnichsen og „de 12 Mænd“).

Dernæst har Peder Thomsen indleveret en Regning, dat. 18. Jan. 1804, som indeholder en Udgift til Sognets almindelige Bedste, og som han derfor fordrer betalt af Sognets Kasse, hvilket herved af os underskrevne 12 Mænd bevilges betalt af Kassen, nemlig 20 Rdl. 10 Sk. for en Tromme.

Men den Fordring, som de 11 Vognmænd gør for Batteriets Opførelse,*) kan vi ikke bevilge betalt heraf uden høje Øvrigheds Dicession.“

Der er ingen Penge i Kassen til at dække Beløbet for Trommen og flere Udgifter med. Der skal derfor ske en ekstra Lig-

*) Ved Urolighedernes Udbrud i 1801 blev der opført Batterier baade ved Nordby og Sønderho for at afværge et muligt fjendtligt Angreb fra Søen.

ning paa Beboerne, som en Del af dem protesterer imod og indsender i den Anledning følgende Klage til Stiftamtmanden:

Vi Sønderhos største Lodsejere er bleven forlangt G. D. af Budfogden at betale til Sognets Kasse efter Ligning, som er gjort af 11 af de mindste Lodsejere med kun en af de største Lodsejere. De forrige Sognefogder har altid haft 4 af de største og 8 af de mindste Lodsejere til Tilsynsmænd. Vi ser os fornærmet dermed, og nu forlanger Sognefogden Jens J. Sonnichsen 4 Skil. af hver Rigsdaler Hartkorn, som vi staar for. Da vi ikke ved, hvortil disse Penge skal bruges og forhen mange andre Udgifter, som ingen Bogstaver kan vises for, og Sognekassen allerede har haft 100 Rdl. til Indtægt i dette Aar, og vi tidt har spurgt Sognefogden, hvortil de er bleven brugt, men ingen Underretning faaet derom, og da der sidste Aar fandtes ved Landsafregningen store Udgifter efter Hartkorn, som ingen kongelig Konfirmation kunde vises for og de forrige Aaringer ligesaa, som Landets Bøger maa udvise, og da Sognefogden tog imod Landskassen, fandtes dér 85 Rdl. 48 Sk. i fri Penge, og nu er der megen Gæld, saa nødsages vi til at beklage det for høje Vedkommende, og derfor forlanger vi at faa Landsregnskabet igennemset af de største Lodsejere tillige med Øvrigheden, som vi formoder skulde bønføre os.

Underdanigst

Hans Jessen Schipper.

Jens Mortensen.

Mikkel Larsen.

Niels Callesen yngre.

Peder Larsen.

Jes Svendsen.

Sønderho, 17. Juli 1804.

Denne Klage bliver af Stiftamtmanden sendt til Birkedommer Nørup, der herpaa bl. a. erklærer følgende:

„At da Sognefogden ikke findes at have foretaget noget paa egen Avtoritet.

Da hans Foranstaltninger er grundet i Sognets almindelige og gamle Vedtægter.

Da de 12 Mænd, som aarlig repræsenterer hele Sognet, have opfordret ham til at gøre den Ligning, som her klages over, denne i sig selv er saare ubetydelig endog for de højst beskattede med Hensyn til nydende Friheder og Herligheder, og endelig,

da 12 Sognemænd efter den brugende Udnævnelse og Omgang anses for mere end nok til at revidere Sognets Regnskaber, og hvortil de større Lodsejere ikke skønnes at tilkomme mere Adgang end de mindre, efterdi det gerne falder de smaa Lodsejere — der har lidet at yde af — sværere at svare sin Andel end store.

Saa endog analogisk med Lovens 3—13—31, synes det ikke, at disse faa Klagere skal kunne gøre nogen Forandring i det hele, ellers bifaldte Foranstaltninger, formener jeg derfor underdanig, at Klagen, som ubeføjet og grundet, bør afvises.

Iøvrigt indstilles, hvorledes Jens Mortensen (der har approberet det

Regnskab, hvorover han nu klager) i Særdeleshed, og de 6 Klagere i Almindelighed for deres Opsætsighed bør anses."

Klagerne faar altsaa intet Medhold hos Avtoriteterne, men Birkedommeren synes endog tilbøjelig til at ville have dem „anset“ for deres Opsætsighed.

Sognefogden Jens J. Sonnichsen har ogsaa faaet Klagen til Erklæring, som han afgiver i en længere Skrivelse, der giver en Mængde Oplysninger om meget i Sognets Styrelse. Sognefogdens Erklæring lyder saaledes:

Underdanig Erklæring paa Klagen af 17. Juli sidstleden, forfattet af 6 Bymænd i Sønderho.

For at vise hvor ugrundet og ubeføjet, hvad bemeldte Mænd har fremført i deres Klage mod mig og mine 12 Tilsynsmænds Handlinger saavel i Foranstaltninger for Sognet som det fornødne aarlige Regnskab, bliver følgende Grundregler til Oplysning underdanigst her foredraget:

I Aaret 1776 d. 30. Dec., efterat Sønderho Forstrands Rettighed forhen havde ligget under Bortforpagtning, har Sognet forenet sig om, at Stranden efter Dags, for at komme til alles Nytte og Gavn, skulde ligge til Sognet, og at Beboerne til den Ende skulde inddeles i 3 Roder med lige mange Personer og lige meget Hartkorn. Og hvilken Rode, det tilfaldt for de første 3 Aar at have Stranden, ogsaa i den Tid skulde bestyre Sognets almindelige Affære.

Den Rode, som ved Lodtrækning først tilfaldt foreskrevne, indgav deres underdanigste Pro memoria til Stiftets høje Øvrighed om den af Roden udvalgte Sognefogeds Beskikkelse og hans Pligter. Dens 3die Post viser, at han ikke bør foretage noget uden i Overlæg med 12 Mand af Roden og efter 4 Post aflægge Regnskab aarlig for Indtægter og Udgifter.

Derefter forfattede Sognet en Vedtægt og Reglement til almindelig Efterlevelse saavel for Sognefogden og hans Rode, som de øvrige tvende Roder, bestaaende i 22 Poster, som af Stiftets daværende høje Øvrighed blev approberet, og atter, formedelst Udskiftnings Forandring af 10. Febr. 1786 af næstfølgende høje Øvrighed, ligeledes approberet.

Bemeldte Vedtægt viser klarlig paa første Side, at Tilsynsmænd aarlig skulde bruges, og hvem det for det første Aar tilfaldt. Iblandt disse navngivne 12 Mænd er der kun én af de saakaldte største Lodsejere, nemlig Calle Nielsen Tækker, alle de øvrige var mindre Lodsejere. Og saaledes skulde Forholdet være for Eftertiden. Uforandret er den endnu forbleven.

Desforuden lyder Avtorisationen for Hans Jessen Schipper til Sognefoged under 6. Febr. 1795, iblandt andet, saaledes: „at han intet betydeligt maatte anstille uden foregaaende Overlæg og Enighed med de 12 fornuftigste Mænd af Roden, og paa samme Vilkaar er jeg ligeledes beskikket for Sønderho 5. Febr. 1798.

Foreskrevne er de Grundsætninger, jeg ufravigelig har fulgt saavel i at ordne og foranstalte, som Regnskabet at aflægge. At Hans Jessen Schipper har afvejen fra saadanne af Øvrigheden givne Ordre og taget Tilsynsmænd

i Flæng uden for Roden til sit Regnskab, det bliver til Ansvar for ham selv og ingen Regel til for mig.

Disse 6 Anklagere er nært beslægtede og besvoglede Personer. Og besynderligt er det, at én af dem, navnlig Jens Mortensen, var nærværende, hørte og underskrev sidst aflagte Regnskab — og nu er bleven Anklager. Saadant Forhold kan ikke admireres eller dermed ties.

Dette Aars Tilsynsmænd fandt for godt at gøre Ligning paa Hartkornet til Indskud i Sognekassen, efterdi Laan ikke længere ansaas tjenligt. Ligningen følger hoslagt.

Iblandt disse Mænd er Hans Hansen Frederiksen — den Mand Klagerne anfører som en største Lodsejer — og kalder de andre Lodsejere mindste Lodsejere, som er usandt; thi aldrig i min Tid er der valgt Tilsynsmænd af mindste Lodsejere. Fornødent bliver det derfor at forklare, hvorledes Tilsynsmændene tages.

Ligesom fra Begyndelsen dermed er taget af Roden, saaledes ogsaa med Valget denne Gang. Da bestod Roden af 60 Personer, deraf udvalgte 36 af de største Lodsejere og fornuftigste Mænd, hvoraf 12 hvert Aar er Tilsynsmænd, deriblandt falder stedse én af de største Lodsejere aarlig; thi flere kan der ikke blive efter en ordentlig Inddeling, uden 2 Aar i Omgangen, hvori der kan blive 2 store Lodsejere af Bymændene med Heste og Vogne, siden de bestaar af 11 Steder, og Omgangen er 9 Aar. De Mænd, som nu efter en saadan brugelig Skik og Orden tilfaldt at være disse Mænd i dette Aar og gjort Ligningen, vil slet ikke vide, at de ej kender ligesaa vel Landets Gavn og Kassens Bestyrelse som det klagende Parti. Hvad de derfor har gjort i bedste Hensigt, og som over 170 Beboere villig og ustridigt har efterkommet, tror de ikke, at 6 Mænd kan kuldkaste.

Hvorfor mon Klagerne ikke fremkom straks med deres Indvendinger for at have hørt, om de vidste bedre Udveje til Kassens Understøttelse end ved saadan Ligning; thi da den var bestemt, blev den forud paa Kirkestævne offentlig bekendtgjort baade til 1ste og 2den Termin? Men de tier til det yderste, ikke af Fattigdom. Muligt har de troet, at man ej turde andrage Sagen og søge Betalingen inddreven ved Tvangsmidler.

Tvende af Anklagerne, nemlig Jens Mortensen og Peder Lassen tillige med Jes Mortensen, jog ind til mig silde om Aftenen Kl. 10, da jeg var halvt afklædt til Sengs, efter at høje Amtsresolution og Ansøgningen om Dagen var bekendtgjort paa Stederne. De forlangte at se Ordren; jeg lod tænde Lys og læste saavel Ansøgningen som Resolutionen for dem, desuagtet forlangte de Kopi deraf; jeg svarede, at det kunde jeg ikke give i Nat, men skrev den næste Dags Morgen og henligger endnu uafhentet. Ikke at tale om, at de holdt nogen Tid et uroligt Hus hos mig med høj Alarm, som forskrækkede mine Børn af Søvne og foraarsagede, at jeg ej kom til Ro den Nat. Men blandt andet førte Jes Mortensen Ordet derhen, ligesom og i Klagen ses, at hans Morbroder Hans Jessen Schipper, hos hvem han var Indsieder, da denne Hans Jessen blev entlediget (fra sin Sognefogedbestilling), „at han da afleverede 85 Rdl., og i dette Aar er der jo allerede indbetalt 100 Rdl., om Kassen da nu kunde være i Gæld?“

Jeg gav ham intet Svar derpaa, da jeg ansaa ham for en Person, der ikke

kunde være berettiget til at affordre mig Forklaring derover. Men Sagen er derfor ikke vanskelig at forklare; thi i mine første Aaringer, da Tiderne var ligesom i Hans Jessens Tid, kunde jeg ikke alene balancere, men bragte end- og Kassens Formue op i 106 Rdl., men da de dyre Tider indtraf, Krig og Ufred anfaldt os, blev alt af Kassen afgivet til Landets Værn og Forsvar, da var det naturligt, at Udgifterne ogsaa maatte stige, saavel for Personer som Ejendom og Formue, og det var da umuligt, at Hartkornet kunde undgaa ekstra Afgifter. Det er dette, som har udtømt Kassen og kunde ej andet være, da ingen aparte Tilskud i den Tid skete. Klagerne vidste slet ingen Byrder af, som fra Kassens Side kunde været undgaaet, især da de i myndige Udtryk kalder sig: Vi Sønderho største Lodsejere. Og hvad de 100 Rdl. angaar, da var de modtaget til løbende Udgifter i dette Aar, hvorfor i sin Tid skal vorde aflagt behørigt Regnskab.

Klagerne fræmfører ogsaa, at forrige Sognefogder, og Hans Jessen Schipper ogsaa, stedse havde 4 „Bymænd“ og 8 „Havnemænd“ ved Regnskabet. Nej! Hans Jessen undtaget, saa viser Regnskabet i Bogen mange Aar tilbage, at de har haft én Bymand derhos og ikke mere, uden i et Mellemaar under aparte Tilfælde som Omskiftning med Sognefogder o. desl.

Der siges ogsaa, der er ført Udgifter, ingen Bogstaver findes for. — Usandt! Ikke en Skilling er udgivet uden for Regnskabet, der ikke er bilagt med Regninger, som Tilsynsmændene aarligt ser og reviderer, og, da der stikkes især paa sidste Aars Regnskab, saa følger hoslagt et Udtog af samme, der vel viser, at intet til Unytte er udgivet, mindre noget i Hemmelighed, derimod vil det vise, at der er draget Penge til Kassens Indtægt i overordentlige Tilfælde ligesaavel som ved Udgifterne. Alt i Hensigt til Sognets almindelige Gavn og Nytte, saa Hartkornet er ikke fornærmet.

Endelig maa jeg anføre, hvad er sagt mig lige i Øjnene, at jeg ikke levede sparsommeligt nok med Kassen og ikke nægtede nok af, hvad der fordredes udbetalt af Kassen, dernæst Vaabenøvelser, Lægdsmandsregninger o. s. v. Derimod har jeg paa den anden Side ofte maattet høre, at jeg sparede for meget paa Kassen og lod det komme enkelte Mænd for meget til Last, saasom til Vaabenøvelse, saa jeg maa sige, det er en Umulighed at træffe den rette Maade og gøre alle tilpas.

Det var at ønske, man vidste, hvem der har konciperet Klagen, der mere sigter til at forstyrre den almindelige Rolighed end at vedligeholde den. Oftbemeldte Indsidders Jes Mortensen, som var den Person, der rejste med Klagen, skønt han er en Sagen ivedkommende Person, kunde være Mand nok dertil. Slige Indsiddere, hvad enten de ernærer sig paa Vandet eller Landet, nyder adskillige Herligheder og Friheder i Sognet, stemmer med i Sognets Anliggender i Forsamlinger, blander sig i, hvad dem ej vedkommer i Sognet, har ingen Byrder ved Landets Konservasjon, aldrig kontribuerer noget til Sognets Kasse, som dog kunde være den største Billighed — burde især ham, der besidder Formue, tilpligtes aarligt at erlægge til Sognets Kasse en Frihedskendelse af 2 a 4 Mark efter Tilstanden og til Fattiggassen efter Fattig-Kommissionens Skrivelse, da manges Fattig skal bebyrdes med Arbejde, Skatter og Afgifter, hvis Næringsveje ej er nær saa gode.

Dette haaber jeg maa komme i naadigst Betragtning og til en Bestemmelse.

Af forskrevne, grundet paa Bilagene, som hermed følger, haves den Fortrøstning, at det vil give klar Oplysning og fornemmelig ligge for Dagen, at jeg med mine Tilsynsmænd har handlet forsvarligt uden Egen nytte og eget Tykke, men efter høje Ordre og faste Bestemmelser, haaber derfor at Deres Højvelbaarenhed ved Deres høje Myndighed gunstigt og naadigt imod os lader Klagerne vederfares, hvad de med Rette fortjener og videre befaler, at de straks betaler, hvad de bør og skal.

Sønderho, d. 26. Juli 1804.

Underdanigst

J. J. Sonnichsen,
Sognefoged.

Dette velskrevne og med Kraft og Styrke velbegrundede Svar paa Klagerne, som den myndige og redelige Sognefoged, der er sig sit Ansvar bevidst, her afgiver, og hvori han har Birkedommerens og Stiftamtmandens Bifald, har formodentlig lukket Munden paa de urolige Mænd.

c. Nogle Uddrag af Forstanderskabsprotokollerne.

I.

Nordby.

Aar 1842 den 26. Januar Fmd. Kl. 9½ var undertegnede Valgbestyrelse for Nordby Sogn, ifølge det kgl. Stiftamthus' Udnævnelse i Skrivelse af 28. Okt. f. A., sammentraadt og mødt paa Øens Tingstue for, overensstemmende med den allern. Anordn. af 13. Avg. f. A. om Landkommunalvæsenet, at lede Valget af Sogneforstandere for Nordby Sogn. Ifølge gjort Indstilling, og derpaa under 8. Dec. f. A. faldne kgl. Rescript, skal der udnævnes 8 Sogneforstandere, nemlig 4 af Odden og ligeledes 4 af Landdistriktet.

Valgbestyrelsen havde forfattet Fortegnelsen over de valgberettigede og valgbare i Sognet, hvoraf Listen fra Odden har været henlagt i Krogaarden og Listen for Landdistriktet hos Sognefoged M. J. Nørby til enhvers Eftersyn i den befalede Tid, 14 Dage.

En Bekendtgørelse om nærværende Valghandling har været læst ved Kirkestævne.

For at Valghandlingen kunde blive saa talrigt besøgt som muligt, havde Bestyrelsen ved et Bud ladet samtlige Vælgere anmode om at give personligt Møde.

Listerne over de valgberettigede blev oplæst, og Vælgerne af Odden afgav dernæst én for én deres Stemmer paa 4 Sogneforstandere af Odden og 4 af Landdistriktet.

Fra Odden var opstillet 32 Kandidater og fra Landdistriktet ligeledes 32 Kandidater.

Fra Odden blev valgt:

Købmand og Kroholder <i>Simon Johnsen</i>	med 26 Stemmer.
Færgemand <i>C. W. Kolvig</i>	” 25 ”
Skibsfører <i>Hans Chr. Schmidt</i>	” 25 ”
Snedker <i>Marcus Pedersen</i>	” 24 ”

Fra Landdistriktet:

Sognefoged <i>M. J. Nørby</i>	” 26 ”
Gaardejer <i>Anders N. Lauritzen</i>	” 25 ”
Gaardejer <i>Laust N. Nørby</i>	” 24 ”
Gaardejer <i>Morten J. Hansen</i>	” 21 ”

hvilket blev vedkommende tilkendegivet.

Beskrivelse af denne Handling, der saaledes sluttedes, bliver at indsende til det kgl. Stiftamtmandshus i Ribe.

S. Johnsen. M. J. Nørby. Hans Chr. Schmidt.

Det første Møde af Sogneforstanderne afholdtes 9. Febr., og i dette valgtes Pastor Biering til at være Formand.

Her skal nu anføres en Del Udpluk af Forhandlingsprotokol-
len i nogle Aar. Denne, tilligemed en Kopibog over ind- og ud-
gaaende Korrespondance, er ført meget sirhigt og omhyggeligt af
de forskellige Formænd og giver derfor et udmærket Bidrag til
Sognets Historie.

1842. 17. Februar. Kirkeværgen fremlagde Listen over de
som frivillige Gaver til Kirkens Maling paategnede Bidrag til
107 Rdl.

— 28. Februar. Da Beboerne var enige om, at Kirken endnu
i tilstundende Sommer burde males, formentes Udgifterne der-
til saadan at kunne dækkes:

Indtil videre skulde den frivillige Subskription være gæl-
dende, og derefter skulde Malingsstofferne indkøbes i Hamborg
for Sognets eller de tegnede Bidrags Regning. Købmand John-
sen gjorde velvilligst Tilbud at forskaffe Varerne til Kalkula-
tionspris, og Skipper Math. Mathiesen frit at hjemføre dem fra
Hamborg. Arbejdet skulde dernæst, efter sket Bekendtgørelse
i Ribe og Varde, bortliciteres, dersom ikke nogle af Øens egne
Haandværkere forinden skulde gøre antageligt Tilbud i saa Hens-
seende. Beviste det sig da, at de tegnede frivillige Bidrag var
utilstrækkelige, saa skulde Listen atter udsendes blandt Bebo-

erne, og da tillige de Unge opfordres til at bidrage deres Skærv. Man havde det Haab, at Udgifterne saaledes vil kunne dækkes ved denne frivillige Subskription.

Det vedtoges tillige, at alle Stolene skulde lukkes med Laager at bekoste af enhver for sin egen Plads.

— 31. Marts. Den syge Karen Andersdatter i Fattighuset tillagdes indtil videre 1 Mark ugentlig i hendes Sygdom, og lidt Vederlag maatte gives Karen Pedersdatter for at røgte hende og se hende tilgode.

— 10. Avgust. Indkommen Anke over nogle af Apoteker Fischer ved Saltraffinaderiet opkastede Render ved Havnen. Der var til flere af Forstanderskabets Medlemmer fremkommen Besværing derover, dels fordi det var forbudt at kaste Render ved Skibene i Havnen (for at bringe dem i Flodvande), for at Grunden ikke skulde blødgøres og Skade derved bevirkes, hvilket allerede mentes at være sket, hvor de paaankede Render findes, dels fornemmelig fordi de ikke tilkastes ved samme Vandtid og saaledes lægger Hindring i Vejen for Passagen langs Havnen, særlig for Kvæghjorden (der drives paa Grønningen). Forstanderskabet formønte at burde underrette Hr. Fischer om den fremkomne Besværing.

1844. 10. Januar. Fremlagdes Andragende fra Birkedommer Smith, at et Beløb af 50 Rdl. maatte paalignes Kommunen til at godtgøre ham Udgifterne i Anledning af Hans Maj. Kongens Nærværelse her i 1842.

— 28. Maj. Konsul Johnsen anmeldte, at den fra Norge forskrevne Ladning Tømmer til Brug ved Havneanlægget var ankommen, og Losningen vilde tage sin Begyndelse næste Dag.

Det maatte anses nødvendigt, at Foranstaltning blev truffen til snarest muligt at se det paa Sønderho liggende til Havneanlægget købte Slupskib omført hertil. Skibsbygmester Schrøder af Nordby havde tilbudt mod billig Godtgørelse med sine Redskaber at udsætte Skibet, hvilket dog vist vilde blive meget besværligt med Redskabernes Transport til Sønderho, hvorfor Købmand Johnsen tilbød sig at rejse til Sønderho for at forsøge en Overenskomst til Nedbringelse af Skibet (ved Hjælp af Skibsbyggerne paa Sønderho), og Skibsbygger Schrøder var villig at tage med.

— 12. Avgust. Efter forud sket Bekendtgørelse afholdtes

paa Tinghuset Licitation over Pulpitur og Orgelfundament til Kirken.

Overslaget tilligemed Tegninger og de forfattede Konditioner fremlagdes, og Hammerslaget faldt paa Hr. Møllebygger Hjorths Bud paa 288 Rdl. Kurant. Da Forstanderskabet ikke kunde skønne Arbejdet udført paa bedre Maade, og intet Underbud blev gjort af de tilstedeværende Bygmestre af selve Kommunens, fandt man, at det nævnte Bud burde approberes.

— 9. December. Da Hyrden Niels Jessen havde beklaget sig for flere Medlemmer over de ham idømte Skolemulkter, fandt han nogle Stemmer for sig i Betragtning af hans fattige Omstændigheder. Man lod sig da bestemme til at eftergive ham 2 Rbdl, for at han, naar han straks betalte det øvrige Beløb, kunde undgaa, at det udlagte Løsøre bortsolgtes. Det maatte tillige tilsiges ham, at dersom han ad Aare udviste den samme uforsvarlige Ligegyldighed for de forsømte Børns Skolegang, vilde straks de forhøjede Mulkter blive gjort gældende, og ingen Eftergivelse deri finde Sted.

1845. 10. Januar. Angaaende gjorde Udsættelse ved Synet paa Kirken sidste Sommer, at 3 Fag Vinduer af ny skulde indsættes, Muren omkring Kirkegaarden at istandsættes og maaske paa de tre Sider at nedrives og erstattes med Plankeværk, anmeldte Formanden nogle til ham udtalte Ytringer om det ønskelige i, at Sognet, i det mindste for det første, maatte spares for denne Bekostning i Formodning om, at Vinduerne ikke i nogen videre Grad trængte til Fornyelse. Da disse Ytringer ogsaa var fremkommen fra andre af Forstanderskabets Medlemmer og tillige fandtes begrundede af disse selv, tilbød Formanden at tilskrive Provsten desangaaende, efter at man først havde taget Syn over Vinduerne og Muren, for endnu mere at kunne bestyrke Formeningen om, at Fornyelsen ikke for Øjeblikket var nødvendig. Til denne Synsforretning udvalgte hidtil værende Medlem Snedker Marius Pedersen, og skulde Snedker Zillads Lauridsen anmodes om at deltage med ham deri.

Færgemand C. W. Kolvig androg paa Istandsættelse af Vejen, som fører fra Odden til „Batteriet“. Da det saavel erkendtes, at den var i ringe, oftest i fast upassabel Tilstand, som ogsaa der burde være en ordentlig Vej til dette Sted, der ofte er Landingsplads om Sommeren og bestandig under Isbaadstransport, blev Andrageren anmodet om at underrette Sognefoged Nørby

om, naar, ved indtræffende Tøvejr, Arbejdet paa samme kunde foretages.

Der var fremkommen Ytringer om, at Brandvagten ikke opfyldte sin Pligt som saadan. Det overdroges Formanden at anmelde saadant for Politimesteren, under hvis Inspektion denne Nattevagt stod, og tilkendegive Forstanderskabets Ønske, at denne Betryggelsesindretning maatte paa det allerbedst mulige paases at svare til sin Hensigt. Det kunde maaske saaledes passende indføres, at Brandvagten skulde have en Art Skralde og forpligtes til at lade den lyde med visse bestemte Mellemrum.

— 27. Januar. Man udkastede en Regel, efter hvilken de Fattige, der nød og i Fremtiden skulde nyde Kost paa Omgang blandt Beboerne, skulde ydes den daglige Bespising, og en Bog blev dertil indrettet og avtoriseret med den Bestemmelse, at den hver 8. Dag skulde forevises for den af Forstanderskabet, hvem Eftersynet blev overdraget.

— 16. Oktober. Formanden fremførte for de forsamlede Medlemmer det ønskelige i, at Kirkestien fra Landevejen sydfra og gennem Stortoften endnu i dette Efteraar blev underkastet en Hovedforbedring, saa at den kunde passeres i fugtigt Vejr uden at give vaade Fødder. Betragtningen af de mange, af hvilke den befares til og fra Kirken, Børnene, der søger Konfirmationsforberedelse i Præstegaarden m. m. synes at lette Udførelsen af dette Andragende, der visseligt ogsaa vilde være til Vinding for Grundejerne selv, da i fugtigt Vejr meget af den gode Sæd nedtrædes. Til Sagens videre Fremme forventes det hensigtsmæssigt og fornødent at tilkalde samtlige Grundejere, hvis Jord ligger til Stien, og berammes desaaarsag et Møde til førstkomende Mandag d. 20. Oktober.

— 20. Oktober. De tilvarslede Grundejere gav Møde. Det vedtoges da, at samtlige Render gennem Stortoften skulde opkastes fra nogle Alen Vesten for Kirkestien og helt ned til den østre Ende af Agrene. Dernæst skulde Stien jævnes og opsættes med faste Tørv eller Sadder ved hver Rende. Dette bliver at udføre af selve Grundejerne. Derpaa skulde et Brædt af 2 Fjelds Bredde lægges over hver Rende og befæstes paa nedrammede Pæle, hvilken Bekostning bliver at udrede af Kommunen, tilligemed en Tømmermands Dagløn til at anbringe Brædderne paa hvert sit Sted. Haandlangerarbejdet bliver at udføre som andet Pligtarbejde. Forsaavidt „Knudtoften“, Syd for Broen

og Syd for Stortoften, angik, skulde ligeledes Render opkastes til at give Vandet Afløb Øst paa, og om fornødent Brædder lægges over samme, men da det formentes, at Vandet vanskeligt kunde ledes Øst paa ved de nordre Agre nærmest Vejen, som løber Syd forbi Stortoften, skulde det foreløbigt forsøges at grave smaa Render Øst og Vest for Stien, langs med denne nordpaa, med Afløb til den nævnte Vej og Grøften ved samme.

Det ønskelige i, at Kirkestien ikke mere end — for nogle af de nordligste Grundejere i Stortoften— nødvendigt benyttedes til at trække paa med Kreaturer, endmindre at køre paa, maatte erkendes og paa bedste Maade paatænkes forhindret. (Kirkestien gik, hvor nu Landevejen til Sønderho gaar fra afdøde Sognefoged Jens Madsen Jensens Gaard imod Syd).

— 1. December. I Anledning af den ved Kirkesynet 14. Juni d. A. bestemte Hovedreparation af Hegnet omkring Oddens Kirkegaard, havde Formanden anset det hensigtsmæssigt, at man tog under Overvejelse, om der ved den førstkommende Onsdag i Sønderho stedfindende Strandavktion over Planker m. m. skulde kunne gøres fordelagtigt Køb til Opførelse af Hegnet med Plankeværk. Efter at man nøje havde overvejet Forholdet mellem Mur og Plankeværk og fundet sig foranlediget til at vælge det sidste, overdroges det Medlem C. W. Kolvig at indkøbe et Tylt af de 26 Fods Planker.

1846. 14. Januar. Efter at Forsørgelsesplanen for 1846 var affattet, og Rugen var ansat til 21 Mark, Byg til 14 Mark og Malt til 15 Mark dansk Kurant, skred man til Ligningens Affattelse, saaledes, at man anslog: 1. til Tinghuset 14 Rdl. Holstensk Kur. — 2. Til Jordemoderhuset 16 Rdl. H. Kur. — 3. Til Forstanderskabets Forhandlinger, d. v. s. Budfoged, Brændsel, Lys, Skrive-materialer, Porto m. v. 8 Rdl. H. Kur.

Det erkendtes, at man ved Ligningen af Kommuneafgifterne for dette Aar burde tage Hensyn til den Ekstra-Fortjeneste, som flere af Beboerne i det afvigte Aar havde haft ved at indbjærge de paa Stranden indbjærgede Jernbaneskiner af Brigskibet „Port Reval“s Ladning:

— 21. Maj. En Ansøgning fra Konsul Johnsen, fremsendt med Amtsskrivelse af 18. d. M., om Bevilling til Anlæg af et Saltraffinaderi fandtes enstemmigt at burde anbefales.

Et Cirkulære fra Boghandler Sten i Kjøbenhavn med Tilbud

mod 5 Aars Kredit og Afbetaling at overlades en Bogsamling, skikket til at danne et Sognebibliotek, henlagdes indtil videre.

Det af flere Beboere begærede og for nødvendigt antagne Arbejde med at kaste en Grøft til Vandledning for Oddens Grønning var paa forsvarlig Maade bleven udført af Daglejer Niels Jessen. Hans for 5½ Dags Arbejde til 1 Rdl. 5 Mark sig beløbende Regning anvistes til Udbetaling af Oddens Kasse.

— 2. Oktober. L. A. Spelmann fremlagde en Regning paa hans Omkostninger m. v. for en til Grimstrup i Anledning af Indkøb af nogle Læs Ris til Brug ved Beskyttelsesværnet for Flodens Indskæring Nord for Odden foretaget Rejse til Beløb 1 Rdl. 5 Mk. 4 Sk. Samme anerkendtes og anvistes udbetalt af Oddens Kasse.

— 18. Oktober. Et frembragt Forslag om Indkøb af et Parti Rug til Udsalg i Sognet førte til følgende Ytringer og Formening: 1. For saavidt Hensigten var at udsælge under Indkøbsprisen og følgelig Kommunen til Tab, ansaa Forstanderskabet sig ikke kompetent dertil, i det mindste turde det ikke straks tage denne Bestemmelse. 2. Med Hensyn til de Fattiges Tarv at kunne købe enkelte Skp. Rug, forment man sig betrygget ved det Sogneforstanderskabet tidligere af Købmand Johnsen givne Tilsagn om at holde Rug til fal for denne Klasse af Sognets Beboere til billig Pris.

— 30. December. En Ansøgning fra C. C. Lønborg, anbefalet af Bygmestrene Chr. Lund og Hjort i Ribe, om Bevilling til at nedsætte sig som Tømmermester her i Sognet og dermed tillige at forene Hjulerprofessionen fremlagdes. Man fandt ikke at kunne anbefale denne, Forstanderskabet aldeles ukendte Person, saa meget mere, som i den senere Tid flere Bevillinger var meddelte her i Sognet. En duelig Hjuler maatte dog anses for ønskelig her i Sognet. Herom er Bemærkning gjort paa Ansøgningen, der remitteredes Amtet.

1847. 8. Februar. Forstanderskabet mødte paa Kirkegaarden for at tage de fornødne lokale Bestemmelser m. H. t. Gravene paa det tilkøbte Stykke Jord, hvorefter paa Tingstuen affattedes et Regulativ i den Henseende. . .

Formanden fremlagde Skrivelse fra Provst Tobiesen, iflg. hvilken det nye Stykke Jord var bleven indviet til Kirkegaardsjord 3. Juli ved Begravelse af Pigen Kirstine Christensdatter.

Der fremlagdes:

A. Regnskab for Oddens Kasse, der			
udviser en Indtægt af.....	109	Rdl. 2 Mk.	2 Sk.
en Udgift af	91	„ 0 „	5 „
		<hr/>	
Beholdning	18	Rdl. 1 Mk.	13 Sk.
B. Regnskab for Sognets Hartkornskasse			
en Indtægt af	896	Rdl. 1 Mk.	8 Sk.
en Udgift af	826	„ 2 „	1 „
		<hr/>	
Beholdning	69	Rdl. 5 Mk.	7 Sk.
C. Regnskab for Havnekassen			
en Indtægt af.....	43	Rdl. 5 Mk.	4 Sk.
en Udgift af	37	„ 5 „	4 „
		<hr/>	
Beholdning	6	Rdl.	

For samtlige Regnskaber meddeltes Kvittering som rigtig befundne.

Paa Andragende af Færgemand Kolvig, at Højvande og Is havde oprevet en Del af de plantede Ris Nord for Pakhuset, overdroges det Opsynsmand Gregers Nielsen at besørge dette efterset og istandgjort snarest muligt.

Formanden meddelte, at Opfordringen til Aftenskoleundervisning havde funden saa godt Gehør, at ca. 70 havde meldt sig. Paa Begæring af de Unge fra „Byens“ Distrikt havde Skolelærer Haar gjort dette rosværdige Tilbud, at medens han deltager i Undervisningen i Oddens Skole 2 Timer 3 Gange om Ugen, vil han de andre tre Aftener ene paatage sig Undervisning i „Byens“ Skole i 3 Timer og dér behandle alle de fremdragne Genstande.

— 30. Marts. Kirkevæрге A. J. Nørby fremlagde Kirkens Regnskab for 1846, der udviste en

Indtægt af	672	Rdl. 0 Mk.	2 Sk.
Udgift af	641	„ 0 „	7 „
		<hr/>	
Beholdning	30	Rdl. 5 Mk.	11 Sk.

Regnskabet revideredes og kvitteredes som rigtigt befundet.

Da der imidlertid paahvilede Kirkens Kasse endnu adskillige Udgifter i Anledning af det tilkøbte Stykke Kirkegaardsjord, og man indsaa, at disse ikke kunde dækkes af Kirkens ordinære Indtægter i dette Aar, og man saare nødigt vilde lade opkræve

en ekstra Mindeafgift, bestemte man sig for at optage et Laan paa 200 Rdl. af den Sum, der er opsparet i Skolekassen til en Degnebolig i sin Tid. Denne Sum skulde forrentes af Kirkens Kasse, og man havde Haab om, at den om 1 a 2 Aar kunde refunderes Skolekassen, for hvilken Tid man ikke ventede, der vilde gøres Brug af den nævnte Kapital.

Det anmeldtes, at Anders L. Svendsen, der er lejet til Markmand for Odden for dette Aar, ønskede en Mærkebog for at kunne kende et Faar, han som Markmand maatte faa i Hænde. Det fandtes rigtigt, at Markmanden var i Besiddelse af en saadan til Lettelse i hans Bestilling og Beboerne til Nytte. Det vedtoges derfor, at en Kopi skulde tages af den Mærkebog, der findes i Sognefogdens Arkiv, og Sognefogden M. J. Nørby paa tog sig at varetage, at den største Nøjagtighed blev iagttaget ved Mærkernes Aftegning af dem, som vilde udføre dette Arbejde.

— 28. April. Foranlediget af at nogle Beboere havde indfundet sig hos Birkedommeren og udtalt deres Frygt for Mangel paa Brødkorn i Sognet til næste Høst, samt deres Formening, at Forslag burde gives til at tilvejebringe et Parti Rug, lod Birkedommeren samtlige Beboere tilvarsle til Møde den 24. April for at opgive Personantallet i Familierne, deres Beholdning for Tiden, samt hvad de formentlig endnu maatte behøve indtil Høsten.

De i denne Anledning foretagne Optegnelser udviser, at der findes 215 Familier med 883 Individuer, der mangler Korn. Beholdningen var 43 Td. Rug og 66 Td. Byg, og Manglen til ultimo Avgust vil blive 258 Td. Rug og 40 Td. Byg.

Det vedtoges samme Dag, at Købmand Johnsen og L. N. Nørby skulde forsøge en Rejse i nærmeste Omegn for om muligt at indkøbe et Parti Rug . . .

De tvende udsendte Mænd aflagde ved deres Tilbagekomst den 26. April den Beretning, at Rug ikke kunde antages at være i Forraad hos Bønderne i Omegnen paa nærmeste Fastland. De havde afkøbt 40 Td. Rug for 8 Rdl. Kur. pr. Td., til hvilken Pris Købmændene i Varde end ikke vilde afhænde, hvad de havde i Behold. Det antages, at flere Handlende Syd fra var dragen Nord paa for at byde endnu højere Priser. Under disse Omstændigheder maatte det anses glædeligt, at Købmand Johnsen havde et Parti Korn i Forraad til sit Brænderi, og at han, om fornødent skulde befindes, vilde standse dette for at udsælge

sin Beholdning. Forstanderskabet skulde tage dette under Overvejelse, medens Hr. Birkedommeren paa en Rejse til Ribe vilde indhente Amtets Betragtning af Forholdenes Beskaffenhed.

Ved Mødet, hvorved paa Sønderho Kommunes Vegne Skibsbygmester S. Sonnichsen var tilstede, tilbød Købmand Johnsen at standse Brænderiet og sælge Kommunen sit Forlag, Rugen for 8 Rdl. og Byg for 5 Rdl. pr. Tønde. Omstændighederne syntes ikke at tillade, at man lod dette Forraad forbruge til Brændevin, og Sonnichsen udtalte paa Sønderhos Vegne Ønsket om at modtage et Parti paa 100 Td. Rug til den angivne Pris. Iøvrigt udsattes Sagen til Birkedommeren næste Dag ventedes tilbage fra Ribe.

— 29. April. Sagen toges atter til Overvejelse. Man indsaa det truende i den befrygtede Mangel, men maatte dog føle sig saare ængstelig ved at afkøbe Købmand Johnsen hans hele Beholdning, ca. 230 Td. Rug, foruden Byg, til ovenanførte Priser. Man beroligede sig derfor med Hr. Johnsens Erklæring, at han under alle Omstændigheder vilde standse Brænderiets Drift for det første, ligesom og at han ikke vilde udskibe sit Forraad til andre Steder, hvorhos man dog forbeholdt sig — ifølge Hr. Johnsens Tilbud i Mødet 26. Februar 1843 — til Husarme og Trængende 60 Td. Rug af Hr. Johnsen at udsælge til Tidens Pris, saaledes at Fattiggassen maatte forskyde Pengene for dem, som ej saa sig i Stand til at betale kontant. En Sum af 100 Rdl., som for Tiden var i Behold i Skolekassen, stilledes i dette Øjemed til Fattigvæsenets Disposition.

— 16. Maj. Købmand Johnsen gjorde dette særdeles velviljige Tilbud: at ville overlade Forstanderskabet 50 Td. Rug for 6 Rdl. Kur. pr. Tønde til Udsalg til Trængende. Tilbudet modtoges med Glæde af Forstanderskabet, der derefter gennemgik Beboerlisten og betegnede deri dem, der burde nyde godt af denne betydelige Nedsættelse i den for Tiden gældende Pris. Møller Thyssen gav tillige Møde for at gøre det gode Tilbud at formale de 50 Td. Rug gratis. De tvende ærede Herrer modtog gennem Formanden Forstanderskabets erkendtlige Tak for den Opofrelse, hvormed de saaledes var kommen en stor Del trængende Familier til Hjælp.

— 15. September. Paa Anmodning af Skibsfører Jens H. Borck, at det maatte tilstedes ham at bygge Skib paa den af flere tidligere, sidst af N. H. Svarrer benyttede, Kommunen til-

hørende Plads for den forhen af andre erlagte Betaling af 3 Rdl. Kur., indrømmedes saadan ham, medens dog Ytringer gjorde sig gældende, at denne Plads muligt ikke dertil burde benyttes, for ikke at den saaledes øgede Færdsel skulde løsgøre og fordybe Stedet og saaledes maaske lette Stormfloderne Oversvømmelse.

Da Løsgang af Kreaturer — uden at nogen Tilladelse i saa Henseende var udgaaet, hvad man gentagende meget maatte beklage og i Fremtiden ønske forandret — nu var sket, maatte de, der har Tyre og Tyrekalve, varsles om, at saadanne hverken maatte staa tøjrede eller gaa løse, men burde straks tages i Huse.

1848. 15. Februar. Paa et mundtligt Andragende af Apoteker Helms, at han ønskede sig 2 Pladser paa Pulpituret i Kirken for sig og Hustru, vedtoges, at samme kunde ham anvises paa en af de nederste Bænke vesten Orgelet, hvorpaa ingen Pladser var solgt, og at samme skulde koste 2 Mark i rede Sølv i aarlig Leje.

1849. 15. Januar. Skolepatron Thyssen androg, at den specielle Skolekasse kunde komme til at indgaa under den almindelige, da den betydelige Sum, som i Aar var medgaaet til Læse- og Lærebøger samt Landkort, havde medtaget langt den største Del af Beholdningen og ikke var tilstrækkelig til Anskaffelse af Gymnastikapparater, som sandsynligvis snart bliver fordret indrettet, da Skolen har erholdt Lærere, der er duelige til at give Undervisning i dette Fag. Indstillingen desangaaende vedtoges.

— 13. April. Eksamenslisterne i Anledning af de den 28. Marts i Oddens Skoles 2den Klasse og den 29. i samme Skoles 3die Klasse afholdte Eksaminer fremlagdes. Formanden knyttede hertil en Beklagelse af, at saavel ingen af Børnenes Forældre som heller ikke nogen af Forstanderskabet med Undtagelse af Skolekommissionens Medlemmer ved at give Møde havde overværet Eksamen. Han maatte antage, at saavel Børnenes som Lærernes Lyst og Iver ydedes en gavnlige Opmuntring ved, at Eksamenen skænkedes en saadan Opmærksomhed. Tidens Aand og Trang i det hele, som ogsaa Ministeriets Cirkulære, syntes for Formanden at begrunde denne Tilkendegivelse.

Simon P. Mortensens Hustru havde henvendt sig til Formanden med Begæring om af Fattigkassen at modtage et Laan paa 3 a 4 Rdl. Kur., foranlediget ved, at Købmand Johnsen — formentlig paa Grund af Krigen og udeblivende Svarskrivelse fra Købmand Thorsen i Altona, har vægret sig ved som hidtil —

ved atter at trassere paa bemeldte Thorsen — at udbetale hende den halve Maanedshyre af hendes Mands; han farer for Tiden med Chr. E. Husted paa Vestkysten af Amerika. Da hun sad hjælpeløs med 4 smaa Børn, foreslog Formanden at forstrække hende med det ønskede Laan af den beholdne Sum af det i Bøssen paa Toldkontoret indvundne, der har Bestemmelsen: For trængende Søfolk og disses Enker, hvilket Forstanderskabet bifaldt.

1849. 21. December. Møller H. P. Thyssen androg paa flere Beboeres Vegne, at, til at afværge den stærkt om sig gribende Ødelæggelse af Markrotter paa Korn og Græs, der maatte gøres et Forsøg med at lade nogle Ræve komme fra Fastlandet.

Man erkendte det store Onde i Rotterne, men Frygten gjorde sig ogsaa gældende med Hensyn til den ved Rævene afstedkommende Ødelæggelse af Lam. Ligeledes fandtes det nødvendigt i denne Sag at konferere med Forstanderskabet i Sønderho.

1850. 7. Juli. Det anses nødvendigt, at en Mudderpram anskaffes for at bruges til Opmudring af Grunden ud for Pakhusbanken og Syd for samme samt til at føre Sand fra Søjorden over paa Landsiden, saa og til for Betaling at føre Ballast til og fra Skibbroen. En saadan Mudderpram, 24 Fod lang, 12 Fod bred og 2½ Fod høj, har Skibsbygger Mechlenburg efter Opfordring tilbudt at bygge for og udruste for 100 Speciedaler. Tegning og Overslag fremlagdes. Havnebestyrelsen anfører, at den af dens Kasse ej kan udrede Udgifterne ved Prammens Anskaffelse, da den kun ejer 120 Rdl. Kur., og da der i denne Sommer maa anvendes omtrent 20 Rdl. paa Havnehovedets Reparation saavel som andre Udgifter.

Forstanderskabet har aldeles intet imod, at en Mudderpram anskaffes, men formener, at det halve af Bekostningen skal udredes af Havnekassens Beholdning, hvorimod den anden Halvdel laanes og afdrages af Havnekassens Indtægter.

1851. 28. Januar. En Ansøgning fremlagdes fra Handelsbetjent E. S. Pontoppidan i Ribe om Handelsprivilegium her i Sognet . . . De 3 Repræsentanter for „Byen“ erklærede det som deres Overbevisning, at det var i Sognets Interesse, at et fuldstændigt Handelsprivilegium etableredes i Sognet . . ., og de ansaa det for deres Pligt mod dem, hvis Ønske de skulde repræsentere, at afgive deres Stemme for Ansøgningens gode Fremme. Tvende andre Medlemmer, M. J. Nørby og C. W. Kolvig, for

mente, at ingen saadan Trang eller Fornødenhed var tilstede til flere Handelsbevillinger. Formanden (Pastor Biering) formente selv at burde give efter for det saa almindeligt udtalte Ønske om et fuldstændigt Handelsprivilegium mere i Sognet og gav derfor sin Stemme for Ansøgningens Anbefaling. Det udtaltes derhos, at den anbefalende Erklæring skulde indeholde den Betingelse, at Ansøgeren skulde forpligtes til at holde Rug til Udsalg for at forebygge den Trang derfor, som Stedets afsondrede Beliggenhed til sine Tider kunde afstedkomme.

— 31. Marts. En Begæring fra den fra Krigstjenesten hjemkomne Niels Hansen Ende om Anbefaling at holde Handel med Høker- og Trævarer fremlagdes. . . Forstanderskabet vilde gerne anbefale og i det hele gerne interessere sig noget derfor paa Grund af hans lange og farefulde Tjeneste i Armeen.

— 19. Maj. En Skrivelse fra Sognefoged Niels Christensen i Esbjerg om Anbefaling til Afholdelse af et Kreaturmarked sammesteds fremlagdes.

Man vedtog at udtale, at man vel ikke med fuld Sikkerhed kunde forudse, at et saadant Udvalg af Kreaturer vilde komme tilstede paa den omhandlede Markedsplads, at det kunde tilfredsstille Øens Fornødenhed med Hensyn til Slagtekreaturer, men for saavidt det virkelig kunde bringes dertil, skønnede man vel, at det maatte kunne blive til Fordel for Øboerne ved at spare dem den i Efteraarets sludfulde Vejr ofte besværlige Rejse til Varde og Kreaturerens Trækken derfra ad den længere Vej (til Strandby). Desaaarsag enedes man om at gøre et Forsøg i den nævnte Retning og saaledes give sin Anbefaling til, at et Marked afholdes i Esbjerg 2 Dage før den i Almanaken angivne Markedsdag for Varde i Oktober Maaned. Skipper Niels Nielsen jr. fra Sønderho, der var tilstede paa derværende Forstanderskabs Vegne, tiltraadte denne Beslutning.

1852. 11. Februar. Fremlagdes et Andragende fra Skibsbygger Mechlenburg om, at han, dels i Betragtning af det betydelige Tab han iøvrigt havde lidt ved Stormfloden 9.—10. Januar d. A., dels i Betragtning af at det omkring hans ved Havnen beliggende Toft værende Dige, der tillige beskærmer for fleres Ejendomme, hvilket Dige var bortskyllet af Floden, maatte forundes Diget genopført ved offentligt Arbejde. Forstanderskabet mente dog ikke, at man kunde paalægge Kommunen et saadant Arbejde.

— 21. Marts. Skipper P. P. Brinch af Sønderho havde an-

draget om, at det maatte tillades ham at kaste Rende ved hans Skib, som har ligget i Vinterleje i Nordby Havn. Han støtter sit Andragende paa, at Skibet ligger saadant, at Nedsætning ved Skruer og Ruller ikke lader sig udføre . . . Han tilbyder at give et Vederlag til Kommunen for saadan Tilladelse.

Forstanderskabet, som ikke gerne vilde tage Bestemmelse i denne Sag, hvor adskilligt, baade for og imod, kunde fremføres, enedes om at tilkalde nogle Skippere. En Del af disse kom derefter tilstede, og de udtalte sig saa bestemt imod, at Tilladelse gaves, at Forstanderskabet som Følge deraf ikke kunde komme til andet Resultat end det samme.

— 28. Maj. Skrivelse fra Provst Tobiesen . . ., hvori tilkendegives Ønsket om at kunne tilstaa den ved Oddens Skole konstituerede Lærer Thomas Hansen fast Ansættelse ved Skolen af Hensyn til hans forehavende Giftermaal her i Sognet, idet han formener, saavel hans Duelighed som den Betragtning, at han da vilde kunne forventes i en længere Aarrække at forblive ved Skolen, maatte tjene til Anbefaling for bemeldte Thomas Hansens Andragende.

Man erkendte, at Th. Hansen saavel for Tiden er i Besiddelse af Duelighed til aet forestaa den ham betroede Post, som ogsaa han med megen Flid har arbejdet i sit Kald med god Fremgang for Børnene. Man kan derfor aldeles intet have imod, at han fremdeles forbliver i kortere eller længere Tid som konstitueret Lærer for 3die Klasse i Oddens Skole, men naar det pligtmæssige Hensyn tages til den Livlighed i Aanden og den Styrke i Sanserne, som en Klasse paa 80 Børn udfordrer, kan man ikke give sin Medvirkning til, at Manden, saa langt henrykket i Alder, erholder fast Ansættelse ved Skolen.

— 8. November. Paa Forslag af Møller Thyssen om Træplantning paa Kirkegaarden vedtoges, at saadant skulde forsøges med en rigelig Plantning af Poppeltræer.

1853. 1. Juli. Saltraffinadør Duysen ansøgte Forstanderskabet om Anbefaling paa en Ansøgning om Bevilling paa en Restauration. Ejeren af Færgegaarden, Gæstgiver Kolvig, som har givet Ansøgningen sin Anbefaling, ser sig ikke i Stand til at herbergere Badegæsterne eller i det hele at forskaffe dem nogen Adspredelse. Ejeren af Kroprivilegiet, Konsul Johnsen, som ligeledes medunderskrev Ansøgningen, har aldeles intet imod, at Bevilling meddeles Andrageren; finder sig dog foranlediget til

at andrage paa, at Privilegiet, hvad Vine og Spirituosa angaar, i Henhold til det paa hans Ejendom „Krogaarden“ monopoliserede Privilegium, indskrænkes til Skænkning i Huset. Idet Forstanderskabet deler denne Anskuelse med Ejeren af Krogaarden, undlader det ikke derhos paa det bedste at anbefale Ansøgningen.

— 18. Oktober. Da det bragtes under Forhandling, hvorvidt de høje Kornpriser og den begrundede Mangel paa Brødkorn i mange Familier burde foranledige særegne Forholdsregler fra Forstanderskabets Side, enedes man om at erkende, at et Indkøb for Sognets Regning, saaledes som i 1847, ingenlunde var tilraadeligt, da det altid paadrog et betydeligt Tab, hvortil man ikke paany turde og vilde give Anledning, derimod vedtog man, i Erkendelse af at noget burde gøres, at henvende sig til den private Godtgørelse ved at udsende en Subskriptionsplan og at opfordre til at tegne frivillige Bidrag, hvorefter man da, efter at have tilvejebragt et Laan, vilde søge indkøbt et Parti Rug, i hvis Udsalgspris da det indkomne Beløb vilde komme til Afdrag.

1854. Januar (Uden Dato). Ved Nyvalg var indtraadt 4 nye Medlemmer, der blev budt velkommen af Formanden, Pastor Biering:

Idet Formanden saaledes første Gang var samlet til fælles Arbejde med de nyvalgte Mænd, bød han dem velkommen til den Gerning, man med hinanden havde at udrette. Tillige bemærkede han, at i forrige Aars sidste Møde var Spørgsmaalet angaaende Formandsposten fremdraget og afgjort derhen, at han var genvalgt som saadan, men kunde dog ikke undlade at forny Spørgsmaalet og den alt da udtalte Ytring, om ikke nogen anden af de ærede Repræsentanter kunde overtage dette Arbejde, han nu i 12 Aar havde udført i Sogneforstanderskabet og Kommunen. Da det imidlertid viste sig, at der ikke fandtes nogen villig til at overtage Formandsposten, og Ønsket udtaltes, at den valgte Formand vilde vedblive, erklærede han sig dertil villig.

For Afbenyttelse af Tinghuslokalet til en af Marskandiser Godtfredsen her afholdt Avktion, som medtog 2 Dage og forarsagede adskillige Beskadigelser paa Kalken, Maling m. v., antoges, at han burde tilsvare Tinghuset 8 Rdl.

Samme Dag tilførtes Protokollen følgende Erklæring:

Foranlediget af Indenrigsministeriets Skrivelse af 7. Januar,

hvor meddeles, at Sogneforstanderskabet ikke har været kompetent til uden højere Approbation at optage det Laan, som var kontraheret til at indfri den af det her oprettede Havnevæsen stiftede Gæld, har undertegnede Medlemmer af Forstanderskabet, der var i Funktion som saadanne, da under 19. Nov. f. A. et Laan paa 350 Rdl. optages af Laanekassen i Varde til Indkøb af et Parti Rug til Udsalg blandt Trængende til nedsat Pris, fundet det hensigtsmæssigt for at undgaa al mulig Anke i saa Henseende herved at afgive den Erklæring, at vi overtager dette Laan som vor paahvilende private Forpligtelse, hvilket ogsaa staar i Samklang med det hele Foretagende, der, som et Goddædighedsværk, begyndte førend Loven af 27. November 1853 kom til Forhandling og Gyldighed, har en aldeles privat Karakter.

Biering. S. Johnsen. C. W. Kolvig. J. Lassen.

Den i foranstaaende Erklæring betegnede Obligation til Beløb 350 Rdl. er under 20. Maj 1854, som indfriet af nævnte Mænd, kvitteret af Bestyrelsen for Spare og Laanekassen i Varde.

— 21. April. Foranlediget ved Skrivelse fra Stedets Birkesdommer angaaende Bortskaffelsen af den Mængde Sand, den hyppige Blæst i Forbindelse med den langvarige Tørke havde sammenhobet ved Odden, udtalte man sig for Nødvendigheden af, at noget i saa Henseende blev foretaget:

Kørslen at udrede af Oddens Kasse, og Haandlangerarbejdet at udføre paa Omgang blandt Oddens Beboere.

— 15. September. Det vedtoges, at man skulde benytte Opfordringen gennem Amtet om at erholde Træer fra Snoghøj Planteskole til halv Pris for at udfylde Pladsen paa Kirkegaarden af de udgaaede, og tillige til at plante om det Stykke Jord, som agtedes indtaget til Begravelsespladser, ialt 50 Hvidel, 50 Rødel og 80 Pil.

Da Formanden androg paa Udnævnelse af en Klitfoged paa Anfordring af Såndflugtskommisær Vandborg paa Grund af, at Sognefoged Nørby havde frasagt sig Bestillingen, gjorde den Anskuelse sig gældende, at man skulde se at oppebie Peder Mathiesens Hjemkomst fra Søfarten for at forsøge at forene flere af de for Tiden ledige Bestillinger i Kommunen til denne Mandsperson, idet man forment ham vel tjenlig til at paatage sig disse.

Paa Andragende fra Skolelærerne om at faa de hidtil brugte Tabeller af den indbyrdes Undervisnings Apparat ombyttet med en formentlig langt hensigtsmæssigere „A. B. C.“ af Frølund med Afbildninger, fremlagde Formanden 1 Eksemplar af dem. Forstanderskabet gik gerne ind paa Lærernes Anskuelse, og Byttet blev saaledes vedtaget.

Skolelærer Nielsen ved „Byens“ Skole androg om, at Forstanderskabet vilde bevise ham den Velvilje, at Loen, som nu efter den forandrede Plan var uden Nytte for Læreren ved „Byens“ Skole, maatte omdannes til et lille Værelse ved, at der lagdes Loft over samme, anbragtes et Vindue og en lille Dør, formentlig bedst gennem Spisekammeret.

Vedtoges at imødekomme ham og at Forandringen maatte ske for Skolekassens Regning.

1855. 31. Januar. Andragende fra den største Del af Odens Beboere om en Forhøjelse i Kirkesanger Tingbergs Løn som Skolelærer til 200 Rdl. Stemmerne delte sig i denne Sag mellem en ubetinget Opfyldelse af Andragernes Begæring, støttet til det formentlige Kendskab til Mandens trykkende Forømueomstændigheder og hans af alle anerkendte Duelighed og Nidkærhed i sit Kald, i Forbindelse med det ved den „fulde Skolegang“ udover den almindelige Plan forøgede Arbejde og en Indrømmelse af de begærede 100 Rdl. foreløbig for 1855, idet tillige et Mindretal anslog dette Tilbud for 1855 til et noget mindre Beløb. Stemme flerheden faldt saaledes her til den Side, at et Tillæg af 100 Rdl. skulde gives Kirkesanger Tingberg for 1855.

— 1. Marts. Fremlagt et Andragende fra N. Lisberg, der gaar ud paa, at han maatte tilstedes Tillæg i det Gehalt, der er ham tilskaaret som Bælgetræder og for at udføre Kirkeklokkens Rengøring, nemlig i sin Tid 4 Rdl. Kurant for hver Bestilling. Det vedtoges at forhøje Lønningen til 8 Rdl. Rigmønt for hver af de 2 Pladser.

— 11. Maj. Andragende fra adskillige Beboere om Tilladelse til at slaa Helme i Klitterne til at raade Bod paa den tilstedeværende Fodermangel for Kreaturerne. Man antog sig aldeles uberegtiget til at give en saadan Tilladelse og indsaa, det tillige letteligen ved at en saadan Mængde Helme vilde blive afslaet, at Bjergene nødvendigt maatte lide derunder. Derfor havde man det Haab ved den i Vejret indtrufne Forandring med Regn og

Varme, at den derved fremskyndede Grøde vilde snart afhjælpe Fodertrangen.

— 15. November. Forstanderskabets Medlemmer var saaledes her forsamlet efter at være berøvet dets dygtige, retsindige og hæderværdige Medlem, Købmand og Konsul, Dannebrogsmænd S. Johnsen ved Døden. Og ved disse faa Ord være det til de kommende Arbejdere i Kommunens Anliggender og til den kommende Slægt vidnet om det Værd, der bør tillægges denne Mands Virksomhed til Sognets Gavn og Gode og den sjældne Tilfredsstillelse, med hvilken man altid samvirkede med denne Mand, hvis Minde vi ogsaa med inderlig vemodige Følelser ihukommer.

1856. 27. Januar. Det vedtoges, at Fattiglemmerne i Fremtiden skulde have Øl og Grød om Aftenen i Stedet for The.

1857. 12. Juli. Dette Møde var foranlediget ved en Skrivelse fra Skipper Hans Hansen Pedersen, Sønderho, hvori han opfordrer Nordby Sogn til at deltage i Indkøb af et Parti Rug i Rusland. Paa Grund af den langvarige Tørke, vi i Sommer har haft og derved Udsigt til en forringet Høst, var denne Tanke opstaaet. Forstanderskabet havde i den Anledning ved Trommeslag opfordret Sognets Beboere til at give Møde for at ytre sig om, hvorvidt de ønskede at deltage deri eller ej. Kun meget faa Beboere gav Møde, saa man forment, Trangen dertil ikke var meget stor, desuden har den velgørende Regn, vi i de sidste Dage har haft, betydelig forbedret Høstens Udsigter, saa den paatænkte Foranstaltning mulig kan være overflødig. Imidlertid foresloges det, at Skipper P. Ankersen skulde skrive til Altona for at erkyndige sig om Rugprisen dér, og vil man da, naar Svar herfra indløber, tage under Overvejelse, om man vil foretage nogen videre Foranstaltning i nævnte Retning.

— 13. September. Skipper Hans Jørgen Ende søgte om Tilladelse til at sætte sit Fartøj op i Hans Jensens Have, mens det bliver fortømret. — Da Forstanderskabet frygtede for, at det ved mulig indtrædende Storm kunde gøre betydelig Skade paa Værnet og de omkringliggende Huse, troede man ikke at burde give den ønskede Tilladelse.

Sogneraadet i Nordby antog i 1868 Birkefuldmægtig Aggerholm til Medhjælper og Sekretær mod en aarlig Løn af 240 Rdl., hvilket Amtet kritiserede og nægtede at approbere. Herpaa svarede Sogneraadet, at „da ligesaa lidt den valgte Formand som

nogen af Raadets Medlemmer er i Besiddelse af tilstrækkeligt Kendskab til de kommunale Love eller er i Stand til at besørge en Brevveksling og en skriftlig Behandling af de forskellige Sager, som forefalder i en saa stor Kommune, saaledes som saadant bør besørges, saa man sig nødt til at antage en Medhjælper . . . og andrager om, at der maa blive meddelt Samtykke til, at den omhandlede Udgift udredes af Kommunens Kasse, da Sogneraadet ikke uden Medhjælp er i Stand til at udføre Forretningerne." Amtet bevilgede derefter et Beløb paa 50 Rdl. aarlig til en Medhjælper, og mere maatte der ikke ydes en saadan, men ingen vilde for dette Beløb paatage sig Bestillingen. Senere gaves der Samtykke til, at Lærer Holger Poulsen overtog denne for et aarligt Beløb af 90 Rdl.

II.

Sønderho.

Sønderho Forstanderskabs Protokol er ikke ført saa detaljeret som Nordbys. Forhandlingerne i Møderne er sket paa en saare enkel Maade og Indførelsen i Protokollen ligesaa. Protokollen er samtidig benyttet som Kopibog, men er i sin Helhed et udmærket Aktstykke til Belysning af de kommunale og andre Forhold i Sognet. Om selve Valghandlingen, hvorved Forstanderskabet bliver valgt, findes intet Protokollat. Det første Møde er afholdt 22. December 1841, og da indføres, at de valgte er:

*Møller Laurids Frederiksen,
Skibsfører Peder Sonnichsen,
Krøjer Laurids Christensen,
Skibsfører Jes N. Jessen,
samt til Formand
Sognepræst P. J. Kliene.*

Her følger saa nogle Uddrag af Forhandlingsprotokollen:

1842. 16. Marts besluttedes at anmode Sognefogden om ved Trommeslag at tilkendegive Beboerne, at den ulovlige Bortførelse af Helme fra Klitterne, hvilket er farligt for Landet, vil for Fremtiden blive anset med anordningsmæssig Mulkt.

Da Forstanderskabet formodede Misligheder ved den her holdende Brandvagt, troede man det tillige at være hensigtsmæssigt, at Vagtbogen, hvori disse Vægttere antegnes, regelmæssig hver Lørdag forevist et af Medlemmerne, hvilket man besluttede at tilkendegive Sognefogden.

— 8. Maj. Til Kirkegaardens Fredning anmodede Kirkeværgen om at lade Laagerne give en saadan Indretning, at de kunde lukke sig ved deres egen Kraft, for at løsgaaende Kreaturer og Faar derved kunde holdes ude, ligesom ogsaa at rydde Kirkegaarden for Sten.

— 29. Maj. Kirkeværgen havde paany bragt Kirkelaagerens Istandsættelse i Erindring, samt anmodede han om at lade Tagrenden tjære.

— 27. November. Fremlagdes det originale Regnskab over Indtægter og Udgifter til Bolværket ved Havnen, dateret 20. Februar 1841, og underskrevet af Bestyrelsen derfor: Skibsførerne *J. J. Sonnichsen, J. N. Warrer* og *P. Sonnichsen* og ledsaget af følgende Skrivelse:

„Sidste Aar fik vi her i Sognet som bekendt 500 Rdl. ved godvillige indkomne Bidrag til Hjælp for at beskytte Sognet mod Havets Indbrud. Dette Beløb blev, som allerede kan skønnes, med Nytte anvendt til Bolværker.

Grundvolden er nu rigtig nok sat, men for at kunne beskytte Byen og forbedre Sejlrenden, saa at Fartøjerne kunne faa en sikker Vinterplads, vil vist enhver indrømme, at der bør gøres endnu mere og dette før jo hellere.

Flere af Sognets Beboere har derfor ytret sig, om det ikke var rigtigst at tale med Stiftamtmand, Grev Sponneck, som vi kunne takke for den sidste Hjælp, naar han nu kommer over til Sessionen, om Sognet ikke kan faa et rentefrit Laan paa ca. 1000 Rdl. af Hans Maj. Kongen mod at tilbagebetale Summen i Løbet af 10 Aar, da Sognet sidste Aar var paalignet en Udgift til Brohovederne og i Aar en endnu større til Tinghuset. For denne Sum kunde en lignende Ladning Pæle købes og nedrammes, som dem vi fik sidste Aar. Herved vilde Sognet efter al Sandsynlighed være befriet for den nu truende Fare af Havets Indbrud.“

(Stiftamtmanden stillede sig velvillig over for Forslaget og lovede at ansøge Staten om den ønskede Hjælp og henstillede til Forstanderskabet, at der valgtes en Bestyrelse med Myndighed til at repræsentere Kommunen i dette Anliggende og have Opsyn med Arbejdets Opførelse m. v. Denne blev valgt ved et Møde den 8. Marts og kom til at bestaa af Skibsfører *P. Sonnichsen, Jes N. Sonnichsen, Møller L. Frederiksen, Kroejer L. Christensen* og Skibsbygmester *N. Sonnichsen*, og under 9. No-

vember s. A. bevilgede Rentekammeret Sognet det ønskede Laan rentefrit og mod Afbetaling i 10 Aar).

1843. 11. September. Forstanderskabet var forsamlet for at bestemme, om Jes J. Anthonisens Søn Niels og Drengen Jes Madsen kunde fritages af Skolen til Kreaturerne bliver indbundne, da de ved sammes Vogtning kunde fortjene en lille Sum.

Paa Grund af de forannævntes Kaar og Begæringens Nødvendighed fandtes intet at indvende mod deres Ønskers Opfyldelse.

„Hjørnet“ trænger haardt til Bepantning, og vedtog derfor Forstanderskabet, at dermed skal begyndes, saasnart Vejrliget dertil er passende for at faa Helmene tilkørt, som Vognmændene efter Omgang er villige til at besørge, imod at de fritages for at oprykke og plante Helmene.

Tillige fremførtes, at Sognefogden bør paaminde den Mand, som er antaget til at vogte Ungkreaturerne i Marken, uden Ophold maa være tilstede ved Pasning af samme eller skaffe en anden Mand i sit Sted, da Kreaturerne allerede nu løber omkring uden Opsyn, og hvad Skade heraf opstaar følgerig maa falde paa Vogteren eller Sognefogden.

1845. 16. April. Opfordrede af Birkedommeren til at ytre os om Beskaffenheden og Afbenyttelsen af Fallenten Thomas Meinertz (Christensens) Privilegium paa Krohold og Høkeri, og hvorvidt mere end én Kro her i Sognet maatte anses for ønskelig, skulle vi ikke undlade at give følgende Erklæring:

Saavidt vi ved, blev det omtalte Privilegium erhvervet under Omstændigheder, der nu aldeles ikke finder Sted, da Fremmede nu baade kan erholde anstændigt Herberge og Beværtning, og Beboerne forsynes med de fornødne Varer fra den privilegerede Kro og Købmand, ligesom vi formener, at Meinertz' Privilegium kun er personligt og ikke til det af ham ejende Hus (nu Kunstmaler Forsbergs Hus). Det er vitterligt, at det ikke siden 1843 er afbenyttet, uden at der er følt noget Savn i saa Henseende. Hvad det angaar, om endnu en Kro i vort lille Sogn maatte anses for ønskelig, da er der vistnok herom kun én Stemme, nemlig den, at den vilde være til Skade for Sædeligheden og forstyrre den Orden og gode Tone, ved hvilken vi hidtil har glædet os, og besværliggøre det Opsyn, der her i Sognet indtil nu saa at sige har været overflødig.

1846. 8. Marts. En Skrivelse forelagdes fra Sønderho Læseforening, hvorved Forstanderskabet underrettedes om, at Læseselskabets Medlemmer havde taget den Beslutning at overdrage Sognet det bestaaende, siden 1. December 1838 samlede Bibliotek som Ejendom under følgende Betingelser: a) at Forstanderskabet bestyrer, og at et af dets Medlemmer gratis holder Biblioteket i Orden og anvender de ved Udlaan indvundne Penge til dets Bedste. b) at det opløste Selskabs Medlemmer samt disses Enker har Adgang til gratis Læsning af de Bøger, hvortil de har kontribueret, c) at Forstanderskabet herom afholder et Møde, hvori det fornødne tilføres Protokollen. — Gaven, som for Tiden bestaar af 103 Bøger, modtoges med Taknemmelighed. Formanden for Læseforeningen underrettes skriftlig herom.

— 11. November. Ifølge Begæring af Nordby Forstanderskab var om Eftermiddagen begge Forstanderskaber samlede paa Stranden for at komme til en Bestemmelse om det længe omtvistede Grænseskel for hvert Sogns Forstrandsret. Man enedes omsider om at fastsætte Grænsen fra den staaende Pæl: Retningen Vest-nordvest, halvvest og nedrammede, for at betegne Retningen, en anden Pæl vesten for hin første. Nævnte Bestemmelse skal foreløbig gælde for 5 Aar, undertegnes af begge Forstanderskaber og til yderligere Bestyrkelse stadfæstes ved højere Avtoriteters Approbation.*)

1847. 7. April. Til Kirkens Maling besluttedes at forskrive 125 Pund Blyhvidt, 20 Pd. brun Maling til Sæderne og 10 Kander kogt Linolie. 5 Vinduer tilbød Købmand L. Christensen at levere for 16½ Rdl.

— 29. Avgust. Et Andragende fra Kirkesanger og Skolelærer Tingberg om Udbetaling for dette Aar af de 40 Rdl., som endnu efter Ford. af 22. Maj 1839 er ham i Lønning afdraget for Offer og Akcidentser fremlagdes.

Forstanderskabet erklærede herpaa saaledes:

I Erkendelse af det fuldgyldige i den anførte Grund, at det indeværende Aars Dyretid paa alle Nødvendighedsartikler i høj Grad maa ramme Ansøgeren, der aldeles intet oppebærer in natura, ligesom i Erkendelse af den Flid og Nidkærhed, hvormed han varetager sin vigtige og ansvarsfulde Gerning, unnlader Forstanderskabet ikke at anbefale, at der for indeværende Aar tilstaas Hr. Tingberg en Gratifikation af 40 Rdl.

*) Se Vedtægten af 15. Marts 1742 under Artiklen om Øens Køb.

1848. 11. April. En Skrivelse fra Sognefoged P. Sonnichsen af 26. April fremlagdes:

„Som Forstanderskabet bekendt er undertegnede af Øvrigheden bleven opfordret til i denne saa faretruende Tid at anstille Vagt for Sognet som en Betryggelse mod fjendlig Landgang, i hvilken Anledning Beboerne har afholdt en Samling i Skolehuset og dér vedtaget, at enhver efter rigtig Omgang, med Undtagelse af uformuende, skulde udføre bemeldte Vagt. Da den Omstændighed er indtruffen, at Toldfuldmægtig Feerup, skønt Husejer og Ejer af Jord hersteds, efter Tilsigelse af Budfogden, har nægtet at udføre Vagttjeneste i Forening med Chr. Clausen fra i Morges Kl. 4 til 8, der saaledes fra Feerups Side blev ubesat, finder jeg mig foranlediget til at anmelde dette for Sogneforstanderskabet med Begæring om, at en saadan selvtagen Rettighed maa blive indstillet til Øvrighedens Afgørelse. At Feerup undskylder sig med, at hans Embedsførelse ikke tillader det, er i mine Tanker en ugrundet Paastand, da den største Del af Sognet maa leje dertil, som en Følge af at Mændene er fraværende i Søfarten, og der iblandt de tilbageværende Koner er mange, som ikke har den Evne at kunne leje en Mand til Vagt i deres Sted.“

Fremlagdes en Skrivelse fra Amtet om at Sognet skulde stille en armeret Rytter til Krigstjeneste.

Forstanderskabet blev enigt om, at forinden noget afgørende foretages, burde der indgaas med en ærbødig Forespørgsel til Amtet, om det gunstigst kunde tillades Sognet enten at indsende et Ækvivalent i Penge i Stedet for en armeret Rytter eller at sende 2 Heste i Stedet for 1 Hest og 1 Karl, da ingen af dette Sogns Beboere, selv om hele det unge Mandskab, der nu er udskreven til Orlogstjenesten, havde været hjemme, kunde, af fuldkommen Mangel paa Øvelse i at ride, paatage sig at tjene som Rytter.

1849. 9. Avgust. Paa en Skrivelse fra Birkedommeren angaaende Industriens Tilstand i Sønderho vedtoges at svare: At ved Udgangen af Aaret 1848 fandtes her 1 Mølle, hvorved er beskæftiget 3 Personer, 1 Skibsbyggeri, hvorved er beskæftiget 20 Arbejdere, i benævnte Aar blev 3 Galeaser bygget, desuden er her i Sognet et lidet Kalkbrænderi, hvorved kun 1 Mand er beskæftiget. Kalken brændes af Muslingeskaller, som opsamles

paa Stranden. 1 Reberbane, hvorved ogsaa kun 1 Mand er beskæftiget.

— 14. September. Resten af de indsamlede Penge til de fangne Krigere her fra Sognet vedtoges det at fordele saaledes: Til Jes N. Kromann 2 Rdl. 3 Mk., Anth. N. Kromann 7 Rdl., Niels Andersen 2 Rdl. 3 Mk., Chr. Clausen Callesen 4 Rdl. 3 Mk., Jens Nielsen Pedersen 3 Rdl. 5 Mk., Peder Poulsen Jensen 4 Rdl. 3 Mk., Mikkell J. Brinch 5 Rdl., Niels Hansen Ibsen 2 Rdl. 3 Mk.

1851. 10. Maj. Paa Andragende af Skipper Niels Nielsen jr., at en Pumpe maatte anbringes ved Skolen, eftersom han saare forulempedes ved, at Skolebørnene søgte hans Hus for at stille deres Tørst, befandttes saadant billigt og hensigtsmæssigt i det hele. Da Tømmermand Niels Chr. Hansen har gjort Tilbud om at sætte en saadan Trykpumpe, saa at han besørgede alle Materialer af Sten, Træ m. m., Spand iberegnet, for egen Regning og i det hele sætte den i komplet Stand til Brug for den Sum 7 Rdl. Kur., blev Akkord med ham saaledes afsluttet.

— 12. Oktober. Niels H. Fischer blev antaget til at passe de to gamle Fattiglemmer Karen og Margrethe Sørensdatte, hvoraf den ene er stadig sengeliggende og den anden ogsaa kraftsløs, imod derfor at erholde fra Oktober indtil Udgangen af Marts 1 Td. Rug, $\frac{1}{2}$ Td. Byg og 2 Rdl. Kurant.

1853. 16. April. En Skomagermester Tarp, Ribe, henvendte sig til Forstanderskabet for at erfare dets Mening og erholde dets Samtykke til at nedsætte sig her i Sognet som Skomager. Da Sognet kun har én Skomager, der langtfra er tilstrækkelig til at besørge alt herværende Arbejde for Beboerne, saa erkendte samtlige Medlemmer, at et stort Savn vilde afhjælpes derved, at en dygtig Skomager nedsætter sig her, og de antog derfor bekvillig bemeldte Skomagers Tilbud i saa Henseende.

— 12. Juni. Da man manglede de fornødne Penge i Sognekassen til at udføre det med Jordemoderboligen bestemte Arbejde, hvortil antages at ville medgaa 40 Rdl., saa lovede Skipper Søren Mikkelsen at laane Sognekassen 50 Rdl. mod 4 pCt. Rente.

Kirsten Krøger, der nyder Understøttelse af Sognet, andrager om, at der maatte, ligesom de andre fattigunderstøttede, tilstaas ogsaa hende noget Smør, hvilket Forstanderskabet ogsaa tilstod hende, for det første indtil Efteraaret, da man siden men

te at kunne bevæge den paagældendes Sønner, der begge var Skippere, til at yde hende denne Hjælp.

— 24. November. Forsamlet angaaende en af Færgeriejer Kolvig for Amtet foreslaaet Forhøjelse af den gamle Færgetakst. Forstanderskabets Erklæring lød paa, at man intet havde derimod, dog kun under Betingelse af, at nogle Forbedringer foretoges ved Færgeriet Nordby—Strandby, nemlig at en Dæksbaad anskaffedes, samt at de Rejsende befordredes til og fra Baaden, da ingen Landgang fandtes.

1854. 6. Juli. Den hos Smed Niels Ager arbejdende tyske Smedesvend havde andraget Forstanderskabet om at meddele ham Tilladelse til, eller anbefale hans Ansøgning om, at ned sætte sig her som Nagelsmed, men saasom der allerede i Forvejen er 3 Smede her, hvoraf nogle selv forfærdiger Nagler, fandtes ingen Anledning til at anbefale hans Andragende.

1855. 22. September. Forstanderskabet antog Vævepige Karen Carstendsdatters Andragende om et Laan af Fattiggassen til at betale hendes Apotekerregning, hvilken Gæld, 7 Rdl., var paakommen hende i hendes Sygdom, imod hendes Stueur som Pant for Summen.

1869. 4. Juni. Ifølge Amtets Skrivelse er Sogneraadet blevet underrettet om, at Birkedommeren i Forening med Distriktslægen og Sogneraadet skulde tage under Overvejelse, hvad der i Anledning af en ny Kirkegaards Anlæg kunde være at foretage. De nævnte Herrer var i den Anledning forsamlet i Sønderho 11. Juni og indførtes da følgende derom i Protokollen:

Sogneraadet havde med Iver taget sig af Sagen og faaet Anvisning paa 2 Pladser til en Kirkegaard: En lige Øst for Sønderho Mølle og en ca. 300 Al. Nord for Møllen, deraf kunde dog kun den sidste blive taget i Betragtning, da kun fra denne tilstrækkelig Vandafledning kunde finde Sted. Paa nævnte Sted var gravet en Grav, men i henved 7 Kvarters Dybde viste der sig Vand i Mængde. For mit Vedkommende er jeg overbevist om, at der intet andet Sted kan findes en ny passende Begravelsesplads end paa disse 2 Steder.

Ved i nogen Tid at have forespurgt mig om de nykastede Grave paa den gamle Kirkegaard, har jeg erfaret, at ved de sidste Begravelser paa denne, er Gravene kastet til ca. 2 Alens Dybde, uden at Vand er naaet, trods det fugtige Foraar, selv paa de Steder af Kirkegaarden, som ligger lavest. Der er derhos

paa den gamle Kirkegaard Steder af en ikke ringe Udstrækning, som kan opfyldes og da dækkes med Græstørv for ikke at forulempe de andre Gravsteder. Disse Strækninger af Kirkegaarden vil være tilstrækkelige for flere Aar. Ved at tale med kyndige Folk derom er jeg derhos kommen til Erkendelse af, at en nyttig Dræning kan iværksættes. Der er tilstrækkeligt Fald for Vandets Afledning. En saadan kan med adskillige Ledninger i Kirkegaardens Gange føres derfra i nordlig Retning, indtil den med et meget gunstigt Fald kan føres norden for Gaardmand Jacob Christensens Gaard, saaledes at alt Vandet fra Kirkegaarden føres Nord om Byen og derved selvfølgelig ikke kan bidrage til Drikkevandets Infektion.

Ifølge denne Erklæring, der er gjort ved de foreliggende Undersøgelser og efter den Kendsgerning, som alle paalidelige Folk her paa Øen bekræfter: at jo nærmere man kommer til Klitterne, desto højere ligger Vandet i Jorden, i Betragtning af at Vandledning kan etableres fra den gamle Kirkegaard, saa at Gravene kunne faa en nogenlunde normeret Dybde, indtil yderligere Undersøgelse kan finde Sted, f. Eks. i Løbet af 2 à 3 Aar, i Betragtning endelig af at Meningen blandt den herværende Befolkning afgjort er for Bibeholdelsen af den gamle Kirkegaard, tillader jeg mig som min Mening at foreslaa Bibeholdelse af den og Dræning under kyndig Vejledning, Opfyldning af en større Flade i Sommer og Træplantning omkring Kirkegaarden i Efteraaret.

Petræus, Distriktslæge.

Birkedommer Kruise tiltraadte i et og alt Distriktslægens Skøn.

(En Del mere omfattende Protokollater om Sprøjtevæsenet, Træplantning, Havnens Historie, Engindvinding, Foranstaltninger under Krigstilstandene i 1848—50 og 1864, Sandflugtens Dæmpning m. v. fra begge Sognekommuner bliver mere indgaaende behandlet senere og vil findes i Artiklerne om de anførte Emner.)

d. En Omtale af Sønderho Kommunes økonomiske Tilstand i 1861.

Den nuværende Kirke i Sønderho er opført i Aaret 1782 paa samme Plads, hvor den gamle stod. Den gør Indtryk af at være opført solidt baade med Hensyn til Mur som Tømmerværket.

Tagkonstruktionen var imidlertid ikke heldig valgt, idet den bestod af 2 Dele (med fire Gavle). I Midten af disse var først anbragt en Trærende til Bortførelse af Regnvandet, men da den snart raadnede, blev den erstattet med en af Bly, der dog ved voldsomme Regnskyl og om Vinteren med Sne aldrig kunde tage Vandet fra de to Tagsider, hvorved Træværket efterhaanden raadnede. Tagbelægningen bestod af Tagsten, der tidt i Stormvejr løsnede sig og fløj af.

I 1861 er disse Mangler saa store, at en Hovedreparation er nødvendig til Afhjælpning heraf, og Sogneforstanderskabet korresponderer i den Anledning med Kultusministeriet for om muligt at faa nogen Hjælp til de paakrævede Udgifter. Ministeriet sender Forstanderskabets Andragende til Birkedommerens Erklæring, der afgives 17. August og lyder saaledes:

„Sønderho Kommunes mindre gode Formuesforfatning i de senere Aar er velkendt og maa tilskrives de af Sogneforstanderskabet i dets Andragende til Kultusministeren anførte Omstændigheder, til hvilke kan føjes, at Skibsbyggeriet i Aar næsten ligger stille, og ingen større Fartøjer er under Bygning paa Grund af de ringe Fragter, og Fiskeriet har længe været middelmaadigt, men er i Aar næsten aldeles mislykket.

Skibsbyggeri, Søfart og Fiskeri er Sognets Hovednæringsveje, og ved deres Forfald svækkes i alle Retninger Beboernes Evne til at subsistere og til at udrede Skatter og Kommuneafgifter. Sognets Jordbrug og Agerdyrkning kan heller ikke opdyrkes, saalænge der ikke holdes Hegn og Fred. Kommunen forrenter ogsaa en betydelig Gæld, som den 31. December f. A. udgjorde 3100 Rdl., og Kommunens Kasse har en Underbalance af ikke mindre end 50 Rdl.

Selve Kirkens Indtægter udgør i det hele næppe 50 Rdl. aarlig.

Efter min Mening kan Kirkens betydelige Reparation medføre en Udgift af 3162 Rigsdaler. —

Det er iøvrigt mærkeligt, at Sogneforstanderskabet i forrige Aars Kapitalstatus, hvori Kommunens faste Ejendomme er opført som død Kapital med en samlet Værdi af 6100 Rdl., har undladt at anføre den Sognet som privat Ejendom tilhørende Forstrandsret, der efter min Mening repræsenterer en Kapitalværdi af 4000 Rdl., og hvoraf haves en aarlig Indtægt af 125 Rdl. Kommunen vil nu næppe sælge Forstrandsretten og an-

vende Summen til Kirkens Reparation, men Forstrandsretten vil dog altid kunne afgive et antageligt Pant til Sikkerhed for det Laan, som Statskassen muligvis kommer til at bevilge Kommunen.

Det bør ogsaa bemærkes, at Sognet ejer nogle Fællesjorder, af hvilke Afgrøden hvert Aar bortlejes ved offentlig Avktion til Indtægt for Kommunen. Ved den i Aar afholdte Avktion udgjorde Lejebeløbet 123 Rdl. Disse Fællesjorder findes heller ikke anført i Kommunens Kapitalstatus.“

e. Sogneforstanderskabsformænd.
I. Nordby.

Sognepræst
Carl Peter Biering
1842—55
Født 1812, forflyttet til
Glenstrup 1858

Sognepræst
C. H. G. A. Kuhlmann
1867—68
Død 10. April 1904 i Borbjerg,
86 Aar. 1898 R. af D.

Møllejer
Hans P. Thyssen*)
1856—58
Død 21. Juni 1891, 68 Aar

Birkefuldmægtig **Werner Jasper Andreas Lybecker.**
1859—66. Død 22. Nov. 1866. 58 Aar.

•

*) Slægt, se: *Slægtbog over Afkommet af Borgmester Christjern Nielsen*, 2. Hæfte, 1882, S. 41, og *Slægten Pontoppidan*, S. 40—41.

Sogneraadsformænd.

Gaardejer
Søren L. Nørby
 1868—70
 Død 30. Maj 1905. 76 Aar

Overlærer
N. A. Lauridsen
 1877—88
 Død 11. Februar 1901
 69 Aar. R. af D.

Skibsfører
S. Brinck Hansen
 1871
 Død 12. Marts 1900. 80 Aar

Toldforvalter *P. M. Launy.*

1872—76. Blev senere Toldforvalter i Kjøge; han døde i Kjøbenhavn 1898,
 80 Aar gl. Var R. af D.

Skibsbygmester
S. Abrahamsen
 1889—97
 Død 26. Dec. 1916. 67 Aar
 R. af D.

Købmand
Niels J. Andersen
 1898—1900
 Død 14. April 1910. 57 Aar
 F. M. i G.

Da Skibsbygmester *S. Abrahamsen* gik af som Formand for Nordby Sogneraad overrakte Beboerne ham et smukt Guldur, en sølvbeslaaet Messkumspibe og et Sæt Skrivetøj af Sølv. Sidstnævnte Genstand havde følgende Insription: „*Fra Beboerne i Nordby med Tak for Arbejde i Sogneraadet 1886—97. Med Gaven fulgte en særdeles smukt kaligraferet Adresse med Bidragydernes Navne. Pastor Holch, der paa Beboernes Vegne overrakte ham Gaven, holdt en smuk og velformet Tale for ham.*

Abrahamsen døde i Esbjerg, hvortil han flyttede sin Virksomhed.

Sagfører
Chr. Christensen

1901—06

Død 12. Juli 1912. 54 Aar

Overlærer
Holger Poulsen

1907—08

Død 1918. 76 Aar. R. af D.

Læge
N. H. Anthonisen

1909

Født 5. Okt. 1866 i Sønderho

Birkefuldmægtig
J. A. Jørgensen

1. April 1909—31. Marts 1913

Siden Byfogedsekretær
i Nekse

Skibsfører
Anker P. Clausen

1. April 1913—17. Juni 1913

Død 27. Maj 1928. 72 Aar

Gaardejer
P. N. Pedersen

1913—30. Oktober 1916

1. April 1917—21

1922—27. 1929—30

Født 25. Aug. 1874

Bagermester
Andreas Hansen

1. Nov. 1916—31. Marts 1917

Født i Kolding 1869

Død 23. Jan. 1928

Møllejer
Ditlev B. Thyssen*)

1921—22

Død 25 Dec. 1930, 74 Aar

Gaardejer
N. M. Kallesen

1927—29. 1930—

Født 6. Dec. 1875

*) Slægt, se: *Slægtebog over Afkommet af Borgmester Christjern Nielsen*, 2. Hæfte, 1882, S. 41, og *Slægten Pontoppidan*, S. 40—41.

Sogneforstanderskabsformænd.

II. Sønderho.

Sognepræst *P. J. Kliene*. 22. Dec. 1841—1. Maj 1847. Død 1848 i Sønderho. 39 Aar. (Under hans Sygdom ledede Pastor *Biering* fra Nordby Forstanderskabets Forhandlinger og efter hans Død til 10. Juli 1848 Pastor vikar *C. C. W. Møller*).

Sognepræst *N. N. Lund*. 11. Juli 1848—1856. Død i Sønderho 22. Dec. 1856. 47 Aar.

Skibsfører
Søren P. Brinch
1. Jan. 1856—24. Marts 1858
Død 21. Feb. 1890. 72 Aar

Skibsfører, Sognefoged
Peder Sonnichsen
1858—63
Død 8. Marts 1870, 69 Aar
Dbmd.

Snedkermester
Hans Hansen
1863—65
Født 1816 i Brøndum
Død 26. Sept. 1891

Gaardejer *Jacob Christensen*. 1865—66. Død 17. Okt. 1885.

Skibsfører *Hans Nissen*. 1869. Død 30. Maj 1897. 85 Aar.

Gaardejer
Søren Larsen
1867—68
Død 10. Juli 1887. 78 Aar

Skibsfører
Hans C. Berg
1869—70
Død 30. Dec. 1881. 66 Aar

Sogneraadsformænd.

Sognepræst
J. L. S. Hilde
1871—72
Død i Sønderho 22. Aug.
1879

Skibsfører
Navigationsskoleforstander
Jes H. Schmidt
1870—72
Død 3. Marts 1901. 79 Aar

Købmand
P. Sonnichsen
1873—76
Død 5. Febr. 1925. 85 Aar
Dbmd.

Skibsfører
P. P. Brinch
1876—78
Død i Esbjerg 21. April
1899. 82 Aar

Skibsfører
Jes N. Jensen
1879—83
Død 16. Nov. 1904. 82 Aar

Skibsfører
Jens H. Lydom
1883—85
Død 27. Nov. 1915. 84 Aar
Dbmd.

Skibsfører
Niels H. Brinch
1889—94
Død 22. Okt. 1915. 83 Aar

Skibsfører
Niels Jp. Outzen
1895—97
Død 20. Jan. 1916. 67 Aar

Købmand
Broder P. Christensen
1885—88
Død 28. April 1898. 67 Aar

Agent
P. Klemmensen Pedersen
1898—1901
Født 8. Okt. 1852

Skibsfører
N. H. Fischer
1902—03
Død 2. Nov. 1910. 63 Aar

Købmand
M. H. Kromann
1904—05
Født 27. Nov. 1871,
nu i Amerika

Købmand
Joh. Fr. Lorenzen
1913—16
Født i Graasten
Død 10. Sept. 1930. 76 Aar

Skibsfører
A. M. Knudsen
1906—12
Død 8. Feb. 1931. 82 Aar

Dampskibsfører
N. Jerne Outzen
1917—32
Født 7. Feb. 1876

Gaardejer
Marius Nielsen
1. April 1932—
Født i Nordby 22. Okt. 1882

f. Nogle Skatteklager.

„Bedre er det at give end at tage“ er mine og min Mands Tanker, derfor har vi gerne betalt, hvad Udgifter der er os paa lagt til Kommunen, endskønt vi stedse har været for højt ansatte imod vore Ligemænd. Da jeg nu har hørt, at I har lagt os paa, saa maa det vel have sin Grund deri, at I slet ikke kender vore Forhold, hvorfor jeg nøje vil opgive samme.

Min Mand laa sidste Vinter med sit Skib under Fortømring, som kostede 6.800 Rdl., hvoraf hans Udlæg, ifølge hans i Skibet ejende Part, blev det halve, som paa lidt nær maatte tages paa Kredit, saa gik han til Søs fra Hamborg med en Underbalance paa Skibet af 2,500 Rdl. Skibets hele Rufortjeneste er siden den Tid 210 £. Vi ejer et 4 Fags simpelt jordløst Hus, hvori vi opdrager 5 smaa Børn. Saa har min Mand et Par stakkels gamle og fattige Forældre, som jeg tør sige ugentlig bringer deres Nød og Trang til vores Hjem for at blive hjulpen, hvad jeg gør gerne af vor lille Fortjeneste, men som ikke godt kan slaa til, hvorfor jeg beder Sogneraadet om lidt Hjælp til dem; desuden maa vi ogsaa yde Hjælp til min gamle Moder, men sæt alle de ældre Skippere i Lighed med os. Venskabeligst

Chr. Jensens Kone.

Sønderho, den 4. Januar 1870.

Af den fremlagte Liste har jeg erfaret, at jeg er ansat til 24 Rdl. i Kommuneafgifter, hvilket jeg anser er for meget i Forhold til andre Mænd, f. Eks. Skipper Niels Nielsen jr., som paa det nærmeste er ansat som mig, uagtet det maa formenes, at hans Indtægter er betydelig større end mine. Han lever af sine Rentepenge, Skibsparter og Jordejendomme til 3 Køer, hvad jeg ikke har, men maa købe, hvad dette indbringer, som Mælk, Smør og Korn, en Udgift, som er ikke saa ubetydelig for mig, og dertil kommer en Prioritetsgæld paa mit Hus paa 1000 Rdl., som nævnte Mand ikke har paa sin Ejendom, men derimod har Penge staaende i adskillige Huse her i Byen.

Kunde jeg beregne min aarlige Indtægt, skulde jeg gerne oplyse Sogneraadet derom, men det er med min bedste Vilje ikke muligt, thi hvad jeg tjener og mere til, sætter jeg i mine Bøger, saa jeg staar i mange Tusinde Rigsdalers Gæld til mine Handelskreditorer, som jeg maa dække med Laan, naar Kreditten er udløben.

Forrige Aar har jeg kostet 1000 Rdl. paa mit Hus, som ikke synes at komme i Betragtning for mig. Bygger en Skipper derimod Skib eller fortømrer samme, tages dette i Betragtning for ham; hvad Skibet er for ham, er Huset for mig. Da det synes, at De har ment, at min unge Forretning var meget indbringende, saa synes jeg ogsaa, De skulde have taget Hensyn til Købmand L. Christensens Enkes Handel, som er grundlagt for over 40 Aar siden, og dog skal hun ikke give mere end 29 Rdl.

Hun har flere Forretninger end mig, saasom Gæstgiveri, Postekspedition og Avlsbedrift, der giver mere sikre Indtægter, end hvad en Handel som min giver, der ogsaa giver store Tab aarligt.

Jeg haaber, at Sogneraadet vil finde min Klage vel begrundet, og for højt ansat i Forhold til de anførte Personer. Min Næringsvej er alene Handel. Jeg har et Par Skibsparter, der sidste Aar har givet mig 37 Rdl. eller kun Renterne af Beløbet.

Sønderho, den 13. Januar 1870.

S. M. Kromann,
Detailhandler.

I Anledning af, at jeg formener at være sat for højt i Kommuneskat i Forhold til nedennævnte Skippere, tillader jeg mig at bede det ærede Sogneraad overveje dette, saasom min Mand kun er Sætteskipper med begrænsede Indkomster, da han kun faar 3 pCt. af Rufortjenesten og samme maa han dele med sin Søster. Han har ingen Gratifikation, da samme tilfalder Rederiet. Jeg ser, vi er ansat for 12 Rdl. og P. M. Brinch, der er Sætteskipper paa Thomas Meinertz Skib, som han har ført i 2 Aar, kun er anført for 5 Rdl., og Jens M. Knudsen, som har været Skipper i længere Tid, staar kun ansat for 10 Rdl., Niels Calle Jessen, som har ført Skib i flere Aar og ejer flere Skibsparter, og hvis Fortjeneste i Aar vist er blandt de bedste, staar kun ansat for 10 Rdl. Jeg beder nu det ærede Sogneraad overveje, om min Klage ikke er tilstrækkelig begrundet.

Sønderho, den 4. Januar 1873.

Anne Harreby.

Nordby Forstanderskabs Svar paa Skipper Mortensen Klage over formentlig for høj Ansættelse til Kommuneskat for 1855:

„I Anledning af Deres Skrivelse, hvori De beklager Dem

over en formentlig for høj Ansættelse ved dette Aars Ligning, skal Forstanderskabet gensvare, at Ligningen for Dem, som for enhver af Sognets Beboeres Vedkommende er foretagen efter nøjagtig og moden Overvejelse og med det tilbørlige Hensyn til enhvers Kaar i Almindelighed. Hvis De med uhildet Blik har gennemset Ligningslisten, vil De ogsaa finde, at de af Deres Medborgere, der maa anses at staa i Klasse med Dem, er paalignet omtrent lige saa højt, dels højere, end Dem. Deres Brev kan derfor ikke foranledige Forstanderskabet til at gøre nogen Forandring i, hvad det har besluttet. Hvad De forstaaer ved at være „dømt“, men ikke „lignet“ efter de almindelige Regler, kan Forstanderskabet ikke ret forstaa, men for saavidt dermed er tilsigtet nogen Fornærmelse eller Antydning til mindre rene Motiver hos Forstanderskabet, da maa det allerede paa dette Tidspunkt af Sagen afvise enhver saadan Antydning med den Foragt, som den fortjener, idet man iøvrigt maa forbeholde sig sin Ret at henvise Sagen til Aamtsraadets Afgørelse, hvis De ikke er tilfreds med Forstanderskabets Afgørelse.“

Det fremgaar af disse Klager og forøvrigt mange andre Klager over Skatteansættelser, der findes i Sogneraadens Arkiver, at det mere gaar ud paa at klage over andres formentlige lave Ansættelser til Skat, end at deres egen Ansættelse er for høj.

Et Forslag til Selvangivelse af Skatteydernes Indkomster.

Skibsfører Hans Nissen, Sønderho († 1897, 85 Aar), en intelligent og velbegavet Mand, der i mange Henseender var foran sin Tid, var i flere Aar Medlem af Sogneraadet og har ogsaa været dets Formand. Over Ligningen for 1872 var der indkommen usædvanlig mange Klager til Sogneraadet. Nissen var klar over, at mange af dem var fuldt berettiget, men erkendte, at en retfærdig Ligning var uhyre vanskelig at lægge og indrømmede, at denne ofte skete paa Slump. Han sender derfor Sogneraadet sin Mening om en bedre Ligningsmaade i en Skrivelse af 28. Januar 1872, hvori det hedder: „Det forekommer mig, at vi ikke har brugt den rigtige Fremgangsmaade i vore Overvejelser ved den lagte Ligning, og foreslaar derfor, at vi til næste Aar lader bekendtgøre for Beboerne, at vi ønsker, enhver vil fremkomme skriftligt med deres Formues og Indkomsts Omstændigheder, hvorefter jeg mener, at vi altid kan tage bedre Rede end naar

vi selv skal tænke os dertil, det var da meget lettere at skønne, naar dette blev gjort, og ikke som nu det er i Blinde. Det kan jo ikke nægtes, at jeg selv har været med til Ligningen, men mine Anskuelse har altid været som ovenfor anført.“

Denne fornuftig fremsatte Tanke skulde først blive virkelig gjort Aartier derefter ved Lov.

g. Sognefogder.

Da Øens Køb i 1741 af Kronen var i Orden, valgte Beboerne i Nordby 2 Mænd: *Hans Jessen* og *Peder Clausen* „til god Skik og Orden paa bemeldte Fanø at vedligeholde, som og til Landets almindelige Bedste og Indbyggernes Gavn“ og til Forægtige og Sognefogder. De skulde efter den af Stiftamtmanden approberede Vedtægt „indkræve Øens Skatter og Afgifter efter Ligning, som derover forfattes. Og skal de for hver Oppebørsel, de saaledes har, aflægge aarligt Rede og Regnskab ved hvert Aars Udgang til Birkedommeren og 4 af Landets Indbyggere, som dertil aarlig udvælges og dem for saadan deres Administration paa Sognets Vegne kvitterer. Bemeldte Fuldmægtige tillægges i aarlig vis Løn hver 10 Rdl., som dem af Landets Kasse for deres Møje og Arbejde betales. Men hvad Omkostninger de maatte faa paa Rejser eller i andre Tilfælde, erstattes dem aparte efter billig Regning. Og naar disse Fuldmægtige enten ved Døden afaar eller ikke længere vil forblive, eller af Sognets Indbyggere forlanges i dettes Tjeneste, skal tvende andre af Birkedommeren og Lodsejerne efter de fleste Stemmer udvælges og beskikkes, som sig samme paa lige Vilkaar uvægerlig skal antage. Og maa ingen Fuldmægtig uden skellig Grund forloves fra samme Embede, førend han har været derved i mindst 4 Aar.“

Af de ovennævnte 2 Sognefogder¹⁾ ses *Peder Clausen* at have fungeret til 1768, altsaa i over 25 Aar. Han afløstes af *Peder Sørensen*, som ønsker sig fritaget fra 30. September 1771.

Derpaa ansættes samtidig Sælhundefanger *Morten Peder Terkelsen* ved Odden (død 1806) og *Mathias Mortensen* i Byen fra 19. December 1771. *Mathias Mortensen* frasiger sig Bestillingen 1777, og i hans Sted ansættes *Mads Jessen*, der ikke passer sin Bestilling og derfor afsættes 1779. *Hans Lauridsen* ind-

¹⁾ I 1722 nævnes i Nordby Landfoged *Mathias Mathiasen*, der i Birkfogden *Søren Dunchs* Sygdom administrerer Retten.

træder da i hans Sted. Derefter nævnes i de paa følgende Aar Gaardejer *Jens H. Jeppesen* (død 21. Nov. 1802) og Fisker *Frederik Madsen* som samtidige Sognefogeder, den ene for Odens og den anden for Byens Distrikt.

Saa kom Forordn. af 11. November 1791 om Ordningen af Sognefogedbestillinger, væsentlig paa Grund af, at „de Mænd, som kunde være bedst skikket til dette Hverv, vægrede sig ved at modtage Embedet, dels fordi der ikke er tillagt dem nogen passende Belønning for deres Arbejde, dels fordi de savner den Agtelse og Velvilje hos Almuen, som udfordres.“ For nu at ophæve dette Misforhold paabødes det udtrykkeligt ved ovennævnte Forordn., at Sognefogderne skal anses som de mest agtede af Almuens Mænd, og i Samkvem skal de have det øverste Sæde. De skal være fritagne for Kongerejser, for Indkvartering, for Arbejde ved Veje, Kirker og deslige, som kan henregnes til det offentlige. De skal være befriede for at svare Delinkventomkostninger og Bropenge. Endelig skal de for hver Udpantning nyde 12 Skilling i Salær og være berettigede til at gøre Udlæg derfor hos den skyldige.

Der blev altsaa udlovet baade Ære, Friheder og Pengevederlag, og det har vel nok haft den forønskede Virkning, saa „en af de skikkeligste, redeligste og mest kyndige Mænd blandt Sognets Almue“ lod sig vælge, som det hedder i Forordningen. Af de Pligter, der da paalagdes Sognefogderne, skal her anføres følgende:

„Naar Sognefogden fornemmer, at nogen af Almuen forser sig ved ulovligt Krohold, Krogang, Drik, Slagsmaal og deslige, da skal han i to Vidners Nærværelse advare den paagældende og formane ham at rette og forbedre sine Forhold. Men dersom hans Erindring ikke frugter, og den paamindte gør sig skyldig paany, da bør Sognefogden anmelde det for vedkommende Rettens Betjent, paa det at Overtræderen kan blive vedbørligen dømt og afstraffet. Gribes derimod nogen i Forbrydelser af grovere Art, saasom Drab, Tyveri eller deslige, da skal Sognefogden straks hefte den skyldiges Person og uopholdeligen melde saadant for Stedets Herredsfoged eller Birkedommer, som besørger det videre fornødne. Fremmede Omløbere bør Sognefogden ligeledes anholde og derom give Rettens Middel Underretning.“

Sognefogden skulde dog vise Sagtmodighed og Beskedenhed mod Almuen, som til Gengæld skulde være ham behjælpelig med at fremme Orden og Rolighed.

Sognefogderne belønnedes da bl. a. med Frihed for Sanddæmpnings-, Skole-, Vej- og Kirkearbejde og siden, ved Plakat af 25. Maj 1821, fik de Ret til at tage en Søn fri for Militærtjeneste, dog kun, naar Sognefogden tillige var Lægdsmand og havde fungeret i 15 Aar. Han udnævntes af Amtmanden, og Beskikkelsen skulde straks oplæses fra Prædikestolen til Efterretning for Sognets Beboere.

Indtil 1841, da de kommunale Forretninger gik over til de da oprettede Sogneforstanderskaber, foregik Styrelsen af Sognekommunerne udefra gennem Amtmanden, Amtsforvalteren og Birkedommeren, og Sognefogden var da den, der, som de nævnte Faktorers Tillidsmand og Repræsentant, styrede Sognene, dog fra det 19. Aarhundredes Begyndelse med Undtagelse af Fattig- og Skolevæsenet.

Sognefogdernes Rettigheder efter Forordn. af 1791 ophævedes i deres Helhed ved Lov af 4. Marts 1857 imod en fast aarlig Løn efter Sognets Størrelse.

Sognefogder i Nordby.

Nordby, der indtil da har haft 9 Sognefogder (2 ad Gangen), faar efter nævnte Forordnings Ikrafttræden kun én af Amtet beskikket Sognefoged og har siden haft følgende Sognefogder:

10. Gaardejer *Laurids Kallesen* til 1823 (død 30. August 1843, 75 Aar).

Da *Kallesen* i 1811 søger om Lønforhøjelse, faar han af Birkedommeren følgende Skudsmaal:

„Det er her paa Øen noget ganske andet at være Sognefoged end paa det faste Land. Lokale Omstændigheder gør Sognefogdernes Byrder mangefold større end andre Steder. Som en Følge af Sognets samlede Hartkorn maa Sognefogden, som Amtsforvalterens Underordnede, repræsentere hele Sognet og paa en Maade indestaa for de kongelige Skatters rigtige og præcise Betaling. Han maa rejse og til rette Tid, samlet for hele Sognet, i Amtsstuen levere disse Skatter, som han her hos hver Mand efter sit Skyldfang selv maa besørge indkrævet. I den Anledning maa han ofte sidde i betydeligt Forskud for Sognet. I Sognets økonomiske Sager har han og, som en Slags Købstad

Kæmner, adskillige Regnskaber, Repartitioner, Indtægter og Udgifter at forestaa.

Det er saaledes ikke enhver, der er skikket til at være Sognefoged her; thi han maa derfor baade være god Regnskabsfører og sufficient. Disse Egenskaber har Ansøgeren ved mange Aars Flid og ufortrøden Virksomhed i sit Embede tilvunden sig. Han er derfor nu fortrinlig sin Post voksen, og jeg skylder ham det Vidnesbyrd, at han stedse med Velvilje, Sandhed og Orden har udført Stiftets og mine Befalinger, især har han trolig staaet mig bi i vore Landevejes Regulering og Istandsættelse, som ved min Embedstiltrædelse var yderst forfalden. Men disse hans Forretninger, der saa at sige mere har Sognets Vel for Øje, kræver hans bedste Tid, og det er efter anførte Omstændigheder billigt, at han tilstaaes en temporær Forhøjelse i sin Løn til Hjælp at holde en Karl til sin Gaards Drift, og, med Hensyn til vore Penges ringe Værdi, ikke synes for meget i de ansøgte 22 Rdl., ligesom han og, angaaende Sognets daglige militære Vagthold, har mange Bryderier, og da han til Tilsigelses-Sedler maa bruge meget Papir, hvortil nu dette er saa kostbart, bør og nogen Godtgørelse ydes ham derfor."

Birkedommeren indstiller ham til en samlet Løn aarlig af 50 Rdl. Kur. og 5 Rdl. til Papir, hvad Stiftamtmanden indrømmer ham.

11. Gaardejer *Jens Mortensen Nørby* (død 13. November 1831, 60 Aar).

12. Gaardejer *Morten Jensen Nørby*, Dbmd. (død 9. November 1864, 60 Aar).

I Anledning af en paatænkt Regulering i 1853 af Sognefogedernes Løn har Sogneforstanderskabet i Nordby besvaret Amtets Skrivelse desangaaende saaledes:

„Paa en Forespørgsel fra Amtet om Sognefogdens Lønforhold m. v. oplyses herved, at hans Løn var 20 Rdl. indtil 1848 og siden 40 Rdl. aarligt . . ., det maa imidlertid ikke lades ude af Betragtning, at foruden det sædvanlige med Sognets Tjenesste forbundne Arbejde besørger han Opkrævningen af samtlige Beboeres Skatter, eftersom Sognet staar for et samlet Hartkorn med kun 1 Skattebog for det hele. Denne Opkræven med de mangfoldige saare i det smaa gaaende Summer volder et ikke ubetydeligt Arbejde, og de foran nævnte 40 Rdl kan udgøre omtrent 4 pCt. af den Totalsum, som aarlig er at opkræve. Den

Morten J. Nørby

Jens Madsen Jensen

Peder S. Ankersen

nuværende Sognefoged, M. J. Nørby, har fungeret i denne Stilling i 21 Aar, og Sognets Repræsentanter skylder Sandheden ved denne Lejlighed at afgive det hæderligste Vidnesbyrd for den Indsigt og Kyndighed i Sognets Sager, den Omhu og strenge Nøjagtighed, hvormed han varetager sin Gerning. I samtlige 21 Aar har han hvert Aar af Politikassen erholdt udbetalt som en Erkendtlighed 6 Rdl.“

Nørby sørgede hvert Aar for, at Skatterne, han skulde opkræve, blev prompte indbetalt. Havde han ikke faaet Beløbet af Skatteyderne til rette Tid, lagde han selv Beløbet ud. Han fik paa den Maade tidt store Beløb tilgode hos de mindre bemidlede, som han først fik ind lidt paa langt.

13. Birkefuldmægtig *Werner Jasper Andreas Lybecker* (død 22. November 1866, 58 Aar).

Efter ham var Gaardejer *Jens Madsen Jensen* midlertidig Sognefoged i et Par Aar, se nedenfor.

14. Snedker *Zilles Lauridsen* var Sognefoged til 1889 (død 27. November 1892).

Peder N. Pedersen

15. Gaardejer *Jens Madsen Jensen* bliver efter *Zilles Lauridsens* Død paany ansat i Stillingen og indehavde den til sin Død 13. April 1902, 65 Aar.

16. Skibsfører *Peder Svendsen Ankersen* fra 1902 til sin Død 9. Januar 1924, 75 Aar.

17. Gaardejer, Sogneraadsformand *Peder N. Pedersen* (født 25. August 1874).

Sognefogder i Sønderho.

I Sønderho blev ligeledes efter Øens Køb valgt en Sognefoged*) af Beboerne, nemlig den Mand, der paa Sognets Vegne købte Øen af Kronen.

1. Skibsfører *Sonnich Jensen Møller**)* (død 28. Januar 1760, 63 Aar).
2. Kroejer og Strandfoged *Søren Pedersen Brinch* (død 29. Oktober 1805, 84 Aar).
3. Gaardejer *Jens Nielsen Nissen* fra 1. Marts 1777 til 31. December 1799.
4. Skibsfører *Søren Jessen Schipper* fra 1780 til 31. December 1782 (død ca. 1803).
6. Gaardejer *Hans N. Uldahl* fra 1. Januar 1783 til 31. December 1785.
7. Skibsfører *Hans Jessen Schipper* fra 1. Januar 1786 til 31. December 1797 (død 14. September 1804, 52 Aar).

Denne Sognefoged tilligemed Sognefogderne *Hans Lauridsen* og *Morten P. Terkelsen* i Nordby nægtede i 1786 i Anledning af Mandtalslisternes Udfærdigelse over Ekstraskattepligtige at aflægge Ed paa: „at Mandtallene af dem med Sognepræsten bevidnes, at ingen skattepligtig Person med deres Vidende og Vilje er udeladt“, hvilket de efter Skik og Brug skulde gøre. De vedlægger Mandtalslisten en Erklæring om deres Nægtelse, i hvilken det hedder, at de „ville altid søge at befordre Kongens Gavn og hjælpe alt, hvad de kunne, til Ekstraskattens rigtige Erlæggelse, men at gøre Ed i denne Sag og paa denne Tid af Aaret og siden hver Maaned skriftlig gentage denne Ed, det tillader deres Samvittighed dem ikke, da de opholder sig paa et saadant Sted, hvor det er meget vanskeligt med Angivelsen af Ekstraskatten formedelst den bestandige Skibsfart, og desaarsag kan ingen med en god Samvittighed aflægge Ed paa denne Aars-

*) I 1605 døde Landfoged *Jes Jenssøn*, 1615 nævnes Landfoged *Mikkel Jensen* og 1701 Foged og Strandfoged *Thomas Nielsen*, Sønderho.

**) Se hans Slægtsforhold i „Slægten Sonnichsen“ Nykj. F. 1908, Hovedtavlen. — Arne Sundbo kalder ham i „Fra Ribe Amt“, 4. B., Side 74, fejlagtig for *Sonnich Jepsen*.

Paa hans endnu velbevarede Gravminde paa Sønderho gamle Kirkegaard staar: „Fordum erfarne Skipper i 10 Aar, siden velfortjente Sognefoged i 19 Aar.“

tid, efterdi der alle Tider ved Aarets Slutning savnes nogle af dem, der har været anført til Ekstraskat, som paa Søen forlængst er forulykket.“

Da Stiftamtmand Urne modtager Listerne med denne Oplysning, tilskriver han Birkedommer Engelstoft den 23. Oktober 1786, at han snarest skal indkalde Sognefogderne for Retten, „da saadan Overhørighed og Opstand mod en kongelig Ordre ej med Ligegyldighed kan anses, men det ses, at Mændene formentlig dertil mere af en urigtig Forstaaelse af Edens Indhold end nogen forsætlig Opsætsighed er vejledet, saa har man for at skaane dem for Ubehageligheder endnu ikke villet andrage deres udviste Forhold paa høje Sted, men i dets Sted hellere vil søge at føre dem deres begaaede Fejlskridt til Gemyt og derfor uden Opfordring forventer den kgl. Ordre opfyldt.“

Da der ikke findes mere om Sagen, er den vel nok gaaet i Orden.

8. Forhenværende Skibsfører, nu Toldfuldmægtig og Kirkeværge (fra 1801 Branddirektør) *Jens Jensen Sonnichsen, beskikket af Amtet 1798—1809 (død 16. Februar 1810, 62 Aar).*

Ingen Sinde kunde en bedre Mand findes til at bestyre Sognefogedbestillingen end ham — han var Sønesøn af Sognefoged Nr. 1. Han var skrivekyndig og kundskabsrig som faa,*) en myndig og forstandig Mand, der besad alle sine Sognebørns Tillid, for deres Ve og Vel ofrede han sig helt som for sit Sogns Vel i sin Helhed. Han tog sig bl. a. straks af Sandklitternes Dæmpning, hvad i høj Grad tiltrængtes, og det skyldes ham, at den ødelæggende Sandflugt, der i Aarhundreder havde raset paa Fanø, blev hæmmet. Han fik anlagt en Landevej mellem Nordby og Sønderho. Hidtil var Færdselen med Køretøjer mellem de to Byer sket langs Vesterstranden. Fik en god og omhyggelig Ordning af Sognets Fattigvæsen, hvis Protokoller han har ført med stor Nøjagtighed og Sirlighed. Hans Virksomhed vil findes omtalt flere Steder her i Bogen (Brandvæsen, Toldvæsen, Fattigvæsen og Præstens Medhjælper).

I 1809 begynder hans Helbred at vakle, og han indgiver Ansøgning om sin Afsked som Sognefoged. Med denne Ansøg-

*) Han har med smuk Haand afskrevet Chr. V.s danske Lov aldeles fejlfri. Denne findes nu i Varde Museum.

*Jens Jensen
Sonnichsen*

ning lader Birkedommer Nørup følge en Erklæring, dat. 31. Okt., hvori det bl. a. hedder:

„At Ansøgeren som aldrende og svagelig kan være træt af dette, især her paa Øen besværlige Sognefoged-Embede, begriber jeg let, men jeg slipper ham nødig, saalænge han nogenlunde kan virke; thi jeg kender ingen i Sognet, hvad Skrivning og Regnskaber angaar, som kan forestaa dette Embede.

Det udvortes af hans Embede har jeg længe mærket, han ej personligt kan bestride, men man har lempet sig, og Tingene er dog gaaet bedre, end det kan ventes at gaa efter hans Tid. Jeg havde troet, at han kunde tilnævnes en af de dueligste Mænd i Sognet som Assistent, og ellers med Sognefogedmyndighed at besørge alt det udvortes af Embedet, og den gamle Sognefoged saaledes fremdeles kunde vedblive at være Embedsmand. Rigtig nok har han en Budfoged under sig, men denne har nok at vare paa i Anledning af Vagtholdet m. m. (ved Kystmilitsen) og duer ikke til at overtage nogle af de egentlige Sognefogedforretninger.“ Sonnichsen bliver dog entlediget 1. Januar 1810.

9. Kroejer, Høker og Strandfoged *Jens Sørensen Brinch*, Søn af Sognefoged Nr. 2, fra 1. Januar 1810 til Februar 1813 (død 11. April 1860, 85 Aar).

10. Skibsfører *Sonnich Jensen Møller jr.*, Søn af Sognefoged Nr. 8, fra 23. Februar 1813 til sin Død 29. Oktober 1818, 39 Aar, derefter

11. Skibsfører *Jens Mathiasen Kromann*, tillige Kirkesanger og Kirkeværge, til sin Død 20. December 1820, 71 Aar.

Efter hans Død indstiller Birkedommeren følgende 3 Ansøgere til det ledige Sognefogedembede: Skibsfører *Jes Jensen Sonnichsen ældre*, Skibsfører *Niels Jensen Fischer* og Gaardmand *Jes Mortensen* og udtaler, at

„Deraf er sidstnævnte aldeles utilbøjelig til at modtage denne Tjeneste. Derimod attraaer de to førstnævnte dette Embede. Begge disse Ansøgere er i trange Kaar, dog er *Sonnichsens* Forfatning langt mere trængende end *Fischers*; thi han har 7 uforsørgede Børn at opdrage, derimod har hans Medbejler kun 4 Børn, der alle er opdragne. *Fischer* har ført Skib lige til denne Vinters Begyndelse; den anden har derimod været ude af Næringen og altsaa uden Fortjeneste i et Par Aar.

Paa ingen af disse tvende Mænds Redelighed har jeg noget at udsætte, men fra Duelighedens Side tror jeg vel, at *Sonnich-*

Peder Sonnichsen

Jes J. Sonnichsen

Anthonis P. Sørensen

sen kan anses at have Fortrinet, hvorom en Sammenligning mellem deres Ansøgninger vidner. *Sonnichsen* har forhen i en Aarsrække været Lægdsmand og er derved meget blevet vant til Forretningen, ligesom han og derved har haft en Bestilling, hvormed kun Arbejde uden Godtgørelse er forbunden. *Fischer* har derimod aldrig haft nogen offentlig Funktion.

Saavidt jeg altsaa kan skønne, synes overvejende Grunde at tale for Bønhørelsen af *Jes Sonnichsens* Ansøgning, og jeg tror derfor at handle efter bedste Overbevisning, naar jeg underdanig indstiller oftbemeldte *Jes Sonnichsen ældre* til at vorde beskikket til Sognefoged for Sønderho Sogn." *Sonnichsen* fik Embedet.

12. *Jes Jensen Sonnichsen ældre*, Søn af Sognefoged Nr. 8, blev senere Klitfoged, Kirkeværge og Postekspeditor (død 15. Juli 1856, 79 Aar).

13. Skibsfører og senere Sogneraadsformand *Peder Sonnichsen* fra 1856 til sin Død 18. Marts 1870, 69 Aar. Blev kort før denne udnævnt til Dannebrogsmænd.

14. Skibsfører *Anthonis Peder Sørensen* fra 1870 til 1873 (død 24. Januar 1876, 71 Aar).

Peder N. Jensen

Hans P. Nielsen

Jes P. Sonnichsen

15. Skibsfører *Peder N. Jensen* til et Par Aar før sin Død
22. August 1898, 89 Aar.

16. Gaardejer *Mads Larsen* (død 18. September 1904, 66 Aar).

Var tillige Lægdsmand i 13 Aar.

17. Skibsfører *Hans Peder Nielsen*, født 16. September 1856, fra 1904 til 1927. Dbmd. (død 5. Maj 1933).

Lægdsmand siden 1904.

18. Styrmand *Jes Peder Sonnichsen*, født 16. Juli 1874.

Tillige Opsynsmand ved Sønderho Redningsstation.

h. Snefogder.

Sognefogderne fungerede i Reglen ogsaa som Snefogder. De skulde ved stærkt Snefald — umiddelbart efter dets Ophør — tilkalde Folk til at rydde Vejene for Sne, først Landevejene mellem de to Byer, dernæst Vejene til Stranden og Kirkestierne, derefter Vejene inde i Byen. Til dette Arbejdes Udførelse var enhver rask Person pligtig at møde. Sønderho fik følgende Snekastningsreglement vedtaget den 14. September 1859:

1. De som svarer i Skat indtil fulde 7 Rdl. præsterer $\frac{1}{2}$ Dags Arbejde i Omgangen, og de som svarer 7 Rdl. og indtil fulde 14 Rdl.s Skat 2 halve Dage og saa fremdeles præsteres af den mere Skat i Forhold dertil, $\frac{1}{2}$ Dag i Omgangen.

2. Forsaavidt der svares Bygningsafgift, præsteres indtil 500 Rdl. Assurancesum $\frac{1}{2}$ Dag og af efterfølgende 500 Rdl. endvidere $\frac{1}{2}$ Dag og saa fremdels i lige Forhold. Overstiger 1 Mands Assurancesum 8000 Rdl., præsteres intet Snekastningsarbejde af det overstigende.

3. Forsaavidt en Bygning ikke er assureret, men deraf dog svares Bygningsafgift, lægges Taksationssummen til Grund efter samme Forhold som under Punkt 2.

4. Købmænd og Høkere præsterer, foruden hvad de forøvrigt efter foranførte forpligtes til, af deres Bedrift 1 Dag i Omgangen.

5. Til Folkehold, der her i Sognet er saa ubetydeligt, tages intet Hensyn.

6. Den Husmænd uden Jord og Inderster efter Lov af 30. December 1858 paahvilende Forpligtelse af 3 Arbejdsdage forbeholdes anvendt til andet kommunalt Arbejde.

i. *Budfogder.*

Ved Forordningen af 11. November 1791 om Sognefogdens Pligter bestemmes, at i vidtløftige Sogne kan Amtmanden udnævne en Budfoged, der kan gaa Sognefogden tilhaande i de ham paaliggende Forretninger. Han skal bl. a. ombringe offentlige Bekendtgørelser i Sognet for Birkedommeren og Sognefogden, dels ved personlig Henvendelse i Husene og dels bekendtgøre disse ved Trommeslag. Sammen med Sognefogden skulde han være Vidne ved Registrering af Døds- og Konkursboer samt ved Søforklaringer og fungere som Stævningsmand sammen med Sognefogden.

Den første Budfoged i Nordby ansattes efter Forordningen af 1791. Hans Navn var *Gregers Hansen*, og han fungerede til sin Død 1827.

Efter ham kom Baadskipper *Peder Lauridsen Jepsen ældre*.

Jeg har en Afskrift af hans Bestallingsbrev, der er tinglyst og lyder saaledes:

„Johan Frederich Castenskiold, Deres kgl. Maj.s Stiftamtmand over Ribe Stift og Amtmand over Ribe Amt

Gør vitterlig: At have beskikket, ligesom jeg herved beskikker *Peder Lauridsen Jepsen* i Nordby til herefter at være Budfoged for Nordby Sogn paa Fanø i afdøde *Gregers Hansens* Sted. Thi har forbemeldte *Peder Lauridsen Jepsen* i saa Henseende at holde sig i Byfogederiet vedkommende kgl. Anordninger efterrettelig, og nyder han derfor, saalænge han sine Pligter som Budfoged nøjagtig opfylder, de ved Kancelliskrivelse af 16. April 1796 Budfogden tilstaaede Friheder, forsaavidt hans Hartkorn tillagt Sognefogdens ikke overstiger 8 Td.

Ribe, den 21. Februar 1827.

Under min Haand og Ribe Stiftamts Segl.

Castenskiold (L. S.)“

Efter ham nævnes *Morten M. Thing* som Budfoged. Han faar foruden de ham iflg. Forordningen bevilgede Friheder 1 Tønde Rug for sin Ulejlighed. Han døde 1867. Han har dog ikke haft Bestillingen til sin Død; thi i et Sogneforstanderskabsmøde den 28. December 1854 antages

Skomager *Peder Math. Jensen* til at udføre de forskellige Hverv for Birk og Kommune: „Han skal være Bud for Birkedommeren, have Opsyn med Tinghuset og være Arrestforvarer og for Sogneforstanderskabet paatage sig Posten som Opsynsmand for Odden med Hensyn til Vejvæsen, Sanddæmpning, Snekastning, Værnet og Bolværkerne ved Havnen, fremdeles

Budfogden i Virksomhed.

besøger han Tilsigelse af Retsvidner, Sogneforstanderskabets Møder og til Sprøjtevæsenets Øvelser. Desuden overtager han Klitfogdens Bestilling med alt, hvad dertil hører for hele Sognets Vedkommende. For denne hans Virksomhed akkorderes ham en fast Løn af 100 Rdl. aarlig og det således, at det desuden bliver hans private Indtægt, hvad han tjener ved Trommeslag, som Arrestforvarer, som Vidne ved Avktioner, Dødsboer og deslige, ligesom det ogsaa bliver hans private Fortjeneste, hvad han ved at røgte Klitfogedposten til Sandflugtskommissionens og Sogneforstanderskabets Tilfredshed kan erhverve sig det af det offentlige ydede Gratiale. Hvad Trommeslagning angaar, fandt man Grund til for sit Vedkommende at mene og til Birkedommeren at henstille, at en Forhøjelse af Betalingen kunde tilstaaes, nemlig 4 Mark for Trommeslag gennem hele Sognet og 2 Mark 8 Sk. for samme alene ved Odden." Han har kun Bestillingen i 2 Aar, da han frasiger sig den.

Skipper *Laurids H. Lauridsen* bliver hans Efterfølger. Han døde 1857.

Søren Peder Andersen bliver Budfoged efter *Lauridsen*.

Budfogder i Sønderho.

1. Baadfører *Peder Hansen Madsen*, ansat 1798.
2. Baadfører *Niels H. Uldahl*, død 13. Avgust 1835; 85 Aar.

3. Skibsfører *Niels H. Møller*, død 13. Februar 1837, 57 Aar.
4. Skibsfører *Niels J. Fischer*, død 14. Marts 1858, 82 Aar.
5. Baadfører *Mads N. Dækker*, død 1857.
6. Baadfører *Niels Mikkelsen*, død 1871.
7. Skibsfører *Anth. P. Sørensen*, død 24. Januar 1876, 71 Aar.
8. Skibsfører *Hans Johansen ældre*, død 11. November 1891, 82 Aar.
9. Skibsfører *Thomas J. Øhle*, død 19. August 1895, 65 Aar.
10. Husmand *H. Andreas Hansen*, død 15. August 1925.

Lønnen var i 1856 16 Rdl., i 1869 20 Rdl. og i 1876 60 Kr. aarlig for Budfogderne i Sønderho.

Bestillingen er nu saa godt som bortfalden, siden offentlige Bekendtgørelser sker i Aviserne og, for Sønderhos Vedkommende foruden paa Kirkestævne ved Opslag paa en Tavle ved Mejeriet, i hvis Nærhed ogsaa er Købmandshandel, Post- og Telefon- samt Rutebilstation, altsaa Steder, hvor Folk daglig har Ærinde til. De kan derfor ikke undgaa at blive bekendt dermed. Sønderhos over 125 Aar gamle Tromme er ogsaa opslidt.

k. Pantemænd.

Den ældre Styrelse af Sognene paa Fanø bestod som ovenfor anført af „otte Mændene“ (hvis Antal dog ofte var 12), der med Birkefogden som deres Overhoved eller Tilsynsførende ordnede alle kommunale Forhold, foreskrev Regler og Vedtægter, der, efter at være læst tre Gange paa Kirkestævne, var gældende som Lov for vedkommende Sogn, og hvorefter alle og enhver havde at rette sig. For Overtrædelser var der fastsat Bøder, som det, naar Overtrædelsen blev tilmeldt „otte Mændene“ eller den af dem, den paagældende Sag var underlagt, blev overdraget Pantemændene at opkræve hos Overtræderne. I Vedtægten af 16. Maj 1722 bestemmes saaledes, at den, der ikke rettidig betaler sin Afgift til den fælles Faarehyrde „pantes foruden Vogterlønnen for 1 Mark dansk.“ Den, som ikke møder den fastsatte Dag for at reparere Faarefolden skal „da for hver Dag, den ligger ufærdig, udpantes for 1 Mark dansk.“ Den, som hjemtager sine Faar (fra Hyrden) førend tilladt, skal „betale den Skade, som derved kan foraarsages og straks udpantes for 3 Mark dansk.“ „Hvo som kører over anden Mands Eng, før end Høet er avlet . . . betaler første Gang 8 Skil., anden og tre-

die Gang dobbelt," og den, som gør Skade paa Sandbjergene „skal pantes for 1 Rdl.“ og saa fremdeles for forskellige Overtrædelser. Anmelderne faar Halvparten af Udpantningsbeløbene, og de, som er vidende om begaaet Overtrædelse uden at melde disse for rette Vedkommende, er „lige Straf undergIVEN, som den Gerningen forøvet har.“

I Vedtægten for Nordby af 21. December 1743 hedder det: „Skal Birkefogden og Landets Fuldmægtige anordne tvende Pantemænd i „Byen“ og tvende ved „Odden“, som ved Udpantning skal bringe dem til Lydighed, der i en eller anden Maade findes genstridige eller naglæssige og ikke betaler, hvad de bør eller ikke forretter, hvad de befales. Og skal disse Pantemænd aarlig udnævnes, som mellem Mand og Nabo skal gaa omkring til andre, saaledes, at saalænge der er nogle, som det ej forhen har været, skal ej andre dertil tages.“

I Vedtægten for Sønderho af 25. Marts 1777 opgives „Pantemændene at blive for dette Aar *Thomas Jørgensen* og *Niels Madsen Kromann*, som skal forrette Eksekution, og skal samme Pantemænd nyde af hver Person, som de panter, enten de er bosiddende eller ej, 2 Skil. hver, og bliver Pantet ej længere staaende til Indløsning end 4 Uger, da det ellers paa en offentlig Avktion bliver bortsolgt. Alle Bøder, som den straffældige bøder, skal og bør komme til Sognets almindelige Kasse, uden saa grovelig Mishandling, at det bør komme for høje Øvrighed efter Lovens Kendelse og Sagens Beskaffenhed.“

At de udpantede Genstande ikke altid blev rettidig indløst ses af en den 27. December 1780 afholdt Avktion „efter forudgaaet Bekendtgørelse paa Kirkestævne,“ hos Sognefoged *Søren Jessen Schipper* i Sønderho, hvor nedennævnte Genstande blev optraabt til Salg:

„1. En Messing-Lysestage, *Margrethe Ammes* tilhørende, fordi hun ej mødte ved Tangkørsel (til Dæmpning af Sandflugten). Blev optraabt for 8 Skil. og tilslaaet *Peder Thomsen*.

2. 1 Uldsaks, *Jens Nielsen Callesen* tilhørende, udpantet for ulovlig Tøjring paa Sandbjergene. Blev optraabt for 1 Mark og tilslaaet Sognefoged *Søren Jessen Schipper* som højstbydende for 9 Skil.“

Det var langt fra nogen behagelig Gerning at være Pantemænd. Det skete ikke saa sjældent, at de under Udførelsen af

deres Hverv blev modtaget med Skældsord af dem, der skulde udpantes.

Bestillingen bortfaldt ved Indførelsen af Sogneforstanderskaberne i 1842, da derefter enhver Overtrædelse af de gamle Sognevedtægter paatales og dømmes af Birkedommeren.

I Sønderho Fattigkommissions Protokol for 1806 findes under 3. December opført som Indtægt for de Fattige:

Indkomne Pantepenge.

Den 18. Juni lod Hans Hansen Orre pante Anthonis Hansens Ibsens Datter for Gang over hans Kornmark, 8 Skil.

Den 20. Juni lod Niels Jepsen Degns Hustru Hans Hansen Orre pante for Gang over hendes Græsmark, 8 Skil.

Den 10. Avgust lod Niels Hansen Anthonisen pante Karen, Jens Jensen Fischers Enke, for Gang og Hjulen mellem hans og Sonnich Mortensens Kornager, 8 Skil.

Den 14. Avgust lod Mette, Jes Jensen Møllers Hustru, pante Woldborg, Jes Nielsen Jessens Tjenestepige, for at have tøjret og nedslaaet Tøjrepælen paa hendes Ager, 1 Mark.

Den 26. lod Jes Nielsen Nissen paa sin Piges Vegne igen panté Jes Jensen Møllers Hustru, fordi hendes Ko kunde række et Par Trin over paa hans Stubmark, 1 Mark.

Det fremgaar tydeligt af disse Anmeldelser, at naar en har meldt en anden, finder denne nok en Lejlighed til at gøre Gen-gæld for at hævne sig.

1. Byhyrden, Faarevogteren og Engvogteren.

I forrige Tider holdtes der en forholdsvis stor Mængde Faar paa Fanø, de græssede, under Opsigt af en Hyrde, løsgaaende paa Heden og mellem Klitterne den Tid af Aaret, Sæden endnu stod paa Marken, og Høhøsten i Engene ikke var indavlet. Først naar Markens Afgrøde om Efteraaret var bragt i Hus, blev der almindelig Løsgang for Faar, Kreaturer og Heste. Faarene var mærket i Ørerne med Udklip paa forskellig Vis og havde desuden bundet om Halsen et Mærke af Træ, tildannet paa forskellig Maade for hver Ejermand. Over disse Mærker i Ørene og paa Halsen førtes Fortegnelse af Sognefogden.

For at løsgaaende Faar og Kreaturer ikke skulde komme paa Klitterne og bortæde den derværende sparsomme Vækst af Hel-

me og Græs og derved foranledige Sandflugt til stor Skade for omliggende Marker, blev det af Stiftsbefalingsmand Grev Schack, til hvem der fra flere Beboere paa Fanø var indkommen Klage over dette Forhold, i 1707 paabudt, at der skulde holdes Hyrder til at vogte Soggenes Kvæg:

... Ellers skal Indvaanerne i Sønderho og Nordby Sogne, for at forekomme al Skade paa Landet, være tiltænkt, at de holder dygtige Hyrder, som hvert Sogns Kvæg — undtagen det som Ejermanden holder ved god Hæfte og Tøjr — skulle vogte fra det første om Aaret, naar Kvæget skal fodres i Marken og saalænge indtil det formedelst Vinterens Tvang sig ej kan nære, hvilke Hyrder samtlige Landfolk hver i sit Sogn skulle koste og lønne efter Ligning, som de har Kvæg til, men hvad deres Forseelse kan være, skal af Fogden straffes, eftersom den er til. Imidlertid skal Landfolkene være forbudt, enten ved aparte Hyrder eller deres smaa Børn, deres eget løse Kvæg i Marken at lade drive og vogte. Og skulle Hyrderne være tilforpligtet Kvæget i den vide Mark at uddrive og ej lade det komme paa Sandbjergene ved Indbyggernes Tofter, Huse eller Enge, ejheller skal Kvæget gaa i eller ved Engene uden Hyrde, førend Mikkelsdag er forbi uden det, som enhver holder i Tøjr paa sin egen Grund. Og paa det at Hestene paa Landet i Engene, som hver ejer eller tilhører, kan have deres Føde, saa skal Tilsynsmændene iligemaade saavel med Landfolkene som med Hyrderne have nøje og pligtig Indseende, og om noget uskikkeligt og usømmeligt befindes, da sligt Fogden straks at tilkendegive, og han da dem for deres Gerninger efter Loven lader afstraffe.

Skulle nogle være, som ej ville lønne eller koste Hyrderne, skal Fogden straks slige mutvillige lade pante for hver Dag 1 Skil., anden Gang 2 Skil. og tredje Gang hid til mig i Korsbrødregaard i Ribe dem at lade indlevere.

Ellers skal Landfolkene, hver i sit Sogn, være pligtige til uden for Sognets Tofter, hvor bedst belejligt kan være, at gøre en vid og forsvarlig Fold med Led og Lukkelse for, hvori Hyrderne om Aftenen efter Solnedgang, fra den 1. Maj og indtil Kornet er indhøstet, inddriver Sognets Kvæg, som ej malkes, og lader det forblive dér indtil om Morgenen ved Solens Opgang, da det tilligemed det andet Kvæg skal i Marken til Føde uddrives, og skulle Hyrderne saa tidlig, det er Dag, Kvæget uddrive og efter Solens Nedgang dermed hjemdrive.

Skuldé nogen heri gøre nogen Forhindring, enten med Hyrdernes Fødes Forskaffelse eller i anden Maade lade kende deres Fortrædelighed og onde Natur, da skulle de pantes, første Gang for 2 Skil., anden Gang 4 Skil. og tredje Gang hid til Ribe indføres, og skulle Hyrderne formedelst deres Forseelse og Forsømmelse ogsaa paa samme Maade straffes.

Og skulle Sognefolkene i begge Sogne holde dygtige Personer, som aparte skulle vogte og tage Vare paa deres Bjerge og Enge efter Sædvane.

Saa skal og dette straks paa Tinge og Kirkestævne lydeligt oplæses og forkyndes og kontinuere dermed én eller tvende Gange hvert Aar.

Datum Ribe, 8. Avgust Anno 1707.

I Stiftsbefalingsmanden Hr. Greve Schacks Fraværelse og under hans grevelige Segl.

Oluf Christian Engelstoft.

I Vedtægten af 16. Maj 1722 er det strængt paabudt, at Faar aldeles ikke maa holdes noget Sted, men skal altid drives med Hyrden, idet det hedder:

„Er vores Vilje, at ingen tamt Faar enten af os eller nogen anden her i Sognet enten paa egen eller paa fælles Grund maa holdes, men alle Faarene at holdes i Marken i én Hjord og for én Hyrde . . .“

Dernæst naar Faarene er saaledes i Marken henjaget, saa har vi herved med hverandre besluttet og indgaaet aarligt at holde én eller to Vogtere, og det fra den første Dag af, som Faarene bliver henjaget og siden derhos at forblive indtil samme igen bliver hjemjaget. Hvilke Faarevogtere har ej alene at holde Faarene i Marken og fra vore Tofter, som næst Marken er beliggende, men og, naar Enghøet er indavlet, at have muligt Tilsyn og Opagt, at Faarene ej kommer i Engene og dér i Floden drukner. Hvilke Faarevogtere vi vil samtlig betale, først alle saa mange som har Faar, dernæst vi, som med vore Tofter næst til Marken er beliggende, vil og give et lidet Tillæg dertil og i tvende Terminer . . .“

Engvogterne, af hvilke der som Regel var 3 i Nordby og 2 i Sønderho, boede i Sommertiden ved Engene i nogle smaa Huse, tildels opført af Brædder og Sadder og som oftest saa elendige, at de hvert Foraar maatte gøres grundigt i Stand, hvilket ses af ovennævnte Vedtægt af 1722, hvori det hedder:

„Alle Engvogteres Boliger, som her i Sognet plejer at være, ville vi aarligt, hvem det vedkommer sligt at forfærdige, til den 16. April skaffe forsvarlig i Stand og det efter samme Sætning og paa samme Maade, som hidtil er sket . . .“

Engvogternes Løn bestod, foruden i en lille fast Løn, som paalignedes Engejerne „aarligt med hverandre“, Ret til fri Græsning til tre gode Køer. Lidt Hø fra hver Stak blev ved Hjemkørselen tilbage paa Engen som tiltænkt Engvogteren. Desuden fik han 4 Skil. af hvert Kreatur og hver Hest, som indtoges løs paa Engene; men er han efterladende i at optage løsgaaende Kreaturer, og disse gør Skade paa Afgrøden, takseres denne, og Skaden trækkes fra i hans Løn. Er der Udsigt til Højvande,

saa at Floden kan befrygtes at gaa ind over Engene og borttage Høet, skal han i god Tid tilvare Folk derom.

I Vedtægten for Sønderho af 25. Marts 1777 paabydes det:

„Naar Hyrderne, som er lejet til at uddrive Køerne, raaber lydeligt om Morgenen, da skal enhver jage deres Kreaturer betids til dem, at de ikke skal løbe for sig selv paa Sandbjergene og mellem Husene . . .

Naar Hyrderne driver med Sognets Kreaturer, da har de Frihed at gaa med dem, hvor de lyster, undtagen paa Bjergene, saa ingen maa jage Hyrderne med Hjorden af sin Grund i den Tid.“ (Her er kun Tale om den Tid, naar alt er indavlet).

I Vedtægten af 30. November 1779 om Benyttelsen af „Grønningen“, et Engareal paa Nordspidsen af Fanø, der efterhaanden har tillagt sig i det attende Aarhundrede og benyttedes til Græsning af Kreaturer og Faar, findes ogsaa en Bestemmelse om Hyrden:

„ . . . Har vi indgaaet at hyre en Vogter over samme Grund fra Hegnsted til Kornet er indavlet, og skal samme Vogters Løn betales og lignedes, at enhver Rode betaler lige meget . . ., skulde ellers nogen af os findes uvillige til at betale Vogterens Løn, naar vi bliver tilsagte, skal saadanne uvillige 2 Dage efter Tilsigelsen straks udpantes. Hvorimod Vogteren skal være pligtig at efterse, om nogen af os skulle med vore Kreaturer tøjre over paa nogen andens Grund, og skal han straks angive Gerningsmanden til den, som det er sket hos, forsømmer han da at paatale sin Skade, vare dette for ham selv. . .

Ligeledes er vor Vilje, at Hyrden skal blive dér Nat og Dag, hvortil skal gøres Anstalt for Hegnstiden, til Hyrdens Bolig, hvorledes og paa hvad Maade, den bedst kan istandsættes, om de, som lejer Hyrden, med egen Hjælp kan forfærdige samme, eller og det skal betales af Roderne . . .“

I 1859 lader Sønderho Forstanderskab ved et Møde den 21. September vedtage nedennævnte

Betingelser for Driften med Hyrden.

For om muligt at forebygge Uorden, at Sognets Køer ikke uden Tilsyn gaar løse og driver omkring til Skade for Sandklitterne m. v., har Forstanderskabet vedtaget og besluttet i Henhold til Sognets Videbrev af 14. Marts 1777, at Fællesdriften med Sognets Køer tager sin Begyndelse næstkommende Fredag den 23. September under Bevogtning af Jes J. Berg og Niels Mikkelsens Søn Mikkjel mod at betale dem for hver Ko 10 Skil. ugentlig,

men Vogterne skal føde sig selv, og er det en Selvfølge, at en Ko, som følger Driften i én eller to Dage i Ugen, maa betale for fuld Uge. Dernæst bestemmes:

1. Samlingsstedet for Køerne, der maa have Hornspidserne afsavet forinden, er som forhen vest for Jes Nissen Sonnichsens Hus. Enhver af Beboerne, som sender sine Køer med Fællesdriften, maa senest $\frac{1}{3}$ Time efter, at Hyrderne hver Morgen ved Trompetlyd eller Udraab har tilkendegivet Tiden for Samling paa nævnte Plads, aflevere deres Kreaturer og ligesaa hver Aften fra samme Sted afhente dem.

2. Det gøres herved til Pligt for samtlige Beboere at lade deres Køer følge med Hjorden, i modsat Fald vil enhver Ko, som ikke findes forsvarlig tøjret eller under Bevogtning, blive optaget, og derfor betales for første Gang af en Ko eller Kvie 1 Mark, anden Gang $1\frac{1}{2}$ Mark. Sker nogen Uorden eller Ufred i Sandklitterne, vil den Skade, som anrettes derved, blive takseret og være at erstatte af Ejerne.

3. Til at frede og holde Orden i Sandklitterne, at ikke løsgaaende Kreaturer kommer dér til Skade for Sanddæmpningen, har Forstanderskabet i saa Henseende lejet Anders H. Lassen til at forebygge den Uskik, som forhen har været Tilfældet, er som Følge deraf berettiget til at optage bemeldte Kreaturer, som antræffes i Klitterne, og skal Ejerne deraf erlægge den i Post 2 bestemte Bøde foruden Skadens Erstatning. Som Løn derfor nyder han det halve af Optagelses Pengene og desforuden 4 Skilling af hvert Ildsted i Sognet, med Undtagelse af de Fattige.

4. I Henhold til førbemeldte Sognets Videbrev maa Hyrden drive med Sognets Kreaturer og have den Frihed at gaa med dem, hvor de lyster, undtagen paa Sandklitterne, og som Følge deraf maa ingen under en Bøde af 9 Mark jage Kreaturerne eller Hyrden af deres Grund i denne Tid.

5. For at Beboerne ikke af Uvidenhed skal forse sig mod foranstaaende Forholdsregler, bliver disse først af Budfogden bekendtgjort i Sognet ved Trommeslag og senere af ham for hver især forkyndt for Byfolkene, og dernæst førstkommende Søndag af Sognefogden læst til Kirkestævne.

m. Brandværnet — Nattevagten.

Baade ved Odden i Nørdbý og i den Del af Sønderho, der er nærmest Havnen, ligger Husene tæt op ad hinanden, og paa mange Steder er Bebyggelsen saa tæt, at de Veje og Stier, der snor sig mellem Husene, næppe er saa brede, at to Personer kan passere disse Side om Side. Det er ret mærkeligt, at Husene i disse to gamle Skipperbyer langt fra ligger kompasrette, men ligger, som var de rystede ud af en stor Sæk; dog ligger de fleste noget nær i Retning Øst-Vest og enkelte omtrent i Syd-Nord. Da de saa godt som alle er straatækkede, er ved en Ildebrands Opstaaen alle de omliggende Huse stærkt truede for Antændelse. — Branddirektør Winckler opgiver i 1822, at der i Nørdbý er 158 Bygninger brandforsikrede (dog er ikke alle Bygnin-

ger brandforsikrede, hverken i Nordby eller Sønderho), hvoraf kun tre: Kirken, Kroen og en Smedie er teglhængte. Brandforsikringssummen er 83,300 Rdl. i Nordby og 74,010 Rdl. i Sønderho med en Kontingentskala af 2½ Skil. for hver 100 Rdl. I Sønderho er der brandforsikret 128 Bygninger, hvoraf kun Kirken og Smedien er teglhængte.

Naar Ildebrande, uagtet de tilstedeværende farlige Momenter, dog hører til Sjældenhederne paa Fanø; navnlig i forrige Tider, er Grunden den, at Sømandsstanden altid omgaas varsomt med Ild og Lys. Her skal dog bemærkes, at Faren for en Ildebrand var meget ringe indtil Brugen af Petroleumslamperne kom frem — paa Fanø omkring 1860, dog ikke almindelig da. Jeg erindrer Folk, som sidst i 1870erne aldrig har haft „Blus paa Lampen“. Den største Fare for Opstaaelse af en Ildebrand laa i Baging, naar Ovnens skulde opvarmes (lyses) med Lyng, og utætte Skorstene, der mærkeligt nok altid var muret i Ler (Klæg). De største Forsigtighedsregler blev selvfølgelig altid iagttagne. Et „Pas paa“ var meget ofte anbragt paa Overliggesren over Dørene til den aabne Aarne med Ord som følgende:

Tænd op i Jesu Navn
Og bed, at Ilden gør kun Gavn,
Og give Gud i Naade,
Den egen ej maa raade,

hvilke og lignende Ord jeg erindrer at have set over et Par Arnesteder i min Barndomstid i Sønderho.

I Landsbestyrelsens Vedtægt af 21. December 1743 er paa budt, at „Ingen maa lade sig finde med tændte Tobakspiber mellem Husene uden derpaa have en Hætte. Befindes nogle derimod at handle, straffes de efter Politirettens Sigelse og Sagens Omstændigheder. Men sker nogen Skade, som Gud i Naade afværge, skal den, som har foraarsaget Skaden, foruden anden Mulkt og Straf, tillige betale Skaden eller i Mangel af Formue dertil straffes paa Kroppen.“

Til Forebyggelse af og Imødegaaelse af mulige Ildebrande blev nedennævnte Reglement vedtaget af Oddens Beboere i 1792:

Anno 1792 16. Januar vare vi underskrevne Oddens Beboere, i Anledning af Hr. Stiftamtmandens naadige Resolution af 23. December 1791 angaaende Vagters Antagelse ved Odden i Nørby Sogn og en Del Brandred-

skabers Anskaffelse, forsamlede her i Fanø Tingstue og da paa egne og hele Oddens Beboeres Vegne indgik følgende:

Først angaaende en Vægter, da kunde Oddens Beboere ikke taale at leje en Mand bestandig dertil, men indgik paa, at der fra den 11. November og til sidste Dag i Februar hver Vinter skulde holdes Vagt fra Kl. 10 om Aftenen til Kl. 6 om Morgenen, nemlig fra Kl. 10 til 2 af tvende Mænd og fra 2 til 6 tvende Mænd efter rigtig Omgang under Straf af en Mark af hvert Ildsted til Sognets Fattige for hver Person, der udebliver og desuden at betale den i Stedet lejede Mand, og skal Vagten ske forsvarlig.

Brandredskaberne angaaende:

Da anskaffer Oddens Beboere af deres Kasse 10 gode Brandstiger og 20 Brandhager, som skal ophænges paa adskillige Steder til Afbetjening, mens de haabede for Anskaffelse af Læderspande at vorde forskaanet, eftersom hver Mand havde Træspande, som man mente, kunde være bekvemmere efter deres Brøndes og smaa Huses Beskaffenhed, dog de, som er i Brandkassen undtagen.

Hvilket vi underdanigst beder, at vor høje Øvrighed naadigst vil behage at approbere og saaledes, at Sognet paa den Maade kan beroliges. Om Sommeren er Folk Dag og Nat i Færd, saa da menes, at ingen Vagthold behøves.

(Underskreven af 23 Beboere, deriblandt Købmand og Kroholder Niels Jacobsen, der dog tilføjer: Kun for en Del er jeg hermed fornøjet).

Birkedommeren giver Vedtægten følgende Tilføjelse:

Denne paa samtlige Oddens Beboeres Vegne i Nordby Sogn her paa Fanø forfattede Vedtægt afkyndiges paa Nordby Sogns Kirkestævne til Oddens Distrikts samlige Beboeres Efterretning med Advarsel, at om nogen af de, der ej har underskrevet denne Vedtægt, skulle have noget imod samme at erindre, de da sligt skriftligt til mig ville anmelde samme inden 8 Dage.

Fanø, den 4. Februar 1792.

C. Engelstoft.

Publiceret paa Kirkestævne for Nordby Sogns Menighed den 5. Februar 1792 af *L. Fischer*:

Da Oddens Beboere tror, ved de i denne Vedtægt anførte Bestemmelser, at kunne tilvejebringe den fornødne Sikkerhed for Ulykkestilfælde og Ildebrand, saa bliver samme herved i ét og alt approberet med dette Tilføjende:

1. At Birkedommeren, Sognefogden og Opsynsmanden med Vagten og det øvrige Brandvæsen skal have ideligt og nøjagtigt Tilsyn, hvorimod de bør fritages for enten selv at gøre eller i deres Sted at skaffe Vagthold for deres Huse, saalænge de forestaar disse Betjeninge.

2. At Sognefogden paa de af Oddens Beboeres Bekostning, hvis Huse og Gaarde ikke ere i Brandkassen, inden næstkommende 24. Juni anskaffer de ommeldte Brandstiger og Brandhager, forfærdiget i forsvarlig Stand samt

fordelte og hængte paa de bekvemteste Steder saavel som derefter paaser samme vedligeholdte paa fornævnte Oddens Beboeres Bekostning.

Riberhus Amtskontor den 9. Marts 1792.

Hellfried.

Denne af Beboerne i Nordby udførte Vagtjeneste om Natten ophørte først i 1897, da Fisker *Jens Danielsen* og Tømrer *M. Frederiksen* ansattes af Kommunen som faste Natvægtere fra næste Aars 1. Januar.

Slukningsredskaber fandtes ikke. I 1822 opgiver Branddirektøren, at der i hver Rode i Nordby (vist fire) fandtes 2 Brandhager, foruden de anordnede Brandredskaber ved Kroen, Kirken, Møllerne og Præstegaarden; i Sønderho fandtes der ikke noget deraf, men ifølge Stiftamtets Skrivelse af 18. Maj nævnte Aar skulde der anskaffes 4 Brandhager dersteds. Det var alt, hvad der fandtes til at imødegaa en Brandkatastrofe med, hvad Branddirektør Winckler, der kort forinden var bleven ansat som saadan, maatte erkende var utilstrækkeligt. Han indvarslede derfor Beboerne i Nordby til et Møde, hvor han foreslog, at der anskaffedes en „Slangesprøjte“. Der var til Mødet kun mødt faa Mennesker, der ikke turde tage en Beslutning om Anskaffelse af „et saa kostbart Apparat“ paa Sognets Vegne. Det vedtoges derfor at lade en Liste gaa rundt blandt Beboerne for at forsøge tegnet frivillige Bidrag dertil, men herpaa tegnedes kun et samlet Bidrag af 20 Rdl., hvorfor Sagen maatte sluttes.

Sønderho fik sin Brand- og Nattevagt organiseret i 1805. Anledningen dertil var en Ildebrand, der var indtruffen Natten mellem 25. og 26. December foregaaende Aar, da Skibsfører Hans J. Møllers Hus nedbrændte (genopført og ejes nu af Fru Karen Jessen, Apotekets Haandkøbsudsalg).

Under Branden nægtede flere af Beboerne at medvirke ved dens Slukning og senere ligeledes at holde Vagt ved Brandstedet. Branddirektøren, *Jens J. Sonnichsen*, indberetter Sagen i en Memorial af 23. Januar 1805 til Birkedommeren, hvem han foreslaar Oprettelse af en fast Brand- og Nattevagt i Sønderho. Birkedommeren brevveksler om Sagen med Stiftamtmanden, der giver denne sin Tilslutning, og Resultatet bliver en af 159 Beboere vedtaget og den 16. Februar 1805 underskreven saa lydende

Reglement for Sønderhos Nattevagt.

1. Nattevagten begynder aarlig den 11. November og vedbliver til Februar Maanedes Udgang.

2. Den sættes om Aftenen Kl. 10 og ender om Morgenens Kl. 6 i tvende Vagter, hver i 4 Timer, saaledes at Omskiftning sker hver Nat Kl. 2.

3. I hver Vagt maa være 3 Personer, ingen under 16 Aar; fremstilles nogen under den Alder, da kan de Vagthavende afvise dem, og hvis ikke en forsvarlig Person straks møder i Stedet, maa de efter $\frac{1}{2}$ Times Forløb leje en anden i den skyldiges Sted og paa hans Bekostning.

4. Til Vagtholdet siger den ene den anden til forud efter medfølgende Landsregister, og hvorefter ingen forbigaas.

5. Omskiftningsstedet bliver stedse midt i Byen hos Sonnich Jensen Møller, undtagen Vagten passer at staa til Afløsning ved de Huse, hvor der opvækkes.

6. Inden den nye Vagt ankommer og afløser, maa den gamle ej forlade den, og til Sikkerhed at det sker, bliver Bogen, hvori disse Vagtreger og Distriktsbeboernes Navne til Efterretning findes opført, at overlevere den nye Vagt paa Skiftestedet.

7. Vagten gaar ej i Hus, men vanker stedse omkring i alle Veje og Gange imellem Husene, saaledes at intet Hus øst og syd for Kirken forbigaar deres Øjesyn én Gang i hver Time.

8. Vagten lægger Mærke til, hvor Ild og Lys brænder, om den er anbragt af Husfolkene selv eller ej; falder saadant Vagten ubegribeligt eller Fare derved anses, da opvækkes Folkene saadant at undersøge, og Faren at afvende.

9. Mærker Vagten til Uraad med Ild og Lys, gør den straks Anskrig til dette Hus og Naboerne ~~og~~ siden videre.

10. Vagten maa ej støje, raabe, skrige eller paa anden Maade forskrække nogen og mindre aabne Døre og gaa ind og forstyrre de sovende; thi derfor bødes.

11. Bliver Vagten anklaget, saasom at sidde inde eller gaa i Skjul eller ogsaa uforsigtig gaa med tændte Tobakspiber uden Hytte, da bødes derfor.

12. Den fra gammel Tid brugelige Skik at forrette Brødbagning om Natten, især til Juletider, forbydes ganske; ser Vagten, at saadant sker under deres Vagtture, da anmeldes dette, og derfor bødes.

13. Ligeledes forbydes det, at nogen ved Skibsbyggeriet brænder Beg og Harpiks, afkoger Tran eller udbrænder Tjæretønder i nærmere Afstand derved.

14. For det øvrige saa har Sognet i Fællesskab 4 Brandhager; disse fordeles saaledes: at én bliver ophængt i Vesterbyen hos Mikkell Lassen; den anden i Nørbyen hos Niels Hansen Jessen, hvilke Mænd i deres Distrikter forskaffer sig for deres Distrikter de fornødne Husstiger; den tredje ved Kirken og den fjerde ved Skolehuset, som med Stige og Spand stedse skal være forsynet.

15. Iblandt Havnebeboerne anses ikke fornødent at anskaffe Brandredskaber, da mere end de 2 Trediedele af Bygningerne er under Brandforsikring og forsynet med Brandredskaber. Det formodes derfor, at disse ikke nægtes de uforsikrede Steder i paakommende Tilfælde, og i saa Fald bliver der overflødige nok at benytte sig af.

Denne Maade at holde Vagt paa i Sønderho vedblev til

1890, da en fast Nattevagt ansattes af Kommunen. Vagten blev dog ikke altid udført saa punktligt, som den skulde, især i daarligt Vejr, dertil kom, at Vagten meget ofte bestod kun af Kvinder, og kunde de komme afsted dermed, gik de inden Døre. Dette havde Branddirektør Winckler i Nordby nok vidst Besked med; thi en Nat i November 1830 sendte han en af Brandfogderne ud paa Patrouille for at efterse, om Brandvagten var ude, „men da han ikke fandt nogen, gik han hen til Hans M. Christensens og Eskild Niensens Enke, hvis Tur det var at holde Vagt fra Kl. 1—4 og fandt begge oppe, siddende i Hans Christensens Bolig, hvorfor Brandfogden anmodede dem om at gaa ud, men desuagtet forblev de inde i de 1¼ Time, han forblev uden for Huset.“

Branddirektøren indberettede saa Sagen til Birkedommeren, og de paagældende blev mulkteret. I Nordby var Vagten forsynet med en Skralde, senere afløstes den af en Fløjte, hvormed det var paabudt, at der skulde gives Lyd udenfor Birkedommerens og Brandfogdens Bolig ved hvert Vagtskifte om Natten og udenfor de Huse, hvor der til usædvanlig Tid saas Lys. Vagts Opgave var ikke alene at „vogte Ild og Lys“, men underhaanden blev den ogsaa antaget til at have Opsyn med Skibene i Havnen og Skibsværftet og at have Opmærksomheden henledt paa, om Vandet steg for højt i Havnen og muligt derved kunde anrette Skade. Man kunde ogsaa faa Vagten til at have Opsyn med Kreaturerne i Staldene. Vagten i Nordby tillige at se efter, om der blev hejst Lygte paa Signalmasten i Strandby til Tegn paa, at Færgebaaden skulde gaa over efter Rejsende. Ved Bryllupper blev Vagten altid om Natten trakteret med Kaffe m. m., og henad Morgenstunden, naar Dansen gik lystig, kunde det træffe, at den deltog deri. Vagten var forberedt paa Invitation dertil og havde derfor den Nat iklædt sig Stadstøjet.

Sprøjters Anskaffelse.

I 1842, altsaa 20 Aar efter Kaptajn Winckler henstillede at anskaffe en Sprøjte, henstiller Amtet til Nordby Sogneforstanderskab at søge tilvejebragt en Sprøjte, da Brandfaren i en saa tæt bebygget By, hvor saa godt som alle Huse var straatækkede, var overordentlig stor. Paa denne Henstilling svarer Forstanderskabet 13. Juni, at „Forslaget om Anskaffelse af en Sprøjte og det dertil fornødne Materiale har alt tidligere været forebragt

i Forstanderskabets Møder, og det anses ogsaa passende og tilbørligt, at saadanne Brandremedier blev anskaffet, dog menes dette Aar, som har medført adskillige, just ikke ubetydelige Ekstraudgifter for Kommunen, og i hvilket Skibsfarten har givet saa saare ringe Udbytte, ikke at være skikket til at bære de Omkostninger, som dermed vil være forbunden. Ad Aare tør man derimod maaske haabe, saadant Betryggelsesmiddel vil kunne anskaffes. Herved maa man dog ikke undlade at gøre opmærksom paa det vanskelige i her at faa et Brandkorps ordnet, der til enhver Tid kunde gøre Tjeneste, eftersom Sognet for en stor Del af Aaret har en total Mangel paa Mandskab, der kunde være tjenstdygtigt ved Ildebrandstilfælde."

Der kom altsaa ikke videre ud af Sagen dengang heller. Først i 1849 blev det til Alvor med Anskaffelse af en Sprøjte i Nordby.

Anledningen dertil var Faren for, at en Ildspaesættelse skulde ske fra Blankeneser-Fiskeres Side. Disse laa i Krigsaarene omkring Fanø og fiskede og betragtedes som støttende Oprørerne i Hertugdømmerne.

Sogneforstanderskabet tilskrev 10. Maj 1849 Brandmajoratet i Kjøbenhavn og udbad sig Vejledning i Købet af en Sprøjte:

„Nordby Sogn, der paa Grund af den temmelig betydelige Skibsfart, som derfra finder Sted, er en af de Landsbyer, der har de talrigste Huse og Indvaanere i hele Landet og har hidtil været uden nogetsomhelst Sprøjtevæsen, men ukendt med de paagældende Forhold i Hovedstaden, og paa Grund af Krigen afskaaret fra Forbindelsen med Altona og Hamborg, hvor de fleste Bestillinger i den Retning i de senere Aar her i Omegnen er udført, ... fordrister vi os til at henvende os til Dem ... Man ønsker 2 Sprøjter, den største til at betjenes af 6, højst 8 Mand, med Maskineriet staaende i en Kobberkasse, selve Sprøjten med Dobbeltgang, Støvlen af Metal, Vindblæser af Kobber eller Messing, alt til at skille fra hinanden med Skruer og Møtringer samt de dertil hørende Nøgler. En Læderslange paa ca. 16 Al. med en Metalomløberskrue i Midten af hver af disse Slanger, et Kobber- eller Messing-Straalerør med 2 Mundstykker af forskellig Størrelse af Hullerne i samme.

Den mindre eller en saakaldet Kabinetssprøjte at staa i et stærkt Egetræskar, enkelt Gang, Støvlen af Metal, Vindblæser af Kobber eller Messing, alt at skille med Skrueværk, Karret

med Øskener til Bærestænger, 2 Slinger med Længde af 10 à 12 Al., formentlig uden Omløberskrue, men med Straalerør og et Mundstykke.“

Brandmajoratet fremskaffede et Tilbud, der lød paa 715 Rdl., fra Sprøjtefabrikant Meyer, Kjøbenhavn, hvilket Tilbud blev antaget. Beløbet dertil laantes fra Finansministeriet.

Brandinsp. Ussing

Sprøjten blev hjemført af Skipper H. P. Clausen i September s. A.

Lærer M. Kirkeby blev ansat som Brandinspektør, og efter hans Død i 1857 blev Snedker Ussing beskikket til Brandinspektør, „hvem Forstanderskabet mente havde den bedste Indsigt i denne Sag.“ Hans Løn ansattes til 20 Rdl. aarlig.

Efter en stedfunden Ildløs i 1855 androg Ussing Sognefor-

De senere Aars Brandinspektører i Nordby:

Skibsfører

J. I. Clausen

Død 29. Avg. 1921. 71 Aar.

Snedkermester

N. S. Thing

Født 27. April 1861.

Skibsbygmester

Joh. Christoffersen

Født 26. Maj 1885 paa Møen.

standerskabet om „at maatte udlove en Belønning for den, som først til en af Sprøjtevæsenets Funktionærer gør Anmeldelse om en udbrudt Ildløs.“ Det sparsommelige Forstanderskab mente dog ikke dette nødvendigt.

Sprøjte til Sønderho.

I 1858 vedtog Forstanderskabet at anskaffe en Sprøjte „efter en nøjere Overvejelse i Forening med Beboerne og for saavidt, der maatte findes Evne til Anskaffelse af en saadan.“ Videre blev dog ikke foretaget.

Først i 1862 blev der atter forhandlet om Anskaffelsen af en Sprøjte, 2 Sejl og Gravning af 2 større Brønde, hvis Anskaffelse man dog ønskede udsat til 1864. Sagen trækkes i Lang-

Malermester
S. P. Thomsen
Født 24. Nov. 1871.
Brandinsp. i Sønderho.

drag af økonomiske Grunde, men ved Skrivelse fra Amtet af 1. December 1866, paalægges det nu Kommunen snarest at anskaffe en Sprøjte og ved Mødet 9. December 1866 vedtoges „det uopholdeligt at anskaffe en af de mindre Landsprøjter, uden Vogn, af Sprøjtefabrikant Knudsens Fabrikat, Odense, til en Pris af 175 Rdl.“, senere bestiltes en Sejldugsslange paa 12 Alen til en Pris af 1 Rdl. pr. Al. Sprøjten ankommer dog først i December 1868. Derefter anordnes følgende

Vedtægt for Ordningen af Brandvæsenet i Sønderho Sogn.

1. Kommandoen ved en Ildebrands Udbrud med deraf flydende Mynighed og Ansvar har den af de 2 Brandfogder, i hvis Distrikt Ilden er udbrudt. Ved Sprøjteøvelser føres Kommandoen skiftevis af de tvende Brandfogder, saaledes at hver Brandfoged fører Kommandoen ved hver anden Øvelse. Til Hjælp for Brandfogderne ansættes en Assistent hos hver af dem. Har den Brandfoged, i hvis Distrikt Ildløs udbryder, Forfald, overtager Brandfogden fra det andet Distrikt Kommandoen. Kommer Politimesteren tilstede under Branden, overtager han, hvis han finder Anledning dertil, Kommandoen.

2. Ved Rednings- og Nedbrydningsafdelingen ansættes den Brandfoged, der ikke fører Kommandoen, i Forfaldstilfælde hans Assistent, som Formand samt 12 Mand, hvoraf en tredje Del skal give Møde, hver med en Brandhage, en tredje Del hver med en Brandstige og Resten med en Økse, en Spade eller Hakke, eftersom det ved Mandskabets Ansættelse bliver bestemt. Denne Afdeling, der i Ildebrandstilfælde skal bidrage til Redning af Mennesker, Kreaturer og Gods, belægger Tagene, som er udsat for at antændes, med Brandsejl, Lagener o. l. eller, naar den Kommanderende dertil giver Ordre, nedriver Bygninger eller for at gøre Plads for Slukningsredskaberne og Vandtilførslen, nedbryder Hegn og deslige og vælges dertil af de yngste og kraftigste af det tjenstpligtige Mandskab og saavidt muligt blandt Tømrere og Murere.

Ved Sprøjten ansættes:

En Sprøjtefører, som har den nærmeste Kommando over Sprøjten og det ved samme ansatte Mandskab, 2 Straalemestre og 2 Afdelinger Pumpere, hver Afdeling bestaaende af 6 Mand. Disse Poster besættes med det arbejdsdygtige Mandskab, som bor nærmest Sprøjtehuset. Hvis der blandt dette Mandskab findes Haandværkere, skulle de til Tjeneste medbringe af deres Værktøj, hvad der behøves til at afhjælpe mindre Brøst, som kunne indtræde ved Sprøjten.

En af det ved Sprøjten ansatte Manskaber skal holde Sprøjten ren og smøre Slangen mod en billig Betaling aarlig efter Sogneraadets Bestemmelse. Til at befordre Sprøjten, naar det behøves, ansættes en kørepligtig Mand.

4. Til Vandforsyningen ansættes:

1 Formand til at lede samme, 1 Hjælper og hele det arbejdsdygtige Mandskab, samt 4 Vandkørere med 1 a 2 vandtætte Tønder med Tragt paa Vognen, forspændt med 1 a 2 Heste. Dette Mandskab møder i alle Tilfælde, enten det er ved Ildebrand eller til Øvelse, med deres Brandspande.

5. Det øvrige ikke tilstrækkelig arbejdsdygtige Mandskab ansættes til at holde Vagt ved det reddede Gods, til Lygtebæring, naar Ild udbryder om Natten eller andet saadant ikke anstrengende Arbejde. Dette Mandskab møder om Natten med en forsvarlig Lygte med Lys i.

6. Enhver især er, naar den Kommanderende ved Ildløs finder det fornødent, forpligtet til at udføre ethvert andet Arbejde, der befales ham.

7. Fri for Ansættelse i de nævnte Bestillinger er enhver Person, der ikke er konfirmeret eller som har fyldt sit 70. Aar eller er vanfør, fremdeles Præsten, Lægen og Skolelærerne. Ligeledes er Sognefogden fritaget for enhver personlig Ansættelse paa Grund af, at han ifølge sin Stilling skal overvaage Ordens Opretholdelse ved Brandstedet.

8. Til Tegn paa deres Stilling bærer i Tjenesten Brandfogderne paa Brystet et Skilt med det kgl. Navneskiffer. Assistenterne og Sprøjteførerne, Formanden for Redningsarbejdet og Tilførslen af Vand ligeledes paa Brystet et Skilt med Angivelse af deres Stilling: Redningsmandskabet R. M., Sprøjtemandskabet S. M., Nedbrydningsmandskabet N. B. Skiltene anskaffes for Kommunens Regning.

9. I Tordenvejr skal saasnart det 3die Skrald høre's alt Sprøjtemandskab uopholdeligt møde ved Sprøjten og forblive dér indtil Uvejret er drevet over. I Ildebrandstilfælde skal Sprøjtemandskabet ile til Sprøjten; det øvrige Mandskab til Brandstedet.

Ved opstaaende Ildløs „skulde der tudes i Byhornet paa en nærmere aftalt Maade“ hedder det i en gammel Forordning, ligesom der skulde „lydes med Kirkeklokken“, og „Budfogden røre Trommen“ omkring i Gaderne, hvilke Foranstaltninger ogsaa blev iagttagne i paakommende Ildebrandstilfælde paa Fanø.

Vandbæringen til Sprøjten udførtes mesten Dels af Kvinderne og skete paa den Maade, at de stod i Række paa hver Side af Gaden, de ældre paa den ene og de yngre paa den anden Side, fra det Sted, hvor Vandet blev taget, og til Brandstedet, de yngre tog mod de fyldte Vandspande, der gik fra Haand til Haand, og de ældre besørgede de tomme Spande tilbage paa samme Maade.

n. Skorstenseftersyn.

Saalænge der fandtes en Branddirektør paa Fanø, overvaagede han sammen med Brandfogden, at Skorstene og Brandredskaber var i tilbørlig Orden. Siden skete det ved 2 udnævnte Mænd, der hvert Foraar efter Paaske skulde udføre Bestillingen og indberette Manglerne til Birkedommeren og derefter ved Omsyn om Efteraaret forvisse sig om Manglernes Afhjælpning.

Skorstensfejning udførtes af hvem som helst, der vilde paatage sig dette Arbejde, dog var der altid en bestemt Mand, der fortrinsvis besørgede dette. I 1873 ansætter Nordby Sogn dog en fast autoriseret Skorstensfejer. Han skulde have for Fejning af en almindelig (aaben) Skorsten 8 Skill., 1 Skorsten med Komfur 16 Skill., 1 do. i 2 Etages Huse 24 Skill., 1 Bilæggerovn 6 Skill. og for en Vindovn 12 Skill.

Ildebrande i Nordby.

1790 brændte Fisker Peder Jensen Iversens Hus, hvorved hans Hustru og Barn indebrændte. Iversen selv druknede 28. Januar 1797.

1800 den 5. Marts brændte Niels Sørensens (Regis) Hus, og hans Hustru indebrændte.

1824 den 21. September nedbrændte Rindby Kølhus med samt 17 Skæpper Malt, der var under Tilberedning.

1832 den 13. Juli slog Lynet ned i Kaptajn Peder Svendsens Enkes Hus. 6 Køer sloges bedøvet til Jorden, hvoraf de 4 kom til Live og reddedes, mens 2 døde. Ilden tændte paa Loftet, men blev ved tililende Folks Hjælp slukket.

1865 den 16. Avgust nedbrændte Mortensens Mølle.

1890 den 22. Avgust nedbrændte et 21 Fag stort Hus, tilhørende de 4 Familier Snedker Hans Jessen Lauridsen, P. Jg. Olsen, Mette Pedersdatter og Svend Lauridsen.

1896 den 19. Maj nedbrændte Færgegaarden.

1896 den 10. Juli nedbrændte Styrmand Mads Jessens Enkes Hus.

1901 den 13. Marts nedbrændte Kellers Konditori ved Stranden.

1901 1. Pinsedag nedbrændte Præstegaarden.

1903 den 27. Juli nedbrændte Kaptajn N. N. Svarrers Enkes Hus.

1904 den 22. September nedbrændte Mads Rødgaards Enkes Hus.

1908 den 29. December nedbrændte Gaardejer M. P. Cl. Sørensens Gaard.

1910 den 24. Marts nedbrændte Villa „Louise“ ved Stranden, tilhørende Direktør Fr. Bech.

1916 den 11. Maj nedbrændte Skibsfører Søren Dams Hus, hvorved han indebrændte.

1917 den 18. Marts nedbrændte Thyssens Mølle.

1918 den 19. December nedbrændte Villa „Strandlyst“ ved Stranden, tilhørende Direktør Bech.

1931 nedbrændte Hotel „Kongen af Danmark“.

Ildebrænde i Sønderho.

1804 den 25. December nedbrændte Skibsfører Hans J. Møllers Hus.

1837 den 29. Oktober slog Lynet ned i Styrmand H. H. Thomsens Hus, der nedbrændte.

1861 den 23. November nedbrændte Smed Niels Agers Hus.

1879 en Aften i November nedbrændte to sammenbyggede Huse, tilhørende Skibsfører Søren Jensens Enke og Mads Frandsens Enke.

1894 i September nedbrændte Sønderho Mølle.

1900 den 5. Juli nedbrændte Snedker Morten Poulsens Hus.

1906 den 1. August slog Lynet ned i Gaardejer Hans N. Pedersens Hus, der nedbrændte.

1906 den 23. April nedbrændte Skibsfører Niels Nissens Hus, hvor Ilden opstod. Et ved Siden af beliggende Hus, tilhørende Peder L. Frederiksens Enke, antændtes og nedbrændte ligeledes.

1917 den 6. Maj opstod en Hedebrand ved Sønderho, hvorved Arbejdsmand Jens Lauridsen omkom, 70 Aar.

1917 den 3. December nedbrændte et Bager Weirgang tilhørende Hus (tidligere Fr. Hansens Enke).

1930 den 24. August nedbrændte Bager V. Engsteds Hus med Bageri.

o. *Fanø Branddirektorat.*
Branddirektører.

Branddirektør
J. J. Sonnichsen

I Aaret 1800 blev Fanø et selvstændigt Branddirektorat, og Sognefoged *Jens Jensen Sonnichsen*, paa det varmeste dertil anbefalet af Birke-dommeren og Stiftamtmanden, udnævnt til Branddirektør med Bopæl i Sønderho. Han fik senere udleveret en Uniform med Epauletter paa Skuldrene i Lighed med Politimesteruniformen, som han skulde iføre sig, naar han var i Embedsforretninger.

Der var ikke mange Bygninger paa Fanø i Brandkassen ved hans Overtagelse af Branddirektoratet, og til at begynde med gik det smaat med at faa Folk til at indmelde sig i Kassen, men efter en Brand i Sønderho i 1804 gik det hurtigere, og efterhaanden blev alle Bygninger brandforsikrede.

I Nordby var i 1822 brandforsikret 158 Bygninger med en Forsikringssum af 83,300 Rigsbankdaler efter et Kontingent af 2½ Skil. af hver 100 Rdl., i Sønderho 128 Bygninger med en Forsikringssum af 74,010 Rbdl.

I 1878 opgiver Branddirektøren (i Varde), at i Nordby er 493 Bygninger forsikret for 1.241.006 Kr. — Odden alene har 392 Steder til Beløb 899.528 Kr., deraf er 315 straatækkede, 15 med Tegl eller Skifer og 2 med Spaan. Der fandtes af Brandredskaber en større og en mindre Sprøjte med dobbelt Besætning af Slinger, den ene af Læder, den anden vævet, 6 Brandsejl af betydelig Størrelse, 3 Brandstiger, 4 Vandtønder, 5 Spande og 3 Økser.

I Sønderho var samtidig 271 Bygninger forsikret for 510.824 Kr., deraf 260 straatækket, 9 teglhængte og 2 med Spaan. Der fandtes af Brandredskaber 1 Sprøjte med Gummislange, 4 Vandtønder, 2 Brandhager, 2 Brandstiger, 3 Brandsejl og 1 Ekstinktør (lille Sprøjte til Kulsyre at bære paa Ryggen).

Branddirektør Jens Jensen Sonnichsens Bestallingsbrev.

Vi Christian d. 7. o. s. v.

Gøre alle vitterligt: at Vi allernaadigst har beskikket, ligesom Vi og hermed beskikker og beforder

Sognefoged Jens Jensen Sonnichsen

til at være Branddirektør paa Fanø; thi skal han være Os, som sin rette og suveræne Arve-Konge og Herre, huld, tro og underdanig, Vores og Vores

Branddirektør Jens Jensen Sonnichsens Haandskrift og Segl:

Alle Gængstomsen nu Ligejindend Gængst af Brand Sogndans
Forsikring for Fensad, pag 177. ind. Atterkone -
Ordrerhae sin 25 April 1805. -

J. Sonnichsen
Brand. Director -

kgl. Arvehusets Gavn og Bedste søge, vidt og ramme, Skade og Fordærv af yderste Magt, Evne og Formue hindre, forekomme og afværge.

I Særdeleshed har han som Branddirektør paa Fanø i alle Maader at forholde sig efter vor allernaadigste Forordning om Branddirektører paa Landet i Danmark af 26. Marts sidstleden, saavel som Forordningen om Brandvæsenet og Brandforsikringsanordningen, begge for Landet i Danmark, af 29. Februar 1792, samt den ham af Vort General-Land-Oekonomi og Kommerce Kollegium meddelte Instruktion og andre Foranstaltninger, som i Henseende til Brandvæsenet og Brandforsikringen paa Landet nu er eller herefter maatte vorde føjede og altid i dette sit Embede at forholde sig, som det en ærekær Branddirektør og tro Kongens Tjener egner og vel anstaar efter den Ed, han Os derom allerunderdanigst aflagt har. For denne hans Tjeneste nyder han fra den 1. d. Maaned i aarlig vis Løn 30 Rdl. og den Branddirektørerne ved forebeldte Forordning af 26. Marts sidstleden tillagte Betaling for Taksations Forretninger, dog skal han være pligtig at underkaste sig de Forandringer og Bestemmelser, som vi ved Indførelsen af Amternes ny Inddeling efter vor allernaadigste Resolution af 4. September 1793, eller af andre Aarsager, maatte finde for godt at befale. Hvorefter Vedkommende sig allerunderdanigst har at rette, ej gørende ham herimod nogen Hinder eller Forfang, under vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Frederiksberg den 3. Oktober 1800.

Under vor Kgl. Haand og Segl.

Christian R.

(L. S.)

Jens Jensen Sonnichsen døde den 16. Februar 1810, 62 Aar.

I hans Sted udnævntes 13. Juni s. A. Løjtnant *Georg Michael Fogh* af Christianssand til Branddirektør paa Fanø. Han beklæder ikke Embedet ret længe; thi han forlader Fanø allerede i Maj 1813, og Lærer *Peder Christensen* i Nordby konstitueres i hans Sted. Under 8. December udnævnes Regimentsskriver *Wellesen* til Branddirektør, men kommer vist ikke til at overtage det, thi i Juni 1814 udnævnes *Christian Frederik Bagge* til Branddirektør, men da han først kan overtage Embedet om 3 Maaneder, konstitueres Kaptajn *P. H. Brinch*, Sønderho, i Embedet; det synes heller ikke, at *Bagge* har overtaget Embedet, thi Lærer *Christensen* afgaar 2. December 1815 som konstitueret Branddirektør, og Lærer *M. C. Kirkeby*, Nordby, bestyrer Embedet til 18. Januar 1816, da Fanøs Kommandant fra Krigsaarene 1808—14, Kaptajn *Wilhelm Martin Winckler* bliver udnævnt til at beklæde Stillingen med en vis Løn af 310 Rigsbankdaler aarlig. Stillingen indehaver han til sin Død 1833. I Aarene derefter bestyres dette Embede af Birkedommerne, men bliver tilsidst underlagt Branddirektoratet i Varde.

h. Sandflugten og dens Bekæmpelse gennem 400 Aar.

De historiske Oplysninger, man har om Klitternes Dannelse, er sparsomme og af en forholdsvis sen Dato, hvorfor man ikke er i Stand til at afgøre, hvor tidligt Sandflugtens ødelæggende Virkninger har taget deres Begyndelse. Man er tilbøjelig til at antage, at Sandflugtsperioden er opkommen i det 15. Aarhundrede, og at Klitterne paa Fanø før den Tid maa have været forholdsvis tilgroet, og at Sandflugten derfor kun maa have fundet Sted i ringere Omfang. Uden dette maa det have været umuligt for Beboerne at eksistere dér. En Kirkes Tilstedeværelse mellem høje Klitter — som jo er en Kendsgerning 1340 — vilde næppe kunde tænkes, hvis disse havde været en Fare for dens Eksistens. Der kan sikkert gaas ud fra, at da Folk har slaaet sig ned ved det mægtige og lunefulde Vesterhav, har Klitternes Beskaffenhed været saadan, at de har dannet en naturlig og paalidelig Beskyttelse mod de hyppige, stormlignende Vestenvinde og Havguse. Sønderhos Beliggenhed lige op ad Klitrækken beviser dette. Odden i Nordby, der knap ligger saa nær op ad Klitterne, er sikkert af yngre Dato end Rindby (oprindeligt hedder det: ved Renderne eller „æ Rinder“), der i tidligere Tider har talt flere Huse og Gaarde end nu foruden adskillige Huse, der vides i Begyndelsen af 1700erne at have ligget inde mellem Klitterne baade til Vest og Nord for Rindby, hvilke Huse nu er forsvunden (ødelagt af Sandflugten).

Pastor Niels Friis indberetter omkring 1750 til Langebæk (udateret) at „i Marken findes ingen Steds noget mærkværdigt undtagen nogle gamle Rester af Gaarde og Husbygninger, som her og der har staaet mellem Bjergene, men af den stærke Sandflugt, som i Storm og Uvejr grasserer her ved Vesterkanten, for lang Tid siden lagt øde.“

I Sønderho har der tidligere været en ikke ringe Bebyggelse lige op ad Havside Bjergenes Østside i Præstetoften (saaledes Præstegaarden med betydeligt Landeri omkring denne) og i Bjerges Leje; som boende dér nævnes i 1654 Hans Madsen, Jens Madsen, Jes Nissen og Søren Hansen og Øst derfor Niels Nielsen „en lille Ejendom paa under 1 Td. Hartkorn“ og Simon Madsen (Stedet hedder endnu „Simons Toft“). Disse og flere Beboere, som nævnes i Tingbogen det nævnte og paafølgende Aar, har næppe slaaet sig ned lige op ad Klitterne, hvis der havde været Fare for Sandflugt. Af det Paabud, der i 1539

udgaar til Fanø, Mandø og Rømø om, at Beboerne ikke maa „skære deres Helme op, saa at Sandet deraf drives paa Landet og fordærver megen Jord, Ager og Eng os og Kronen saavel som andre Lodsejere storlig til Skade og Fordærv . . .“, fremgaar det jo tydeligt, at Klitterne er bevoksede med Helme, og i 1557, da Beboerne paa Fanø klager over Mangel paa Ildebrændsel og begærer at maatte bruge nogen Lyng, som findes dér paa Øen, tillades det dem, naar „det sker til Skællighed, dog skal Lensmanden, Erik Rud, paase, at der ikke afhugges Lyng eller andet Klittag, som kan være nyttig mod Sandflugt.“ Dette beviser stadig Klitternes Bevoksning. Den givne Tilladelse til at tage Lyng er sikkert ikke „sket til Skællighed — Manglen paa Ildebrændsel har altid været stor paa Fanø —; thi 29. Oktober 1570 udstedes en Forordning om „at ingen efter denne Dag skal opslaa, oprykke, ophugge eller i nogen Maade ødelægge Marehalm, Hvideris (Vægger), Helme, Sli eller Torne, som gror paa Strandbakkerne ud mod Vesterhavet mellem vor Købstad Ribe og Skagen . . .“

Indtil da har vi ingen Efterretning om Sandflugten. Den første Meddelelse derom er af 29. Maj 1573, da Kongen vitterliggør „at efterdi Hr. Søfren Trugelsen, Sognepræst paa Fanø, har berettet, hvorledes hans Gaards Ejendomme meste Parten af Sand er fordærvet saa og, at en stor Del af Bøndernes Ejendomme meste Parten af Sand er øde, at han nu ikke kan have sin nødtørftige Underhold, hverken af Avl eller Tiende, som andre Præster før ham har haft, saa bevilges, at han herefter maa være fri for Sandtold at svare (S. var en Afgift, der svaredes til Kronen af Fiskeriet) af halvandet Skib, som han selv udreder om Aaret til Søs, saalænge til anderledes derom tilsiges.“

I Lensregnskabet fra 1581 hedder det om en Mand fra Sønderho og 5 fra Nordby, at de er fordrevne fra deres Hjem, der er øde og fordærvet paa Grund af Sandflugt.

Præsten Niels Pedersen i Sønderho fremkommer ogsaa med Klage over Sandflugten, og Kongen tilsteder ham 12. Maj 1592, at han maa nyde „Kronens Korntiende af Tjæreborg Sogn til sin Underholdning, da samme Sønderho er en Udø, som meget Sand er paa, der fordriver og fordærver Kornsæden dér paa Landet, saa at Folkene mesten paa andre Steder maa købe deres Korn.“

Fra nu af er der idel Klage over og Beretninger om Sandflugtens Ødelæggelser.

I Skattemandtallet af 1606 hedder det om Fanø, at „Landet er ikke andet end tvende arme Fiskelejer og i sig selv meget fordærvet af Sand“, og i 1611 ligeledes i en Skatteansættelse, siges, at Fanø er et Øland med Fiskelejer, og Befolkningen boende i nogle Sandklitter, saa at ingen synderlig Avling eller Næring haves uden Fiskeriet alene.

„1628 i Ufreds Tid blev Sønderho Sogns Præstegaard ganske fordærvet med Grund og Grøde og Avling af Sandløb, og tillige meget af Sognefolkens Marker og Jorder beskadiget deraf, hvorover Præsten Peder Laugesen tilforhandlede sig en anden Præstegaard for 326 Rdl. 4 Mark danske, men nogle Aar derefter blev hans Bolig og Ejendom ogsaa af Sandflugt fordærvet, saa han og maatte rykke op derfra og bygge paany i Marken paa en udyrket Jord i Bjerges Leje“, staar der i Liber daticus.

1630 17. Juni fik samme Præst et Tingsvidne ved Fanø Birsketing „at 13. Juni, da Gudstjenesten var endt, var Jep Nielsen begærendes et Synsvidne af os Gjesinge Folk, hvilket vi ham ikke nægte kunde, hvorledes Sandet havde fordærvet ham. Da er dette hine Mand vitterligen i Guds Sandhed, at nu i mange Aar haver Sandet overknøget og slet ødelagt alle hans Grunde og Ejendomme, Korn, Kaal, Græs og al Grøde, intet undtagen i nogen Maade, hvorfor han, fattige Mand, nødes til at rømme og flytte hans Hjem paa et andet Sted, hvorfor vi beder alle og hver, at I for Guds Skyld forhjælper ham til det bedste, det forskylder vi . . .“

Om samme Pastor Laugesen skriver Biskop Jersin 1. Juni 1632 til Albert Skeel paa hans Anmodning om Oplysning om nogle Sognekald: „Præsten paa Sønderho kan aldeles ikke hjælpes af Landet (Fanø), fordi det saa fordærves Aar for Aar, og haver Sandet endnu taget mere Overhaand end i forgangne Aar.“

1636 maa Præstegaarden paany flyttes paa Grund af Sandknog, og Præsten fik 15. April Bevilling paa, at Præsterne i Ribe Stift maa afkræve en halv Daler og af hver Kirke 1 Sletmark til Hjælp dertil.

1637 24. Marts indgiver 48 Beboere i Sønderho „hvis Ejendomme med Grund, Bygning og Bosted er ganske ødelagt af Sandflugt“, til Kongen et Bønsskrift om Befrielse for Skatter og

Afgifter og skriver: „Foruden disse øde Stavn er de to Tredieparter af Landet mesten fordærvet, efter som Stavnen staar, men Jorderne omkring dem, som tilforn havde været Grøntofte er af Sandet overløbet, ufrugtbar og fast øde, som bevisligt er.“ De opnaaede et Afslag i deres Landgilde paa 4½ Rdl.

I Indberetningen fra Præsten i Sønderho til Ole Worm hedder det 1638: „... endelig mod Vest langs Havbredden er der umaadelige Sandbjerge ..., undertiden piskes de saa voldsomt af hæftige Storme, at Sandet kommer i Flugt og paafører Indbygernes Marker en ikke ringe Skade ved at lægge sig oven derpaa ...“

I Præsteindberetningen af 1651 skriver Præsten i Nordby: „Af Præstegaarde findes her ingen, eller Hus, ikke heller har her været nogen siden for 70 Aar, da den forrige blev ødelagt af Sandknog ...“

Et særdeles trøstesløst Billede giver Markbogen af 1683 (Matrikelskontoret): „Sønderho lider stor Skade af Flyvesand. For 2 Aar siden blev ødelagt og fordærvet 4 Huse, saa at Ejermændene højlig blev foraarsaget samme Huse at forflytte; endnu findes 9 Huse, som paa samme Maade til førstkommende Paaske skal forflyttes. Sandflugten tilføjer Indbyggerne dér paa Stedet en ikke ringe Skade. Bemeldte Sandflugt tager mere og mere Overhaand, saa det er at befrygte, at Landet derover paa det sidste skal blive ganske ruineret, som visseligt ogsaa sker, medmindre Indbyggerne i Nordby maatte blive befalet dem i Sønderho med fornødne Heste og Vogne til Hjælp at komme til at opføre Tang fra Havet, og det paa Sandbjergene udspreder, og det allern. maatte behage Hans kgl. Maj. at lade fra Holland indforskrive Helmefrø, at de det iblandt Tangen kunde udsaa, som Folkene formener, Landet til Frelse, tjenligt skulde være.“ Det synes heraf, at det særligt er Sønderho, der har været stærkt truet af Sandflugten dette Aar, men Aaret efter har Beboerne hos Stiftamtmanden „klagelig andraget, hvorledes Sandknoget paa Fanø og Sønderho tager saadan Overhaand, at Landet snart fordærves.“ Stiftamtmanden beordrer derfor Birkefogden og Præsten tilsammen med de ældste Mænd „at overtænke og opsætte deres udførlige Mening, hvorledes Landet for saadant Sandknog bedst kan hjælpes, og mig det hid at sende.“

1686 i November andrager Fanøboerne paany om Afslag i deres Frihedspenge, Fisketold, Hartkornsskatter m. v. som en

Følge af Sandflugt. Dette Andragende giver Stiftsbefalingsmand von Speckhan følgende Anbefaling:

„Formedelst Fanø og Sønderho Lands Indbyggere deres mange Klagemaal, haver jeg ikke alene givet Ordre Landet at besigtige og Sandheden erfaret, men ved ogsaa selv at have været paa Stedet paa dette Land og befundet den ringe Del Agerjord, der hidtil har været, nu snart ganske med Sand at være overløben, og ihvorvel jeg har søgt alle mulige Midler, Sandknoget at forhindre, saa har det dog kun lidet hjulpet, hvorfor deres allerund. Begæring til E. Kg. M.s allern.s Vilje indstilles.“

Kort Tid derefter udarbejder Stiftamtmanden et Regulativ (15. November s. A.) for Arbejdet med Sanddæmpningen af følgende Indhold:

„Saasom øjensynligt er befunden, Fanø og Sønderho mestendels med Sand at være overlagt, og det formedelst den Uorden, som Landets Folk har haft, deres Kvæg og Bæster løse i Bjergene at lade udgaa, hvorved Sandene ved Løstræden af Helmegræsset, som derpaa gror og Sandene skulle tilsammenholde, oprykkes, desligeste og at deres Hunde i Bjergene omløber, optræder Sandene efter Faar at løbe, og Vildtet at ødelægge, hvorved Sandflugten har taget saadan en Overhaand, at Landet en ubodelig Skade er vorden tilføjet.

Da paa det saadan Misbrug og Uorden kunde afskaffes, endnu noget af Landet konserveres, og Sandflugten det mest mulige forekommes, vil jeg herved (paa Kongens Vegne) alvorligen og strængeligen have anbefalet:

1. At samtlige Landfolk paa Fanø og Sønderho skulde være tilmeldt at holde deres Kvæg for Hyrde, som saadan fra Sandene kunne afholde.

2. Saa skal og enhver dér paa Landet, som har Heste, være forpligtet at holde disse i Hæfte om Dagen og om Natten i god Forvaring, at de tilige med andet Kvæg kunde holdes fra Sandbjergene.

3. Hvem, som befindes med Køer eller andet Kvæg at udslaa, og det ikke for Hyrden leverer, skal uden Undskyldning eller Forvending angives til at give Bøde til Kongens Kasse af hver Høved og Hest, første Gang 1/2 Rdl. og derefter dobbelt op.

4. Saa skal og de, som sig tilfordrister at drive eller lader drive Faar og Lam over Bjergene, bøde af hvert Faar 1 Rigsort.

5. Alle og enhver af Landets Indbyggere skal være tilholden deres Hunde fjorten Dage efter denne Befalings Ankyndelse at afskaffe, saafremt de som herimod handle ikke vil bøde til Kongen 2 Rdl., men om en Del endelig skulde behøve til deres Huses Sikkerhed en Hund at have, da samme i Lænker at holde anbudnen og ikke lader løs komme, om de ikke vil være tiltænkt første Gang at bøde, som før er meldt.

6. Og paa det at alt saadant til Landets bedste kunne blive iagttagen og tilbørligen overholden, skal (paa Kongens Vegne) herved som Tilsynsmand være anordnet paa Fanø: Hans Gregersen og Hans Hansen (Mølle-

ren) Nøromme, Peder Clausen og Las Nielsen, Thomas i Rødegaard, Jens Jensen og Laust Nielsen ved Møllen. Paa Sønderho Jens Nielsen Sonnichsen og Thomas Mathiasen tilligemed de, som tilforn har været anordnet, der alle skal tilsammen træde og i Ridefogdens og Landfogdens Nærværelse sig Sandene imellem sig dele, saa at enhver kan vide, hvorvidt han i Bjergene skal have at paaagte.

7. Samme Mænd skal herved være strængelig befalet, at hvad som de af Heste, Køer, Ungfæ eller Faar i saa Maade i Bjergene forefinder at indtage, i Forvaring hensætter og ikke lader udkomme førend deraf, som før er meldt, betalt vorder, saa skal de og antegnes, hvis Hunde de løse befinder, og saadant for Fogden straks angiver.

8. Men dersom det skulle befindes eller skelligens bevises, at Tilsynsmændene sig lader bestikke eller i andre Maader for Vild eller Venskab ikke trolig hermed omgaas, da derfor at straffes som de der Kongens Rettigheder ville frasnige.

9. Dersom sig ellers nogen skulde tilfordriste det indtagne Fæ med Magt at udtage og sig bemægtige, da saadanne at tiltale og for et fuldt Vold efter Loven at lade straffe.

10. Herforuden skal Ridefogden være anbefalet paa mine Vegne Sandemænd (Opsynsmænd), nemlig tvende paa Fanø og én paa Sønderho, at anordne, som daglig, aarle og silde skulle være og omgaa Bjergene, det forfindende Kvæg, Heste og Faar at indtage og med alt have lige Magt og Myndighed saavel og for Utroskab være lige Straf undergiven, som de anordnede Tilsynsmænd, og skal alle dér paa Landet boende, enten de haver levende Kvæg eller ikke, være pligtige og hermed befalet samme tvende Sandemænd at lønne og maade (bespise).

Og som alt foreskrevne er anset og opsat til Landets Konservasjon og Indvaanernes Bedste, saa har alle og enhver derefter sig at rette og for Skade at tage Vare. Og skal til den Ende Ridefogden, saavel som Landfogden, alvorlig være befalet herom behørig at inkvirere og pligtig Indseende have, at alle anførte Punkter tilbørlig vorder efterlevet, og Sandemændene samt Tilsynsmændene tilholden deres Gerning med Troskab at forrette..."

Dette Regulativ er næppe naaet til Beboernes Kundskab, før en ny Storm indtræder, nemlig 24. og 25. November, hvorpaa en ny Klage til Stiftamtmanden bliver indsendt. Denne beordrer 19. Januar 1687 Borgmester Laurs Thorsen i Varde til „at han paa første Tingdag paa Skads Herreds Ting lader udmelde 6 a 8 uvildige Mænd dér af Herredet til og ved dem i hans Nærværelse, Landet (d. e. Fanø) i slig Tilfælde tilføjede Skade saaledes nøje at besigtige, og dets Beskaffenhed specialiter optegne, som de for H. kgl. Maj. og høje Øvrighed agter at ansvare.“

Selv om Skaden ved Sandflugten var uhyre stor, kunde Beboerne dog ikke lade være at lade Kreaturerne gaa løse i Klitterne eller at tilegne sig noget af Væksterne derpaa til Vinter

foder for disse eller til Brændsel. Foder og Brændsel var der altid stor Mangel paa. Som en Følge deraf fremkommer nedenævnte Paabud af 8. Avgust 1707 til Birkefogden fra Stiftamtmanden:

„Saasom fornemmes, at i Nørby og Sønderho Sogne paa Fanø skal be-
 gaas stor Uskikkelighed, idet en Del af Indvaanerne skal fordriste sig til at
 lade deres Kvæg opæde og undertræde den Grøde af Helme, Hvide-Ris
 (Vægger) og andet, som Sandbjergene er begroet med, da paa det, at saa-
 dant én Gang for alle kan blive afskaffet og Landet for Sandflugt konser-
 veret, skal i H. kgl. Majs Navn Birke- og Landfoged Søren Dunch paa Fanø
 herved alvorlig være befaleet, idet han straks og uden al Forsømmelse gø-
 rer i fornævnte tvende Sogne den Anstalt, at Landet efter denne Dag for
 Folk og Fæ deres onde Medhandling kan blive befriet og konserveret, og
 som det skal være bevist, at Landfolkene i begge Sogne skal baade Sommer
 og Vinter have slaaet, rusket og oprykket Sli (Helmens fine Sugerødder,
 der blev anvendt til at lave Karskrupper af) og andet, som forhindrer Sand-
 flugten dér paa Landet saa og samme af deres Heste og Kvæg ladet opæde
 og nedtræde, saa at Sandene derved til Landets Fordærvelse løsnes, der da
 anordnes i hvert Sogn 4 eller 6, saa mange der behøves, til Tilsynsmænd,
 som hvert hele eller halve Aar ved Skifte, paa Klitterne og andre Steder
 skal have Tilsyn, saa at hver, som de antræffer eller kan opspørge at have
 slaaet, rusket eller oprykket nogen Helme, Sli eller andet saadant, som i
 kgl. Majs Lov er forbudt at røres, det da straks Landfogden tilkendegives,
 og har han da samme, det være sig Mand eller Kvinde, Gamle eller Unge,
 og i Umyndige Børns Sted, Forældrene, straks for Retten at indstævne,
 Sagen at forfølge, og efter Loven Dom over dem at afsige, og det da for
 Stiftsbefalingsmanden at andrage, at de skyldige behørlig kunde blive af-
 straffet, andre dumdristige og fortrædelige Mennesker til Eksempel og Af-
 skræk; dersom det skulde befindes, som dog ej formodes, at enten Fogden
 eller Tilsynsmændene eller nogen anden ser igennem Fingrene med Nogen,
 og det ej angiver, da skulle de behørlig blive afsat, og lige saa vel som Ger-
 ningsmændene blive afstraffet, iligemaade hvis Heste og Kvæg, som paa
 Sandbjergene, hvor det Landet kan være til Skade, nemlig ved Sognefol-
 kenes Huse, Tofter og Eng-Jorder kunde antræffes, skal samme straks til
 Landfogden henføres, eller enhvers Navn angives, hvorefter de skyldige da
 for første Gang for hver Hest 4 Mark og hvert Stykke Kvæg 2 Mark, og
 anden Gang dobbelt saa meget lader betale, eller for samme Udpantning
 gøres, og dersom det sker tredje Gang, da Kvæget dem straks fratages, her
 for Stiftsbefalingsmanden angiver, og Ordre derom afvente.

Op paa det at Landet fremdeles kan blive ved Magt, de Indvaanere som
 sligt . . . . . (3 Ord ulæselige), og de fortrædelige afstraffet, skal det
 være Landfogdens Pligt og hermed strængt befaleet, det han aarlig skal til-
 holde Landfolkene, at de, naar Tang til Landet ankommer, skal ved godt
 Vejrligt, de som har Heste og Vogne, age Tang paa Sandbjergene, hvor
 Fogden det for nødigst eragter, og de, som ingen Heste og Vogne har, med
 Paa- og Afkastning og Tangens Udstrøelse at hjælpe til med, og at alle

Landfolkene derved at være som én Mand. Paa det at Tang til Sandbjergenes Betyggelse ej skulle mangle, forbydes Menigmand at tage Tang, førend saa meget som til Sandbjergenes Fornødenhed hvert Aar kan behøves efter Landfogdens Ordre og Indseende, og kan han saaledes gøre den Anstalt, at naar Tang ankommer, det paa bekvemligste Steder, hvor Floden det ej kan bortskylle, bliver henaget, indtil der kan gives Tid og Lejlighed, det paa Sandbjergene at opage.

Og skulle Sognefolkene i begge Sogne holde dygtige Personer, samt aparte holde Vogtere at tage Vare paa deres Sandbjerge og Enge efter Sædvane.

Saa skal og dette straks paa Tinge og Kirkestævne tydelig oplæses og forkyndes og kontinuere dermed én eller tvende Gange hvert Aar paa det, at ingen sig med Uvidenhed skal kunne undskylde, og skal Fogden med Tilsynsmændene i alt have flittig Indseende og paaagte, at ovenstaaende bliver i alle Poster fuldbyrdet og efterlevet."

I Foraaret 1720 havde flere og langvarige Storme foraarsaget stærk Sandflugt. Pastor Brasen i Nordby tog Syn paa sin Kirketoft, og Synsmændene udtalte „at bemeldte Kirketoft er saaledes af Sandflugt fordærvet og ubrugelig, at Magister Brasen ej nogen Nytte eller Gavn deraf i nogen Maade kan have og efter Skønnende ej efterdags hverken til Græs eller Korn kan bruges."

Det paafølgende Efteraar, da ny Sandflugt kan befrygtes, paalægger Stiftamtmand Calnein (11. September) Beboerne i Nordby al mulig Forsigtighed med Færdsel i Klitterne „idet at nogle Steder allerede er overfløjen og fordærvet, og da det er at befrygte for Kirken (den gamle nu nedbrudte), som ikke er vidt fra at lide under denne overhængende Plage, skal det paa det strængeste indskærpes Beboerne, at de ikke lader deres Fæ gaa i Sandbjergene, derimod skal alle og enhver, som paa dette Land er nærværende, hvad heller han har noget i Fæste eller ej, alvorlig være befaleet efter Tilvarsel straks at møde paa de Steder, hvor det ikke kan være til Skade, at opslaa de unge Helme og med disse at bestrø de løse Sande . . ."

Men i samme Efteraar og paafølgende Vinter har Sandflugten raset uformindsket, og 3. April 1721 lader Sognepræsten i Sønderho Chr. Engelstoft tage Syn paa sine Enge og Marker forskellige Steder, om hvilken Synsforretning det hedder i Tingbogen:

„Først paa Hansodde 3 Stykker Eng, det ene Bjergeskiftet kaldet, hvorpaa for Aar siden 3 gode Læs Marskhø blev avlet,

det andet Stykke sønden for, 17 Skar bred, det tredie Stykke 15 Skar bred, hvorpaa og for 3 Aar siden godt Marskhø avledes og var god Tøjring til Heste, men nu befandt fornævnte 3 Stykker Eng aldeles at være forknøgen og fordærvet.

For det andet. Paa hans Eng i Albo liggende, hvor befandtes en stor Del af den vestre og sydvestre med Sandknog at være fordærvet, og samme hans Eng nu at ligge under store Sandbjerger til dette Engs store Fordærvelse.

For det tredie. Besigtedes hans Dal, kaldet Annas Dal, hvorpaa han forhen har avlet en god Del Gæsthø og Foder til sit Kvæg, men nu med Sandknog er saa fordærvet, at kun ganske lidet Foder kan faas, da meget store Sandbjerger ligger moxen deri.

For det fjerde. Synede vi hans Engtoft, Gammel Toft kaldet, og befandtes den i den søndre og den sydvestre Side at være meget forknøgen og at ligge under meget skadelige Sandbjerger, hvorved ej alene vurderes hans Højbjergning meget at være formindsket, men endog den ganske Tøjring til hans Kvæg dér sammesteds aldeles fordærvet.

For det femte. Toge vi i Øjesyn hans Dal, Gallie Dal kaldet, hvori han og har avlet en god Del Fodring til sit Kvæg, men nu befandtes en stor Del af denne Dal af Vandfloden at være bortskyllet, og en stor Del af Sandknog at være fordærvet, ham til ikke liden Skade og Afgang til sit Kvægs Vedligeholdelse.

Til Slutning viste Hr. Christian Engelstoft os sin Hjemtoft, ved hans iboende Hus beliggende, hvori ej alene befandtes en stor Del af samme Toft og dens Kornland med Sand at være forknøgen, men endog af den søndre Part til Vest 16 a 18 Skæpper Land til Kornsæd aldeles at være ubrugelig, tilmed samme Toft fra Syd til Nord paa den vestre Side ganske at ligge under meget store og for ham skadelige Sandbjerger, af hvilke i en 3 Aars Tid endog skadelige Sandbjerger inden samme Tofts Dige i den vestre og sydvestre Kant er opkommen, hvorover samme søndre Ende Sædejord er aldeles fordærvet, saavel som og den ganske Tofts Høavling, som forhen paa de ubesaaede Agre ellers aarligt kunde faas, nu højlig er formindsket, saa at i Stedet for 10 a 12 Læs Agerhø, som tilforn i Toften aarlig var avlet, nu næppe 3 eller 4 kan bekommes.

Overalt, bekender vi, at hverken vi eller nogen kunne taksere

den store og ubodelige Skade efter sin fulde Værdi, førnævnte Jorder, Enge, Tofte og Dale har taget og endnu aarlig kan tage for dessen store Forvirring, der billig befrygtes af Aarsag, som før er meldt.“

1738 har Sandflugten været haard ved Kirken i Sønderho. Der maatte sættes Plankeværk rundt omkring den, for at den ikke helt skulde begraves. Naar man ser, at den nu ligger midt i frugtbare Marker og langt fra Klitterne, kan man forstaa, at Sandflugten har været voldsom, og at det maa have kostet et uhyre Arbejde at faa Sandet bortkørt fra de dermed overløbne Marker.

Angaaende Sandflugtens Dæmpelse i Nordby Sogn udstedte Stiftamtmand Gabel 23. Februar 1745 følgende Ordre til Beboerne:

1. Skal „Havnens“ eller „Oddens“ Beboere være forpligtet paa deres egen Bekostning forsvarlig at lade de uden for deres Grunde liggende Sandbjergerne dæmpe uden dertil at prætere „Byens“ Beboere, hvorimod bemeldte „Havnens“ eller „Oddens“ Beboere alene skal være berettiget til den saakaldte „Høngrønne“ og have Frihed at tage Græspenge af de Kreaturer, som paa samme Grund bliver græsset om Sommeren, hvilke Penge bruges til den Bekostning at dæmpe Sandbjergene.

2. Ligeledes skal „Nørbys“ og „Rendernes“ Beboere efter deres forrige Roder være pligtige paa deres egen Bekostning at lade de uden for deres Grunde liggende Sandbjergerne forsvarlig dæmpe uden „Oddens“ Beboeres Hjælp.

Men de Sandbjergerne, som ligger for Kirken, bør af hele Sognets Indbyggere i Almindelighed at dæmpes, og den ene Bydel deri at komme den anden til Hjælp.

4. Alle de Huller og Pletter Jord, som ligger iblandt og omkring Sandbjergene, og ingen enten har i Fæste eller med Købebrev kan bevise sig at være Ejer af, skal tilhøre Nørby og Renderne inden for deres Sandbjergerne og Oddens Beboere inden for deres Sandbjergerne, dog med Kondition, at Dølene for hver Mands Grund, saasnt muligt er, vorder nedsat til Efterretning om nogle af Bjergene med Sandflugt skulle blive forflyttet.

Som Eksempel paa, hvor sent i Tiden frugtbare Strækninger er bleven overløben med Sand, kan anføres, at i Hedestrækningen „Chrestens Sande“ i Sønderho blev ved en Avktion den 20. December 1764 solgt nogle *Græsskifter* og *Agre* tilhørende Præstenken Mette Margrethe Foss for den ikke ringe Sum af 40 Rigsdaler Kurant.

I Præsteindberetningen fra Nordby og Sønderho 1783 med-

deles: „Hvad Sandflugten anbelanger, da har den ødelagt en stor Del af Landet og har faaet paa mange Steder Overhaand, saa at der paa de Pladser, hvor fordum den bedste Jord var beliggende, findes nu i Stedet store Sandbakker, og endskjønt Indvaanerne har aarlig dæmpet en Del af det stærke Flyvesand, saa har de dog ikke formaaet at redde Jorden, men en stor Del til manges Skade er ganske undergaaet.“

Kampen er staaende og uden Sejr for Beboerne til henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede, da Jens Jensen Sonnichsen (død 1810) bliver Sogne- og Klitfoged. Han finder paa paany at belægge de løse Sandbjerge med Lyng og Tang, som i Efteraarsmaanederne opdriver paa Fanøs Kyst i Tusinder af Læs, men, som til Trods for Paabudet i 1707 om Tangens Anvendelse til Sanddæmpning, ikke var bleven anvendt i Aartier, og dens Benyttelse i nævnte Øjemed maaske glemt. Beboerne brugte ogsaa store Mængder af Tang til Diger om Haverne og særlig til Gødning, hvad det synes, at Tilsynsmændene ikke har kunnet forhindre; derved var Klitterne bleven unddraget dette Dæmpningsmiddel. Efter Paalægning af Tangen kunde Sandet nu ikke mere komme i Flugt, og Helmens og Marehalmens Frø kunde faa Ro til at spire imellem Lyngen og Tangknoldene; hvert Efteraar tilsiger Sonnichsen nu, saavel Mænd som Kvinder at møde et vist Antal Dage for at oprykke de unge Planter og henføre dem til Plantning paa de øde Strækninger, og da han ser sine Bestræbelser kronet med Held, er det sikkert med en vis og berettiget Stolthed, han i et Brev af 21. December 1802 til Birkedommer Nørup bemærker „... til overordentlig Landforbedring maa anses, at jeg i d. A. ligesom næstforrige ved bekvemme Tider har ordnet og fuldført en Helmeplantning paa de overhaandtagende sandflygtige Bjerge sønder nede (i Kaberdalen) og dæmpet en Distance af 152.550 Kvadratalen hvert af disse 2 Aar foruden den sædvanlige Plantning, der iøvrigt er sket til Nyejendommens Konservering.“

Sanddæmpningen i nyere Tid.

Efter Udstedelse af Forordningen af 19. September 1792 angaaende Sandflugtens Dæmpning og Ansættelse af Klitfogeder til at lede Arbejdet med Dæmpningen af Flyvesandet, hører vi ikke saa ofte Klager over Sandflugtens Ødelæggelser af Mark og Eng og slet ikke om faste Ejendommers Tilknygning.

Enkelte vedvarende Storme om Efteraaret efter en meget tør Sommer kan vel nok løsrive Sandet fra enkelte udsatte Klitstrækninger, men aldrig i højere Grad end de paagældende Steder, forinden Ødelæggelser sker, let kan dæmpes.

Et Par Indberetninger fra forrige Aarhundrede skal her anføres tilligemed nogle Uddrag af Forstanderskabsprotokollerne til Belysning af Arbejdet for Sanddæmpningen i nævnte Tid, endvidere skal bemærkes, som Eksempel paa den stadig herskende Frygt for Sandflugt, at næsten enhver i forrige Tider udstedt Panteobligation, der vedrører Ejendomme i Nærheden af Klitterne, indeholder Bestemmelser om, at Debitor skal vaage over, at Sandflugten ikke ødelægger det pantsatte, og at han i enhver Henseende skal holde Kreditor skadesløs for Tab opstaaet derved. En saadan Klausul har jeg set anført paa en Panteobligation saa sent som fra 1872. Og naar Gravene paa Fanø Kirkegaard indtil Midten af forrige Aarhundrede kun var Græstuer, var Grunden ogsaa Frygt for en mulig Sandflugt. En Kirkeværges i Nordby gav i 1855 kun Tilladelse til en Gravs Bepantning mod, at Vedkommende vilde vaage over, at ingen Sandflugt skulde indtræde derved.

Det var ikke alene Ager, Eng og Husene nærmest Klitterne, der var udsat for Sandets Overfygning; selve Husene inde i Byen og Gader og Veje kunde ogsaa tidt lide derunder. Saaledes skriver Sognefoged Jens J. Sonnichsen, Sønderho, den 31. Marts 1808 til Birkedommer Nørup: „Med den haarde Østenvind, som sidst i nogle Dage har blæst, blev den østlige Del af Husene, Veje og Stier her i Byen efterknøget af Sandet, saa at al Køren og Hjulen til mange af disse Huse var stoppet. Disse Beboere forlanger Hjælp til at faa Vejene saavidt ryddet, at al Kørsel og Passeren kan ske igen.“ Han meddeler dernæst, at han havde tilsagt hele Byens Befolkning til med Hjulbøre at køre Sandet uden for Bankerne ved Havnen (dengang laa der mellem Havnen og Sønderho By en Række lave Klitter, og det var herfra, Østenvinden havde jaget Sandet ind i Byen. Disse lave Klitter er Tid efter anden bleven bortskyllet af Stormfloderne og findes ikke mere) og nu havde tilsagt de 9 Beboere, der havde Køretøjer til at møde med disse for at køre Tang paa Klitterne ved Havnen og Hovedlandevejen for at forebygge en Gentagelse af Sandflugten.

Klitfoged af Nordby L. Kallesens Indberetning
af 9. April 1822 til Stiftamtet.

Kallesen henviser først til Landvæsens-Kommissionens Er-
agtning af 1787 (angaaende Dæmpningen af Sandflugten paa
Klitterne fra Fanøs nordligste Pynt til Blommes Vej), der be-
stemmer, at samme skal foretages af Beboerne ved en Inddeling
i Roder, og at samme Kommission paa Grundlag af indhentede
Oplysninger hos Beboerne har udtalt, „at Klitterne fra Blommes
Vej til Skellet mellem Sønderho og Nordby ikke uden den
største Besværlighed kan holdes dæmpede for Sandflugt.“ Det
maa derfor antages, at disse Klitters Dæmpning har været for-
sømt, og de derfor har henligget i en meget vild Tilstand uden
synderlig Vegetation af nogen Art.

Han bemærker dernæst, at „Disse sidst benævnte Sandbjerger
bestaar af en Strækning paa over $\frac{1}{2}$ Mil og har paa adskillige
Steder en betydelig Bredde.

Vore Forfædre har indset disse Bjerger at dæmpe for alt for
besværligt, ja, umuligt, og Efterkommerne har med Føje anset
det samme, og derfor ej til Dags nogen Dæmpning eller Be-
plantning derpaa anvendt,“ og videre hedder det, at det har væ-
ret mest nødvendigt at dæmpe for Sandflugten, hvor Engø og
Agermark var udsat for Overfygning, og mere har Beboerne
ikke kunnet overkomme. — Den omtalte vilde Strækning Klit-
ter er beliggende midt paa Øen og tilgrænses kun af Hedeare-
aler, hvor henover den Dag i Dag kan ses „Rimmerser“ af lave
Sandbanker i Retning Øst til Vest. — Videre skriver han:

„I afvigte Efteraar og denne Vinter med jævnlige indfal-
dende, vildt rasende Storme har Flyvesandet af bemeldte endnu
udæmpede Sandbjerger sønden Blommes Vej taget saadan Over-
haand, at ej alene derunder liggende ringe Væggergrund er næ-
sten tilintetgjort, men endogsaa Vasen, der ligger for disse Sand-
bjerger, vil i Eftertiden beskadiges, desuden vil vor Hedemark
østen Vasen ogsaa være udsat at fordærves af Flyvesandet fra
samme Bjerger. Det farligste og skadeligste af det hele er især
dette, at Engene ved bemeldte Sandbjerger vil med Tiden af
Flyvesand fra disse oftbemeldte udæmpede Bjerger ødelægges,
og Engene paa den østre Side af Øen udsat for Beskadigelse og
Fordærvelse af slikt Sandknog, som til Tider er ganske utaa-
leligt.

For i Tide at forekomme slikt skadeligt Begivenhed er det

ganske nødvendigt, at merbemeldte Sandbjerge sønden for Blommes Vej Tid efter anden beplantes, men vil for Sognet blive alt for stor Byrde at udføre, saa at Hjælp dertil vil være nødvendig.

Erfaringen har vist, at Helmeplantningen om Foraaret og Sommer ikke er til nogen Gavn, da Helmene plantet paa disse Tider ikke slaar Rod, men sker bedst om Efteraaret.“

I en medfølgende Skrivelse fra Birkedommeren hedder det bl. a.:

„Det er upaatvivligt, at Sandflugten saasart muligt bliver dæmpet, da Sandflugten, ved at udbrede sig $\frac{1}{4}$ a $\frac{1}{2}$ Mil Øst efter, vil række til Engene, hvilket ikke alene er til megen Skade for Ejerne her paa Øen, som kun har lidt Eng, men vil endog skade det almindelige . . . Da Søens voldsomme Virkning paa Klitterne i Forening med den ualmindelig haarde Storm, som herskede i Vinter, har bortrevet en betydelig Del af de derværende Planter med Frø saa vil, dersom disse ikke paa de Steder, som de af Vinden er henført, ville opvokse muligen blive Mangel af Frø, og i dette Tilfælde tror jeg at burde indstille om at erholde Frø fra andre Distrikter.

. . . Endskønt her paa Øen i lang Tid er foretaget Plantning af Klittag, og altsaa Beboerne maa besidde Øvelse deri, saa kunde dog mangle nogle af de ny opfundne Maader for at lette og fremme Arbejdet, men da der frygtes for Udgifter, om nogen Fremmed kom herover og skulde forestaa Opsigten med Plantningen, skal jeg med al Beredvillighed gøre mig bekendt med de i Anledning af Sandflugten udkomne Anordninger og Skrifter og da uden nogen Godtgørelse, saavidt mine Kundskaber og Evner tillader, vejlede ved Sandflugtens Dæmpning.

. . . Min ærbødige Erklæring grundet paa foranførte er denne:

1. At saavel Sønderho som Nordbys Sognebeboere maatte paalægges at være ansvarlig for, at deres Kreaturer ikke kom inden for Fredningslejren, som maatte afsættes om den fredede Strækning, der omtrent vil udgøre et Areal af 900 Tdr. Land, i modsat Fald paadrog sig en Mulkt.

2. At de i Anmodningen omtalte Opsynsmænd og Klitfogeder straks blev ansatte.

3. At det fornødne Frø maatte forskaffes fra nærmeste Distrikt, og at Dæmpningsarbejdet blev foretaget af hele Sognet i Fællesskab.“

Her skal anføres et Par Udpluk af Sønderho Forstanderskabs Protokol angaaende Sanddæmpningen:

1842 den 16. Marts var Sogneforstanderskabet (i Sønderho) forsamlet og vedtog at anmode Sognefogden om ved Trommeslag at tilkendegive Beboerne, at den ulovlige Bortkøren af Helme fra Klitterne, som er saa skadelig for Landet, vil for Fremtiden blive anset med anordningsmæssig Mulkt.

1843 den 11. September vedtoges, at Vognmændene skulde fritages for at rykke og plante Helme, hvis de vilde køre disse hen til de til Plantning trængende Steder, hvoriblandt for Tiden særlig „Hjørnet“ maatte nævnes.

1859 den 15. August. Skrivelse fremlagdes fra Overklitfoged J. Wandborg i Janderup, hvori Sogneforstanderskabet anmodes om at paase, at der, da Sommeren har været meget tør og uheldig for Vegetationen i Klitterne, saa at Sandflugt kan befrygtes, ingen Kreaturer gaar løse i Klitterne og at yde Klitfogden al fornøden Assistance til at opretholde dette Paabud.

Som Følge heraf udnævnte Forstanderskabet 6 Mand til som Tilsynsmænd at møde sammen med Klitfogden og være ham behjælpelig med Sandflugtdæmpningen og Beplantning af Klitterne med Helme og udstedte i den Anledning følgende Bekendtgørelse ved Kirkestævne:

Efter Anmodning fra Klitfoged Christian Nielsen (han afløste J. J. Sonnichsen som Klitfoged) bekendtgøres herved, at Sandflugtdæmpningen for Sønderhos Vedkommende tager sin Begyndelse Tirsdag den 27. September d. A. i Vest for Markstenen og fortsætter dette Arbejde daglig, naar Vejret tillader det, indtil samme er fuldført. Tilsynsmændene, som daglig skal gaa Klitfogden tilhaande i dette Aar med bemeldte Arbejde, møder den Dag som anført Kl. 8 Morgen personlig eller stiller en anden forsvarlig Person, men ingen Børn, og hvis Klage derover fra Klitfogden skulde fremkomme, vil Forstanderskabet træffe de strengeste Forholdsregler.

Sønderho, den 25. September 1859.

P. Sonnichsen,
Sogneforstanderskabets Formand.

Efter at Loven om Sanddæmpningen af 26. Marts 1852 var vedtaget, søgte og fik Fanøboerne approberet følgende

Forslag til Regulativ for Sandflugtens Dæmpning paa Fanø overensstemmende med Bestemmelserne i Lov af 26. Marts 1852.

Efter at have besigtiget Klitstrækningerne fandt man, at disse bestod af 3 parallelt løbende Rækker Bjerge langs hele Øens vestre Side foruden adskillige Kæder, som strækker sig over Øen i disses fulde Bredde fra Vest mod Øst. De 3 Rækker i vestre Side alene indeholder en Bredde af 1500 Al., og det vil deraf skønnes, at Sandflugtsstrækningerne udgør et Areal af flere Tusinde Tdr. Land.

Til at holde disse dæmpede afgiver Øens Beboere for Tiden selv den nødvendige Arbejdskraft, og det maa erkendes, at Sandflugten ogsaa ved denne er holdt nede, men dette Resultat har heller ikke kunnet opnaas uden store Anstrengelser, idet man har maattet paalægge jordløse Husbeboere at deltage i Arbejdet, og at man har været nødsaget til dette Paalæg vil fremgaa, naar det oplyses, at hele Øens Hartkorn kun udgør 100 Tdr. 4 Sk. 2 Fdk. 1½ Alb.

Efter de Oplysninger, det har været muligt at tilvejebringe, har den nuværende Arbejdskraft de sidste Aar foruden 24 Spanddage udgjort 2400 Gangdage, og da der saaledes maa gaa 24 Gangdage paa hver Td. Hartkorn, Spanddagene fraregnet, vil det skønnes, at Byrden af Sanddæmpningen er stor.

I det hele findes der kun 52 Gaardmænd paa Øen, som hver holder et Par Heste. Resten af Beboerne er dels Husmænd med Jord og dels Inderster (foruden Søfolkene).

At Sanddæmpningen for de to sidstnævnte Klasser af Beboere maa falde byrdefuldt turde være klart, da det Arbejde, de i saa Henseende maa præstere, berøver dem Tiden fra andet Erhverv til deres nødvendige Underhold.

I Betragtning altsaa af, at Sanddæmpningsbyrden falder haardt paa Øens Beboere og i Betragtning af, at Sandflugtsstrækningerne, skønt under Raadighed, kunde være vel tjent med en større Udbedring, men som ikke kan paalægges Beboerne at udføre uden Vederlag, dersom de ikke skulde overbyrdes i høj Grad, og da det offentlige ikke ganske har dristet sig til uden al Kontrol at overlade Sandflugtens Dæmpning til Øens Beboere, saa formenes det, at Sandflugtsstrækningerne paa Fanø maa henføres til det, som nævnes i § 2 i Lov af 26. Marts d. A., og at altsaa de $\frac{3}{4}$ af Arbejdsbyrden maa overgaa paa Sta-

ten og Amtet, og kun $\frac{1}{4}$ bliver Øboernes Sag at udrede uden Betaling.

Idet man altsaa har stillet sig paa det Standpunkt, hvorfra Sandflugtstvæsenet paa Fanø blev at betragte som staaende under offentlig Bestyrelse, og da man tror rigtigst at have opfattet Hensigten med Loven, naar man antager, at den er givet for at lette Statsborgerne den store Byrde ved Sandflugtens Dæmpning, hvor den netop ikke er en Ubetydelighed, saa gaar nærværende Regulativforslag nu ud paa overensstemmende med Lovenes § 3 at ligne den Øboerne forlods tilfaldende $\frac{1}{4}$ af Arbejdet mellem dem og overensstemmende med § 5 at fastsætte den Betaling, der kan anses som billigt Vederlag for de $\frac{3}{4}$ af Arbejdet og endelig overensstemmende med § 9 at forestaa de Undtagelser fra den almindelige Regel, som Øens særegne lokale Forhold gør nødvendig.

Hvad nu Forlodsarbejdets Udredelse angaar, saa har Øens to Sogne, Nordby og Sønderho, aldrig arbejdet i Fællesskab, og da man tør være overbevist om, at det har Stemningen for sig, saa vil man herved foreslaa, at de fremdeles bliver ude af Fællesskab, og at de følgelig betragtes som 2 særskilte Distrikter.

For Fremtiden maa det anses rigtigst, da det i sig selv er retfærdigt, at Husbeboerne uden Hartkorn ingen Del faar i Udredelsen af Forlodsarbejdet, hvorimod det alene bliver at udrede af Hartkornsejerne, og da der er saa faa Heste her paa Øen, saa formenes det rigtigst, for at spare Pengeudgifter, indbyrdes mellem Beboerne at bestemme, at de, som har Heste og Vogne, skulle udføre det nødvendige Spandarbejde imod for hver Spanddag at erholde 2 Gangdage godtgjort i Omgangen.

Saa vel i Nordby som i Sønderho er nogle Klitter, som grænser ind til Enge, overtagen til Vedligeholdelse ene af disse Enges Ejere, men dersom det Princip, der er opstillet i dette Regulativforslag overensstemmende med Loven, hvorved en Del af Byrden gaar over paa Staten og Amtet, anerkendes af Regeringen ogsaa at maatte finde Anvendelse paa Fanø, saa maa den Forpligtelse, hine Engejere har paataget sig, falde bort af sig selv.

Hvad forøvrigt Fordelingen af Arbejdsbyrden mellem Hartkornsbrugerne angaar, da har man i Nordby lagt en Skillings-takst til Grund, og i Sønderho en Rigsdalertakst, og dette kan

fremdeles bibeholdes, indtil man bliver enige om en anden Maa-
lestok.

Med Hensyn til de $\frac{3}{4}$ af Arbejdet, som skal udredes af Sta-
ten og Amtet, da skal dette i Mangel af, at der ikke kan opnaas
passende Bud ved Licitationen, udredes for Betaling af Øbo-
erne i passende Omgang, og her skulle Husbeboerne uden Hart-
korn være pligtige til at arbejde i regelmæssig Omgang med
Hartkornsbrugerne og saaledes, at enhver Beboer, hvad enten
han har stor eller lille Bedrift eller slet ingen, anses lige. De
kørende tilsiges ene til Spandarbejde i regelmæssig Omgang.
Hvad Betalingen for en Spanddag angaar, da ansættes denne til
1 Rbd. og en Gangdag til 2 Mark 8 Skil.

Med Hensyn til de sagkyndige Mænds Udnævnelse, da føl-
ger det af sig selv, at Øboerne foreslaar, men for at al Skin af
Egennytte kan undgaas, og da der ikke egentlig kan siges at
være noget Hjælpedistrikt,*) menes det rigtigst, at Amtsraadet
uden Forslag beskikker den anden.

De er klart, at naar Staten og Amtet skulle overtage sig de
 $\frac{3}{4}$ af Arbejdsbyrden, ville de ogsaa fordre en strængere Kon-
trol med Sandflugtsstrækningernes Behandling, hvilket vel hel-
ler ikke kan være af Vejen her paa Øen, men det tør da anses
billigt, enten at Opsynet henlægges under en af Amtets Sand-
flugtskommisærer eller Birkedommeren paa Øen, at der i saa
Fald tillægges den Opsynsmand en Lønning, der maaske pas-
sende kunde bestemmes til 100 Rbd., og som Klitfogderne, der
vil faa en ansvarsfuldere Stilling og mere at bestille maatte have
deres Lønning forhøjet til 20 Rbd. hver, og i det hele maatte der
i Betragtning af Klitternes store Udstrækning, ansættes et Par
Klitfogder mere, da der for Tiden kun er én i hvert Sogn.

Nordby paa Fanø, 29. Juni 1852.

W. Schønau,
Birkedommer.

Wandborg,
Sandflugtskommisær.

P. Sonnichsen,
Sognefoged, Sønderho.

M. J. Nørby,
Sognefoged, Nordby.

I 1870 den 2. Juli ansøger Nordby Sogneraad Amtet om et
aarligt Tilskud af 50 Rdl. til Indkøb af Gyvelfrø til Udsaaning

*) Ved Hjælpedistrikt forstaas de Sogne, der ligger nærmest Sanddæmp-
nings sognene. De havde en Forpligtelse til at hjælpe.

i Klitterne, idet Sogneraadet oplyser, at „Kommunen har omtrent 1500 Td. Land Klitter at vedligeholde, der aarlig maa istandgøres med Helmeplantning, og som i det forløbne Aar har krævet i Arbejde 31 Spanddag og 1264 Gangdage, og da en Spanddag koster Kommunen 2 Rdl. og en Gangdag 5 Mark repræsenterer Arbejdet en Sum af over 1100 Rdl. Man haaber ved Anvendelsen af de 50 Rdl. paa nævnte Maade aarligt i nogle Aar at skulle bringe Klitterne i en saadan Tilstand, at det i Fremtiden vil ses, at dette Beløb er fornuftigt udgivet.“

Foranstaaende Skildring af Sandflugtens Ødelæggelser gennem 400 Aar og Fanøboernes ihærdige Bestræbelser for at redde Hjem og Jordejendomme for Undergang, hvilket Arbejde til Tider har været bekosteligt og brydsomt, kan maaske af Udenforstaaende synes vidtløftig og for indgaaende fremstillet, men for dem, der har hørt de Gamle fortælle om deres slidsomme Arbejde med Sandflugtens Dæmpning eller selv i sin Tid har været med til dette højst ubehagelige, hvert Aar tilbagevendende Arbejde at plante Helme paa Klitterne i de stormfulde Efteraarsdage, naar Vinden piskede store Sandskyer op omkring en, saa man altid maatte søge at faa Vinden paa Ryggen ved dette Arbejdes Udførelse — hvad ikke altid kunde passe, særlig op ad en stejl Skraaning — for ikke at blive aldeles ødelagt i Ansigtet af det ophvirvlende Sand, vil det sikkert interessere at blive bekendt med Forslægtens Udholdenhed i Kampen mod Sandflugtens Ødelæggelse. Arbejdet dermed er indtil de seneste Tider, som saa meget andet udendørs Arbejde paa Fanø, hovedsagelig blevet udført af Kvinderne, der ved dette Arbejde bar Masker (Struder) for at beskytte sig mod Sandets Piskning i Ansigtet. Jeg har adskillige Gange i min Barndom været med til Helmeplantning, der for Børnene, som udførte dette Arbejde, kun havde det Lyspunkt: at være fri for Skolen de Dage. Jeg husker, hvor vanskeligt det var at holde den medbragte Mad fri for Sand, selv om den var anbragt i tætte Beholdere. Det ordentlig knasede ved Tænderne, naar den blev fortæret til en Kop Kaffe, der tilberedtes i en medbragt Kedel og bragtes til Kog i Læ af en Brink. I Kopperne, vi drak af, føg der altid Sand. Naar vi Børn beklagede os derover, lød det blot, at det var sundt at faa lidt Sand i sig, det skurede og rensede Tarmene. Det troede vi paa, og saa slap Sandet ned

En Fanøpige paa Vej til Plantning paa Sandklitterne med Maske (Struede kaldet) for Ansigtet til Beskyttelse mod Vinden og Sandet. Billedet er fra 1855.

med Kaffen eller Maden. Kom man saa efter endt Arbejde hjem, forestod der en ordentlig Renselsesproces. Haaret, Lommerne, Ørerne og Tøjet var fulde af det fine Sand.

Helmeplantningen foregik paa den Maade, at unge Helmeplanter blev oprykket paa den østlige Side af Klitterne, hvor Væksten deraf altid var frodigst, og samlet i Bundter, der skulde holde et bestemt Maal i Omkreds, hvad der blev kontrolleret af Klitfogden eller hans Tilsynsmænd, der havde en Fortegnelse over, hvor mange saadanne Bundter, enhver skulde plante. Disses Antal var beregnet i Forhold til Størrelsen af Vedkommendes Ejendom. Naar saa man havde faaet sine Bundter afkrydset i Klitfogdens Bog som rigtig besørget, begyndte Plantningen, idet man først med en spidsformet Spade havde vrikket nogle Huller i Sandet, hvor Hel-

mene blev sat og derefter traadt til med Foden.

Om Helme og Marehalm's Egenskaber som sanddæmpende Middel skal her gengives, hvad C. C. Andreasen skriver i „Om Klitformationen“ S. 164:

„Sand=Marehalm (Elymus arenarius) vokser mest imellem Havstokken og Klitterne, hvor Sandet stadig knyger; den vokser bedst, naar den efterhaanden og tildels dækkes med Flyvesand; den er derfor fortrinlig som Dæmper i Begyndelsen. Bladene visner bort om Vinteren, hvad der bevirker, at en Plantning af Klittag (Helme) gøres nødvendig for at holde paa det i Sommerens Løb bundne Sand.

Dens Aks ligner noget Hvedeaks, og Straaet bliver indtil 2 Al. højt, Bladene er ca. $\frac{1}{2}$ “ brede, blaagrønne paa Overfladen, sribede og tæt besatte med smaa opadstaaende Haar, kan dog kun ses under Lup, paa Underfladen glat og dugget.

Marehalmen kan vokse indtil 1“ om Dagen. Den ædes med Begærlighed af Kvæg og Faar, især mens Bladene er unge.

Klittag (Sand=Helme). Bladene er lange, smalle og indrul-

let. Overfladen er graagrøn, furet eller sribet. Bladene dør ikke bort om Vinteren, derfor er den særlig skikket som Dæmpningsplante, da den ogsaa om Vinteren giver Læ. Bladene bliver som Regel om Vinteren gule, men naar Foraaret kommer, grønnes de fra neden og opefter. Den modstaar den stærkeste Tørke, idet den kan nøjes med ringe Fugtighed. Aksene, der indeholder en Mængde Frø, som modner i August, er 4—7“ lange.

Sandfygende Klitter ved Badet.

Den vokser bedst og bliver højst, hvor der er nogen Sandflugt, saa Planten Tid efter anden kan dækkes med Sand, og derved fra Rodstokken udskyde flere Rødder, der kan naa en Længde lig med Klittens Højde.

Formeres ved at ethvert løsrevet Straa kan plantes og udvikle sig til en selvstændig Plante. Dog søger man altid ved Plantningen at faa noget af Rodstokkene med. Planten bærer først Frø efter 3 a 4 Aars Forløb.“

Klitfogder i Sønderho.

Den første Klitfoged i Sønderho var Sognefoged *Jens J. Søn-nichsen*. Han blev ansat i Henhold til Forordn. af 19. Sept. 1792. Det skyldes hans energiske Arbejde, at de værste Sandflugtsklitter — alle de paa Sydspidsen, „Hjørnet“ og i Kaberdalen værende høje Klitter, hvoraf Havet hvert Aar bortskyllede et Stykke, men som den næstfølgende sydøstlige Storm blæste

I en „Gryde“ i „lodne Bjerger“ ved Sønderho. Fot. 1905.

sammen igen — blev dæmpet. Han anvendte i udstrakt Grad den hvert Aar paa Stranden opskyllede Tang, der blev opkørt og henlagt paa Sandene i et saa tykt Lag, at den endnu flere Steder i Klitterne findes under et nyt Lag Flyvesand, der har lejret sig ovenpaa, og ser ud, som var det et Lag gammel Muldjord. Af hans ovenfor anførte Indberetning ses, at han alene i to paa hinanden følgende Aar, 1801—02, har dæmpet et Areal af 152,550 Kvadratalen af de vildeste Strækninger paa „Hjørnet“. Disse hidtil nøgne og fygende Klitter blev nu efterhaanden bevokset med Marehalm, Helme og anden Vegetation og fik da Navn af „lodne Bjerger“, de henhører nu til de smukkeste Klitter

partier, fra hvis Top er en henrivende Udsigt til Ribe, Mandø, Rømø og List paa Sild saavel som ud over Havet i Vest og er nu et særligt af Badegæster og Turister om Sommeren yndet Opholdssted, da der i „Gryderne“ altid er Læ for al Slags Vind, Skygge for en brændende Sol el-

Jes J. Sonnichsen
ældre.

Jes J. Sonnichsen
yngre.

J. H. Lydom

Jens J. Sonnichsen

Laurids Harreby

ler passende Steder for Solbade. *Jens Jensen Sonnichsen* døde 1810.

Efter ham blev hans Søn *Sonnich Jensen Møller jr.* Klitfoged, han var ligeledes Sognefoged. Han døde 1818, hvorefter Broderen

Jes Jensen Sonnichsen ældre overdroges Stillingen, som han indehavde til et Par Aar før sin Død 1856. Da han havde været Klitfoged i 25 Aar, fik han som Anerkendelse for sin lange og tro Tjeneste en Lønforhøjelse af — 3 Rdl., saa hans aarlige Løn derefter blev — 8 Rdl.

Han afløstes af Broderen, fhv. Skibsfører *Jes Jensen Sonnichsen* yngre. Han eksperimenterede i mange Aar med Udsaaning af Gyvelfrø paa Klitterne. Forsøget lykkedes ikke helt, kun hist og her er der endnu Spor af denne Udsæd med kraftigt voksende, enkelt staaende Buske, der mærkeligt nok ikke spredder sig af nogen Betydning. *Jes Jensen Sonnichsen* yngre døde 1865.

Gaardejer *Christian Nielsen* blev nogle Aar før *Jes J. Sonnichsens* Død Klitfoged.

1860 den 30. August anbefaler Forstanderskabet paa det varmeste en Ansøgning fra Klitfoged *Christian Nielsen* til Amtet om en Lønforhøjelse og udtaler, „at han er en meget nidkær Mand i sin Gerning for Sandflugtens Dæmpning,“ hvilken Udtalelse tiltrædes af Kammerraad, Sandflugtskommisær J. Wandborg i Janderup.

Resultatet af Ansøgningen blev en Forhøjelse af hans Løn fra 35 til 50 Rdl. aarligt — en meget beskedne Løn, naar Hensyn tages til, at han ifølge Indberetningen i November 1860 i det forløbne Aar har haft 1468 Gangdage at føre Tilsyn paa, og

endnu har 1200 Bundter Helme eller ca. 35 Læs tilbage at tilplante paa „Hjørnet“.

Efter Gaardejer Chr. Nielsen bliver fhv. Skibsfører *Jens Jensen Sonnichsen* (død 1887) Klitfoged. Han var Søn af J. J. Sonnichsen yngre. I hans Indberetning om Arbejdet ved Flyvesandsdæmpningen for Aaret 1870 opgiver han at have tilplantet 1716 Traver Helme (1 Trave var et Bundt Helme, der var 3 Al. i Omkreds) og tilkørt 28 Læs til Strøning paa Klitterne.

Efter ham bliver Chr. Nielsen paany Klitfoged og er det til sin Død 18. April 1887.

Han afløstes af fhv. Skibsfører *Jens Hansen Lydom*, der et Par Aar før sin Død 1915 gik af og udnævntes til Dannebrogsmænd.

Derefter blev fhv. Skibsfører *Laurids Harreby* (født 1861) Klitfoged til 1. Maj 1933, da *Jes Jessen Anthonisen* (født 1891) bliver ansat som Klitfoged.

I Nordby

var Bestillingen som Klitfoged knyttet til Sognefogeds eller Budfogedbestillingen, og Klitfogden havde undertiden flere Underklitfogder til Hjælp.

Da Sognefoged *Morten Jensen Nørby* i November 1856 meddelte Sogneforstanderskabet, at han nu havde tilendebragt Klitternes Bepantning for dette Aar og ytrede Ønske om, at Forstanderskabet vilde gøre sig bekendt med Sandbjergenes Tilstand, meddelte dette ham, at „man fandt dette at være overflødigt, da man fandt sig forvisset om, at han havde sørget for Sanddæmpningen, saaledes at denne kunde anses for forsvarlig.“

q. Fattigvæsenets Organisation og de Fattiges Forsørgelse.

I Middelalderen og indtil Reformationens Indførelse 1536 var det i al Almindelighed Klostrene, der tog sig af de Fattige ved at indsamle og uddele „milde Gaver“ til dem. De fromme Munke gik ogsaa ofte omkring i Landsbyerne og uddelte Almisser til de Fattige, men efter Reformationen, da Klostervæsenet blev hævet eller inddraget under Kronen, kom der en vanskelig Tid for dem, der ikke kunde ernære sig selv.

Der oprettedes ganske vist rundt omkring i Landet en Del Hospitaler, der tog sig af de vanskeligst stillede, men det var dog særlig kun de, der led af en eller anden Svaghed, Krøblinge el-

ler Kvinder højt op i Aarene, som kunde forvente Optagelse dér eller Hjælp derfra.

Der opstod nu en Mængde Tiggere, der drev omkring i Sognene og efterhaanden blev til en sand Plage.

Ved Forordning af 27. December 1587 blev det paalagt hvert Sogn saavidt muligt at sørge for sine egne, og Sjællands første Biskop efter Reformationen, Peder Palladius, udtaler i sin Visiatsbog: „... har I gamle Klæder tilovers, da giv dem til de Fattige, hellere end de hænger og raadner. Vænder Eder til at have et lidet Fad hos Eders store Fad og slaa en Skefuld varmt deri og et Stykke Brød eller Fisk, hvad Gud har undt dig ved dit Bord, og lad saa din Dreng eller Pige løbe hen til de Fattige, som bor i Sognet hos Eder...“ Og i en kongelig Forordning af 5. Maj 1683 bestemmes at „Paa Landsbyerne skal hver Sognepræst tvende Gange om Aaret, om Paaske og Mikkelsdag, op tegne alle arme og nødtørftige Mennesker, som bor i deres Sogne og bør have Almisse, og det paa bemeldte Tider af Prædikestolen aflæse, og hver af de Fattige navngive og dem alvorlig advare, at de ikke gaar uden Sognet at trygle og derhos formane deres Sognefolk dem med Mad og Drikke til Nødtørftighed at underholde, at de ikke skulde nødes til at løbe andetsteds uden Sognet efter deres Føde. Sognepræsten med Kirkeværgerne og fire af de bedste Mænd i Sognet skulde give samme Betlere et Tegn at hænge eller fæste paa sig med tre eller fire Bogstaver af Sognekirkens Navn, at deraf kendes, hvilket Sogn de har hjemme i.“ Da i 1686 en blind Mand i Nordby ansøger Stiftsbefalingsmanden i Ribe om Tilladelse til at tigge, lader denne en Skrivelse tilgaa Sognepræsten i Nordby med Tilhold at oplæse den fra Prædikestolen og formane Menigheden til at tage sig af denne ulykkelig stillede Mand. Denne Skrivelse lyder saaledes:

„Saasom Søren Andersen ved rigtige Attester fra sin Sognepræst, Hr. Lauge Pedersen paa Fanø (Nordby), beviser af en ulykkelig Hændelse sine Øjnes Lys og Syn at være bleven betagen, saa han som en arm, blind Mand, der ikke kan se sig noget at foretage, hvormed han sin Underholdning kan tjene, ganske i Armod skal være geraaden, og da kgl. Maj.s Forordning tillader, at de som fanger Skade ved ulykkelig Hændelse maa uforment søge Godtfolk om Hjælp item befaler, at Sognepræsten

2 Gange om Aaret skal oplyse alle Arme og Nødlidende, som i deres Sogn findes og saavel af Prædikestolen aflæse, at samme Fattige sig ikke uden Sognet begiver, som ogsaa formane deres Sognefolk slige Arme med Mad og Drikke til Nødtørftighed at underholde . . .

vil jeg til den Ende, at den blinde Søren Andersen, som en Fanø Sogns Indfødt og nu er mere end fattig ogsaa kan vinde Kongens Forordnings Indhold, herved alvorlig have Menigheden og samtlige Indbyggere i Fanø Sogne advaret og anbefalet, at de ogsaa mod denne betrængte blinde Søren Andersen retter sig efter Forordningen, saalænge han kristelig og vel skikker sig, hans nødtørftige Underholdning og Livsmidler at forskaffe, men som bemeldte fattige blinde Mand ikke kan se Hus fra Hus i Sognet at omgaa og sin Almisse at tage, saa har Sognepræsten med Kirkeværgerne, Landfogden og 4 af de bedste Mænd at tilsammentræde og en rigtig Ligning gøre, hvad nu ham til hans Underholdning om Aaret skal gives, og endog jeg ikke tvivler, at enhver af kristelig Medlidenhed og Kærlighed deres egen Sogns Indfødte jo godvillig meddeler ham Hus i saa Maade, saa har dog ovenskrevne Mænd de efterladende, om ellers nogen findes, alvorlig at formane ham saadant rigtig at lade bekomme og bede Gud dem selv for slig Ulykke at bevare. Saa vil jeg og formode, at de i Sønderho Sogn, foruden deres egne Fattige, ham ogsaa til Hjælp vil komme.

Ribe, d. 18. Sept. 1686.

von Spechhan.“

Ved Forordning af 24. September 1708 holdt det tvungne Fattigvæsen sit Indtog paa Landet, og dermed skete det første Skridt henimod en kommunal Ordning; det heder bl. a. i denne Forordning:

„...Dernæst skal de (Præsten og hans Medhjælper) . . . kalde Sognemændene til sig . . . og gøres af Sognepræsten til dem en alvorlig Formaning (til at hjælpe de Fattige). Dernæst hører de, hvad de godvillig vil give aarlig til de Fattiges Underholdning, og som det baade kommer Bonden lettere at give Brød, Mel, Ærter og andre ædende Varer, som de avler af Jorden, end rede Penge, det og bekvemmere er for den Fattige, som paa Landet ej altid kan faa for 1 Skilling at købe, hvad de behøver, skal

de først gøre et Overslag, hvor meget den Fattige kan til Nødtørf komme ud med om Aaret . . .“

„Udi denne Ligning som sker, skal ej reflekteres til Tønde Skyld hvor højt Gaarden staar for, men til Mændenes Tilstand, som bebor den, thi det sker ofte, at En hjælper sig vel, der sidder paa et lidet Sted og en anden slet, som sidder paa et højt skyldet Sted, og nu er det ret og billigt, at enhver af den Velsignelse, han af Gud har annammet, velsigner Gud igen i hans fattige Lommer. Gud fordrer det ikke af nogen, det som han ikke har.“

„Naar nu de Fattige paa den bestemte Tid gør Ansøgning om sin Almisse, skal den dem uden Knur og Mur, onde og vedægtige Ord, men af et velvilligt Hjerte meddeles, da haver de sig ellers at beklage for Præsten . . ., vil de ikke rette sig derefter, skal først deres Navn fra Prædikestolen offentlig oplæses, som ikke godvillig vil betale . . .“

„Naar Børnene (de Fattiges) bliver saa store, at de kan drive Plage, vogte Gæslinger eller gøre andre smaa Gerninger, som paa Landet kan forefalde, skal de sættes dertil. Dersom Forældrene forholder dem dette og hellere vil lade dem gaa hen i Ørkesløshed, skal Præsten med hans Medhjælper advare dem, at saafremt de lader dem gaa ledige, skal de miste deres Almisse, om de ikke retter sig.“

Ved Udstedelse af denne Forordning har man sikkert tænkt sig at skulle faa Bugt med det plagende Tiggeri, hvilket dog ikke lykkedes. Tiggeriet vedblev, da den offentlige Hjælp ikke var tilstrækkelig til Livets Ophold. I 1733 ansøger Hans Jensen Borck og Hustru i Nordby Stiftsbefalingsmand Gabel om Tilsladelse til at tigge, da de ikke selv er i Stand til at ernære sig paa Grund af megen Sygdom og ulykkelige Hændelser. Gabel henviser dem til Birkefogden og Præsten „der skal sørge for, at de faar det nødtørfte Underhold, da det strider mod kgl. Forordning at besøge medlidende Kristne derom.“

Kornavlen paa Fanø har aldrig været tilstrækkelig til at kunne brødføde den — paa et forholdsvis lille Omraade værende — talrige Befolkning. Avlen gav altid meget ringe Fold, og da Fiskeaffald var Beboernes bedste Gødning, kunde Mængden heraf i de Aar, Fiskeriet slog fejl, mærkes paa Udbyttet af Kornavlen i en saa følelig Grad, at det kunde faa Karakter af Misvækst. Meget ofte slap de smaa Kornbeholdninger op lige

efter Nytaar, altsaa paa en Tid af Aaret, hvor Forbindelsen med Fastlandet var afbrudt, og Forsyning derfra var umulig at erholde. Og selv om der hen ad Foraaret blev Forbindelse med Fastlandet, naar Baadfarten kom i Gang, var Midlerne til at kunne købe Korn for ogsaa udtømte. Saadanne fik man først igen, naar Fiskeriet i April tog sin Begyndelse.

1709 havde været et meget daarligt Aar baade for Fiskeriet og Avlen af Korn, og Nøden blandt Befolkningen for Korn var meget stor i Tiden lige efter Nytaar 1710. Dette foranledigede Birkefogden Søren Dunch til at opfordre Folk til at avle Ærter og Bønner, og han lod denne sin Opfordring bekendtgøre fra Prædikestolene i Kirkerne: „Som ikke paatvivles, at der jo her i Nordby Sogn som i Sønderho Sogn kan vokse Ærter og Bønner, om nogen sig derpaa vil beflitte, hvorved ikke ringe Gavn derved kunde blive, gives tilkende, at hvo, som samme Sæd vil efterdags lægge sig for at bruge, skal derover blive holden saaledes Agt, at ingen derpaa nogen Skade skal vederfares, og om noget i saa Maade skulde ske, lover jeg enhver derfor at skaffe Erstatning for al den Skade, enten Mennesker eller Kvæg derpaa skulde forsætlig og ulovlig gøre, naar mig slig Utilbørlighed vorder tilkendegivet og Vedkommendes Navn, hvorfor jeg herved vil have alvorlig advaret, at hvo, enten det er Unge eller Gamle, der sig i slig Gerning lader finde samme forskrevne Sæd, enten i én eller anden Maade, at beskadige, ikke alene skal straffes med Kagen, men desuden med Pengestraf efter Loven og Forordningerne.“

Denne Tilkendegivelse har Birkefogden ladet indføre i Tingbogen 13. Februar 1710.

Ærter og Bønner var et ligesaa vigtigt Fødemiddel som Brød (Kartofler kendtes endnu ikke), og det har vel nok været Birkefogdens Mening, at disse Frugter, hvoraf Beboerne maatte købe hele deres Forbrug andre Steder, kunde avles i en saadan Mængde paa Øen, at de kunde faa Betydning som Fødemiddel ved Siden af Korn og Fisk og mulig have større Betingelser for at kunne avles med Udbytte hvert Aar eller være mere modstandsdygtig over for saavel varme som vaade Sommere end Kornavlen. Det vides ogsaa, at omkring 1790 avledes der ikke ubetydeligt af Ærter paa Fanø.

I 1819 er der stor Mangel paa Korn paa Fanø og ogsaa paa

Fastlandet. Fattigkommissionen i Sønderho henvender sig derfor til Danske Kancelli under 18. Oktober

„med underdanig Begæring om, at os naadig maatte forundes af Ribe Amtsstue et Kvantum af 10 à 20 Td. Rug til Uddeling for næste Aar blandt Sognets Fattige for en moderat Pris eller efter Kapiteltakst. Vore Grunde for denne underdanige Ansøgning ere disse:

1. Søfarten, som er Beboerne en god Næringsvej, har i denne Sommer næsten aldeles ophørt, og som en Følge heraf er mange arbejdende Hænder satte ud af Virksomhed, de Fattiges Antal er forøget, og den sædvanlige offentlige Understøttelse maa i Aar og fremdeles næsten fordobles, da de ingen Lejlighed har haft til at fortjene noget.
2. Fiskeriet, som afgiver et vægtigt Bidrag til mange fattige Familiers Beskæftigelse og Underholdning, har ogsaa i denne Sommer været helt ringe, imod hvad det sædvanligt plejer at være.
3. Høsten er, hvad Rugen angaar, aldeles mislykket formedelst den langvarige Tørke, saa at alle Beboerne maa købe Brødet, og næsten ingen har vundet Sæden igen af denne Kornart.“

Kancelliet henviste Andragendet til Ribe Amtsstue, der erklærede, at den intet Korn saa sig i Stand til at udrede.

Derefter ansøgte Kommissionen Direktionen for Ribe Amts nordre Fattigvæsen om Tilladelse til „for at undgaa Pengeligning at maatte bruge og udgive en Legatkapital til de Fattiges Tarv i indeværende Aar efter Fornødenhed, hvilket Legat er stiftet af Peder Pedersen Knudsen, stor 100 Rdl. Kur. 1810, nu omskrevet til 50 Daler S. V. med sammes Renter fra 1814.“

Denne Kapital, der henstod hos Jens Frederiksen, Sønderho, var af Legatstifteren tillagt de Fattige i Sognet.

Tilladelsen gaves til at benytte Legatet mod senere at indkræve dets Beløb gennem Ligning paa Sognefolkene.

Af Sognepræst O. T. Foss' Beskrivelse af Sønderho Sogn i 1791, som findes i Landsarkivet i Viborg, fremgaar det, at dette Sogn har haft et velordnet Fattigvæsen siden 1732. I nævnte Beskrivelse hedder det nemlig:

„Fra Aaret 1732 har her i Sognet været 6 à 8 Almisse-Lemmer, som hidtil er bleven underholdt af Sognets Beboere saale-

des, at ingen har haft nødig at gaa omkring i andre Sogne og Byer og overhænge Folk enten i deres Huse eller paa Vej og Sø, men baade med Korn, Penge og fornødent Tilsyn er blevet forsynede af Sognet; og længere hen i Tiden, da Skibsfarten tiltog, har Skipperne i deres Fartøjer anlagt sig Sparebøsser, hvilke, naar Samlingen skete ved hver Nytaar om de Fattiges Væsen, er bleven af hver Skipper leveret til Samlingen, og i deres Nærværelse aabnede til offentlig Tælling og Uddeling, ej alene blandt Almissemlemmer, men og imellem andre Fattige, som enten ved Sygdom, Ildsvaade eller Vandsvaade, Kreaturers Mistelse eller anden ulykkelig Hændelse er geraadne i Armod eller Trang, hvilket altsammen, saavel hvor meget Korn enhver efter skete Omligning hvert Aar til de Fattige yder, som og hvad enhver Fattig nyder, og enhvers Sparebøsse, og hvem som nyder Pengene deraf er anført i en dertil indrettet Bog, kaldet „de Fattiges Korn-Bog“, hvorpaa staar skrevet, indenpaa det gamle Bind: De Fattiges Korn-Bog udi Sønderho 1732 inklusive.

Ommeldte Sparebøsser ophævedes, efter at den nye Kirke 1782 var bleven opbyggt, og deri en Blok anrettet hvori Skippere, og enhver der vil, siden den Tid har lagt deres godvillige Gaver, uden at nogen faar at vide, hvem, naar eller hvor meget, der giver eller gives, hvilken Kirkeblok bliver aabnet til hver Nytaar i Præstens, Medhjælperens og fleres Nærværelse, paa den Dag de Fattiges Væsen, en Gang om Aaret, bliver foretaget, som er gemenlig den første eller anden Dag efter Nytaarsdag, efter foregaaende Tilvarsel af Prædikestolen.

Samme Kirkeblok er forsynet med tre Laase og Nøgler, som paa en Gang skal aabnes og lukkes, hvorefter Præsten har den ene Nøgle, Kirkeværgen en, og Sognefogden en, hver i sit Gemme. Efter bemt. Kirke- eller Fattigbloks Beskaffenhed, og ligesom der faas ind hvert Aar, faar de Fattige aarlig til, ved Uddeling ved de Fattiges Væsen, paa bemt. Dag, efter bedste Overlæg og Skønsomhed paa deres Trang, de mest Trængende, foruden Korn, i Penge 2 Rdlr., 2 Rdlr. 4 Mrk., 3 Rdlr., og naar de intet kan udrette eller fortjene noget 4 a 5 Rdlr. foruden deres tillagte Korn. De som kan selv fortjene noget faar ikke Korn, men alene Penge af Kassen, efter Omstændighederne og efter Kornprisernes Beskaffenhed, og efter som Familien er stor til, 4—5 til 8 Rdlr.

De som ved en eller anden ulykkelig Hændelse og Vaade

er kommen i Armod faar og til Hjælp til deres Skades Oprensning 8 a 10 Rdlr. efter deres Tilstand og Kassens Beskaffenhed. Af samme Kasse udtages og Skoleløn til Skoleholderen, og til Bøger og Papir for de fattige Skolebørn, efter Skoleholderens indgivne Regning, paa bemt. Samlings Dag, hvilket kan beløbe sig til 12 a 13 eller undertiden 14 Mrk. danske.

Foruden Penge bliver ogsaa de Fattige tillagt Korn aarlig, saaledes:

Paa bemt. Samlingsdag med de Fattiges Væsen, da den største Del af Sognemændene er tilstede, bliver gjort Spørgsmaal, hvor mange Fattige i indeværende Aar behøver Korn, hvorefter de Fattige selv, eller andre i deres Sted, tilkendegiver deres Trang og Begæring om at maatte nyde, foruden Penge, den eller de Andele af Korn efter de Veltænkendes og Velgørendes Godtbefindende, hvornæst der efter de fleste og enige Stemmer bliver dem tillagt og tilskrevet en vis Portion, hel eller halv eller mindre, og ligesom de desuden faar eller kan faa Penge til af Kassen, som med det samme i Forsamlingen bliver sammenregnet, hvor meget Korn af hver Slags, Rug, Byg og Malt; og til hvor meget i det hele det kan beløbe sig, som Sognet i dette Aar har at give til de Fattige.

Derefter, saa snart som muligt, bliver 12 Mænd af Sognet, hvert Aar efter Omgang, udnævnt til at gøre denne Kornligning, efter Sognets Formue, efter enhvers Tilstand, Avling, Fortjeneste, saaledes som de bedst kan vide og skønne; naar Ligning over hele Sognets Beboere af de 12 Mænd er forfærdiget og optegnet, afdeles paa et Stykke Papir, hver Portion til enhver af Almissemøderne, af hver Slags Korn, hvilken Fortegnelse leveres af disse 12 Mand til Sognepræsten, som derefter beskikker 2 Mænd for hver Fattig, hvilke 2 Mænd, hver for sin Fattig, sammenkalder de Mænd, som skal yde deres tillagte Andel Korn til de Fattige, efter forhen gjort Ligning og givne Antegnelse; hvorefter de møder med Kornet i det Hus, de 2 beskikkede Mænd anordner, som dér bliver maalt og, af de to Mænd leveret de Fattige selv, uden nogen deres Umage i deres Huse i 2 Terminer, den ene Del straks, og den anden Del til Midsommer, hvilken Del bliver lagt i deres Huse, til Ansvar og Aflevering til bemt. Tid.

Til en fuld Portion bliver ansat:

1 Td. Rug, $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 4 Skp. Malt.

Til en halv Portion:

4 Skp. Rug, 2 Skp. Byg, 1 Skp. Malt.

Dog ikke saa nøje regnet med en eller to Fjerdingkar af en Slags mer eller mindre, end af en anden Slags, men ligesom det bedst kan falde ud efter Hovedligningen, og uden Overmaal eller knapt Maal.

En mindre Portion:

4 Skp. Rug, 1 Skp. Byg, 1 Skp. Malt.

Det ansættes og meget eftersom det faas, og kan faas Penge til, og efter adskilliges Meninger og Forslag, hvad en eller anden mest behøver af den ene eller den anden Slags i Korn og Penge.

I indeværende Aar 1791 var 7 Almissemønstre, som fik Korn ialt: 10 Td. 5 Skp. Penge ialt 16 Rdlr. 4 Mrk.

3 andre i Trang geraadede, som ej tilforn havde faaet, fik ej Korn, men Penge 15 Rdlr. Altsaa blev udgivet af Blokken 31 Rdlr. 4 Mrk. Hvilket alt, de Fattiges Væsen og Foranstaltning angaaende, findes Aar fra Aar fra Aaret 1732 og til indeværende Aar 1791, begge inklusive og herefter udi den tilforn ommeldte og paginerede „Fattiges Korn-Bog udi Sønderho Sogn“, og hvert Aar ved hver aarlige Provste-Visitats, af Hr. Herredsprovsten revideret og paategnet, ligesom sidste Gang, ved sidste Provste-Visitats, sidst afvigte Aar 1790, den 17. Oktober paa Fol. 77 er sket af S. T. Højærværdige Hr. Provst Sidelmann.“

Denne Ordning ses at være vedligeholdt efter de samme Regler til 1803, da Reglementet af 5. Juli s. A. fastsætter nye, der maa betegnes som et Fremskridt paa Fattiglovgivningens Omraade, idet der da bl. a. valgtes en Bestyrelse, hvori Kommunens Beboere for første Gang fik egentlig Andel. Nævnte Bestyrelse eller Sognekommision skulde bestaa af Birkedommeren (eller i hans Sted Sognefogden), Sognepræsten og den største Lods-ejer i Sognet. Denne Ordning holdt sig til Sognekommisionens Forretninger ved Forordn. af 13. Avgust 1841 overgik til Forstanderskabet.

Naar de Fattige kaldtes Husarme, er det ikke saaledes at forstaa, at de var husvilde. De fleste paa Fanø, der var kommen „til agters“ og maatte søge om Hjælp hos Sognet, havde et lille Hus fra tidligere Tid. Og naar Nøden tvang Folk til at søge offentlig Hjælp, var Aarsagen dertil næsten altid Alderdom eller Sygdom. Indgik de saa paa at lade sig antage af Fat-

tigkommissionen som „anordningsmæssige Almissemlemmer“ og lade sig forsørge gennem den, overtog Kommissionen ikke alene Huset, men ogsaa alt Indbo, og hvad ellers de ejede, mens Vedkommende blev fremdeles siddende i Huset, som nu blev betegnet som et af Sognets „Fattighuse“, der efter Almisselemmets Død tilfaldt Sognet. Understøttelsen, der blev ydet de Fattige, bestod mest i Naturalier, navnlig Rug til Brød, Byg til Gryn og Malt til Øl. Rug og Byg maatte de selv besørge malet til Mel og pillet til Gryn. I ethvert Hus fandtes en lille Bageovn, saa de ogsaa selv kunde besørge Bagningen. Brændselet dertil var altid Lyng, som de fik Lov til at hugge eller plukke i „Fattigmarken“, hvis de ikke selv havde et lille Stykke Lyngmark, hvad de fleste havde. Var de for gamle til selv at skaffe sig Lyngen hjem, besørgede velvillige Naboer dette, ellers Sognet.

Rug og Byg var jo ikke til at leve af alene, og de Par Rigsdalere, der ydedes de Fattige i Kontanter om Aaret, forsløg ikke meget til Indkøb af andre Ting, men der var en Indtægtskilde, som betød umaadelig meget for ældre og fattige Kvinder paa Fanø, det var Spinding af Hør for Ribe Købmænd, og hermed kunde de blive ved til langt op i den høje Alder, blot de var saa raske, at de kunde være oven Senge.

Hjælpsomheden Mand og Mand imellem var ogsaa stor. Det at bære Mad omkring f. Eks. ved Slagtetider og ved Bryllupper, Barselgilder og andre Gilder til Fattige var ret almindeligt. Hos gode Mennesker, der havde Køer paa Stalden kunde Smaafolk altid hente „en Flaske afblæst Mælk“, d. v. s. Skummetmælk, dog lige saa ofte fik de Sødme i Flasken, men det lød jo nok saa beskedent at bede om skummet Mælk. En Kop varm Kaffe med „Hvædkaag“ (hjemmebagt Franskbrød) til var en Fattig altid sikker paa at faa i Tilgift; alt dette blev aldrig henregnet til Tiggeri.

Den, der ikke var god mod fattige Folk, hvad enten disse var under offentlig Forsorg eller ikke, var ikke vel anskreven blandt sine Sognefolk.

I forrige Tider, da Fiskeriet fra Fanø dreves i stor Stil, var Fisk Hovednæringsmidlet for saavel Rig som Fattig.

Naar Fiskerne kom ind med Fangst, kunde Fattigfolk altid hente sig en stor Portion Fisk hos disse, og hvad de ikke fik spist i fersk Tilstand, blev saltet og tørret til Vinterbrug. Hoveder af al Slags Fisk blev almindeligvis anvendt til Gødning,

men Hvidling- og Torskehoveder kunde Smaafolk hente sig saa mange af, de vilde. De blev ligeledes saltet og tørret. Kartofler var det tit smaat med, derfor spiste Smaafolk ofte salt Fisk til fersk Fisk. Næsten ingen var saa fattig, at han eller hun ikke havde et Faar eller to. Det gav Uld til Strømper og Undertøj, som enhver tilvirkede sig (priglede), og om Sommeren malkedes Faarene. Mælken var ligesaa tyk som Fløde, og fremkom den i rigelig Mængde, kunde der blive lidt deraf til Ost. Havde man ikke selv Mark til Faarenes Græsning, kunde der let faas Lov til at græsse dem paa Godtfolks Mark, oftest paa Heden og i Klitterne. Fra om Efteraar, naar Kornet var indavlet, til om Foraaret, naar Sæden skulde lægges, gik Faarene frit omkring ude, hvis ikke Sneen dækkede Jorden.

Naar Kornet var kørt ind, fik Smaafolk Lov til at gaa paa Stubmarkerne og samle Aks. Var Høsten god, blev det ikke taget saa nøje med at rive rent op — til stor Glæde for Smaafolk.

Brænde kunde der samles meget af paa Stranden, og dette blev hjembaaren, uden Hindring, af enhver, der trængte dertil. Stranden ejes jo af Beboerne selv.

Trist, kunde det synes for Nutidsmennesker, at have været for fattige og forældreløse Børn at skulle gaa paa Omgang i Sognet hos Beboerne og blive bispist paa denne Maade ved bedrestilledes Bord. Hertil skal dog bemærkes, at Folk altid var gode ved saadanne Børn, — og forsynede dem rigeligt med Mad og Klæder — der var udsat for denne Skæbne, som dog frembød betydelig bedre Betingelser for Udvikling af en god og sund Moral, end der kan trives indenfor Fattiggaardens triste Mure, hvor godt og ondt ofte finder et fælles Asyl, der tit kunde brændemærke de forældreløse Børn for hele Livet.

Ikke sjældent kunde Fattigvæsenet faa uventede ekstra Udgifter ved Søfolks Sygdom og Indlæggelse paa Hospitaler i Ind- og Udland. Blev disse Folk raske og overstod Sygdommen uden Følger eller Tab af Erhvervsevner, betalte de altid de udlagte Penge tilbage, naar de igen kom i Virksomhed. Døde de imidlertid og var over 18 Aar, maatte Fattigvæsenet udrede alle Udgifter ved deres Sygdom og Begravelse. Saadanne Tilfælde kunde godt indtræffe flere Gange om Aaret. Det maa erindres, at en Matroslyre dengang var saa lille, at der ikke kunde spares noget tilovers.

Værre var det dog for Fattigvæsenet, naar en Fanø-Sømand havde giftet sig i Udlandet eller Hertugdømmerne, hvad meget ofte skete, og han døde — forulykkede paa Havet — forinden han var forsørgelsesberettiget paa Stedet — og efterlod Familien i fattige Omstændigheder. Saaledes maatte Sønderho Kommune i 1840 tage mod Matros Jørgen Anthonisens Enke fra Føhr med 7 Børn. Jørgen Anthonisen var født i Sønderho og nu forulykket paa Havet. Familien kom til Sønderho uden andre Ejendele, end den stod og gik i. Fattigvæsenet paa Føhr havde solgt de faa Møbler, den ejede, til Dækning af, hvad det havde forstrakt Familien med efter Mandens Død. Ingen af dem kunde tale Dansk. Fattigvæsenet maatte betale Rejsen hertil og derefter forsyne dem med alt, hvad de behøvede, og føde og klæde Familien i mange Aar. Det skal dog bemærkes, at det senere hen gik disse 7 Børn godt, de blev dygtige og med Tiden velstillede Folk. Kun én af dem blev i Sønderho som Haandværker til sin Død. De andre drog ud i Verden.

I 1843 blev Matros Hans Svendsen hjemsendt til Sønderho, syg og uarbejdsdygtig, fra Føhr, hvor han havde boet i nogle Aar, med Hustru og 2 Børn paa Fattigvæsenets Regning. Hustru og Børn kunde ikke tale Dansk; men Børnene var skolepligtige og kom derfor i Skole trods deres manglende Kendskab til det danske Sprog. Den første Dag i Skolen rettede Læreren et Spørgsmaal — paa Dansk — til Sønnen Jes, der ikke forstod dette og svarede derfor: Was bedeuten das? Dette Svar var for de andre Børn i Klassen grundkomisk. De gav ham straks Navnet: Jes bedeuten das, hvilket Navn han beholdt til sin Død i 1894. Han blev ellers Fører af en lille Galease og blev ret velstillet.

Af Tilfælde, som de her nævnte, findes flere, og alle tyngede de haardt paa Fattigvæsenets Budget.

Nordby Sogns ældste bevarede Fattigprotokol indleder sine Protokolater med følgende: „Aar 1804, d. 25. Jan. sammentraadte Sognekommisionen for Fattigvæsenet i Nordby paa Fanø for sammen at overveje og ordne paa bedste Maade med Hensyn til de lokale Omstændigheder, saavel hvad angaar de Trængende i Sognet som de ydende Beboere, alt ifølge Kancelliskrivelse af 5. Juli 1803 og sammes Skrivelse af 12. November næstfølgende, hvilken sidste har fritaget Ejlandet for at staa i For-

bindelse med Amtet, hvad Fattigvæsenet angaar, imod at det selv forsørger sine egne Fattige.

Sognekommissionen bestod af Stedets Præst, Hr. Pastor Hans Friis, Politimesteren paa Ejlandet, Hr. Birkedommer Nørup foruden følgende Sognemænd: Gaardejer Jens Hansen Iversen i „Byen“ som største Lodsejer, Las Hansen Jepsen, Skipper Jes Madsen ved Odden, Skipper Søren Nielsen Lauridsen og Gaardejer Peder Hansen Clausen, alle bekendte retsindige og fornuftige Mænd.“

12. Marts s. A. holdtes Møde igen for at foretage Ligning af Ydelsen til de Trængende, hvoraf der fandtes 19 Personer. Til Hjælp for disse krævedes lignet paa Beboerne en Ydelse af 46 Skp. Rug, 23 Skp. Byg og 23 Skp. Malt og i Penge 108 Rdl.

I 1810 er Antallet af Trængende steget til 25 Personer, og Udskrivningen af Korn er da fastsat til 79 Skp. Rug, 41 Skp. Byg og 40 Skp. Malt og i Penge 231 Rdl.

I 1813 findes i Nordby under Fattigvæsenet 28 Personer, deriblandt 11 Enker og 3 fra Manden fraskilte Kvinder. 10 af Lemmerne er i en Alder af 70—81 Aar.

Af de mange ejendommelige Indtægter, der paa forskellig Maade er tilfalden Fattigkassen, og som Nutiden ikke kender, skal her nævnes et Udtog fra de første Aar efter Fattigkommissionens Udnævnelse:

1805 20. Dec. Birkedommeren leverede 5 Rdl. 10 Sk. for nogle bortsolgte Ræve, der her paa Ejlandet blev skudt ved sidste Rævejagt samt 6 Rdl., som adskillige Personer her har erlagt i Bøde.

1806 14. Marts. Indkommen i Kirkeblokken 12 Rdl. 5 Mark 13 Sk., Tavlepenge 8 Rdl. 5 Sk., for nogle Stykker Ræve 5 Rdl. 10 Sk., indkommen i Bøder 10 Rdl., i Avktionsprocenter 5 Rdl. 5 Mark 1 Sk., Kro-Bøssen 18 Rdl. 3 Sk., Gave fra en unævnt 1 Mark, Finde-Penge 1 Mark, Hr. Friis i Vejle 10 Rdl.

1807 23. Febr. „blev af Hr. Birkedommer Nørup leveret 5 Rdl. som Jørgen Sørensen Lauridsen har maattet, for lovstridigt Forhold ved at tilbageholde nogle Ducørpenge tilhørende de øvrige her paa Landet forrige Aar til „Orlogs“ udkommanderede, erlægge,“ og 11. April blev indbetalt en Bøde af 1 Rdl. 2 Mark 8 Sk. som samme Mand er idømt „for at have slaget Hans Hansens Malers Hustru.“

7. September anmeldte Niels Pedersen ældre, „at den hos ham i Logi værende Niels Andersen Grethes havde i indeværende Sommer fortjent 9 Rdl. 3 Mark, hvorved de Fattiges Kasses Udgifter er bleven saa meget mindre og samme at beregne den største Lodsejer Jens Hansen Iversen til Beholdning hos ham.“

1807 23. Sept. indbetalte Birkedommeren 2 Mark, som Jens Hansen Mandø, har erlagt i Bøde, fordi hans Hund har bidt Peder Svendsens Søn.

28. Sept. Sognefogden indleverede 2 Rdl. „som Hans Nielsen Sejlmager har erlagt i Mulkt for lovstridigt Forhold ved Indsejlingen med hans Skib,“ og 1 Mark, som Morten Jensen Sørensen har erlagt i Mulkt for „ej at have præsteret det ham paalagte Vejarbejde“ saa har og N. N. Grethes „for samme Sags Skyld erlagt 1 Mark“, saa har og Hans Sørensen Mortensen erlagt 2 Mark „for paa ubehørigt Sted at have tøjret sin Hest.“

Jens Skræder betalte 1 Mark for at have tøjret sin Ko paa anden Mands Ejendom.

1809 17. Marts modtaget 5 Rdl., som er bleven erlagt i Mulkt af Morten Jessen for ulovlig Omgang med Strandingsgods.

5. Okt. blev indleveret 6 Rdl., som 6 Blankenesere havde erlagt for ulovlig Indsejling i Havnen.

14. Nov. indbetalt 1 Rdl., som en norsk Søfarende havde erlagt i Mulkt. Sognefogden indbetalte 7 Rdl. til Indtægt for Fattiggassen efter Overenskomst med Beboerne her i Sognet, som ej har forlangt nogen Erstatning for de ved Tyvs Arrestantinden Else Hansdatter afholdne Vagter.

1810 2. Sept. blev indbetalt 50 Rdl., som Jørgen Sørensen Lauridsen har erlagt i Mulkt paa den Kondition, at de nævnte 50 Rdl. sættes paa Rente.

27. Nov. blev af Sognefogden Laust Callesen indbetalt 3 Rdl. 5 Mark, som er bleven erlagt i Mulkt for optagne Kreaturer.

1811 2. Nov. blev indbetalt 4 Rdl. fra adskillige Personer for ulovlig Sadder Gravning.

1812 12. Marts blev af Købmand Osten fra Bergen, her beliggende i Havnen med et Fartøj, skænket 60 Rdl. til Uddeling blandt Sognets Trængende uden for den almindelige Ligning.

(Dette Beløb blev uddelt til 9 Personer i Beløb paa 5 og 10 Rdl.).

29. Marts blev af Købmand N. Jacobsen indbetalt 100 Rdl.,

som Skibskaptejn Andr. Thomsen fra Bergen ædelmodig har skænket til Uddeling blandt Sognets Trængende.

(Dette Beløb blev uddelt med 10 Rdl. til hver af 6 og til hver af 8 Trængende med 5 Rdl.).

27. April holdt en fremmed Mand Komædie; derfor indkom til Fattiggassen 25 Rdl. 2 Mark 8 Sk.

Indkommen i Mulkter fra nogle Søfolk 7 Rdl.

Skipper Anders Bertelsen, heldig hjemkommen fra Norge, skænket 20 Rdl.

1813 6. Jan. blev af Pastor Clausen indleveret 10 Rdl. fra Las Pedersen her i Sognet efter den Overenskomst med hans Kone, at den længst levende af dem skulde betale dette Beløb til Uddeling blandt Sognets Fattige.

24. Jan. blev der indleveret et Brev til Pastor Clausen med 100 Rdl. i, med Anmodning om at foranstalte samme udbetalt til saadanne Trængende i Sognet, der ej faar af Fattiggassen.

Den ubekendte Velgører havde bestemt, at ingen maatte faa over 10 Rdl. og ingen under 5 Rdl.

(Beløbet udbetaltes med en Portion af 10 Rdl. og 18 af 5 Rdl.).

14. Febr. blev skænket 10 Rdl. af Kaptejn Thorbjørnsen fra Bergen, der derefter udbetaltes til 6 Trængende.

I 1829 indgaar første Gang i Nordby et ved et Bryllup indsamlet Beløb, der androg 9 Rdl. 5 Mark 10 Sk. Dette foranledigede Kommissionen til at anskaffe en Bøsse (til 3 Mark), som man fremtidig lod gaa rundt blandt Gæsterne ved Bryllupper. Det paafølgende Aar indkom i denne Bøsse 9 Rdl. 12 Sk., og det ses af Regnskaberne, at der indtil 1842, da Fattigvæsenet indgik under Sogneforstanderskabets Administration, er indkommen et lignende Beløb hvert Aar.

I 1842 blev der paa Foranledning af Pastor Bierring anbragt en Bøsse i Toldkontoret i Nordby „med Laas forsynet“, hvori Søfolkene ved Af- og Paamønstring kunde lægge en Gave til de Fattige. Denne Bøsse fik Navn af „Paamønstringsbøsse“ og var forsynet med følgende Paaskrift:

Har du faaet en Hyre god,
 Eller skal paa eget Skib du sætte Fod,
 Tænk paa dem, der meget længe
 Til en Skilling kunde trænge.

Og er du atter frelst herhjemme
Bør du ejheller de Fattige glemme.

Det første Aar indkom der i denne Bøsse 9 Rdl. 4 Mark 4 Sk. Kur., som uddeltes til 16 Fattige.

Fattigvæsenet i Nordby fik ogsaa, hvad der indkom i Kirkebøssen, dette kunde for enkelte Aar beløbe sig til 30 Rdl. Endvidere tilflød der det en Del af Overskudet fra Stranden og endelig en Del Smaaabeløb fra Køb og Salg af Hus eller Skib — fra 10 Sk. til 2 Rdl., hvilke Beløb var frivillige Gaver fra de paagældende Købere og Sælgere.

En Del Smaalegater til Fordel for Fattigkassen er stiftet af flere, og af Avktionsprovenuer blev der ydet Kassen $\frac{1}{4}$ pCt.

Pastor Niels H. Friis anfører i sine Optegnelser (ca. 1770): „I Sognet er en stor Del Fattige, hvortil enhver Formuende svarer den efter Ligningen paabudte Tribut af Korn. Iøvrigt udddeles ved hvert Nytaar de Penge, som Indbyggerne afvigte Aar af et godvilligt Hjerte har lagt i Armebøsserne, hvoraf er 3 her i Sognet: 1 hos Sognepræsten, 1 hos en Mand midt i Sognet og 1 i Krohuset. De fattigste kan ved Kassens Uddeling faa i det højeste 1 Rdl.“

Bøssen, der var anbragt i Kroen, havde følgende Paaskrift:

Er du kommen godt i Havn
Gør med dine Penge Gavn.
Tænk paa dem der mindre har end du.
Kom de Fattige i Hu.
Læg heri en Skilling eller to,
Det forringer ej dit Bo.

Fattigunderstøttede i Nordby 1815.

24 Voksne og 12 Børn.

Anne Jensdatter, 76 Aar. Er plaget af Gigt og er vanfør.

Jens Bork, 56 Aar. Er syg og sengeliggende.

Karen Jensdatter, 80 Aar. Er tunghørig og svagelig.

Mads Hansens Enke, 68 Aar. Skrøbelig og har et Slag.

Jep H. Greisens Enke, 78 Aar. Alderdom og Svaghed.

Peder Andersen, 8 Aar. Fader- og moderløs.

Maren Andersen, 7 Aar. Fader- og moderløs.

Hans Madsens 3de Børn: Niels 14 Aar, Johanne 10 Aar, Dor-

the Kathrine 8 Aar. Moderen død. Faderen ej i Stand til at forsørge dem.

Anders Rødkops Enke, 66 Aar. Tunghørig og svag.

Hans Skomager, 82 Aar, og Hustru, 80 Aar. Alderdom og Svagthed.

Peder Skomagers Enke, 71 Aar. Svagelig.

Eskild Nielsen, 72 Aar. Tunghørig og svag.

Søren N. Stephensen, 68 Aar. Svag og skrøbelig.

Maren Andersdatter, 61 Aar. Skrøbelig.

Søren N. Lauridsens Enke, 45 Aar, og Datter, 22 Aar. Moderen fattig og Datteren vanfør.

Laust N. Lauridsens Enke, 48 Aar. Fattig med tvende uopdragne Børn.

H. I. Callesens Enke, 46 Aar. Uformuende med tvende Børn.

Hans Hansen Jessens Enke, 50 Aar. Uformuende med 3de Børn.

Maren S. Jepsdatter, 52 Aar. Vanfør. Og Søster, 50 Aar. Skrøbelig.

Peder Andersen ved Skolen, 59 Aar. Svag og skrøbelig.

Karen Jensdatter Warrer, 71 Aar. Alderdom og Skrøbelighed.

Maren Borch, 55 Aar. Skrøbelig og svag.

Niels Jørgensens tvende Døtre: Maren, 48 Aar, Karen, 44 Aar. Begge vanføre.

Jens Plougstrups Enke, 70 Aar. Er skrøbelig og svag.

Jacob Andersens Enke, 55 Aar. Uformuende med tvende Børn.

En Skrivelse af nedennævnte Indhold, der vidner om en Datters opofrende Kærlighed til sin svage og skrøbelige Fader og Nordby Sogns Fattigkommissions Paaskønnelse deraf, har jeg funden i Kommissionens Arkiv:

„Jeg undertegnede, der i 3 Aar har gaaet min salig Fader til Haande i hans svagelige Alderdom og sygelige Tilstand og desuden hjulpet ham med det lidet, jeg har kunnet fortjene til hans Underholdning, beder og anmoder den kærlige Kommission for Fattigvæsenet her i Sognet at vise Medlidenhed mod mig og at tilstaa mig 16 Rdl. af min salig Faders Efterladenskaber. Hvor gode end Fattigkommissionen og Beboerne her i Sognet har været imod ham, vilde dog hans Nød være bleven langt større, end den var, dersom jeg ej efter fattig Evne havde staaet ham bi. Da jeg er uformuende, forventer jeg at min Begæring bliver tilstaaet mig. Nødig vilde jeg falde Sognet og Amtet til Byrde og Besværing.

Gud velsigne imidlertid den gode og medlidende Kommission, om hvil-

ken jeg tror hellere vil se Fattiggassens Tab end min Skade, da jeg intet ejer, men er fattig og uformuende.

Fanø, den 4. Marts 1809.

Maren Hansdatter."

Paa denne Skrivelse findes paategnet af Sognepræsten følgende:

„I Betragtning af den Ansøgendes trange Kaar og svage Tilstand med videre anførte Grunde, har jeg intet imod at Maren Hansdatter tiltaas 16 Rdl. af, hvad der udbringes af hendes salig Faders Efterladenskaber, i Fald de øvrige Medlemmer af Kommissionen er af samme Tanker og formener, at Fattiggassen har Raad og Evne til at gøre sligt et Offer.

H. C. Clausen."

Paa en fra Kancelliet modtaget Forespørgsel om Fattigvæsenets Tilstand m. v. i Nordby svares der af Nordby Fattig-Kommission under 18. Avg. 1817 følgende:

„Med Hensyn til de lokale Omstændigheder skønner Kommissionen ej, at der for nærværende Tid kan træffes andre Foranstaltninger mod Fattigdommens Udbredelse end, hvad der allerede er foretaget og iværksat til denne Sags Fremme.

Da Søfarten er slet og helt maadelig for mange, saa har det Fattigdom og Folks Formues Svækkelse i Følge med sig. Nordby Sogn er ansat for 68 Tdr. Hartkorn, og paa samme opholder sig omtrent 1500 Personer unge og gamle.

Da Jordbunden for en Del er maadelig og ej synderlig frugtbar, saa flyder deraf, at Agerdyrkningen er utilstrækkelig til at nære saa mange Mennesker.

At adskillige unge Mennesker saa vel her som andre Steder gifter sig uden at have Udsigt til at forsørge sig og Familie kan vel ikke nægtes; imidlertid er det vel forbunden med megen Vanskelighed at forebygge sligt; undertiden gaar det vel skævt med deslige Ægteskaber, men undertiden dog godt.

Det, der i adskillige Aar har bidraget til, at de Fattiges Tal her har tiltaget, er Fremmedes Ankomst her til Landet, disse har, uden at eje Hus og Bopæl, giftet sig, naar de kun har kunnet faa et lille Hus eller Værelse til Leje. Maaske vilde ej lidet medvirke til Fattigdommens Standsning her i Sognet, naar deslige Personer vare pligtige til at stille antagelig Kavtion forinden de indlod sig i Ægteskab.

H. C. Clausen.

A. Nørup.

Jens Hansen Iversen.

J. P. Clausen.

L. H. Jepsen.

Hans N. Ellens."

Nordby Fattigvæsen 1820.

De Fattige tillagt i Korn og Penge (i Slesvig-Holst. Kurant).

1ste Klasse:

Mads Hansens Enke 1 Td. Rug, 4 Skp. Byg, 4 Skp. Malt og 1 Rdl. — Jep Hansen Gregersens Enke 1 Td. 1 Skp. Rug, 4 Skp. Byg, 4 Skp. Malt og 4 Rdl.

2den Klasse (Fader- og moderløse Børn):

Maren Andersdatter 17 Rdl. — Dorthe Hansdatter 4 Skp. Rug, 3 Skp. Byg, 2 Skp. Malt og 2 Rdl. — Jens Nielsen 20 Rdl. — Karen Nielsdatter 20 Rdl.

3die Klasse:

Omfatter 20 Personer, der ialt faar 16 Td. Rug, 8 Td. Byg, 4 Td. og 2 Skp. Malt og 89 Rdl.

Efter Ligning paa Beboerne indkom i Rug 11 Td. 2 Skp., i Byg 7 Td. 1¼ Skp. og i Malt 2 Td. 6¼ Skp. Resten blev indkøbt.

Indtægten for hele Aaret i Slesvig-Holst. Kur.

Beholdning fra forrige Aar.....	64 Rdl.	80 Sk.
Tavlepenge	22 „	80 “
Kirkeblokken	3 „	00 „
Efter Ligning paa Beboerne	99 „	00 „

Renter af Kapitaler:

af 195 Rigsbdl. Sølv	4 Rdl.	84 Sk.
af 50 Rigsbdl. Sølv	1 „	24 „
af 50 Rdl. Slesv.-Holst. Kur.	2 „	00 „
af et Legat, givet af Gaardmand Søren Lauridsen yngres afdøde de Hustru, stor 125 Rdl. Slesv.-Holst. Kur.	5 „	00 „
af en kgl. Obligation, stor 71 Rbdl. 59 Sk.	1 „	76 „
af en dito, stor 66 Rbdl. 46 Sk. tilhørende 2 fader- og moder- løse Børn	1 Rdl.	64 Sk.
¼ Procent af foravktioneret Løsøre	2 „	4 „
Bekommet i Leje af et Værelse	1 „	16 „
I Leje af et Hus	3 „	00 „

Overføres 22 Rdl. 76 Sk. 189 Rdl. 64 Sk.

	Overført	22 Rd.	76 Sk.	189 Rd.	64 Sk.
Efter et afdød Fattiglem	32	„	76	„	
Bøder	0	„	72	„	
Gmd. Søren Lauridsen yngre be-					
talt til Fattigkassen i Anled-					
ning af et imellem ham og af-					
døde Hustru oprettet Testa-					
mente	2	„	48	„	
				58	„ 80 „
				<hr/>	
	Ialt.....		248 Rd.	48 Sk.	

Udgifter.

Efter Forsørgelsesplanen	89 Rd.	00 Sk.
Købt Korn	22	„ 86 „
Adskillige Trængende og Syge		
understøttet med	28	„ 81 „
Til Ligkister og Begravelsesom-		
kostninger	10	„ 38 „
Til Syges Helbredelse	5	„ 9 „
Præstepenge af 3 Huse, Fattigv.		
tilhørende	0	„ 90 „
		157 „ 16 „
		<hr/>
Overskud til at bestride de løbende Udgifter	91 Rd.	32 Sk.

Hertil knytter Pastor H. C. Clausen, der har offentliggjort ovenstaaende Regnskab i „Kjøbenhavns Skilderi“ for 26. Juni 1821 følgende Bemærkninger: „Nordby Sogn er ansat for 67 à 68 Td. Hartkorn, og Folkemængden udgør omtrent 15 a 1600 Personer, altsaa 23 Mennesker paa en Td. Hartkorn... I 1807 ydede Beboerne her i Sognet 11 Td. og 3 Skp. i Korn, for 1820 var samme steget til 21 Td. og for indeværende Aar til 34 Td., altsaa 3 Gange saa meget som i 1807. Naturligvis falder den største Byrde paa Bønderne, som ejer $\frac{2}{3}$ af Hartkornet. I Aaret 1807 erlagtes i Penge 98 Rdl. 2 Mk. og i Aaret 1820 i Slesv. Holst. Kur. 99 Rdl. Endskønt Pengebidragene er de samme som forhen, saa betaler dog nu omstunder adskillige Bønder og Søfarende 2 à 4 Gange saa meget som tilforn, hvilket hidrører fra, at Antallet af de til Fattigkassen kontribuerende tager mere

og mere af. Adskillige Søfarende, der forhen betalte aarlig til Fattigvæsenet 2 à 4 Mk. er formedelst den slette Tilstand, de er geraadet i, bleven fritagen for at yde videre Bidrag, hvilket naturligtvis forvolder, at eftersom de Trængendes Tal snarere forøges end formindskes, Byrden omsider falder paa nogle enkelte, der ikke er bleven total ruineret. Den store Folkemængde, der her findes paa et saa lille Areal, forvolder ogsaa, at Afgiften her i Sognet til de Fattige er langt større end i de andre Sogne i Skads Herred."

Nedennævnte Poster, der er et Udpluk af Nordby Fattigkommissions Forhandlingsprotokol, giver et tydeligt og kulturhistorisk Billede af Datidens offentlige Forsørgelsesmaade:

1836. 5. Maj bestemte Fattigkommissionen, at N. Valentin skal gaa paa Omgang i Kost hele Sognet rundt, saa at Omgangen tager sin Begyndelse hos Hans Hansen Christensen ved Odden. Hos Beboerne nyder han Kost og Husly om Dagen, hvorimod han hver Nat søger sit Nattekvarter hos Hans Jensen Clausen, som er indgaaet paa at give bemeldte Valentin Natteleje og Vask for 8-Skill. Holst. Kur. ugentlig. Til hans Leje skal leveres en Straasæk og et Lagen; tillige tilstodes ham et Par Bukser.*)

Drengen Lorentz tilstodes Vadmæl til en Trøje og et Par Bukser.

— 19. Juli tilstodes Jeppe Hansen Jepsens Datter 1 Skjørt, 1 Særk og 1 Par Sko. — Mathis Sørensen temporær Hjælp af 1 Skp. Rug og 1 Skp. Byg. — Math. Hermann, Peter Math. Dahls Enke, Hans Winthersen, Anders H. Andreasens Enke hver 2 Læs Klyne. Morten Gregersens Enke, Karen Pedersdatter, Dorthe Sørensdatter, Winther Simonsens Enke, Jens Lorentzens Kone og Niels Wormslev hver 1 Læs Klyne.

— 18 Oktb. blev med Hensyn til Kjersten Larsdatters Forsørgelse bestemt, at Kosten skal bringes hende hjem i hendes Hus, saalænge hun er i den Tilstand, at hun ikke kan forsørge sig selv; men da hun ellers er i Stand til at ernære sig ved Syning, ansaa Kommissionen det for fornødent at forsøge paa at bringe hende igen til Arbejdet ved at sætte hende under Tvang

*) Det er denne Valentin, som de 87 Beboere i nedenfor anførte Skrivelse (Side 229) frygtede for skulde falde Kommunen til Byrde, hvad altsaa ogsaa blev Tilfældet.

i sit Hus, og derved tillige forhindre, at hun løber omkring til Øens Beboere og er dem til Besvær. Et Par af Kommissionens Medlemmer paatog sig at gøre Aftale med et Menneske, som vil paatage sig at bringe hende sin Kost i Huset og have Tilsyn med hende.

— 27. Septb. Chr. Peder havde begæret øjeblikkelig Hjælp, hvad Kommissionen ogsaa paa Grund af hans og hans Kones høje Alder og Svagelighed fandt ham kvalificeret til, og blev der ham tilstaaet 5 Læs Brændsel, 3 Mark til Indløsning af 1 Stk. Lærred og 14 Sk. til 1 Par Træsko. Hermed ansaa Kommissionen ham at være fortrakt med det fornødne for det første.

Jens Wraa meldte sig samme Gang og forlangte Korn til Føde for sig og sin Kone. Kommissionen tilstod ham 4 Skp. Rug, 2 Skp. Byg og 1 Skp. Malt, af hvilket det halve leveredes ham straks og den øvrige Del til den førstkommende Jul. Hermed erklærede han sig tilfreds og lovede at hjælpe sig dermed, til næste Ligning blev lagt.

— 6. Novb. Hans Sørensens Kone meldte, at hun havde faaet hjem fra Fastlandet en voksen Datter, som ingen vilde tage i Tjeneste, og at det ikke var hende muligt at forskaffe hende Føde og Klæde, hvorfor hun anmodede Kommissionen om at antage hende til Forsørgelse. Tillige anmodede hun om Korn til Føde for sig og Familie. I Betragtning af denne Families elendige Tilstand, formentede Kommissionen, at den burde antage sig nævnte Pige og vedtog derfor, at der næste Søndag skulde tilvares ved Kirkestævne, om nogen i Sognet vil paatage sig at tage hende i Huset til Vinteren mod en billig Godtgørelse. Af Korn blev hende tilstaaet 2 Skp. Rug og 2 Skp. Byg.

Da der intet Tilbud indkom om at antage Pigen, bestemte Kommissionen, at hun skulde gaa paa Omgang hos Beboerne og have Nattely hos Laust Johnsens Enke, siden fik hun tilstaaet et Pund Uld til et Par Strømper.

— 1. Decbr. Jens Jørgensens Enke fremstillede sig og begærede Korn, 1 Skørt og 1 Par Træsko til en Datter. Kommissionen formentede ikke at kunne tilstaa hende Korn, men derimod 1 Skørt og 1 Par Træsko.

1838. 18. Jan. Sømænd Hans Morten Hansen fremstillede sig og begærede Hjælp af Fattiggassen, da han paa Grund af, at han ved Skibbrud tre Gange er kommet saa meget tilbage, at han ikke kan forsørge Kone og Børn, og gav han Kommissionen det

Løfte, at hvad der blev ham laant, vilde han betale tilbage til næstkommende Mikkelsdag. Kommissionen tilstod ham et Laan paa 5 Rdl.

— 27. Decb. Efter Bekendtgørelse paa Kirkestævne blev følgende Børn udsat paa Fattiggkassens Bekostning, alle paa de Vilkaar, at Vedkommende giver dem Kost, Logi og Klæder fra 1. Jan. 1839 til 1. Jan. 1840, nemlig Peder Jepsen til Peder Hansen Jepsen for 8 Rdl., Hans Jepsen til Gaardmand Morten Peder Jacobsen for 11 Rdl., Jeppe Petrine Jepsdatter til Peder Hansen Jensen for 10 Rdl. 3 Mark, Christiane Augustine Bjerregaard til Aftægtsmand Jens Nørborg, Rindby, for 10 Rdl., Maren Jesdatter til Morten Peder Jacobsen for 2 Rdl., Henrik Jensen Richter til Ellen Christiansdatter Beck for 10 Rdl. Anne Marie blev tillagt 1 Skp. Rug, 2 Kurvefulde Klyne og en Madras til Natteleje.

1839. 29. Jan. bevilgedes Hans S. Mortensens Datter 3 Mark til Vederkvælgelse i sin Sygdom.

— 22. April. Angaaende den benaadede Tugthusfange Jens Lorentsen blev det besluttet at tilskrive Amtmanden, at Kommissionen ikke indsaa, åt bemeldte Jens Lorentsen paa nogen Maade her i Sognet kunde ernære sig ved sin Profession, da kun meget faa ved samme kunde erhverve sig det tørre Brød.

1840. 21. Septb. Valentin mødte og tilkendegav, at han manglede et Par Benklæder; man vedtog at anskaffe ham et Par inden Vinteren, og da han ogsaa mangler en Skjorte, blev ogsaa ham en saadan tilstaaet. Det maatte derhos bemærkes, at han i Foraaret er givet 2 Skjorter, hvoraf han til en Fastlandsmand havde solgt den ene.

Niels Wormslev tilstodes et Fattiglems Efterladenskaber, en gammel Undertrøje og et Par gamle Underbenklæder.

I et senere Møde tilstodes Valentin paa hans indstændige Begæring og Løfte om at omgaas ordentlig med det ham bevilgede, en gammel Skjorte og en gammel Kappe at hylle sig med om Natten. Han døde kort Tid derefter.

30. Decb. anmeldte Math. Sørensens Søn Peder, at han og hans tvende Brødre ønskede at købe deres Faders Hus, som nylig er registreret af Fattigkommissionen. Han tilbød derfor at ville give 100 Rdl. Kurant saaledes, at der udbetales 10 Rdl. aarlig uden Renter. Efter at et Kommissionsmedlem tilbød at vilde kavtionere for Beløbet, blev det ham tilstaaet.

Fra den Tid Skibsbyggeriet tog sin Begyndelse paa Fanø — i Slutningen af det 18. Aarhundrede — kom der aarlig mange Haandværkere til Øen, foruden de der fik Arbejde ved Skibsbyggeriet. Da der altid var Mangel paa saadanne Folk paa Øen, kunde enhver, der blot nogenlunde kunde haandtere Høvl og Sav eller andet Værktøj, finde Arbejde. Følgen var, at der kom mange baade fattige og moralsk fordærvede Personer derover — navnlig synes Smedesvendene at kunne henregnes dertil — hvoraf mange faldt Fattigvæsenet til Byrde. Dette har bevirket Fremkomsten til Fattigvæsenet af følgende

„Pro memoria!

Vi har i flere Aar erfaret, at der er adskillige Fremmede fra Fastlandet, som kommer hertil og mest i Fattigdom, dels med og dels uden Familie, for at nedsætte sig her i Lejehus, hvilke Personer efter kort Tid kan blive Sognet til Byrde, dernæst er der andre, som kommer for at søge deres Næring her paa en eller anden Maade, og endvidere Tjenestefolk, som ligeledes kan falde Sognet til Byrde, og da Nordby Sogns Beboere kan have det trykkende nok med egne indfødte Fattige, saa var det at ønske, at Fattigkommissionen for Nordby Sogn vilde enten selv eller ved Øvrigheden sørge for at faa foranstaltet det fornødne til at forhindre og afværge, at saadanne, hvis Tilstand ikke er anderledes, end det kan befrygtes, de vil blive til Byrde for Fattigvæsenet, ikke bliver her saa længe. Skulde noget saadant befrygtes at forefalde uden Kommissionens eller Øvrighedens Vidende, da vil og kan nok Sognefogden eller Opsynsmanden, naar de dertil fik Ordre at anmelde slikt til Øvrigheden, hindre de nævnte Personers Forblivende her.

Vi har for nærværende Tid en Skomager Schrøder med Familie, som saa vidt kan skønnes om kort Tid bliver fast her paa Øen, naar ikke derfor bliver sørget i Tide. Der er og en Person Valentin, som vi uden al Tvivl ikke er forpligtet til at underholde, eftersom han er født i Vilslev og ingen Tid har været Husejer her. Han har ogsaa været borte fra Landet i omtrent 16 Aar. N. Øst er os paalagt at underholde paa Grund af, at han er født her paa Øen, men efter den Grund, der er os paalagt at underholde ham, synes vi at maatte være fri for Valentin. Her er og en Skræder, som hedder Jeppe, han vil vist nok gaa saa længe her, indtil han bliver fast Almisselem. Af Tjenestefolk kan der vel ogsaa være nogle, som ikke er Kommissionen ubekendte, i andet Fald kan det blive dem bekendte ved en af Undertegnede.

Det var ogsaa at ønske, at Fattigligningen maatte ske i Januar eller Februar og ikke, naar de fleste Mandfolk er bortrejst i Søfarten.

Foranstaaende vil vi haabe, at Fattigkommissionen vil have i Erindring. Nordby, Fanø, d. 11. Febr. 1832.“

Dette Andragende er undertegnet af 87 Beboere. Det har ogsaa været forelagt Skibsbygmester Joh. Fr. Schrøder til Underskrift, han nægter at underskrive, men giver Andragendet

følgende Paategning: „I Anledning af foranførte Klage til Fattigkommissionen kan jeg ej undlade at tilkendegive min Mening herom. Den ommeldte Skomager Schröder, som der er skønnet paa om baade Tid at ville falde Landet til Byrde, kan jeg ikke bifalde og kalder dette ugrundet, da hans Profession kan ej alene forsørge ham og Familie, men endog bidrage til Øens Fattigvæsen, da hans Haandværk er et af de bedste og uundværligt for Søfarende.“

Om Fattigvæsenets Tilstand i Nordby 1844 har Pastor Biering i *liber daticus* skrevet følgende:

„Da man følte Mangelen af et nogenlunde rummeligt Fattighus blev i Aaret 1841 købt og tildels nyt opført et saadant ved den vestlige Udside af „Odden“, det kan tjene til Ophold for 8 Partier og 4 enkelte Personer. En privat Lejlighed, ubeboet, har Kommunen ved Bytte med et andet ved et Almissemlem tilfaldet Hus erhvervet sig, det kan blive til Ophold for 2 Partier, for Tiden bortlejes det. Paa nærværende Tid har 10 Almissemlemmer Bolig i Fattighuset og 4 Personer fri Bolig uden videre Almisse. Flere af Fattigvæsenet ejede Smaahuse solgtes i 1841—42.

De Fattiges Antal i 1844 ere: 1ste Klasse 16, 3die Klasse 10 og i 2den Klasse 13 Børn, hvoraf 5 uægte fødte og alle Børn udtingede i Kost og Logi m. v. for ca. 11 Rdl. Kur. aarlig.

De Almissemlemmer, som nu bor i Fattighuse, bor enten i eget Hus, som ved deres Død tilfalder Fattigvæsenet, eller de opholder sig indenfor Familie.

For Tiden maa Fattigskatten ikke kaldes trykkende.“

Senere er tilføjet:

„Fra 1856 indtraadte Fattigvæsenet i et nyt og glædeligt Stadium ved Køb og Indretning af en *Forplejnings- Arbejdsanstalt*.“

Købet af en Gaard til Fattiggaard.

I 1855 opkom Spørgsmaalet i Nordby om det hensigtsmæssige i at samle de Fattige, der nød Understøttelse af Sognet og hidtil dels havde været anbragt hos forskellige Beboere i Sognet, dels nogle samlet i et lille Hus og dels gik paa Omgang, i en Gaard, man agtede at købe til dette Brug. I den Anledning sammenkaldte Sogneforstanderskabet Beboerne til et Møde 1. Marts og forelagde Sagen for dem. Herom hedder det i For-

standerskabets Protokol: „Et temmeligt stort Antal Beboere var kommen tilstede. Efter at Formanden ved nogle indledende Ord havde søgt at vække Opmærksomheden for denne Sags Betydning, saaledes at ikke Betragtningen af, hvad der maatte medbringe den mindste Udtælling fra Beboernes Side her, turde være det gældende, men meget mere den Tilfredsstillelse Beboerne kunde have af de til Sognets Fattige ydede Bidrag og i Henseende til de Fattiges legemlige og aandelige Vel, i hvilket unægtelig ikke lidet stod tilbage, sattes Sagen under Forhandling, idet man gik ud fra, at Sognets Fattigvæsen for Tiden forandrede en Sum af 1000 Rdl., der vel snarest maatte antages at ville stige, dels paa Grund af de højere Priser paa Fornødenhedsvarer, dels derved, at nogle af Fattigkassens Indtægter formentlig vilde efter Tidens Aand gaa over til deres mere naturlige og værdige Anvendelse til bedste for Husarme.

De forskellige Forslag gik væsentlig ud paa Valget mellem at se tilvejebragt et Landbrug i Forbindelse med Fællesskabet i Økonomi og Arbejde, eller at indrette det sidste uden at søge det forbundet med det første, til Støtte for hvilken Mening anførtes, at der blandt Sognets Almissemøller altid vilde findes en forholdsvis ringe Arbejdskraft til at deltage i Landbrugets Drift.

De, der var for det sidst nævnte Alternativ, faldt atter til tvende Sider, den ene, som vilde et aldeles nyt Hus med behørig Indretning, den anden, som vilde benytte enten det gamle Fattighus kun med en forandret Indretning eller nu straks at tilbygge nogle Fag i større Stil og med Tiden se det hele ombygget paa hensigtsmæssig Maade.

Imod den sidst udtalte Anskuelse gjorde sig — vistnok med grundet Vægt — Betragtningen gældende, om det gamle Fattighus's i det hele ringe og brøstfældige Beskaffenhed. Medens saaledes Forhandlingen holdtes svævende til en Tid, fremkom fra tilstedeværende Avlsbruger Jacob Brandt Tilbud af Salget af den ham yderst i Rindby beliggende Ejendom af Hus og Jord for en Købesum af 4000 Rdl., deri medfølgende af Besætning 4 Køer og 15 Faar.

Dette Tilbud gjorde en Vending i Sagens Forhandlinger og til bedste for det første Alternativ, og efter at Sagen nærmere var drøftet i denne Retning, opnaaedes det heldige Resultat at samle saa godt som alle Stemmer for denne Plan i Betragtning

af den i flere Henseender heldige Beliggenhed af og gode Egenskaber ved dette Landbrug.

Skønt Sagen saaledes gerne kunde have fundet sin Afgørelse, blev dog paa given Foranledning af Jacob Brandt begæret og ham givet Betænkningstid til i Morgen Eftermiddag, og de tilstedeværende Beboere gav Tilsagn om at give Møde til aftalt Tid Kl. 3.“

Ved næste Dags Møde afgjordes Handelen med Jacob Brandt for den tilbudte Sum, hvoraf skulde udbetales 1200 Rdl. i førstkommende Juni Termin og overtages de i Ejendommen, der overtoges 1. Maj, indestaaende Prioriteter.

„Idet nu denne vigtige Kommunesag var bragt saavidt, indses det meget vel, at saare meget vil være at varetage, forinden det Hele bliver bragt i den rette Orden og Stil. Det erkendtes naturligvis fornødent, at nogle Fag maatte tilbygges Vaaningshuset, og andre Forandringer deri være at foretage.“

En Tilbygning blev opført for 1600 Rdl., og Reparation af den gamle Bygning beløb sig til 363 Rdl., saa Fattiggaarden kom til at staa ialt i 5963 Rdl. „I Tilbygningen blev der Plads til 5 Soveværelser, de træ lige store og beregnet til 4 Dobbeltsenge i hvert, følgelig hvert til Sovekammer for 8 Lemmer. — I de to andre Værelser indrettes til 2 Senge i hvert, dels for gifte Fattige og dels for nogle mere skrøbelige Fattiglemmer.“

Amtets Tilladelse til Køb af en Fattiggaard blev med Glæde givet. Birkedommeren havde ogsaa givet sin Tilslutning til Planen, hvad vil ses af den Anbefaling, han medgav Sagens Indberetning til Amtet:

„... Den paatænkte Anstalt vinder hele mit Bifald som heldbringende i sine Følger for Fattiglemmerne og uden al Tvivl i Fremtiden fordelagtig for Kommunen.

En sjælden god, uegennyttig Aand besjæler i det hele dette Sogns Beboere med Hensyn til alt, hvad der angaar Kirke, Skole og Fattigvæsenets bedst mulige Organisation og Vedligeholdelse, og den nu paatænkte Plan har saaledes ogsaa vakt en saa almindelig Tilfredshed, som vel næppe vilde have været Tilfældet paa noget andet Sted. I samme Aand handler og virker Sogneforstanderskabet med rosværdig Iver. Denne dette Sogns ejendommelige gode Alménaand er en Borgen for Sagens gode Fremme og heldige Udfald.

Baade i fysisk og moralsk Henseende vil Fattiglemmerne

vinde, idet de vil komme til at nyde bedre Føde og Pleje samt en nyttig Beskæftigelse og ikke henfalde til Lediggang og flere Laster, hvoriblandt jeg især maa fremhæve Drukkenskab.“

Nedenfor gengivne Skrivelse er sikkert fra en gammel Sømand, hvem Savnet af Tobak og The falder haardt:

„Da jeg af Loven erfarer, at Sogneforstanderskabet skal samles i December Maaned, og at Deres Velærværdighed fremdeles har den samme Stilling og Forretning i Fattigvæsenets Sager som forhen og altsaa er den, hvem Fattiglemmerne har at henvende sig til, tager jeg mig herved den Frihed at indgive en Supplik til Deres Velærværdighed, om De ikke godhedsfuldt kunde udvirke, at vi kunde faa 1 Pd. Tobak om Maaneden, for ½ Pd. for saadan en stærk Tobaksryger, som jeg er og altid har været fra min Ungdom, er kun ringe, og da jeg mærker, at Deres Velærværdighed er en god Tobaksryger, saa kan De bedst bedømme min Trang. For to afdøde Fattige, P. Hansen og H. Sørensen udvirkede Hr. Pastor Bierring, at de fik 1 Pd. Tobak maanedlig; ligeledes vilde vi ombede Dem, om De ikke godhedsfuldt kunde udvirke, at vi kunde faa Thevand om Eftermiddagen til vort Smørrebød, da vi gamle, trange og svage Folk ikke kan taale Øl. Folkene nede ved Odden og her oppe i Byen har vist ikke noget derimod at indvende, for overalt hvor man kommer, forundrer de sig over, at vi ikke kan faa Thevand, da det er noget, vi er vant til fra Ungdommen af her paa Fanø. Nu haaber jeg, Deres Velærværdighed vil gøre Deres Bedste for os.

Underdanigst

Nordby, d. 10. December 1859.

Jørgen Hansen.

Til Velærværdige Hr. Pastor Kuhlmann.“

I en Bog, der bærer Udskriften: „*Protocol for Sønderho Sogn paa Fanø angaaende en Del af Fattigvæsenet fra Aarets Begyndelse 1796*“, og som gaar til Udgangen af 1837, findes optegnet, hvad der i disse Aar er foretaget af Præsten og hans 2 „Medhjælpere“ til Lindring af de Fattiges Kaar i Sognet.

Protokollen er med megen Akkuratesse og Nøjagtighed samt med en øvet Haand ført af Medhjælperen, Sognefogden Jens Jensen Sonnichsen indtil 1809, da han afgaar. Den anden Medhjælper var Sognets største Lodsejer, Gaardejer Mikkell Larsen.

Indførslen i Protokollen begynder med følgende:

„Anno 1796 d. 2. Januar blev i Skolestuen her paa Sønderho for de forsamlede Sognemænd anmeldt, hvem der til Almisser i indeværende Aar virkelig var trængende, dernæst paaskønnet, hvormeget de til nødtørfdig Underholdning kunde behøve i

Korn og Penge, nemlig (Her anføres Navnene paa 15 trængende Mænd og Kvinder).“ Disse bliver tildelt ialt 17 Td. 4 Skp. Korn (Rug, Byg og Malt) samt i Kontanter 47 Rdl. 3 Mk. 5 Sk., som skulde udleveres dem efterhaanden i Aarets Løb.

Det forløbne Aars Indtægt i Penge oplyses at være: „Af Kirkeblokken 16 Rdl. 15 Sk., af Vaabenhusblokken 31 Rdl. 2 Mk., af Trolovelsesbøssen 11 Rdl. 11 Sk., af Toldboddbøssen 5 Mk. 12 Sk., Sognefogden givet 1 Rdl. 12 Sk., Renter af Kapital 5 Rdl. 3 Mk., Beholdning fra i Fjor 5 Rdl. 12 Sk. Ialt 71 Rdl. 1 Mk. 14 Sk.“

Som Udgifter er opført: „Til Helsingørs Hospital 5 Mk., til Thyge Degns Enke 1 Rdl., Papir til Fattigprotokollen 1 Rdl. 2 Mk., til Fattigkorn købt i Ribe 8 Rdl. 2 Mk. 5 Sk., Kirkeværgen er leveret Beholdningen til Kirken 12 Rdl. 1 Mk. 4 Sk. Ialt 23 Rdl. 4 Mk. 9 Sk.“

Kassebeholdningen er derefter 47 Rdl. 3 Mk. 5 Sk., som uddeles til de Fattige som ovenfor anført.

Derefter vælges 12 Mand til at foretage Ligning paa Beboernes Bidrag af Kornet, der skal uddeles til de Fattige.

I Blokken, der var opstillet i Kirkens Vaabenhus, lagde de Søfarende, naar de kom hjem fra Farten om Efteraaret, 1 Mark eller mere, eftersom deres Rejser havde givet Udbytte til. I Kirkeblokken lagde Altergæsterne, hver Gang de var til Alters, 4 a 8 Sk. Trolovelses- eller Bryllupsbøssen gik ved Bryllupper rundt blandt Gæsterne, mens de sad ved Aftensbordet. Denne Skik er af ældgammel Oprindelse og bruges endnu, hvor Bryllupper fejres med mange Gæster; men de store Bryllupper er nu en Sjældenhed. Da Jens J. Sonnichsen i 1792 blev Toldfuldmægtig og bl. a. besørgede Paamønstring af Skibsmandskaber og Maaling af nye Sejlskibes Drægtighed, anbragte han en Bøsse i sit Kontor med følgende Indskrift:

Betal din Skat og Told tillige.
Tænk og paa dem, der ej er rige.

Og det blev nu Skik, at alle, der havde Toldforretninger at besørgede dér paa Kontoret, lagde et Par Skilling eller mere i Bøssen til de Fattige i Sognet.

I Krostuen, hvor Skipperne jævnlige kom, blev ligeledes senere ophængt en Bøsse, hvori Gaver til de Fattige kunde lægges.

Denne Bøsse havde følgende Indskrift:

Kommer du i dette Hus,
Og frelst du er fra Bølgens Brus,
Glem ej her at give til den Arme,
Saa vil Gud sig over dig forbarme.

Nogle Udtog af Sønderho Sogns Fattigprotokol:

1798 d. 2. Januar var Fattigkommissionen og Sognefolkene forsamlet i Skolehuset for paa sædvanlig Vis at ligne Understøttelse til de Fattige, men herom var der stor Uenighed, hvad følgende Protokollat udviser. „Formedelst Uenighed blandt Sognefolket skete ovenanførte Dag ingen Uddeling til de Fattige, da den almindelige Stemme lød, at de vilde have tilbagekaldt det Reglement, som Hr. Provst Sidelman her ved sin holdte Visitation i f. A. fik underskrevet til Avtoration, da de paastod at ville have alt ved det gamle, saavel nu som i Fremtiden.“

Men allerede Dagen efter sker Uddelinger, saa Gemytterne er kommen hurtig til bedre Forstaaelse af Reglementet.

1798 den 3. Januar. Ved Mette Pedersdatter Knudes Død og Begravelse: Hans Clemmensen for Opvartning i hendes Svaghed i sit Hus i 31 Uger 10 Rdl., for 1 Pund Kaffebonner 2 Mk. 12 Sk., 1 Pund Sirup 12 Sk., 1 Anker Øl 10 Sk., 50 Søm 12 Sk., Anth. Madsen for Kisten at gøre 2 Mk., Niels Jepsen for ½ Tylt af de bedste Deller til Ligkisten 1 Rdl. 3 Mk., Kroholder S. Brinch for Mjød og Brændevin 2 Mk. 11 Sk., Degnen Foss for Ringning, Hensyngen og Testamonium 5 Mk. 4 Sk., Pastor Biering for Ligprædikenen 2 Rdl., som han skænkede til Fattiggassen.

Brændsel til Karen Olesdatter, 3 Traver Lyng à 12 Sk., 1 Læs Tørv 3 Mk. 4 Sk., 3 Læs Klyne à 2 Mk. 8 Sk. med Fragt og Vognleje 3 Rdl. 1 Mk. 4 Sk.

1799 den 7. Januar. ... Ligeledes indfandt vi os i Hans Nissen og Hustru Mette Thøgersdatters Hus og forespurgte, om han vilde indføres iblandt Almisselemmernes Tal og forsørges af Fattiggassen, hvorpaa Konen erklærede, at hun ikke vilde have hendes Mand anført iblandt disse, men vilde forsørge ham selv. Altsaa blev der intet foretaget.

Ligeledes indfandt vi os i salig Thyge Degns Enke, Anne Madsdaters Hus, der nu ejes af Peder Thygesen, som erklærede, at saa længe han levede og er i Velstand, maa hans

Moder, bemeldte Anne Madsdatter og hans Søster Maren Thygesdatter, have deres Husning i dette Hus, naar Sognet vilde holde Huset vedlige af Fattiggassen.

Efter saavidt var passeret og forrettet, bliver her tvende uventede Omstændigheder at anføre: Karen Olesdatter har udeladt sig med uanstændige Ord og Forhold mod Sognefogden og Tilsynsmændene m. fl., saa er besluttet, at hun ej — som de andre — skal nyde sit Korn paa én Gang, men til tvende Tider.

Da Hans Nissen ej vilde indlemmes under Fattiggassen, men som hans Hustru Mette Thøgersdatter vilde stræbe efter at forsørge ham selv, blev det ham tillagte Korn tilbageholdt og ej paa Sognet lignet, og ej heller de ham tillagte 7 Rdl. udbetalt, men bliver staaende in deposita til videre hos Jens Sonnichsen.

I Regnskabet for 1799 er opført en Indtægtspost: „Ved en anden Lejlighed modtaget til Kassens Indtægt 4 Rdl. 2 Mk. Grunden og Aarsagen, hvorledes disse Penge er indgaaet, viser et Dokument, som herefter ordlydende anføres:

Da mellem underskrevne 9 gifte Mænd og 13 ugifte Mænd, alle hjemmehørende her paa Sønderho, som Søndag den 3. Februar sidstafvigte om Aftenen mellem Kl. 8 og 9 i og uden for Kroholder Søren Brinchs Hus af Ungdomsuforstand uhøfligt og uanstændigt har begejnet forbemeldte gifte Mænd og derved opkommen Uenighed og Skærmydsel, saa har vi i Dag været forsamlet i Sonnich Pedersens Hus og da forenet os saaledes, nemlig alle vi anførte ugifte Personer forbunden os herved for vor utilbørlig Opførsel mod Mændene hver for sig at betale 2 Mark til dette Sogns Fattige og betale sin Andel til alle de af denne Sag foraarsagede Omkostninger, og samtidig forsikrer, at vi ikke herefter paa nogen ulovlig og strafværdig Maade vil begegne bemeldte Mænd eller andre her af Sognet, enten her paa Øen eller andetsteds, saa at vi herefter ingen Ufred skal stifte, med hvilken de Unges Erklæring vi forbemeldte gifte Mænd at være fornøjet og forsikrer, at vi ikke herefter skulle anke paa disse unge Personer eller begegne dem noget uhøfligt enten her eller andetsteds. Og paa saadan Maade blev denne Sag for denne Gang imellem os i Kærlighed og Enighed forenet og afgjort.

Sønderho, den 11. Februar 1799.

(Underskrifterne).“

1799 den 12. November. Da den fattige Enke Maren Hansdatter her paa Sønderho saaledes er aflagt, at hun ej kan hjælpe sig selv i mindste Maade, saa er for det første lejet Mette Nielsdatter at drage til hende i Huset og forsyne hende med den Hjælp, hun kan bevise hende om Dagen, men som hun ikke vil betjene hende om Natten, og det desuden udfordres, at tvende

voksne Personer behøves til at lette og løfte hende, saa er vi nødsaget til at forordne Nattevagt ved Omgang af Sognets Beboere. Denne Vagthold begynder om Aftenen Kl. 10 og til Dag. I hver Vagt, som er 5 Timer lang, indfinder sig tvende voksne Personer, der selv siger hverandre til, nemlig 1 Person af hvert Hus efter Registret, som er indlagt i Huset hos hende. Skulde nogen udeblive, efter at de er tilsagt, bliver de paa lovlig Maade mulkteret.

— den 18. November. Da den Syge nu bedrede sig, blev Vagtholdet ophævet og den indlejede Pige frigiven og betalt, 4 Mk. for 8 Dage, og som hun nu kun behøvede Tilsyn af og til, blev Nabokonen, Hans Peder Nielsens Hustru, begæret der- til for Betaling.

Senere: Hun opvartede den Syge til Fornøjelse i omtrent 12 Uger, da hun først kunde hjælpe sig selv. Imidlertid forlangte hun at indføres som anordningsmæssig Almissem, til hvilken Ende blev afholdt følgende Forretning . . . for at optegne efter hendes Begæring, hvad hun her i Huset var Ejer af, som hun indgik paa efter hendes Død skulde tilhøre Fattiggassen, imod at hun tilbørlig af samme forsørges, og at Fattiggassen udbetaler hendes Gæld, omtrent 20 Rdl., og forefandtes da følgende: 1 Hus, 4 Fag, med paastaaende Grund, Førtov, Kaalhave og Bredselrum med hvad i Huset som mur- og nagelfast findes, der- under en Jernbilæggerkakkelovn — 1 blaa malet Fyrrekiste med Laas og Nøgle — 1 Ege do. med Laas og Nøgle — 1 blaat Bajs-skørt — 1 sort do. — 1 sort Trøje — 1 sort Kortliv — 1 Sirtses Liv med sribede Ærmer — 1 brun Bol — 1 grøn do. — 3 blaa Forklæder — 8 Særke, hvorunder 1 fint Hørgarns til hendes Begravelse — 6 Hør- og Blaagarns Lagener — 1 fint Hørgarns Rue-Lagen — 2 do. Pudevaar — 1 sort Silkeklud — 3 mørke Kattuns do. — 1 blaamalet Æske — 4 Stole med Hynder — 1 Vindser — 1 Mangeltræ med Stok — 2 Herretræer — 1 Spin- dehjul — 2 Jernlamper — 2 Jernpander — 2 smaa Thekedler — 1 Kaffemølle — 1 Peberbøsse — 1 lille Messinghaandkedel — 14 Stk. Stentallerkener — 1 Jern Kaales med Skaft — 1 Kjeld- ske — 1 Taburet — 8 Par Porcellæns Thekopper — 2 Thepot- ter — 1 Messing Lysestage — 1 Sukkerkop — 1 Saltkar — 5 Spølkummer — 1 gl. Huspostil — 5 Salmebøger — 2 sribede uldne Dyner — 2 Hoveddyner — 3 Puder med Lærredsover- træk — 1 Jerngryde — 4 Poser og 1 Sæk — 1 Fyrredel.

1800. Udgifter til Fattiglem Ellen Jensdatters Begravelse:

4½ Pund Sirup fra Hamborg	3 Mk. 8 Sk.
2 Kd. Brændevin	5 " 8 "
1 Kd. Mjød	2 " 8 "
½ Kd. Vin	1 " 4 "
1 Kd. Brændeolie	4 " 0 "
3 Pd. Smør	2 " 12 "
Sukker for	15 "
½ Skp. Bygmel	3 " 8 "
1 Pd. Kaffeboerner og ¼ Pd. Kafferod...	2 " 11 "
4 Deller til Ligkisten	1 Rdl. 1 " 8 "
Arbejds løn, Søm og Sværte	4 " 0 "
1 Skp. Rug	5 " 0 "
2 Pd. Sirup og 2 Sæbe	3 " 8 "
Degnen for Hensyngen	3 " 0 "
Præsten for Ligprædiken	2 " 0 " 0 "
	<hr/>
	10 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.

Lidt Ekstraforplejning under Sygdom ydedes ogsaa: „Til Maren Hansdatter ½ Pd. Kaffe, 1 Penkrus (2 Pgl.) Vin og noget Mjød i hendes Sygdom“, anføres i Regnskabet for 1803.

1803 3. Januar. Dernæst blev besluttet, at vor gamle Jordemoder Ellen Cathrine, sal. Christen Skræders Enke, som en for tjent Kone skulde tilstaa i aarlig Pension af Sognet 20 Rdl., fordi hun var sat ud af sin Tjeneste som Sognets Jordemoder, ved at Øvrigheden har beskikket en anden Jordemoder.

— 14. November. Jep Nielsens Thomsens Enke har i Dag andraget hos mig (Præsten) hendes og Børns Trang for det nødvendige til Livets Ophold og til den Ende bedet om Hjælp af Fattiggassen. Og da vi ikke kan lade hende med Børnene lide Nød, saa vil jeg, efter Reglementet saavidt muligt at undgaa dette, først forsøge, hvad enhver, som han af kristelig Medlidenhed vil forunde hende til Understøttelse enten i Penge eller Korn, som de heri (en Kollektbog) ved et omgaaende Bud i Sognet lader sig tegne for, da samme formedelst deres Trang i Overmorgen maatte hæves.

Denne Kollektbog blev ombaaren til Beboerne af en Mand, der for sin Ulejlighed dermed fik 8 Sk. af en gammel Skipper. Der indkom ialt 9 Skp. og 3 Fdk. Rug, 4 Skp. og 2 Fdk. Byg, men ingen Penge. En lignende Kollekt blev i paafølgende De

cember Maaned optaget „til den ældgamle Grethe i Skolehuset“. Hun fik ialt 28 Skp. Korn.

1804. Sognepræsten (Biering) tilbød, at han af sin egen Pung vilde betale den nye Fattigprotokol, som stod til Regning for 1 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. og saaledes ikke komme Kassen til Udgift.

1805. Kommissionen bestemte, at Maren Hansdatter skulde mindskes i hendes tillagte 10 Rdl., da man ansaa hende tjenlig til selv at fortjene noget mere end de andre Almissemlemmer og derfor skal nøjes med 8 Rdl.

1805. Ved den her paa Landet forrige Aar foretagne Rævejagt faldt ved første Jagt 7 Ræve, som Hans Nielsen Pedersen paa Fanø købte for 7 Rdl., men afgaar for hans Skud 1 Mk., og Lorentz Møller for 4 Skud 1 Mk., andre forlangte ikke deres Skud betalt. Ved sidste Jagt faldt 10 Ræve, som solgtes til Anders Møller for 7 Rdl. 3 Mk., men deraf fragaar til Jerne Præstes Skytter 6 Rdl., tilbage altsaa 1 Rdl. 3 Mk. Ialt Indtægt af Rævejagten 8 Rdl. 1 Mk., som tilfalder Nordby Sogns Fattigkasse med 5 Rdl. 10 Sk., og Sønderho Fattigkasse med 5 Rdl. 6 Sk.

For 1806 opgives Indtægten af de forskellige Bøsser som følger:

I Sparebøssen i Sønderho Kro	1	Rdl.	0	Mk.	6½	Sk.
I Toldekspeditionsbøssen	2	„	4	„	4	„
I Vaabenhusblokken	49	„	1	„	11	„
I Kirkeblokken	19	„	0	„	5½	„
I Bryllupsbøssen	10	„	1	„	8½	„
Under Tællingen givet af en Skipper ...	1	„				

I flere Aar har der ingen Penge været i Sparebøssen i Kroen, uvist af hvilken Grund.

Erlagt til Fattigkassen af Arvingerne efter Jens Sonnichsens Hustru Ane Jesdatter 2 Rdl.

Sognefoged Jens Jensen Sonnichsen vedblev som foran berørt at være den egentlige Leder af Fattigvæsenet til 1807, da han fratræder efter eget Ønske som en Følge af, at de 12 Ligningsmænd ikke havde udført det dem paalagte Arbejde efter given Ordre, hvad han føler sig højlig fornærmet over og derfor frasiger sig Stillingen. Herom findes følgende indført i Protokollen:

„Efter at de 12 Mand, som i dette Aar 1807 skulle være Medlemmer af Fattigkommissionen her paa Sønderho, nemlig (her nævnes de 12 Mænd), havde bivaanet den første Forsamling i Kommissionen og erholdt Ordre til Fattigvæsenets Kornligning m. v. efter de Grundregler og Bestemmelser, som forhen er gjort, blev de ej alene overleveret den for sidste Aar gjorde Kornligningsliste med den deri gjorde Pengeligning til Lettelse for dem i nærværende Ligning, men blev endog fra mig som Sognefoged en Beskrivelse leveret i Udtog af Protokollen over Almisselemmernes Antal og det dem tillagte Korn og Penge samt anmodet om at ligne Penge til Fattigkassen paa formuende Inderster samt Jordemoderlønnen 20 Rdl. paa hvert Fjerdingkar lignet Korn, ligesom forhen sket er, hvilken Skrivelse lyder som følger:

„Fattigkommissionens Medlemmer her i Sognet, nemlig de 12 Mænd, som fra Prædikestolen er udnævnt, ville straks træde sammen og ligne efter bedste Skønnende og med Upartiskhed nedennævnte Kvantum Korn paa Beboerne i Sønderho og derefter forfatte skriftlig Fortegnelse, hvorefter én af Medlemmerne tager Listen til sig, indkræver og modtager Kornet, som maa være sundt og godt Fødekor, det halve deraf at levere Almisselemmerne straks og den anden Halvdel beholder enhver i Forsvaring til Aflevering næstkommende Midsommer, nemlig til (Fattiglemmernes Navne).

Under denne Kornligning maa, ligesom forhen er bestemt, paaskønnes og lignes i Penge, hvad formuende Aftægtsfolk, Inderster og deslige Ungkarle bør bidrage til de Fattige. Ligeledes ligner de vor gamle Jordemoder Trine, hendes tilstaaede Pension 20 Rdl., paa hvert Fjerdingkar Korn, der er lignet.

Naar foranførte er forrettet, da indleveres Listerne og Pengene til nærmere Anførelse i Protokollen til mig.

Sønderho, den 13. Januar 1807.

J. J. Sonnichsen.“

Efter at Ligningslisterne blev tilbageleveret, befandtes det, at Kommissionen ikke havde efterkommet den af Birkedommeren i 1804 mundtlig givne Ordre i at ligne alle formuende Inderster, ej heller anvendt, hvad som saaledes er anvendt til Fattigkassens Forbedring, da anførte 11 Personer, som er lignet for

FANØS HISTORIE

ventes færdigbehandlet i 4 Halvbind og at udkomme inden Udgangen af Aaret 1933.

Af Indholdet kan nævnes:

Sagn og Virkelighed om Fanøs Tilblivelse. — Beboernes Køb af Øen, der oprindeligt tilhørte Kroen. — Kommunal Styrelse og kommunale Ombudsmand. — Birkets Historie. — Post- og Telegrafvæsenet. — Apotek og Læger. — Kløge Mænd og Kvinder. — Skoler. — Kirker. — Fattigforsørgelse. — Møllernes, Kroernes, Færgeriets og Badevæsenets Historie. — Toldere og Smuglere. — Stormflodernes og Sandflugtens Hærgning af Øen. — Strandens Historie (Strandinger — Ravhandel — Redningsvæsen m. m.). — Gamle Vider og Vedtægter. — Fanødragten. — Sæd og Skik. — Fanø i Krigsaarene 1807—14, 1848—50 og 1864. — Handel og Vandel. — Haandværk og Industri. — Landbrug. — Husflid. — Fiske-riet. — Baadfarten. — Kystfarten. — Fanøboernes Deltagelse i Sælhundest og Robbefangsten ved Grønland i det 18. Aarhundrede og i Handelen paa Island. — Skibsfarten. — Skibsbyggeriet. — Navigationsskolen. — Personalhistorie m. m.

Fanøboere og de, der har Slægt og Venner paa Fanø, vil — for de flestes Vedkommende — kunne vente i Bogen at finde fortalt Træk af disses Liv og Virken.

